

1/2014

Raporta/Rapport

Sámi logut muitalit 7

Čielggaduvvon sámi statistikhka 2014

Sámi allaskuvla
Sámi University College

norden

Raporta/Rapport 1/2014

Sámi logut muitalit 7

Čielggaduvvon sámi statistikhka 2014

Ovdasátni

Dán Sámi *logut muitalit – samiske tall forteller* almmuhusas muitalit sámi ealáhusaid birra. Sigrid Skálnes čállá movt ealáhusstruktuvra lea rievdan maŋjil 2000 Sámedikki geográfalaš ealáhusovddidandoarjagiid doaibmaguovllus (SED-guovlu), ja Gunnar Claus kommentere oððasit barggolašvuodastatistikha sámi guovlluid siskkobealde. Skálnes čállá iešguđetlágan dutkanraporttaid birra, ja Claus ges guorahallá Statistikalaš guovddášdoaimmahaga loguid.

Dat guokte artihkkala boazodoalu ja guolásteami birra eai leat čatnasan SED-guvlui, nugo dat guokte ovddibu dagaiga. Jan Åge Riseth ges čilge viidát kvantitatiivalaš historjjálaš beliid movt boazoealáhus lea ovdánan miehtá riikka gitta otnážii. Else Grete Broderstad ja Einar Eythórsson geahččaba movt mearrasámiid guovluin Tromssas ja Finnmarkkus lea ovdánan 1980-logus gitta dássázii.

Paul Inge Severeide fievrreda ges viidásit árbevieru mas ovttä kapihtalis ovdanbuktit jahkásaš statistikhaid máŋgga dehálaš servodataosis. Nu galgá berošteaddji lohkkiin maid vejolašvuohta lohkat servodatosiid rievddademiiid, mat girjjis eai leat giedahallon sierra artihkkaliin.

Guovdageaidnu, čakčamánu 2014

Sámi statistikhaid fágalaš guorahallanjoavku

Else Grete Broderstad

Magritt Brustad

Kevin Johansen

Paul Inge Severeide

Jon Todal

(jođiheaddji)

Čoahkkáigeassu

Dán vuostás artihkkala lea temá mo SED-guovllu suohkanat davábealde Sáltoduoddara ovdánit barggolašvuoda ja olmmošlogu hárrái. Dás deattuhit jagiid 2003-2013. Olles guovllus lea olmmošloku njiedjan dieid jagiid. Vuotna- ja riddosuohkaniin lea olmmošloku njiedjan eanet go siseatnansuohkaniin. Seamma áigodagas lea goitge barggolašvuhta lassánan mágga sajis guovllus. Bargojohttin olggos suohkaniin lea rievddadan, muhto lea leamaš eanemus suohkaniin mat leat lahka stuorit gávpogiid. Váile bealli sis geat leat bargguin SED-guovllus barget almmolaš sektoris, ja leat ge lassánan bargit eanet almmolaš go priváhta sektoris áigodaga. Dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalus lea stuorimus suorgi almmolaš bargobáikkiin, ja lea suorgi mas bargguiduhttin lassána jagis jahkái. Dat guoská buot guða guvlui SED-guovllus.

Eará almmolaš surgiid hárrái, nugo oahpahussii ja almmolaš hálddahussii, leat dát logut njiedjan čielgasit manjemus logijagi, belohakhii dan dihte go suohkansektora leat unnidan unnon olmmošlogu dihte, belohakhii maiddái suodjalusa unnideami dihte. Stáhta hálddahusaid oppalaš unnideapmi orru eanet go almmolaš hálddahusaid bajáshuksen, ja dát guoská vuosttažettiin sámi hálddahusaide. Priváhta sektoris oaidnit rievdamiid mat ollislaččat addet negatiiva loguid sihke guolásteapmái, industriijai, eanadollui ja boazodollui, vaikko lea leamaš ovdáneapmi moatti SED-guovllus. Olmmošlokoovdáneapmi lea leamaš negatiiva olles áigodaga, ja lassáneapmi lea sorjavaš sisafárremis. Suohkanat maidda lea eanemus sisafárren ja main lea oaneheamos gaska stuorit ja mággbabealat bargomárkaniidda, leat jáhku mielde suohkanat mat birgejtit buoremusat jagiid ovddos guvlui.

Díhte mubpie tjaalege vuesehte fasseldimmie SDJ-dajvesne joekehtslaakan juakasåvva goh díhte siejhme fasseldimmie laantesne. Daesnie libie pryöveme sjere væhtah SDJ-dajvesne vuesiehtidh viehkine fasseldimmiem joekedidh jielemen, kaarri jih nyjenæjjaj, aalteren, ööhpehtimmien jih jeatjah ovmessie væhtaj mietie. Åejvievæhtah vuesiehtieh fasseldimmieprosent SDJ-dajvesne lea vueliehkåbpoe goh laanten gaskemedtie, men jeerehte. Díhte lij laanten gaskemedtien bijjelen båarasåbpoe almetjidie SDJ-dajvesne, jih sagki vueliehkåbpoe dejtie nuerebe årrojedåehkide. Jienebh almetjh SDJ-dajvesne mah aalkoejielieminie barkin, jih lähkoe jollebe ööhpehtimmine lij vueliehkåbpoe goh laanten gaskemedtie.

Joekedamme dejnie ovmessie dajvine Nöörjen sisnjelen Saltfjellet noerhtelen, dellie vuajna stoerre jeeredh lin dejnie ovmessie variabelinie, jih SDJ-bieliedajvh eah seamma aktelaaketje tendensh vuesehtth.

Dán guolbmát artihkkalis boahtá ovdan ealáhusekonomalaš govva Norgga boazodoalus ja čatná dán sihke luonddugeografijai ja riektehistorjjálaš dilálašvuodaide. Dát čájeha hui mánggabelat gova lullin gitta nuortasdavás. Boazoservviin guovddáš Lulli-Norggas lea guhkes historjá ja leat báinnahallan lullisámi guodoheddiide, go sii leat leamaš oahpaheaddjin sidjiide. Dáin boazobargin lea eanemus buvttadeapmi olles Norgga boazodoalus, go sii njuvvet ollu, lea alla buvttadeapmi ja stabiila ja buorre ekonomiija.

Lullisámi boazodoallu lullelis Stjørdala lea hui váttis historjá go politikhalaš hedjoneapmi čuozai hui garrisit dáppe. Trollheimen boazodoallu massii buot sin rivttiid. Dat duoðaštuvvui Alimusrievttis nu manjnit go 1981. Eanandoallodepartemeanta ja Stuoradiggi sihkaraste dán boazodoalu boahtteáiggi odđa lága bokte 1984. Boazosámiide Plassje-guovllus lea leamaš stuora noaddi go boandaservodat ja eiseválldit leat garrisit lassánan ja viidon. Lei buot vearrámus birrasiid ovddit jahkečuohtemolsuma áigge, go dalle šadde mearehis stuora buhtadusaid máksit čuoččuhuvvon vahágiid ovddas eanandollui, mii nohkkohii ollu boazosápmelaččaid. Manjnel soađi ja earenoamážiid 1970-logus leat boazosápmelaččat dán guovllus olahan odđa ja eambbo buvttadeaddji boazodoalu, muhto leat ain ferten rahčat sihke boanddaid ja riekteeiseválldiid vuostá, geat leat boares guottuide bánnahallan. Boazodoallit vuite viimmat ollislaš ipmárdusain iežaset rivttiid ektui Alimusrievttis 2001. Sii leat goitge ferten gillát njiedjama dan alla buvttadeamis, go boraspiret leat nu ollu lassánan.

Boazodoallu Davvi-Trøndelagas lei maid mielde dan alla buvttadanrevolušvnnaš 1980-logus, muhto leat álggu geahčen 1990-logu rájes dađistaga šaddan dovdat odđa boraspirepolitika váikkahuhsaid. Massinproseanta lea veahážiid mielde lassánan ja sihke njuovvanbohccot ja buvttadeapmi lea njiedjan alla dásis gaska dássái. Nordlándda ja Tromssa boazodoalloguovlluide lea goappašagaide čuoħcan, go Norgga ja Ruota rádjesoahpamuš 1751 mielddisbuvtii ahte Norga oačcui badjelmeare geasseorohagaid ja Ruotta ges badjelmeare dálveorohagaid. Go našunalisma ideologija doaibmagodii gaskamutto gitta loahpageahčái 1800-logu, de mielddisbuvtii dat garra bearräigeahču boazodollui. Sii galge ovddidit eanandoallo viidáneami ja maiddái olguštit Ruota boazosápmelaččaid, earenoamážiid Tromssa sulluin. Norga-Ruotta leaba dál dohkkehuvvon konvenšuvnna haga ja sáhttá jearrant leago Norgga sierranas guhkideapmi 1972-konvenšuvdna doallevaš, mii dahkkui 2005.

Stuora oassi Finnmarkku boazodoalus lea eahpedássedis dilis. Earret Buolbmát/Várjjat mii lea čađahan buvttadanrevolušvnna ja doaibmá buriin badjelbáhcagiin. Boazolohku Kárášjogas ja 10 siskkit orohaga Guovdageainnus leat dan manjmus 30 jagis lihkadan gaskal historjálaš buoremus ja heajumus dási, ja mii ain lea alit go dat boares dásit. Finnmarkku duoddara guohtonávkkástallan lea danne arvat eambbo garrisit go ovdal. Eiseválldiid gozihanprógramma duoðašta ahte jeagelšaddu Finnmarkku duoddaris lea arvat buoret go lei vurdojuvvon. Boazologu lassáneapmi 2000-logus mielddisbuktá goitge ahte guohtondilálašvuhta fas lea jođánit hedjoneame.

Manjnil NBRA gáibádusa, guorahallama ja ságastallama oaččuimet odđa boazodoallolága 2007. Earret ceavzilvuoda, de čalmmustahttá dát láhka boazodoalu iežas ásahusaid ja proseassaid, muhto leat spiehkastatmearrádusat mat addet guovddášeiseválldiide

vejolašvuodja mearridit badjel boazodoalloorgánaid. Eiseválldit leat dál geavahan dan ja leat álggahan bággonjuovvanproseassaid, vai unnidivčče boazologu. Lea ballu ahte diet doaimmat bohtet botnjat ja baicca goazadit, go dan ahte ovddidit ealáhusa iežas dárbbašlaš proseassaid.

Oktasašresursadutkama bohtosat leat čielgasat: Leat resursageavaheaddjit ieža geat fertejit váldit ovddasvástádusa čoavdit iežaset váttisvuodžaid. Eiseválldiid rolla ferte leat doarjut proseassaid mat huksejít ásahusaid ja čovdet váttisvuodžaid.

Dát njealját artihkkalis čájehuvvo ahtte Finnmarkku ja Davvi-Romssa dáfus, go geahččá daid oktan joavkun, lea čielga njieddji trenda logus guollefatnasiin vuollel 11 mehtera ja guolásteddjjidlogus (sihke joavku I:s ja joavku II:s) eanaš riddosuohkaniin. Njiedjan vuhtto erenoamážit áigodagas manjel lagi 2000. Spiehkastagat oppalaš govas leat guolástusat «gonagasreabbáguovllus»; vuotnasuohkanat nuorttabealde Davvinjárgga. Doppe lea lohku fatnasiin, vuollel 11 mehtera, guolásteddjjidlohu ja bivdosálašárvu, sihke gonagasreabbá- ja dorskebivddus, lassánan áiggis manjel 2008. Ovdáneapmi Nuorta-Finnmarkkus čájeha ahte vuotnaguolásteapmi ain sáhttá leat geasuheaddji fidnoválljen ja elešis ealáhus jus rámmaeavttut leat sajis. Seammás čájehit logut, go geahččá Finnmarkku ja Davvi-Romssa oktan joavkun, ahte smávvaskáláguolásteamis lea ovdáneapmi leamaš balddihahhti negatiiva jo guhkit áiggi. Čoavddus ii leat bidjat struktureriid smávimus fatnasiidda, mii vel lasi dáidá unnidit dán fanasjoavkku ja jávkadit guolástanvuogatvuodžaid vuonaid báikegottiin. Stuorámus hástalus, go jurdda lea nannet ássama vuodžu mearrasámi vuotnaguovlluin, lea baicca čoavdit vuostáiváldinváttisvuodžaid, vai smávvaskáláguolásteddjiin leat sihkkaris ja diehttevaš vuovdinvejolašvuodžat lagasguovlluineaset.

Rávvagat

SED-guovllus lea álbmot boarásnuvvan mañemus 20-jagi. Ahkejoavku 20-39 jagi lea kritihkalaš fáktor boahtteáiggi lassáneapmái. Dát joavku lea njiedjan, ja erenoamážit nissonoassi joavkkus lea njiedjan. Riegádahttojít unnit mánát, maiddái suohkaniin main ovdal lea leamaš relativvalaš ollu riegádahttinbadjebáza. Boahtteáiggis lea olmmošlogu lassáneapmi SED-guovlluid olmmošlogus gitta sisafárremis, ja suohkanat maidda unnán fárrejít olbmot vedjet vásihit olmmošlogu njiedjama jagiin ovddos guvlui. Dat sáhttá addit eará gova olmmošlohkorievdamis go maid dássázii leat oaidnán, ja suohkanat main lea leamaš unnán olmmošlohkoniiedju buohtastahtton eará suohkaniiguin fylkkas dahje riikkaoasis sáhttet šaddat suohkanat main šaddá stuorimus njieddju.

Almmolaš sektor lea stuorimus barggaheaddji buot suohkaniin SED-guovllus. Gaskal 40 ja lagabui 52 proseanta dain geat leat barggus guovllus barget almmolaš sektoris. Orru vuhttome ahte gos leat ollu almmolaš bargosajit ja sámi institušuvnnat orrot váikkuheame olmmošlogu njiedjama vuostá sámi guovlluin. Dat bargosajit eaige leat nu gitta gilvvus ja ekonomalaš konjunktuvrrain go dábálaš eksportaealáhusat guolástus jamátkealáhusa leat. Telemarksforskning (Vareide ja Nygaard 2013) čujuha ahte dávjá lea eanemus beroštupmi bargosajiide priváhta sektoris, muhto dan mađe ollu almmolaš bargosajit go leat SED-guovlluin leat, de lea ágga ahte dat suohkanat maiddái barget váikkuhan dihte ja vejolačcat lasihit daid. **Dat soaitá erenoamáš dehálaš boahttevaš jagiid suohkanrájiid vejolaš rievadan proseassa dáfus.**

SED-suohkaniin leat stuora hástalusat áiggis ovddos guvlui. Suohkaniin šaddá dárbu bargofápmui maid eai sáhte ieža hákhat. Dáláš bargoveahka dain 22 suohkaniin boarásnuvvá, nuorat fárrejít eret, ja álbmot bargoagis unnu. Jagi 2030 dárbašit suohkanat gaskal 2200 ja 4100 eanet olbmo bargoagis go maid sáhttet ieža hákhat (Angell ja earát 2014).

Geasuheaddjivuoða lea dehálaš. Geasuheaddjivuoða ii berre mihtidit loguiguin ja almmuhit listtuin – main ollu davvinorgga suohkanat ja SED-suohkanat gártet vuolemusaid gaskii-muhto dan ferte geahčcat searválagaid dainna dieđuin mii lea suohkaniid ovdáneami birra, ja dasa mii lea dehálaš go olbmot válljejit dákkáriid, ovdamearka dihte galget go fárret dahje orrut. Ja dan ferte geahčcat dan ektui lea go čatnašupmi, ja makkár gaskat leat, ja kultuvrra ja geografiija ektui- mat maiddái leat mielde ráhkadeame báikegotti, ássanmárkana ja bargomárkana. Dás dárbbuhuvvu oðđa dieđut.

Mañemus jagiid sisafárremat Davvi-Norgii leat dahkan guvlui barggolašvuodálassáneami vejolažjan. Eanet bargosisafárren Nuorta-Eurohpás, mas lea oassin oanehisáigge bargosisafárren, lea leamaš dehálaš barggolašvuodálassáneapmái. Muhto lassáneapmái lea maiddái váikkuhan dat go eanet sisafárrejeaddjít leat álgán bargat. Sisafárrejeaddji rolla ferte guorahallat buoret go dán rádji lea dahkkojuvvon.

Jielemen sjiekenisnie SDJ-dajvesne lea gellie gyhtjelassh mejtie byöroe guhkiebasse tjelkestidh;

Analyjsh sjiere jieliemijstie

Jielemh gåavnesieh mejgumie hijven gåarede SDJ-dajvesne? Gusnie dah? Mah jielemh mah gaarveneminie? Gåabph fasseldamme almetjh haajpanieh?

Sjiere jielemh /dajvh mah leah råajvarimmiedajve

Mah jielemh/dajvh mah sjiere dårjoem/dårjoehitimiem åadtjeme? Guktie dejgumie gåaradamme? Fasseldimmie lässene? Vuartesjh evtiedimmie fasseldimmesne sjierejiemiensie tijje doekoe, joekedamme dejnie ovmessie geografeles dajvine.

Fasseldimmie byögkeles suerkien sisnjelen

Man stoerre byögkeles sektovre? Låhkoe jarkesamme? Gieh desnie berkieh?

Fasseldimmie jih ööhpehtimmie

Ööhpehtimmiedaltese ov messie jielemminie. Aaltere gosse ööhpehtimiem tjirrehtamme, - låhkoe mah jáarhkeööhpehtimmie vaeltieh goh geerve almetje? Ektiedimmie ööhpehtimmien jih barkoen gaskem, fasseldimmielåhkoeh joekedamme ööhpehtimmien mietie:

Staatuse dejtie mah eah leah fasseldamme

Gieh dah? Ööhpehtimmesne? Jaepieboelhkebarkijh (dah åajvahkommes eah meatan båetieh statistihkesne)? Barkohts? Svihtjemeheaptoes?

Almetjh barkosne mah juhtieh, gåabph haajpanieh, gieh dah?

Jeatjah SDJ-dajvide juhtieh? Staaride noerhtene juhtieh? Jallh årjene? Nyjsenæjjah juhtieh? Kaarrh juhtieh? Dah juhtieh mej jolle/vuelege ööhpehtimmie?

Fasseldamme almetjh SDJ-dajvesne, gubpede båetieh?

Gusnie åroejin gosse noereskuvlem veedtsin. Mah såemies jielemh mah jolle låhkoem fasseldamme almetjistie utnieh, mah voengeste båetieh? Joekehts ööhpehtimmiedaltese jearohke byjenimmiesijjeste?

Almetjh mah äenehks tijjen laantesne åroeh

Låhkoe lässene SDJ-dajvesne? Joekehts låhkoeh ov messie SDJ-dajvine? Mejnie jielemminie dah leah fasseldamme?

Jienebh barkoeh, bielietijjenbarkoe?

Destie vielie SDJ-dajvesne goh jeatjah dajvine?

Boazoealáhusas ceavzilvuodaváttisvuodat, leat dilálašvuodat, nugo sisabahkkemat guohtoneatnamiidda, ja boraspirepolitikhka mii ii váldde vuhtii luonduu ealáhusaid. Stuora oassi Guovdageainnu ja Kárásjoga boazodoalus ii leat ekologalaš ja ekonomalaš balánssas. Boazologu heiveheapmi gal ii sáhte dáhpáhuvvat ávddalaš ja beaktlis vugiin, nu guhká go eisevalddiid eai doahttal boazosápmelaččaid kultuvrra ja iešmearrideami, nugo Norga lea riikkaidgaskasaččat geatnegahhton. Guovllustivrraid heaittiheapmi dáhpáhuvai goitge, vaikko sihke NBR ja Sámediggi garrisit vuosttalledje.

Dát evttohusat sáhttet nannet boazodoalu:

- 1) Eiseválddit fertejít boahtte Stuoradiggediedáhusas boazodoalu ceavzilvuoda birra ovddidit politihka, mii čielgaseappot gáhtte boazodoalu doaibmaguvlluid. Eiseválddit fertejít maid deattuhit man positiivvalaš lea go boazodoallu doalaha rabas eanadagaid ja biodiversitehta.
- 2) Konsultašuvdnaortnet mii álggahuvvui 2005, ferte eambbo aktiivvalaččat geavahuvvot, vai ovddida geatnegahton gulahallama boazosápmelaččaiguin, NBR ja Sámedikkiin. Dat livče eambbo nugo eiseválddit leat gaskariikkalaččat geatnegahton.
- 3) Eiseválddit fertejít Finnmárku boazodollui ja boazodoallo orgánaide addit ráfi mearridit doaibmanjuolggadusaid ja nu maid unnidit boazologu. Gulahallan ovddida guovttelealat luohttamuša.
- 4) Sámi bargojoavku, maid Norgga Sámediggi jodihii, árvalii boazoguohthonkonvenšvnna Ruotain. Dan ferte ohcat ratifiserejuvvot ja doibmii bidjet jođáneamos lági mielde.
- 5) Eiseválddit fertejít hábmet boraspirepolitihka, mii čielgaseabbo vuhtiiváldá boazoealáhusa ja eará guohtoneana geavaheddjiid.

Dát lea gaskavuodaid gaskal statistikhkalaš trendaid ja maŋemus jagiid smávvaskáláguolásteami rámmaeavttuid nuppástuhettimaid mearrasámi guovlluin, erenoamážit das mii gusto guolástuspolithkkii ja regulerendoaibmabijuide. Ákkastallamat doaibmabijuide leat leamaš iešgudetlágánat, muhtimiid leat čádahan vai nannejit mearrasámiguovlluin ássama, muhtima ákkastallet resurssasuodjalemiin, earáin fas ulbmil lasihit buvttadanmuni ja gánnáhahtivuoda riddofatnasiin. Hilgunortnegis, mii gullá dán maŋimus šláddjái, lea leamaš čielga beaktu dan dáfus ahte lea unnidan logu fatnasiin vuollel 11 mehtera, muhto sáhttá goitge duššo čilget oasáža dan garra njedjamis mii dán joavkkus lea leamašan. Nuppástuhettimat gonagasreappá hálldašanráđđemis jagi 2008:s lea dat doaibmabidju mii čielgasepmosit vuhtto statistikhkas, lassánan doaimmaiguin ja vuotnaguolásteami laskamiin guovllus nuorttabealde Davvisiidda. Doaibmabijuin, maid bidje johtui Riddoguolástuslavdegotti čielggadeami čuovvoleapmin, erenoamážit lasihuvvon dorskebivdovuoigatvuodain fatnasiidda vuollel 11 mehtera sámi guovlluin, lea eahpitkeahttá leamaš positiivvalaš beaktu, muhto dát beaktu orru vuostilduvvome eará rámmaeavttuiguin mat leat negatiivvalaččat ovdánan, erenoamážit guoská dát vuostáiváldindilálašvuhtii vuotnasuohkaniin. Dássázii eai leat dát doaibmabijut buktán mearkkašahtti bohtosiid statistikhkii.

Ovdáneapmi Nuorta-Finnmárkkus čájeha ahte vuotnaguolásteapmi ain sáhttá leat geasuheaddjin fidnoválljemis, ja elešis ealáhus, jus rámmaeavttut leat sajis. Seammás čájehit logut, go geahččá Finnmárku ja Davvi-Romssa oktan joavkun, ahte ovdáneapmi smávvaskáláguolásteamis lea leamaš balddihahtti negatiiva jo guhkit áiggi. Čoavddus ii leat sisafievrridit strukturortnegiid smávimus fatnasiid váste, mii dáidá vel lasi unnidit dán fanasjoavkku ja jávkadit guolástusvuoigatvuodaid vuonaid báikegottiin. Stuorámus hástalus, go jurddaša nannet mearrasámi vuotnaguovlluid ássama vuođu, lea baicca čoavdit **vuostáiváldinváttisuodaid**, vai smávvaskáláguolásteddiide leat sihkkaris ja diehttevaš vuovdinvejolašvuodat lagasguovlluineaset.

Sisdoallu

1	Mandáhtta ja vuodus	12
1.1	Lađastallanjoavkku mandáhtta	12
1.2	Ráđđadallamat gaskal stáhta eiseválldiid ja Sámedikki	13
1.3	Máhttovuodu dár bun	14
1.4	Guorahallanjoavku	14
2	SED-guovllu ealáhusovdáneapmi 2000-logus	15
2.1	Álggahus	15
2.2	Gáldut	18
2.3	Sámi suohkanat ja SED-guovlu	19
2.3.1	SED-guovllu olmmošlohkoovdáneapmi	21
2.4	Ealáhusovdáneapmi davvin	23
2.4.1	Geasuheaddjivohta, identitehta ja ovdáneapmi	24
2.4.2	Ealáhusovdáneapmi SED-guovllus	25
2.5	Rievdan ja ovdáneami mihtilmasuodat 2003-2012	27
2.5.1	Rievdamat iešguđet sajiin SED-guovllus	30
2.5.1.1	Guokte guovllu eanemus ovdánemiin	31
2.5.1.2	Guokte guovllu unnán lassánemiin	32
2.5.1.3	Guokte guovllu gos lea njieddj	33
2.6	Iešguđetge SED-guovlluid ovdáneami dovdomearkkat	34
2.7	Hástalusat ovddosgovlui	36
3	Fasseldimmie SDJ-dajvesne	42
3.1	SDJ-dajve	42
3.2	Fasseldimmie	43
3.3	Fasseldimmie – joekedimmie jielemi mietie jih gaskemedtien aaltere	45
3.4	Fasseldimmie jih ööhpehtimmie	48
3.5	Statistihkevåromen bijre	50
3.6	Jienebh fåantoeh mah våaromem utnieh fasseldimmiestatistihkesne	51
4	Ceavzilis boazoealáhus?	53
4.1	Álgu	55
4.2	Ceavzilvuoda eavttut	57
4.2.1	Ceavzilvuodaguorahallan	58
4.2.2	Ceavzilvuoda guorahallan	59

4.2.2.1 Hábmenprinsihpat	61
4.2.2.2 Ceavzilvuoda dovdomearkkat	62
4.3 Dálá dilálašvuhta	63
4.3.1 Luonddugeografija	63
4.3.2. Ealáhusekonomalaš oppalašgovva	64
4.3.2.1 Boazosearvvit Lulli-Norggas	65
4.3.2.2 Lulli-Trøndelaga/ Hedemárkku boazodoalloguovlu	68
4.3.2.3 Davvi-Trøndelaga boazodoalloguovlu	70
4.3.2.4 Nordlándda boazodoalloguovlu	72
4.3.2.5 Tromssa boazodoalloguovlu	75
4.3.2.6 Oarje-Finnmárkku boazodoalloguovlu	78
4.3.2.7 Nuorta-Finnmárkku boazodoalloguovlu	84
4.3.2.8 Čoahkkáigeassu Finnmárkkus	88
4.3.2.9 Obbalaš čoahkkáigeassu	90
4.4 Analysa ja guorahallan	92
4.4.1 Guovllut lullelis Finnmárkku	92
4.4.2 Finnmárku	95
4.5. Čoahkkáigeassu ja konklušuvdna	98
4.5.1 Ceavzilvuhta máŋgga dimenšuvnnas	99
4.5.2 Árvvoštallan	99
4.5.3 Čoahkkáigeassu ja ávžžuhusat	101
5 Mii dáhpáhuvvá mearrasámi vuonaid guolástusaiguin?	104
5.1 Álggahus	104
5.2 Porsáŋgu ja Várjjat	105
5.3 Ekologalaš nuppástuvvamat	106
5.4 Rievdamat guolástushálddašeams ja politihkas	107
5.4.1 Fanasearreortnet	108
5.4.2. Hilgunortnet 2002-2009	110
5.4.3 Gonagasreabbá hálddašanráđđen	116
5.4.4 Eará hálddašandoaibmabijut maid vuodustussan lea mearrasámi guolástusa ja sámi báikegottiid vuhtiiváldin	120
5.5 Loahppaárvalus	121
6 Sámi logut	124
6.1 Álggahus	124
6.2 Muhtin mearkkašumit tabeallaide	124

1 Mandáhtta ja vuodus

Sámi statistihka fágalaš lađastallanjoavkku njuolggadusat leat čakčamánu 12.b. 2011 mearriduvvon Ođasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartemeanttas, miessemánu 11.b. 2005 Stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid prosedyrat - lága olis, mii mearriduvvui gon.res. suoidnemánu 1.b. 2005.

Mearrádusa ulbmilin lei nannet stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid árvvoštallamiid ja mearrádusaid faktavuđđosa.

1.1 Lađastallanjoavkku mandáhtta

Fágalaš lađastallanjoavku galgá juohke lagi ovdal golggotmánu 1.b. buktit rapportta Ođasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartementii ja Sámediggái. Raporta galgá, nu guhkas go vejolaš, addit bajiidgeahčastaga ja árvvoštallama Norgga sámi servvodaga dilis ja ovdáneami sárgosiin. Raporta šaddá vuodđun jahkásaš bušeahttabargui ja konsultašuvnnaide gaskal stáhtalaš eiseválddiid ja Sámedikki.

Lađastallanjoavku galgá ságaškušsat ja gaskkustit gávdnosiiddis fágalaš artihkkaliid ja kronihkaid bokte, ja joavku sáhttá bovdet ja oassálastit fágalaš konferánssain, seminárain ja eará sullásáš lágidemiin. Lađastallanjoavkkus lea ovddasvástádus ovddidit ja dađistaga buoridit jahkásaš rapporttaid oppalašgeahčastagaid ja analysaid ovdanbuktinvugiid. Raporttaid galgá nu bures go vejolaš sáhttit álkit buohtastahttit áigodagaid gaskkas. Raportta galget ráhkadir čuožžovaš statistihkaid ja/dahje eará áššáigullevaš dataid ja árvvoštallan-, guorahallan- ja dutkanbargguid dieduid vuodul. Lađastallanjoavkkus lea ovddasvástádus háhkut čuožžovaš statistihkaid ja dárbbashaš dataid ja dieduid rapportta ráhkadeapmái. Lađastallanjoavku mearrida ieš makkár fáttáid meannuda jahkásaš rapporttain. Fáttát maid sáhttá leat áigeguovdil meannudit leat:

- Giela
- Bajásšaddan, oahpahusa ja dutkama
- Dásseárvvu
- Dearvvašvuoda ja sosiála, dákko bakte olmmošlogu rievdan, demografija, dienas
- Ealáhusat, dákko bakte barggahus, ealáhusstruktuvra, árbevirolaš ealáhusat
- Biras- ja resursahálddašeapmi, ávnnaslaš kulturvuodju rievdadusat, searvan ja váikkuheapmi
- Kulturbargu ja dábálaš kultuvra, dákko bakte dáiddašlája, media
- Siviila sámi servodat, dás organisašuvdna- ja ásahuosovdáneapmi

Lađastallanjoavku sáhttá cuiggodit váilevaš gáldu- ja máhttovuđđosa ja dárbbu ovddidit statistihka fáttáid siskkobealde maid joavku atná relevántan. Lađastallanjoavkku sáhttet bivdit bukit ollislaš árvvoštallamiid ja vaikko vel čiekjudit osiid materíalas daid sierra dárbbuid ektui mat Ráđđehusas dahje Sámedikkis sáhttet leat.

1.2 Ráđđadallamat gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki

Sápmelaččain lea álgoálbmogiin dat vuogatvuohta ahte singuin galgá ráđđadallojuvvot buot áššiin mat njuolga váikkuhit sin dillái. Dát vuogatvuohta lea sis *ILO-konvenšuvnna nr. 169 álgoálbmogiid ja olmmoščearddaaid birra iešheanalís stáhtain* 6. artihkkala mielde.

Bargovugiid ulbmiliin lea:

- Váikkuheames stáhta geatnegasvuoda ollášuhttimis das ahte ráđđadallat álgoálbmogiiguin.
- Očcodit ovttamielalašvuoda gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki go árvvoštallojuvvo ásaheames lágaid dahje doaimmaid mat sáhttet váikkuhit sámiid beroštumiide.
- Láhčet vejolašvuoda ovdánahttit guimmešduođa gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki man váikkuhus lea ahte sámiid kultuvra ja servodagat nannejuvvojít.
- Ovdánahttit oktasaš ipmárdusa sámi servodaga dili ja ovdánahttindárbbuid birra.

Ráđđadallanbargovugiin gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki čállojuvvo ná 5. parágrafas bisteavaš čoahkkimiid birra:

- Ahte galget lágiduvvot jahkebeallasaš politikhkalaš čoahkkimat gaskal sámi áššiid stáhtaráđi ja Sámediggepresideanta. Fágastáhtaráđđi searvá čoahkkimiidda dárbbu mielde. Bisteavaš jahkebeallasaš čoahkkimiin galget ságastallat servodaga dili ja ovddidandárbbuid, dehálaš prinsihpalaš áššiid ja doaibmi proseassaid.
- Ahte galget lágiduvvot jahkebeallasaš čoahkkimat gaskal Sámedikki ja departemeanttaid gaskasaš sámi áššiid ovttastahttinlávdegotti. Čoahkkimiin galget earret eará boahttevaš áigodaga áigeguovdilis sámepolitikhkalaš áššiid.

1.3 Máhttovuodu dárbun

Stáhta eiseválldiid ja Sámedikki gaskasaš ráddádallanvuogágaga 8.paragráfa prosedyrat meannudit čielggadan ja máhttovuodu dárbbuid. Máhttovuodu birra čuožžu ná:

- Gielda- ja guolvlodepartemeanta ja Sámediggi nammadit ovttas fágalaš guorahallanjoavkku mii earret eará sámi statistihka vuodul jahkásacčat ovddida raporta sámi servodaga dili ja ovddidandovdomearkkaid birra. Raporta geavahuvvo vuodđun go dihto áššiid birra leat ráddádallamat ja ráddádallamiin sámi servodaga ovddidandárbbuid birra ovta dain jahkebeallásaš čoahkkimiin gaskal sámi áššiid stáhtačálliid ja Sámediggepresideanta.
- Go stáhta eiseválldit dahje Sámediggi oaivvildit ahte čielggadeapmi dárbbašuvvo vai nanne árvvoštallama ja mearrideami fáktavuodu dahje formálalaš vuodu de dan berrejít dieđihit nu fargga go vejolaš, ja bealit galget ovddidit gažaldagaid mat gusket vejolaš čielggadeami fápmudussii ráddádallamiid oktavuodas. Stáhta ja Sámediggi galget bargat olaheames ovttamielalašvuodja ovddas sihke fápmudusa ektui ja das geat galget čađahit vejolaš čielggadanbarggu. Stáhta ja Sámediggi geatnegahittojuvvojit fuolahit dieđuid ja ávdnasiid mat dárbbašuvvojit čielggadeami čađaheames.

Dán oktavuodas nammaduvvo sierra guorahallanjoavku man bargun lea ovddidit jahkásá rapporta.

1.4 Guorahallanjoavku

Bargo- ja searvidahttindepartemeanta ja Sámediggi leaba soahpan ahte ovttas nammadit jođiheaddji, nubbinjođiheaddji ja golbma lahttu guorahallanjovkui, man doaibmaáigodahkan lea njealji jagi. Sii geat leat nammaduvvon leat:

Jon Todal, jođiheaddji (Sámi allaskuvla-Samisk høgskole)

Magritt Brustad, nubbinjođiheaddji (Institutt for samfunnsmedisin, UiT Norgga árktalaš universitehta- UiT Norges arktiske universitet)

Else Grete Broderstad (Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš, UiT Norgga árktalaš universitehta- UiT Norges arktiske universitet)

Paul Inge Severeide (Statistalaš guovddášdoaimmahat-Statistisk sentralbyrå)

Kevin Johansen (Nordlanda Universitehtta-Universitetet i Nordland)

Prošeaktajođiheaddjin lea Yngve Johansen, guhte bargá beallevirggis.

2 SED-guovllu ealáhusovdáneapmi 2000-logus

Sigrid Skålnes, seniordutki, Norsk institutt for by- og regionforsking

Čoahkkáigeassu:

Dán artihkkala temá lea mo SED-guovllu suohkanat davábealde Sáltoduoddara ovdánit barggolašvuoda ja olmmošlogu hárrái. Dás deattuhit jagiid 2003-2013. Olles guovllus lea olmmošloku njiedjan dieid jagiid. Vuotna- ja riddosuohkaniin lea olmmošloku njiedjan eanet go siseatnansuohkaniin. Seamma áigodagas lea goitge barggolašvuhta lassánan máŋgga sajis guovllus. Bargojohttin olggos suohkaniin lea rievddadan, muhto lea leamaš eanemus suohkaniin mat leat lahka stuorit gávpogiid. Váile bealli sis geat leat bargguin SED-guovllus barget almmolaš sektoris, ja leat ge lassánan bargit eanet almmolaš go priváhta sektoris 2003-2012 áigodaga. Dearvvašvuoda- ja sosiálabalvalus lea stuorimus suorgi almmolaš bargobáikkiin, ja lea suorgi mas bargguiduhettin lassána jagis jahkái. Dat guoská buot guða guvlui SED-guovllus. Eará almmolaš surgiid hárrái, nugo oahpahussii ja almmolaš hálddhahussii, leat dát logut njiedjan čielgasit manjemu logijagi, belohahkii dan dihte go suohkansektora leat unnidan unnon olmmošlogu dihte, belohahkii maiddái suodjalusa unnideami dihte. Stáhta hálddhahusaid oppalaš unnideapmi orru eanet go almmolaš hálddhahusaid bajáshuksen, ja dát guoská vuosttažettiin sámi hálddhahusaide. Priváhta sektoris oaidnit rievdamiid mat ollislaččat addet negatiiva loguid sihke guolásteapmái, industrijai, eanadollui ja boazodollui, vaikko lea leamaš ovdáneapmi moatti SED-guovllus. Olmmošlokoovdáneapmi lea leamaš negatiiva olles áigodaga, ja lassáneapmi lea sorjavaš sisafárremis. Suohkanat maidda lea eanemus sisafárren ja main lea oaneheamos gaska stuorit ja máŋgabéalat bargomárkaniidda, leat jáhku mielde suohkanat mat birgejít buoremusat jagiid ovddos guvlui.

2.1 Álggahus

Norgga guovllupolitikhkas lea leamaš manjemu golbmalogi lagi okta váldoulbmilin bisuhit riikka orruninstariid, dahje nugo dađistaga lea gártan; “orrunkinstariid váldohámi” (St.meld. 13 (2012-2013). Measta čađat dan áigodaga lea olmmošloku doaresbealde guovlluin njiedjan. Olmmošlogu geahčalit bisuhit earret eará doaimmaiguin mat galggaše hehttet eretfárrema doaresbealde suohkaniin, ja doaimmaiguin mat movttiidahttit sisafárret

daidda seamma doaresbealsuohkaniidda. Ollu iešguðetlágan doaimmat ja doaibmabijut leat váldon atnui dien barggus, geahčalan dihte aktiivvalaččat lasihit fárrema doaresbealguovlluide iešguðetlágan fárrehankampánnjaiguin sidjiide geat orrot gávpotguovlluin, dahje manjemos jagiid –olbmuide olgoriikkas. Muhto doaimmat eai leat biddjon dušše olbmuide ja sin *fárrenválljejumiide*, dat leat maiddái biddjon doaresbealsuohkaniidda. Dakkár doaimmat guoskkahit máŋgalágan *servodatovddideapmái*, vuosttažettiin ealáhusovddideapmái nannet ealáhusaid nu ahte dat šaddet bivnnuhat bargiide. Doaimmat leat maiddái *gulustuvvama* ektui, ja ráhkadir – dahje goit ovddidit báikkiid geasuheaddji ássanbáikin, bargobáikin ja sadjin gosa sáhttá fárret, iige gos fárre eret.

Davvi-Norgga doaresbealsuohkaniin leat oktiibuot ollu iešguðetlágan doaibmabijut ja prošeavttat, leamaš dahje ain joðus, ealáhusa ovddideapmái, suohkaniid ovddideapmái, bargat buoret gulustuvvama ovddas, oažžut olbmuid fárret suohkaniidda iige fárret eret, ja beaggit geasuheaddji suohkanin. Suohkaniid ássit leat maiddái beassan oassálastit diein doaibmabijuin, sihke prošeaktaosseváldin ollu ja iešguðetlágan prošeavttain, muhto maiddái dan bokte ahte hukset dahje ovddidit gelbbolašvuoda ealáhusbargin iežaset suohkaniin.

1970- ja-80 logus gohčodedje daid doaimmaid *doaibmabidjobargun*, ja ollu suohkanat álggahedje dan heahtereakšuvdnan (Bukve 2001). Dalle, nugo dál, de ledje doaresbealde suohkanat main lei váilevaš ealáhusmárkan ja alla bargguhisvuhta, mat eanemus doaimmahedje ja doaimmahit doaibmabidjobargguid, dahje nugo dán áiggi dadjet; ealáhusovddideami. Doaimmat ledje heahtedili ektui, eará sániiguin daddjon ealáhusmárkana ovddideami ektui, ja suohkana vejolašvuoda ektui doaimmahit *nuppástusdoaimmaid*. Dien manjemos ássi várás čaðahuvvui ovdamearka dihte prošeakta nannet suohkana ealáhusbarggu, ja suohkanat davvin, earret eará Hápmir ledje geahčalansuohkanat¹. Ealáhusovddidanbarggut leat manjemos golbmalogi lagi leamaš ollu ja iešguðet hámis, ja leat leamaš sihke olbmuid ja suohkaniid várás, juogo álggahanprošeaktan dahje ovddidanprošeaktan báikkiide, suohkan osiide, suohkaniidda dahje guovlluide. Maiddái sámi guovlluin leat čaðahuvvon iešguðetlágan álggahanprošeavttat, nuppástuhttinprogrammat ja ovddidandoaibmabijut. Muhtun muddui leat dat doaimmat maiddái leamaš sierra joavkkuid várás, nugo nissonolbmuid dahje nuoraid várás.

Dál ii leat unnit dárbu heahtereakšuvdnii ja nuppástuhttinmáhtolašvuhtii, ja leat ge ráhkadan odđa doaimmaid, eaige leat doaibmabijut šat dušše ealáhusa várste, muhto maiddái servodaga várste mas ealáhus lea. Daiguin rievademiiguin eai leat dušše doaibmabidjobarggut šaddan ealáhusovddideapmin ja servodatovddideapmin, muhto leat maiddái ráhkadan *odđa lágan doaibmabijuid* ja odđa *ulbmiljoavkkuid* doaimmaide. Beagginbargu, sisafárrehankampánjat, movttiidahttinkampánjat ja geasuheaddjivuoða huksen leat sihke odđa sánit ja doaibmabijut, ja dán áiggi prošeavttain lea áinnas bajilčálan Fárre deike/Fárre davás dahje *Odđa buoret*

¹ Gielda- ja bargodepartemeanta (dál: Gielda- ja oðasmahttindepartemeanta) čaðahii jagiid 1985-87 *Næringsetatprosjektet* guða suohkanis Nordlánddas. Ulbmil lei geahčalit suohkanlaš ealáhusbarggus sierra etáhtas, ja dát lei geahčalanprošeakta. Prošeakta lihkostuvai hui bures, ja álgú dan ásaheamis mii manjil šattai suohkanlaš ealáhusbargu sierra etáhta dahje hálddahusa bokte. Geahča muđui Bukve ja Skálnes (1987).

áigumuš ... suohkanis. Daid vuoruhuvvon bargguid gohčodit ássanhálloprošeaktan² dahje smávvasuohkanprogramman³ main mihtun lea ovdamearka dihte “oččodit ássanhálu ja geasuheaddji báiikkiid”, mat galggaše mielde nanusmahttit smávvasuohkaniid ovdánankapasitehta, dahje “oččodit oktasaš guovlluidentitehta ja seammás hukset positiiva beaggima olggos guvlui.”⁴ Lea maiddái guhkes áigi go doaimmaiguin fokuserejedje dušše ealáhusa, dávjá leat sisafárrejeaddjit ja ruovttoluottafárrejeaddjit ulbmiljoavkun, suohkaniin ii leat šat dárbu dušše bargobáiikiide, muhto maiddái dárbu deavdit guoros bargobáiikiid, ovdamearka dihte dearvvašvuoden- ja fuolahuussektoris.

Ássanhálloaimmat sisadollet áinnas maiddái vuoruhemiid nuoraid ektui geat leat fárren eret báiikiin, ja dan ahte oččodit áinnas oahppan nuoraid ruoktot fas, nu ahte guoros bargosajiid devdet.

Norggas lea majemus jagiid lassánan olmmošlohku ollu. Olmmošlohku ii leat lassánan seamma ládje miehtá riikka, muhto lea lassánan nu ahte dat báiikit mat leat leamaš stuorrát leat sturron eanet. Dál lea nettosisafárren deháleabbo olmmošlohkolassáneapmái go riegádahttinbadjebáza. Statistihkalaš doaimmahaga logut čájehit stuorimus gávpogiid sturron eanemus, unnimus suohkanat miehtá leat unnon. Stuorumis ja unnumis, sisafárremis ja eretfárremis, geasuheaddji ja unnit geasuheaddji báiikiin, lea govva mas lea maiddái geográfalaš čujuhus, ja nugo dávjá ovdal čujuhus mii ii leat amas; stuorrun nanne gova mii lea vuhtton ollu jagiid – dađistaga eanet sentraliseren ja doaresbealsuohkaniin guorranit olbmot. Statistihkain ja raporttain mualit logut olmmošfárrema guovddáš gávpogiidda ja čoahkkebáiikiide, ja stuorruma birrasiin mat leat gilkoraston *geasuheaddjin*.

Dán artihkkalis lea fokus ovdáneapmái mii lea muhtun sámi guovlluin Norggas. *Sámi guovlu* lea dás ráddjejuvvon dasa mii gohčoduvvo *SED-guovlun*, ja *ovdáneapmi* lea ráddjejuvvon *ealáhus-* ja *barggolašvuodenovdáneapmái*. Sámi guovllu ealáhus- ja bargguiduhettinovddideami fokuseren gáibida maiddái fokuserema álbmothivvodatovdáneapmái dahje álbmothivvodatrievdamii seamma guovllus. Muhtun muddui geahčéat rievadusaid eará guovlluid rievdamiid ja ovdánemiid ektui, áinnas eará guovlluid ektui seamma riikkaoasis.

---

² Ássanhállooaibma/Bulystsatsinga ovddida gažaldaga mo sahtá šaddat eanet geasuheaddji ásaiduvvat doaresbealsuohkaniidda. Dan vuoruheamis lea Gielda- ja odasmahttindepartemeanta (KMD) leamaš mielde bidjame johtui máŋga pilohaprošeavta miehtá riikka. Prošeavttaid temát leat erenoamážit guoskkahan sisafárren, integreren, nuorat, kultuvrralaš báiki- ja ealáhusovddideapmi ja beaggin. Ulbmil vuoruhemiin lea láhčit dili nu ahte doaresbealsuohkanat šaddet eanet geasuheaddjin bistevaš ássanbáikin, ja čohkhet máhtu das mii váikkuha olbmuid ássanbáikki válljemii. Ássanhállooaibma álggi 2010 ja bistá 2015 rádjái.

³ Smávvasuohkanvuoruheapmi galgá unnimus suohkaniidda addit eanet kapasitehta ovddidit geasuheaddji báiikkálašservodagaid ássiide ja ealáhussi.

⁴ Prošeakta *Omdømmebygging i Nord-Troms*, duohken lea Davvi-Romssa Guovlluráđđi. Prošeakta oaččui Ássanhálloruhtadeami jagi 2011.

2.2 Gáldut

Ealáhusovdáneapmi sámi guovlluin lea leamaš fáddán májgga almmolaš čielggadeamis, analysain ja dutkanprošeavttain majemus jagiid. Dán artihkkalii leat gáldun buot stuorebuš diedalaš čielggadeamit mat guoskkahit ealáhusovdáneami SED-guovllus 2000-logus. Datamateriálan eai leat goitge dušše válljejuvvon oasit májggain čielggademiin ja dutkanraporttain, muhto dat lea dat mii lea čohkkejuvvon dain surgiin maanjil duhátjagimolsuma. Materiála guoskkaha buot ovdáneami, erenoamážit lea deaddu ealáhus- ja barggolašvuodáneamis sámi guovlluin. Ovdáneapmái gullá dás maiddái olmmošlohkoovdáneapmi. Raporttain geavahit iešguđet mađe máhtolašvuoda ja dovdamuša sámi guovlluid birra go galget čilget rievadusaid ja ovdáneami. Gáldut leat iešguđetlágánat, vuosttažettiin nu ahte muhtumat ovdanbuktet datamateriála loguid tabeallaid ja grafikhaid hámis eaige báljo dieđuid guovllu ovdáneami ovdánantuogi birra, eaige dárkilit analysaid rievdamien ja almما čilgehusaid haga (Telemarksforskning). Eará gáldut geavahit máhtuid eará sámi dilálašvuodain ja Davvi-Norgga birra go analyserejít rievdamiid (Norut-Alta). Gálduid almmuhan vuollelis.

Bargu maid Norut ja Telemarksforskning leat dahkan lea válđooassi dán artihkkala guorahallanvuodus. Guovddáš gáldun leat Telemarksforskningas njeallje raportta main lea fokus ealáhusovdáneapmi, innovašuvdna ja geasuheaddjivuhta. Dat rapportat leat ráhkaduvvon Sámedikki diŋgojumi miede jagiid 2010 gitta 2013. Dat rapportat leat muhtun muddui ovdalaš ealáhusanalysaid joatkabarggut, ja muhtun muddui analysametoda ovddideami bokte maiguin mihtidit iešguđetge báikki geasuheaddjifámu. Bargu SED-guovlluid ovddas lea oassin stuorit barggus mas maiddái ollu eará suohkanat Norggas leat miede. Raportat sisđollet májggaid kártemiid ja mihtemiiid, maid lea váttis dulkot jus ii hui bures dovdda suohkaniid mat guorahallojuvvoyit. Rievadusaid ovdanbuktet vuosttažettiin loguid bokte, ja muhtun muddui leat guorahallamat oanehis áigeperspektiivvas. Dat eai leat analysat main lea vuodđun guhkit áiggi ovdáneapmi, ja váilu eanas háve máhttu báikkálaš ja guovllu dilálašvuodain mat sáhtaše čilget ovdáneami ja rievdamiid.

Norut Alta- Álttás leat guokte rapportta, nubbi ráhkaduvvui stáhta programma "Máhttočohkken – árvoháhkan davvin" olis. Ealáhus- ja gávpedepartemeanta, Guolástus- ja riddodepartemeanta, Gielda- ja guovlludepartemeanta ja Birasgáhttendepartemeanta (dál: Gielda- ja odasmahttindepartemeanta, Ealáhus- ja guolástusdepartementet ja Dálkkádat- ja birasdepartemeanta) čađahedje lagi 2013 máhtolašvuoda háhkama čalmmustahittit vejolašvuodaid mat leat lasihit odasmahti árvoháhkama resursarikkis guovllus ja govvidan dihte boahtteágge gova Davvi-norggas 2030 ja 2050 guvlui mas máhtolašvuhta lea vuodđun. Erenoamážit deattuhedje guolásteami, áhpeéaláhusa, ođđa mariidna ealáhusaid, mákkeéaláhusa, odasmáhti energiija ja minerálaid. Máhtolašvuoda háhkan galgá miede váikkuheame vai šaddá buoret vuodđu dahkat mearrádusaid ja válljejumiid ovddos guvlui, ja dat galgá čajehit makkár gaskaoamit ja doaibmabijut sáhttet váikkuhit ovdáneapmái ja leat miede luvveme árvoháhkanpotensiála boahttevaš jagiid. Ráhkadedje maiddái vihtta rasttildeaddji čielggadusa mat iske fáttáid mat ledje oktasaččat guovtti dahje eanet ealáhusaide. Makkár hástalusat ja vejolašvuodat deaividit ealáhusaid, ja mo sáhttá daid

hástalusaid dustet ja nu dahkagoahtit duohtan boahtteáiggi árvoháhkama? Mihtun máhtolašvuodaháhkamiin lea oččodit oidnosii eavttuid mat leat lasihit bistilis árvoháhkama guvlui mas leat valjit resurssat, ja ráhkadir Davvi-Norggas boahtteáiggi gova 2030 ja 2050 guvlui mas máhtolašvuhta lea vuodđun. Lassin raportii ”Næringsutvikling i samiske samfunn” leat maiddái oasit ovta dain rapporttai Máhttočohkkemis gáldun dán artihkkalii; dat guoská rapportii ”Attraktive lokalsamfunn og arbeidsmarkedsregioner i Nord-Norge”.⁵ Nubbi raporta – sámi guovlluid kulturealáhusaid birra – lea ráhkaduvvon Sámedikki diŋgojumi mielde. Dat ráhkaduvvui Sámedikki kulturdiedáhus barggu olis ja ilmmai lagi 2012.

Dasa lassin lea raporta Davviriikkaid ministerrádis –*Artic Social Indicators follow-up to the Artic Human Development Report*. Raporta ilmmai lagi 2010 ja lea nugo bajilčállagis boahtá ovdan čuovvoleapmi čielggadeamis *Artic Human Development Report (AHDR)*. Dalle go AHDR⁶ ilmmai 2004:s atne dan Árktaš ráddái (Artic Council) ja earáide jorggáldahkan (láddamin), danne go bargu ovddastii Árktaš rádi vuosttaš servodatdieđalaš barggu. Dat ipmirduvvui dainna lágiin ahte olmmošlaš dimenšuvdna ceavzilis ovdáneami ektui viimmat adnojuvvui dehálažjan árktaš guvlui ja ássiide. Seammás raporta čalmmustahtii odđa oktasašvuoda ovdáneami eiseválldiid ja dutkanbirrasiid gaskkas, juoga mii oidnui čielgasit barggus gitta dan rapportta válmmasteapmái. AHS-raporta oaččui ollu beroštumi, sihke danne go dálkkádatgažaldat bijai ollu fokusa árktaš guovlluide, ja maiddái go riikkaidgaskasaš polárajahki bođii dakka manis. Raporta *Artic Social Indicators* fokusere sosiála indikáhtoriid ovdáneamis mat sáhttet leat áigeguovdilat árktaš guvlui. Indikáhtorat čatnasit guđa suorgái; dearvvašvuhta, buresbirgejupmi, oahpahus, kultuvra, luondu ja vejolašvuhta mearridit iežas boahtteáiggi badjel. Raporta ministarrádis geahččá buot árktaš servodagaid, ja viidábut ja eanet bajtdási perspektiivvas go eará rapportat dás.

Lassin dáidda leat maiddái eará rapportat guovllus geavahuvvon, ovdamearka dihte Sámedikki ealáhusdieđáhus (2012), lassin Statistihkalaš guovddášdoaimmahaga (SSB)⁷ statistihkaide, earret eará SSB statistihkat sámi dilálašvuodain.

2.3 Sámi suohkanat ja SED-guovlu

Jagi 2014 leat Norggas 428 suohkana. Dát artihkal lea muhtun daid suohkaniid birra; suohkanat leat davvin, ja buohkat SED-guovllus⁸. Ii leat datavuođđu ráhkadir indiviiddaid mielde statistihka olbmuin geain lea sámi-etnisitehta gullevašvuhta. Ii leat álbmotregisttar

⁵ Norut Alta-Áltá Rapport 2013-7.

⁶ AHDR čađahuvvui Artic Council’s Sustainable Development Working Group (SDWG) jođihemiin.

⁷ Statistisk sentralbyrå (SSB) ilmmuha juohke nuppi lagi *Sámi statistikhka*, majemus almmuhuvvon 2014.

⁸ Sámedikki doarjjaortnegat ealáhusovddideapmái (SED) lea joatkka Ovddidanfoanddas guovddáš sámi ássanguovlluide. Dat foanda ásahuvvui Stuoradikkis lagi 1975. Foanda gulai dalle viđa suohkanii siskkit Finnmarkkus. Dan geográfalaš doaibmaguovlu lea maŋŋil viiddiduvvon máŋgii, majemus 2009. Foanda lea maiddái molson nama, ja dan leat hálddašan máŋga institušvnna. 1989 rájes lea Sámedikkis leamaš ovddasvástádus daidda doarjagiidda. 2009 rájes mearrida Sámediggi dan geográfalaš doaibmaguovllu jahkásaš bušeahttamearrádusas.

eaige eará registararat lohkan geat leat sápmelačcat (Pettersen 2012). SSB⁹ sámi statistihkas lea geográfalaš vuodđu, dat mearkkaša ahte dán statistihkas leat sámi ássanguovllut geográfalačcat vuodđun ja *ráddjejuvpon* *Sámedikki* ealáhusovddidandoarjagiid doaibmaguovllus (SED). Olles dát guovlu lea davábealde Sáltoduoddara, iige danne leat das mielde olles árbevirolaš sámi ássanguovlu. Guovllus lea birrasiid 50 proseanta Norgga areálas davábealde Sáltoduoddara, muhto duše 10 proseanta olbmuin geat ásset davábealde Sáltoduoddara ásset SED-guovllus. Njeallje proseanta SED-guovllu álbmogis orru čoahkkebáikkiin. Nu leat doaresbealbáikkit davábealde Sáltoduoddara mat leat definerejuvpon sámi ássanguovlun. Buot gávpogat ja stuurit čoahkkebáikkit leat olggobealde SED-guovllu, ja nu lea garra guovddáš-doaresbealde-dimenšuvdna oassin sámi statistihkas.

SED-guovllus leat jagi 2014 26 suohkana, 16 olles ja 10 suohkana main oasit leat mielde. Buot suohkanat leat golmma davimus fylkkas Finnmarkkus, Romssas ja Nordlánddas, davábealde Sáltoduoddara. Gávpotsuohkanat – Áltá, Mátta-Várjjat, Roma ja Narviika leat suohkanat main leat oasit mielde SED-guovllus. Dat guovllut leat doaresbealde- ja gilleguovllut oalle guhkkin eret suohkaniid guovddážis. Dát njeallje suohkana eai leat váldon mielde analysain, go eanas oassi datain rapporttain mat leat dán artihkkala vuodđun leat suohkaniid dásis.¹⁰ Dasa lassin leat guhtta suohkana main duše oasit suohkaniin leat mielde SED-guovllus. Dat suohkanat leat merkejuvpon násttiin (*). Buot dain suohkaniin dahká olmmošloku dan guovllus mii lea oassin SED-guovllus unnimus oasi, muhto dat leat eanas smávva suohkanat, nu ahte daid siskildahttin materiálai ii váikkut seamma lágje go gávpotsuohkanat livče.

Tabealla 2.1 SED-guovlu. Suohkaniin mat leat merkejuvpon * lea dušše oassi mielde SED-guovllus.

Finnmárku	Romsa	Nordlánđa
Mátta-Várjjat-Sør-Varanger*	Romsa-Tromsø*	Narviika*
Unjárga-Nesseby	Návuotna-Kvænangen	Divtasvuodna-Tysfjord
Deatnu-Tana	Gáivuotna-Kåfjord	Hábmer-Hamarøy*
Gáŋgaviika-Gamvik	Storfjord-Omasvuotna	
Davvesiida-Lebesby*	Ivgu-Lyngen	
Kárášjohka-Karasjok	Ráisavuotna-Sørreisa*	
Guovdageaidnu-Kautokeino	Rivtták-Gratangen	
Áltá-Alta*	Skánit-Skånlund	
Porsáŋgu-Porsanger	Ráisa-Nordreisa	
Nordkapp*	Evenášši-Evenes*	
Muosát-Måsøy*		
Fálesnuorri-Kvalsund		
Láhpi-Loppa		

Go sámi guovlluid buohtastahttá eará guovlluiguin, de ii buohtastahte dušše sápmelaččaid ja ii-sápmelaččaid, muhto maiddái doaresbeale ja guovddáš guovlluid. SSB oaivvilda ahte dat

⁹ Statistisk sentralbyrå Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

¹⁰ Norut-Alta- Áltá raporta 2014:4 digaštallá ráddjemis ahte ii leat áibbas vátisvuodđaid haga guodđit gávpotsuohkaniid, go de earret eará massá dieđuid sápmelaččaid gávpot fárrema birra, nugo Sørlie ja Broderstad čájheigga raporttasteaskka 201.

sáhttá addit sámi statistihkii ovttageardánvuoda, muhto ákkastallá ahte lea duoh tavuohta ahte “vaikko ollu sápmelačcat áasset gávpogiin ja stuorit čoahkkebáikkiin, de lea doaresbealde davvin gos sámi kultuvrras lea relatiivvalačcat stuorimus mearkkašupmi. Ja boaittobealproblematikhka lea danne dehálaš hástalus sápmelaččaide álbumogin” (SSB¹¹)

Váldoágga válljet guovllu lea ahte dát leat báikkalašservodagat mat gehčojuvvojtit alla árvosažžan sámi kultuvrra ja ealáhusa seailluheami ja ovddideami ektui, seammás go Sámediggi hálddaša erenoamáš doaibmarudaid juste dasa. 26 SED-suohkanis leat 13 Finnmárkkus, ovcci Romssas ja njeallje Nordlánndas. (Slaastad 2014). Statistihkalaš guovddášdoaimmahaga neahttiiddus lea bajilgeahčustat suohkaniin mat leat mielde SED-guovllus¹².

2.3.1 SED-guovllu olmmošlohoovdáneapmi

Olmmošlohoovdáneapmi lea dehálaš faktor iešgudetge SED-guovllu servodatovdáneapmái. 1997 rájes 2010 rádjái lassánii olmmošlohu olles riikkas, muhto ii 22 suohkanis mat gullet SED-guvlui. Dan guovllus njiejai olmmošlohu, ja sivvan njiedjamii lei negatiiva riegádahttinbadjebáza ja eretfárren. Sámi guovlluin lea olmmošlohu njiedjan maiddái mihá eanet go buot dain golmma davimus fylkkain. Romssas lea lassánan 1997 rájes, Nordlánndas ja Finnmárkkus lea manjemus jagiid njiedjan jorggihan lassáneapmái. Sámeguovllus lea njiedjan joatkán, earret lagi 2012. Lassáneapmi ii lean ollu, muhto lei goitge vuosttaš lassáneapmi 1990 rájes goassáža rájes lei njiedjan 15 proseanta. Jagi 2011 ja 2012 fárrejedje eanegat SED-guovlluide go eret doppe, ja 2012 lassánii doppe olmmošlohu veaháš.

Odđajagimánu 1. beaivvi 2013 ásse 55 652 olbmo SED-guovllus. Dat lei 14,6 proseanta njiedjan 1990 rájes (Sámi statistihkka 2014). Eretfárren ja váilevaš ruovttoluottafárren lea válidosivva njiedjamii ja dasa go olmmošlohu lea njiedjan jahkásačcat 1990 rájes 2012 rádjái, njiedjan mii dahká oktiibuot 15 proseanta. Eanas leat nuorra rávisolbmot geat fárrejít, mii lea daguhan ahte jagiid čada lea guvlui gártan boarrásit álbmot go muđui riikkas, stuora joavkuun agis 55 lagi ja boarráseappot. Álbmotjoavku ahkejoavkkus 25-39 lagi lea maiddái SED-guovllus ollu unnit go muđui riikkas, sihke dievddut ja nissonat. Seamma guoská maiddái mánáide ahkejoavkkus 0-9 lagi SED-guovllus muđui riikka ektui. Jagi 2011 ja 2012 lei ovdáneapmi ieža lágan go ovddit jagiid, eanegat johte SED-guvlui, go eret doppe, ja 2012:s lei vuohčan veaháš olmmošlokolassáneapmi.

---

¹¹ <http://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/urbefolkningen-i-tall-samisk-statistikk>

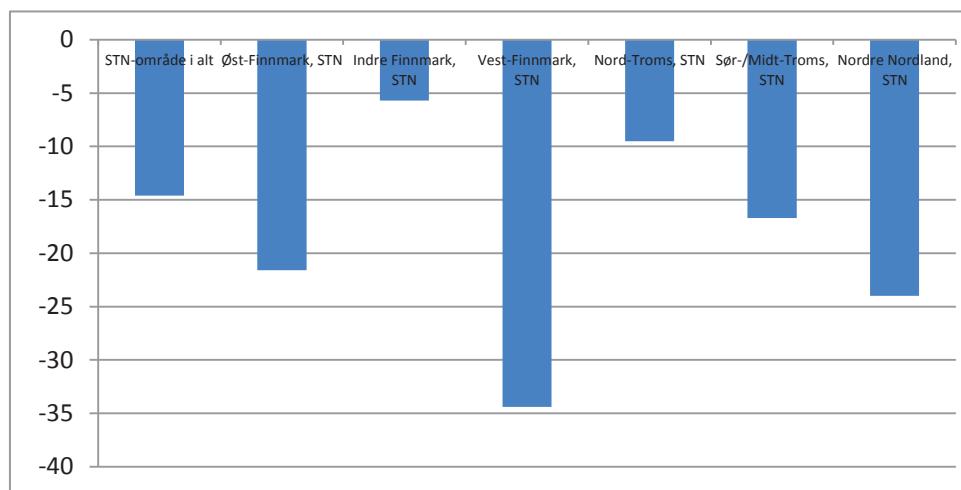
¹² Raporta Sámi statistihkka 2014 sisdoallá statistihka mii lea áššáigullevaš sámi servodatdilálašvuodaide Norggas.

Tabealla 2.2 Olmmošlohu ođđajagimánu 1.b. 2013, Norga davábealde Sáltoduoddara. Gáldu: SSB, Sámi statistikhka.

	2013	Rievdamat proseanttain	
		2012-2013	1990-2013
Norga davábealde Sáltoduoddara oktiibuot	396 532	0,9	4,2
SED-guovlu oktiibuot	55 652	0,0	-14,6
Eará guovllut oktiibuot	340 880	1,0	8,1
Nuorta-Finnmárku	24 730	1,0	-6,8
Nuorta-Finnmárku, SED	3 789	-0,1	-21,6
Nuorta-Finnmárku, eará guovllut	20 941	1,2	-3,6
Siskkit Finnmárku	12 512	-0,2	-5,7
Siskkit Finnmárku, SED	12 512	-0,2	-5,7
Oarje-Finnmárku	37 292	1,4	8,6
Oarje-Finnmárku, SED	3 843	-0,3	-34,4
Oarje-Finnmárku, eará guovllut	33 449	1,5	17,5
Davvi-Romsa	18 480	0,0	-9,5
Davvi-Romsa, SED	18 480	0,0	-9,5
Davvi-Romsa, eará guovllut	0	.	.
Lulli-/Gaska-Romsa	141 938	1,3	12,5
Lulli-/Gaska-Romsa, SED	14 270	0,2	-16,7
Lulli-/Gaska-Romsa, eará guovllut	127 668	1,4	17,1
Davit Nordlánda	161 580	0,6	1,1
Davit Nordlánda, SED	2 758	0,6	-24,0
Davit Nordlánda, eará guovllut	158 822	0,6	1,7

Olmmošlohu njiedjá sámi ássanguovlluin, muhto leat stuora erohusat iešguđet guovlluin. Siskkit Finnmarkkus lea unnimus njieddju, vuollelaš 6 proseanta. SED-guovllus Davvi-Romssas lea maiddái leamaš unnit njieddju olmmošlogus go eará guovlluin, 14 proseanta (vrd figuvra 2.1).

Figuvra 2.1 Olmmošlohkongjedjan 1990-2013 SED-guovllus (Gáldu: SSB)

Nuorta-Finnmárkkus ja Lulli- ja Gaska-Romssas lea leamaš 21 proseanta njiedjan, Davit Nordlánndas 23 proseanta. Oarje-Finnmárkkus lei eanemus njiedjan, 34 proseanta.

2.4 Ealáhusovdáneapmi davvin

Jagiid 2003-2011 lei Davvi-Norggas 7 proseanta lassáneapmi barggolašvuodas, mii lea ollu unnit go olles riikkas. Norggas lea leamaš seamma áigodagas lassáneapmi 13 proseanta. Dan áigodagas lea leamaš veaháš njiedjan bargosajiin sámeguovlluin sihke almmolaš ja priváhta sektoris. Bargosajit njidje vuosttaš vihtta jagi 2000-logus, dan rájes lea bargosajiid lohku leamaš dásset. Angell ja earát leat cealkán dilálašvuoda birra ná “Dat lassáneapmi mii lea boahtán riikkaoassái ja riikii muđui buorrin, ii leat ollen sámi guovlluide.” (2014: 31). Almmatge leat stuora erohusat sámi suohkaniid *gaskkas*, vaikko bargosajiid lohku lea guhkit áiggi unnán rievdan. Vaikko lea lassáneapmi oppalaččat miehtá, de vuohtit goitge ealáhusstruktuvrra rievdan, vuodđoealáhusat leat njiedjan, earret áhpeealáhus mas lea leamaš lassáneapmi. Sihke Davvi-Norggas ja sámi suohkaniin lea stuora oassi álbmogis barggus almmolaš sektoris.

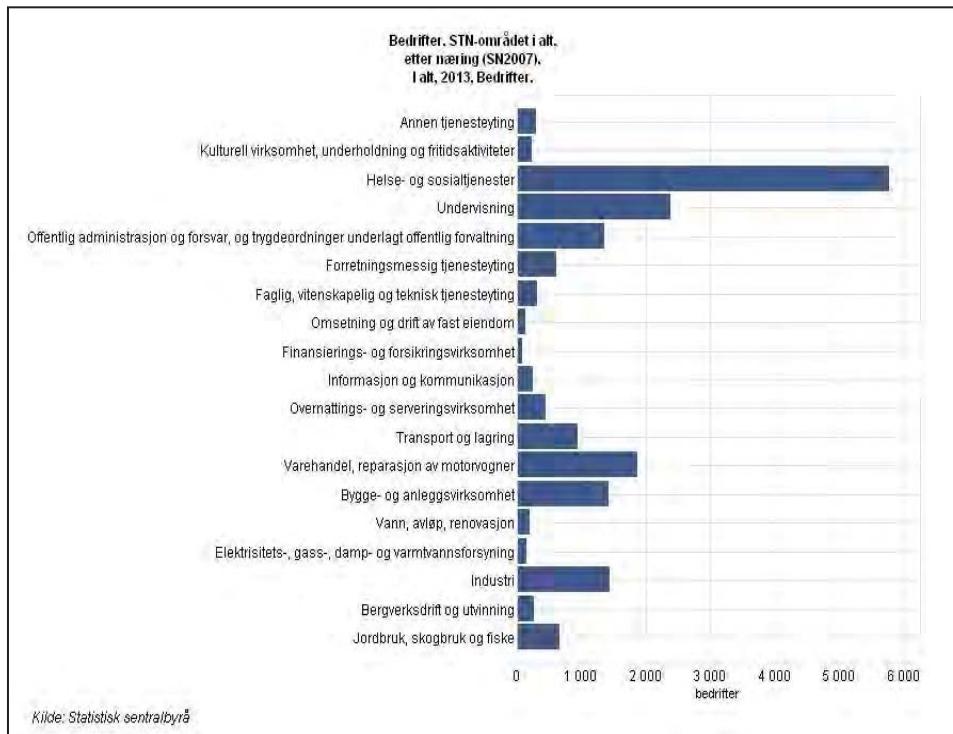
Bargosadjeovdáneapmi lea dehálaš indikátor regionála ovdáneapmái, ja soaitá leat eanemus diehtelas čilgehufsfaktor fárrenrávnniide. Bargosajit leat sihke almmolaš ja priváhta sektoris, muhto nu go Vareide ja Nygaard (2013) leaba čilge de lea dávjá eanemus beroštupmi priváhta sektora bargosajiide, ja daid áinnas geahččalit váikkuhit ealáhusovdáneami bokte.

Barggolašvuodaovdáneapmi rievddada ollu dán riikkaoasis. Oarje-Finnmárkkus, Nuorta-Finnmárkkus, Lofuohtas, Romssas, Siskkit-Helgelánndas ja Bådådjós lea leamaš eanemus lassáneapmi (8-12 proseanta) manjil jagi 2003. Ufuohdas, Sálltus ja muđui Olgut-Helgelánndas lea leamaš veaháš lassáneapmi (5 proseanta), ja Sis-Finnmárkkus, Davvi-Romssas, Gaska-Romssas, Lulli-Romssas ja Viestterállasis lea leamaš jur veaháš lassáneapmi (2-3 proseanta). Ollu lassáneapmi muhtun sajiin Finnmárkkus vuolgá petroleumealáhusas Hámmárfeasttas ja Mátta-Várjjagis ruvkedoaimma odđasis álgaheamis.

Stuorimus barggolašvuodálassáneapmi go mihtida absoluutta loguiguin, lea leamaš dearvvašvuoda- ja sosiálabalvalusas, huksen ja rusttet doaimmas, gávppašeamis, fágalaš, diedalaš ja teknikhkalaš bálvalusfáluin ja oahpahusas. Mariidna ealáhusat nugo guolásteapmi, guolleindustriija, šaddadeapmi ja odđa šlájat, lea ain sektor mii relatiivvalaččat lea nannosepmosit ovddastuvvon Davvi-Norggas, go buohtastahttá riikkagaskameriin, vaikko dain guovlluin lea barggolašvuhta njiedjan 11 proseanta 2003 rájes. Minerálaroggan lea maiddái oalle ollu riikkaoasis. Almmolaš háldahus, suodjalus jna., oahpahus ja dearvvašvuoda ja sosiálabalvalusat leat stuoribut Davvi-Norggas go muđui riikkas (Angell ja earát 2014).

65 proseanta SED-guovllu álbmogis agis 15-74 lagi ledje bargguin 4. kvartálas lagi 2012 (SSB). Lohku lea veaháš vuollelis go muđui guovllus davábealde Sáltoduoddara. Olles riikkas lei 69 proseanta álbmogis dán ahkejoavkkus bargguin. SED-guovllus lea dievdduid oassi eanadoalu, vuovdedoalu ja guolástan ealáhusain stuorit go eará guovluin ja olles riikkas. Muđui leat maiddái oalle ollu dievddut SED-guovllus barggus nugo gávppašeamis, hotealla-ja restoráŋja doaimmas ja huksen ja rusttet doaimmas, ja dearvvašvuohtha- ja sosiálabálvalus lea ges nissoniidda deháleamos ealáhus, mii ii leat eará ládje go muđui riikkas.

Figuvra 2.2 Fitnodagat, SED-guovllus oktiibuot, ealáhusaid mielde. 2013

Figuvra 2.2 čájeha ahte SED-guovllu stuorimus barggolašvuodasuorgi lea *dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalus*. Eanemusat leat almmolaš bargosajit. Guokte eará almmolaš suorggi leat maiddái stuorrát; *almmolaš hálddahus, suodjalus ja eará ja oahpahus*.

2.4.1 Geasuheaddjivuohhta, identitehta ja ovdáneapmi

Sámediggi lea májggaid lagiid doaimmahan analysaid sámi guovlluid ealáhusovdáneamis, innovašuvnnas ja geasuheaddjivuođas (Vareide ja Nyborg Storm 2010, 2011, 2012, Vareide ja Nygaard 2013). Raporttat almmuhit *geasuheaddjivuođapyramiidaid ja baromehteriid*, main *geasuheaddjivuođabaromehter* válđá vuolggasaji oktavuođas mii lea nettofárrema ja bargosadjelassáneami gaskkas. Jurdda pyramidain lea ahte “báikkit ovdánit iežaset geasuheaddjivuođa ektui golmma dimenšuvnna mielde; Guossástallan, ássan ja fitnodagat” (Vareide og Nyborg Storm 2010:34). Davvi-Norgga guovllut gártet vuolágeahčai dan baromehteris, ja čoahkkáigeassun gártá ahte “Eretfárren lea ollu eanet go bargosadjeovdáneamis vuohttá, ja guovllut oidnojít danne unnán geasuheaddji ássansadjin” (op. Cit side 29). Dákkár davvinorgalaš baromehteris leat vuolemussii gártan guovllut mat leat SED-guovllus. Suohkaniin leat Ráisavuotna, Loabát, Ivgu ja Unjárga mat leat leamaš

“badjel gaskamearálaš geasuheaddji manjemus ovcci lagi”,¹³ seammás go Guovdageaidnu ja Gáŋgaviika ledje unnimus geasuheaddjit seamma áigodagas.

Telemarksforskning geavaha geasuheaddjidoahpaga vuosttažettiin ovttas fárremiin ja bargosadjelassánemiin, ja geahččá oanehiságái geasuheaddjivuodaovdáneami, rievddademiguin jegis jahkái. Sámedikki iežas ealáhusovdáneami čielggadeamis (Sámediggi 2013)¹⁴ digaštallet geasuheaddjivuoda ovttas mihtuiguin nannet ja doalahit ássama sámi guovlluin. Sámediggi čujuha ahte “vuos ii leat oktage guorahallan mii čájeha makkár mearkkašupmi sámi kultuvrras sáhttá leat ássamii sámi guovlluin.” Sámi kultuvra ii leat ge mielde Telemarksforskninga guorahallamis.

Sámediggi geavaha geasuheaddjidoahpaga viiddis mearkkašumis, ja čállá “Ássanbáikegeasuheaddjivuhta lea dávja juoga luonduvuđot, gitta dálkkádagas, rittus, friddja luonddus ja lagasvuohat gávpotguovddážiidda, muhto sáhttet leat erohusat fylkkaid siskkobealde. Lahka girdišillju ja buorre kommunikašuvdna sáhttet maiddái mearkkašit ollu ovttaskas olbmo ássanbáikki válljemii. Luondu geavaheapmi ja dat resurssat mat leat guovllus sáhttet mearkkašit ollu daidda geat eai leat fárren. Man mívssolaš lea sámi identitehta, giella ja gullevašvuohat guvlui ja sámi ealáhussii, leat momeanttat mat sáhttet čilget manne olbmot ain válljejit ássat árbevirolaš sámi guovlluin.”

Sámediggi čujuha dasa ahte go galgá láhčit dili geasuheaddji báikkálašservodagaide ja ássansajiide, de lea stuora oassi ovddasvástádusas suohkan ja fylkkasuohkan eiseválddiin. Dan govvideamis leat skuvllat, mánáidgárdit, aktivitehtafálaldagat, boarrásiidfuolahuus, infrastruktuvra ja nu ain dehálačcat.

2.4.2 Ealáhusovdáneapmi SED-guovllus

Seammás go Davvi-Norggas lea leamaš barggolašvuodálassáneapmi manjil 2005, de ráddjejuvvui lassáneapmi SED-suohkaniin ja eará doaresbealsuohkaniin davvin áigodahkii 2005-07. Dan manjil lea leamaš measta dásseid barggolašvuohat. Vareide ja Nygaard (2013) čoahkkáigeassiba nu ahte bargosadjeovddideapmi sámi guovlluin ii leat háhkan lassáneami, nu mo muđui riikkas lea.” Go buohtastahttá muđui riikkain, de lea nappo bargosadjeovdáneapmi sámi guovlluin leamaš ollu heajut.” Ealáhusstruktuvra lea goitge rievdan vuodđoealáhusaid njiedjamiin, earret áhpeéaláhusas mas lea leamaš lassáneapmi. Muđui lea leamaš veaháš lassáneapmi minerálaroggamis, industrijas, odasmahti ealáhusas ja huksen ja rusttetoaimmas, ja medias, kulturealáhusain ja gávppálaš bálvalusain. Stuorimus rievdan mihtiduvvon loguiguin lea goitge leamaš almmolaš sektoris, mas almmolaš hálldahusas ja oahpahusas lea leamaš čielga njiedjan, seammás go lassáneapmi dearvvašvuoda- ja sosiálabalávalusain lea boahtán eará almmolaš sektoriid njiedjama sadjái.

SED-suohkaniin leat goitge ollu ealáhusstruktuvra mii lea dábálaš doaresbealguovlluin, gos vuodđoealáhusat ain leat dehálačcat. Dat leat eanadoallu, ja erenoamážit boazodoallu mii lea sierra sámi ealáhus. Ja dat lea maiddái guolástusealáhus, mas sihke bivdo'oassi,

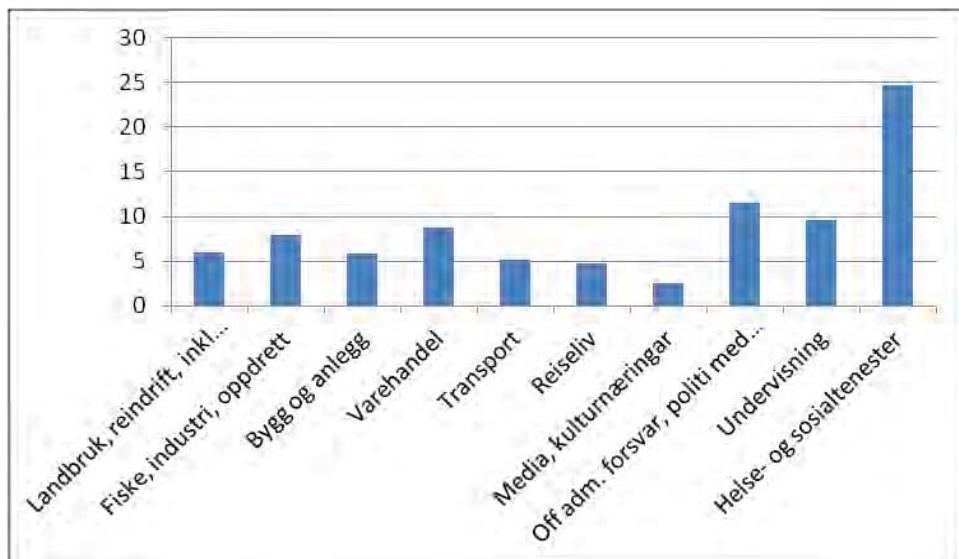
¹³ Gitta 2010

¹⁴ Sámediggediedáhus ealáhusovddideami birra 2013: Geasuhananalyse ja sámi ealáhusat ja kultuvra

guolástanindustrija ja stuorru áhpeéaláhus leat dehálaččat SED-guovllu riddo- ja vuotnaguovlluin. Minerálaroggan lea ain unna ealáhusaš, ja industrija earret vuodđoealáhusindustrija (meieriija, njuovahat ja guollereiden) leat unnán SED-suohkaniin. Bálvalusealáhusat leat maiddái measta áibbas unnán, earret fievrridan ja mátkkoštanealáhusa. SED-suohkaniin lea baicca oalle stuora almmolaš sektor, sihke almmolaš hálddahus, oahpahus ja dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalus. Dát lea veaháš dan dihte go leat sierra sámi ásahusat almmolaš hálddahusas, oahpahusas ja dearvvašvuodabálvalusas.

Jus geahččat barggolašvuodarievama majemus jagiid, de leat vuotnasuohkanat Nuorta-Finnmárkkus ja guokte siseatnan suohkana Guovdageaidnu ja Kárášjohka main lea leamaš lassáneapmi. Muđui SED-guovllu barggolašvuodas ii leat leamaš ollu lassáneapmi. Dat guoská vuotnasuohkaniidda Oarje-Finnmárkkus, suohkaniidda Davvi-Romssas ja julevsámi suohkaniidda Divttasvutnii ja Hábmerii, seammás go márkosámi suohkaniin Lulli-Romssas ja Ofuohtas lea leamaš barggolašvuoda njiedjan.

Figuvra 2.3 Barggolaččat sámi suohkaniin 2012 (4. kvartálas), stuorimus barggolašvuodajoavkkut (Gáldu: Angell ja earát 2014:31 ja SSB)

SED-guovllu ealáhusstruktuvra lea rievdan vuodđoealáhusaid njiedjamiin (earret áhpeéaláhusa mii lea lassánan). Viidásit lea leamaš veaháš lassáneapmi minerálabuvttadeamis, industrijas, ođasmahti energijas ja huksen ja rusttetdoaimmas, ja medias, kulturealáhusas ja gávppálaš bálvalusain. Stuorimus rievdan loguid mielde lea goitge leamaš almmolaš sektoris, go almmolaš hálddahusas ja oahpahusas lea leamaš čielga njiedjan, seammás go lassáneapmi dearvvašvuoda- ja sosiálasektoris measta ollislaččat boahtá eará almmolaš sektoriid njiedjama sadjái. Almmolaš sektor lea hui dehálaš bargosajiide ja barggolašvuhtii sámi guovlluin, ja barggaha lagabui beali bargoveagas go geahččá buot ovttas. SED-suohkaniin lea goitge ollu dego dábálaš doaresbealguovluid ealáhusstruktuvra, gos vuodđoealáhusat ain leat dehálaččat. Dat leat eanadoallu, muhto erenoamážit boazodoallu mii lea erenoamáš sámi ealáhus. Dat guoská maiddái guolástusealáhussii, mas sihke bivdin, guolleindustrija ja stuorru áhpeéaláhus lea dehálaš SED-suohkaniid riddo- ja

vuotnaguovlluide. Minerálabuvttadeapmi lea ain unna ealáhusaš, ja industriija olggobealde vuodđoealáhusindustriija (meierijja, njuovahat, ja guollereiden) leat unnán SED-suohkaniin.

Deháleamos *priváhta ealáhusat* sámi guovlluin leat gálvogávppašeapmi (9 proseanta), mariidna ealáhusat (guolásteapmi, šaddadeapmi ja guolleindustriija) (7 proseanta), eanadoallu, boazodoallu ja dasa gulli industriija (njuovahagat ja meierijja) (6 proseanta), huksen- ja rusttet (6 proseanta). Mátkealáhus barggaha 5 proseanta. Media- ja kulturealáhusat dahket 3 proseanta, ja das lea NRK Sápmi stuora oassi.

Bálvalusealáhusat leat go viidát geahččá unnán riikka gaskameari ektui, earret fievroealáhusa ja mátkealáhusa. Baicca lea SED-suohkaniin stuorit oassi almmolaš sektoriin, sihke almmolaš hálddahus, oahpahus ja dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalus. Dan čájehit badjelis figuvra 4 golbma alimus stoalppu olgešbealde. Sámi guovlluin leat almmolaš sektoriin oktiibuot váile bealli barggolaččain. Dasa lea oktan čilgehussan sierra sámi institušuvnnat mat leat almmolašhálddahusas, oahpahusas ja dearvvašvuodabálvalusas. Dat leat erenoamážit dehálaččat siskkit Finnmarkkus, ja suohkaniin Kárášjogas ja Guovdageainnus dahket dat birrasiid 30 proseanta ja 20 proseanta barggolašvuodas, eará sániiguin stuora oasi bargomárkanis.

Stuorimus barggolašvuodasuorgi lea dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalus. Sámi guovllus, dan sektoris, 4. kvartálas lagi 2012, barge 4595 bargi 18505 bargis –dahje juohke njealját bargi (25 proseanta). Almmolaš hálddahus, suodjalus, politiija jna. barggahit 12 proseanta ja oahpahus 10 proseanta. Sámi guovlluin dahket dat golbma kategorija almmolaš sektora, dain doaimmain lea hui unnán priváhta oassi. Ovddasvástádus dain juohkása goitge stáhta ja suohkana gaskkas. Sámi našunála ásahusat leat maiddái dan joavkkus, nugo Sámediggi, Sámi allaskuvla, NRK Sápmi ja eará (Angell ja earát 2014). Jus geahččá sierra guhtegi guovllu SED-guovllus, de oaidnit ahte almmolaš sektor barggaha measta beali bargoveagas guovllus.

2.5 Rievdan ja ovdáneami mihtilmasuodat 2003-2012

Sámi guovlluid bargoeallima rievdan lea logijagiágodagas 2003-2012 daguhan ahte almmolaš sektor lea sturron eanet go priváhta sektor. Váile bealli dain geat leat barggus SED-guovllus leat barggus almmolaš bargosajiin, main dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat dahket stuora oasi. Dat suorgi lea maiddái sturron áigodagas. Priváhta ealáhusat leat ovdánan hui iešguđet lágje, muhtumat njiedjan ollu ja muhtumat lassánan ollu. Bargiid logut iešguđetge ealáhusain sáhttet leat smávvát, danne lea ágga geahččat proseanttaid mielde lassáneami vuolggasaji ektui ja loguid mielde galle barggolaččas lea sáhka go geahččat lassáneami ja njiedjama guhtegi ealáhusjoavkkuin sierra. Priváhta sektoris lea váldoáššálaččat vuodđoealáhus –guolástus, boazodoallu, eanadoallu ja gálvogávppašeapmi, huksen ja rusttet ja fievrrideapmi mat barget báikkálašmárkana ektui.

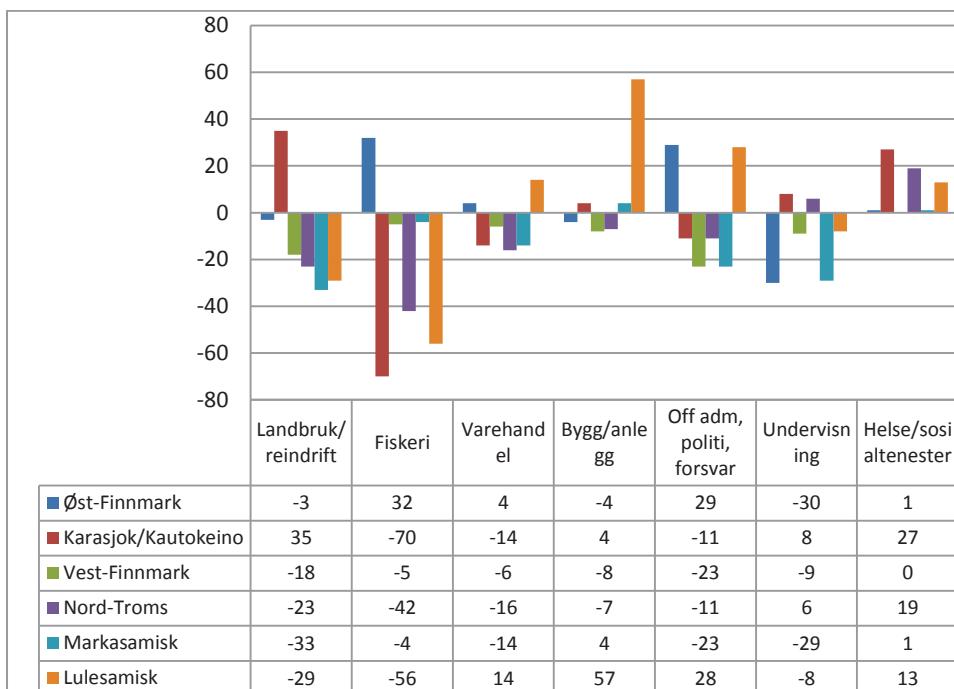
Ealáhussuorgi mii lea sturron eanemus bargiiguin áigodagas 2003-2012 lea dearvvašvuoden ja sosiálabálvalus. Dan suorggis leat eanas almmolaš bargit, ja suorgi lea lassánan 352 bargiin. Proseanttaiguin dakhá dat lassáneapmi 8 proseanta, ja ollu eará surgiin leat proseanttaid mielde lassánan mihá eanet. Dat guoská goit ovta priváhta ealáhussii, mekanikhkalaš industriijai, mii lea sturron 93 proseanttain ja media- ja kulturealáhusat mat leat sturron 30 proseanttain. Media- ja kulturealáhusat siskkildit bargiid sihke priváhta fitnodagain ja almmolaš organisašuvnnain. Loguiquin dakhá dat 132 bargi mekanikhkalaš industriijas ja 111 bargi media- ja kulturealáhusain.

Almmolaš hálddahus, suodjalus ja eará leat nannosit ovddastuvvon SED-suohkaniin. Dain lea leamaš čielga unnidéapmi majemus logijagi, belohahkii čatnasa dat suohkan sektora unnidéapmái go olmmošloku lea njedjan. Oppalaš unnidéapmi stáhta hálddahusas oktan suodjalusa unnidemiin orru stuorit go dat maid leat huksen bajás almmolaš hálddahusas, ja de vuosttažettiin sámi hálddahusa ektui. Stuorimus unnidéapmi lea leamaš almmolaš hálddahusas, suodjalusas, politijas ja eará (-243 bargi dahje 10 proseanta) ja oahpahuas (-215 bargi dahje 11 proseanta).

Priváhta sektoris lea lassáneapmi unnit, ja dat lea vuosttažettiin huksen ja rusttet doaimmas mas proseanttaid mielde lea eanemus lassáneapmi, ja erenoamážit julevsámi guovllus, muhto maiddái Kárášjogas ja márkosámi guovllus lea leamaš lassáneapmi huksen ja rusttet doaimmas. Maiddái vuodđoealáhusat leat vásihan njedjama áigodagas, sihke eanadoallu ja guolástus lea vásihan njieddji barggolašvuoden. *Guolásteapmi, industrija ja šaddadeapmi* lea njedjan 13 proseanta (-180 bargi) ja *eanadoalus ja boazodoalus* lea njieddju 9 proseanta (-105 bargi). Njedjan lea iešguđetlágan iešguđet osiin SED-guovllus. Vuodđoealáhusain lea lassáneapmi leamaš eanadoalus/boazodoalus, ja dušše Guovdageainnus/Kárášjogas, ja guolástusas dušše Nuorta-Finnmárkku suohkaniin. Davvi-Romssas ja márkosámis ja julevsámis lei sullii liika ollu njedjan proseanttaid mielde eanadoalus/boazodoalus go Kárášjogas/Guovdageainnus lei lassáneapmi.

Figuvra 2.5 cájeha rievdamiid áigodagas 2003-2012 muhtun ealáhussurggiin. Erenoamážit dearvvašvuoden -ja sosiálabálvalus lassána, ja dat buot guovlluin. Kárášjogas/Guovdageainnus lassána erenoamáš ollu, ja maiddái Davvi-Romssas ja julevsámi guovllus. Dan guovtti iežá almmolaš ealáhussuorggis dás –almmolaš hálddahusas, politija, suodjalus ja eará ja oahpahuas, lea eará ovdáneapmi. Nuorta-Finnmárkku ja julevsámi guovllus lea lassáneapmi hálddahusas, muhto Kárášjogas/Guovdageainnus ja Davvi-Romssas lea lassáneapmi oahpahuas.

Figuvra 2.4 Rievdamat muhtun ealáhusjoavkkuin SED-guovllus 2003-2012.
Proseanta. (Gáldu: Angell ja earát, 2014)

Minerálaealáhus lea ealáhus mas leat stuora rievdamat áigodagas mas lea sáhka, ovdamearka dihte lea ealáhus sturron 800 proseanttain Davvi-Romssas, 125 proseanta Guovdageainnus ja Kárásjogas ja 82 proseanta julevsámi guovllus. Dat lea goitge ealáhus mii oktiibuot barggahii unnán olbmuid áigodagas 2003-2013, ja eatnasat dain ledje julevsámi suohkaniin.

Ealáhusat nugo gálvogávppašeapmi, huksen ja rusttet leat njedjan eanas SED-guovlluin áigodagas, dat ealáhusat gullet suorgái maid Telemarksforskning gohčodat *regionála ealáhusat* (huksen ja rusttet, engrosgávppašeapmi, fievrrideapmi ja gávppálaš bálvalusat). Guovlulaš ealáhusat orrot čoahkkaneame guovlluid guovddážiidda, ja ealáhusaid ovdáneapmái váikkuha ealáhusmárkana lassáneapmi muđui ja almmolaš doibmii, lassin olmmošlokkorievdamii. Guovlulaš ealáhusain sámi guovllus lea leamaš veaháš ovdáneapmi, maiddái fitnuid mielde, buohastahton muđui riikkain (Vareide og Nygaard 2013).

Seamma guoská maiddái dasa maid Telemarksforskning (2010, 2011 ja 2012 ja Vareide ja Nygaard 2014) gohčoda «basis»ealáhusat. Dat leat industrija, vuodđoealáhusat ja teknologalaš bálvalusat. Básalašealáhusain lea leamaš veaháš lassáneapmi sámi guovlluin manjemus logi jagi ja čilgehus lea Telemarksforskning mielde básalašealáhusaid fidnosuorgestruktuvra: *Sámi guovlluin lea básalašealáhusain válodgeaddu fidnosurggiin mat leat njedjame dahje nohkame Norggas. Leat unnán bargosajit stuorru fidnosurggiin nugo teknologalaš bálvalusain dahje oljo- ja gássahákamis oktan vuollelágideddjiguin. Go mii divodit fidnosuorgestruktuvra, de lea ovdáneapmi básalašealáhusain rievtti mielde leamaš buoret go vurdojuvvon*” (Vareide ja Nygaard 2013).

Vuođđoealáhusat leat ain dehálaš ealáhusat sámi guovlluin. Sihke mariidna ealáhusat main leat 1469 barggolačča, ja eanadoallu ja boazodoallu mas leat 1220 barggolačča, vaikko goappaš ealáhussuorggis lea leamaš njiedjan maŋemus logijagi. Eanadoallu/boazodoallu leat mihá nannoseappot sámi guovlluin go muđui riikkas ja riikkaoasis, ja lea maiddái relatiivvalaččat stuorit, vaikko goappaš surgiin lea 10 proseanta njiedjan áigodagas 2003-2012. Mariidna sektoris lea leamaš sullii seamma olu njiedjan dán guovllus go riikkaoasis ja riikkas. Minerálaealáhus lea sturron maŋimus logijagi. Dat čatnasa eaŋkilfitnodagaide mat leat muhtun suohkaniin guovllus.

Guosseealáhusat(Vareide og Nygaard 2013) mat siskkildit gávpegávppašeami, idjadeami, dárrjodeami ja aktivitehtaéaláhusaid, leat maiddái veaháš ovdánan. Guosseealáhusat leat fitnodagat main kundarat fertejít persovnnalaččat fitnat. Guosseealáhusaid ovdáneapmái váikkuhit ollu olmmošlohkorievdamat. Guovllu iežas álbmot lea dávjimusat stuorimus kunddarjoavku guosseealáhusain. Go olmmošlohuunnán ovdána, de dat maiddái váikkuha negatiivvalaččat guosseealáhusaide. Muhto go lea váldán vuhtii olmmošlogu ovdáneami, de leat goitge guosseealáhusat ovdánan buorebut go vurdojuvvon (Vareide ja Nygaard 2013). Ivar Lie (2012) lea dahkan sierra analysa sámi guovluid kulturealáhusaid barggolašvuodáneamis ja fitnodatstruktuvrras, dahje dain maid Telemarksforskning lea gohčodan aktivitehtaéaláhussan. Son gávnahii ahte kulturealáhusat dahke 4,5 proseanta guovllu barggolašvuodás.¹⁵ Dat lea veaháš eanet go Davvi-Norggas muđui, muhto vuollelis go olles riikkas. Eanet nissonat go dievddut leat bargguin kulturealáhusain, fitnodatstruktuvra ealáhusas lea dávjá smávvadoaibma. Earret kulturealáhusain mat leat hálddašuvvon almmolaččat dahje almmolaš eaiggáduvvon institušuvnnain. Kárášjoga suohkan mas lea eanemus barggolašvuohta kulturealáhusas, das lea 17 proseanta kulturbargguin (Lie 2012).

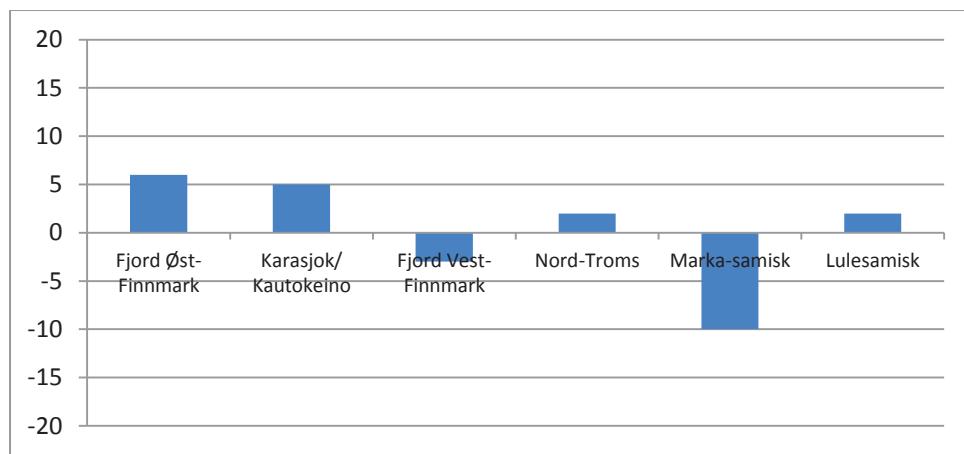
2.5.1 Rievdamat iešguđet sajiin SED-guovllus

Guhutta SED-guovllu leat juhkkon válđoaššálaččat geografija mielde. Dat leat golbma guovllu Finnmárkkus; Nuorta-Finnmárku, Sis-Finnmárku ja Oarje-Finnmárku, okta guovlu Davvi-Romssas ja okta Nordlánndas. Olmmošlogu mielde lea unnimus guovlu -julevsámi guovlu Nordlánndas- ollu unnit go stuorimus guovlu, dat mii gohčoduvvo *Vuotna Oarje-Finnmárku*. Geografija lea maiddái čuohcan guovluid ealáhusaide, nugo ahte lea go sáhka vuotna- ja riddosuohkaniin vai siseatnansuohkaniin. Guovluid juohku váldá vuhtii dan, ja dat čuovvu maiddái hálddahušlaš rájiid nugo suohkan-/fylkkarajiid. Muhto guovluid lea maiddái váikkuhan man stuora gaska lea stuorit guovddážiidda, leat go suohkanat govttolaš láhkosis bargojohtimiid ektui stuorit bargomárkaniidda. Olmmošlohoovdáneapmi ii leat iešalddis vuolggasadji guđa guovllu juohkimii. Juohkin ii váldde dan vuhtii, vaikko sihke gaska ja olmmošlohoovdáneapmi válđojuvvoyit mielde rapporttain mat leat SED-guovllu ovdáneami birra.

---

¹⁵ 24 suohkana, seamma go Telemarksforskningas.

**Figuvra 2.5 SED-guovllu barggolašvuoda rievdan 2003-2012. Proseanta.
(Gáldu:SSB)**

Barggolašvuodalassáneapmi SED-guovllus lei vuollelis go riikkas muđui 2000-logus, ja maiddái vuollelis go muđui Davvi-Norggas. SED-guovllus leat doaresbealsuhkanat ja dat leat unna suohkanaččat unnán ássiiguin.

Čuovvovaččat geahččat mii mat leat dán guđa guovllu ovdáneami dovdomearkkat sihke barggolašvuoda ja álbmoga ektui 2000-logus.

2.5.1.1 Guokte guovllu eanemus ovdánemiin

Guovtti SED-guovllu lea eanemus barggolašvuodalassáneapmi ja dat leat goappašagat Finnmárkkus, nuorta ja siskkit Finnmárkkus. SED-guovllu **Nuorta Vuotna** guovllus lea *guolástusealáhusas* stuorimus lassáneapmi, 32 proseanta lassánemiin áigodagas. Guolástusealáhus barggaha 15 proseanta dán guovllus, ja lea dainna lágiin stuora ealáhus. *Gálvogávppašeapmi* lassánii maiddái veaháš, muhto eanadoalus/boazodoalus lei 3 proseanta njieddju. Maiddái almmolaš hálddahusa barggolašvuhta lassána guovllus namuhuvvon áigodagas, muhto dat ii guoskan guovllu stuorimus barggolašvuoda suorgái –*dearvvašvuoda-ja sosiálabálvalusat*, mat lassánedje dušše 1 proseanttain. Baicca lassánedje almmolaš hálddahus, suodjalus ja politiija ja eará 29 proseanttain, ja *oahpahus* njiejai 30 proseanta.

Kárášjogas/Guovdageainnus ledje 2761 barggolačča lagi 2012, dat lea 5 proseanta lassáneapmi lagi 2003 rájes. Dán guovllus stuorru priváhta sektor eanemusat, eanadoallu/boazodoallu lea lassánan 35 proseanttain áigodagas, dat lea ovdáneapmi nuppi guvlui go muđui riikkas, riikkaoasis ja eará doaresbealsuhkaniin maiguin sáhttá buohtastahttit. Boazodoallu dat lasiha barggolašvuoda. Eanadoallu, boazodoallu ja industriija leat stuorimus priváhta ealáhusat, mas lea 16 proseanta bargiin. Dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat lassánit maiddái, 27 proseanttain. Kárášjogas/Guovdageainnus leat 49,5 proseanta barggus almmolaš sektoriin, mas stuorimus joavku lea dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat. Oahpahus barggaha 14 proseanta, ja lea lassánan 8 proseanttain áigodagas. Guovllus lea maid stuora oassi barggus *medias ja kultuvrras*, mas lei lassáneapmi 31 proseantta áigodagas. Dasa lea ággá vuostazettiin NRK Sápmi mas lea vál dokantuvra

Kárášjogas ja báikkálaškantuvra Guovdageainnus, muhto maiddái sámi áviissat ja muhtun kulturealáhusat barggahit (Lie 2012). Gávppašeapmi ovddasta 6 proseanta barggolašvuodás, ja lea njiedjan 14 proseanttain 2003 rájes 2012 rádjái.

Dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalus lea stuorimus mas lea 23 proseanta bargiin ja lea lassánan 27 proseantta lagi 2003 rájes. Oahpahusas lea 14 proseanta bargiin ja lea ovdánan nuppi guvlui go eará sámi guovlluin go barggolašvuohta lea lassánan 8 proseanttain 2003 rájes. Doppe leat guokte joatkkaskuvlla ja Sámi allaskuvla, lassin dábálaš vuodđoskuvllaide. Almmolaš háld dahus ja earát barggahit 13 proseantta, dasa lea maiddái rehkenaston Sámediggi háld dahusain ja eará almmolaš institušuvnnat. Almmolaš háld dahus lea goitge unnon 11 proseanttain jagiid 2003-2012, mii čilgejuvvo suohkan sektora unnidemiin ja Suodjalusa unnidemiin Guovdageainnus (Angell ja earát 2014).

2.5.1.2 Guokte guovllu unnán lassánemiiin

Guokte guovllu main lea lassáneapmi; **Davvi-Romsa** gos leat 3282 barggolačča ja mii lea unnimus guovlluin, **julevsámi guovlu** gos leat 1646 barggolačča, čájehit maiddái gova gos lassáneapmi lei sihke dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusas (19 proseanta Davvi-Romssas, 13 proseanta julevsámi guovllus) ja priváhta ealáhusas. Sihke Davvi-Romssas ja julevsámi guovllus lea dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalus stuorimus barggolašvuodásuorgi. Davvi-Romssas dakhá dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalus 30 proseanta barggolašvuodás, ja doppe lea leamaš áigodagas 19 proseanta lassáneapmi. Eanemusat leat suohkana dearvvašvuoda ja sosiálabálvalusat sturron. Julevsámi guovllus lea dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusaid barggolašvuohta 25 proseanta, ja lea lassánan 13 proseanttain manjemus logijagi. Lassáneapmi lea leamaš eanemusat vuodđodearvvašvuodabálvalusain. Almmolaš háld dahus jna. ja oahpahus dakhá 9 proseanta dan loahppa barggolašvuodás Davvi-Romssas. Muhto surgiin lea leamaš goabbaatlágan rievdan; oahpahus lea lassánan 6 proseanttain lagi 2003 rájes, almmolaš háld dahus jna. lea njiedjan 11 proseanttain. Áigodagas lea dáhpáhuvvon sámi gelbbolašvuoda ovddideapmi Árran julevsámi¹⁶ 16 guovddážis Ájluovttas, mas lea Sámedikkis báikkálaš kontuvra, NRK Sápmi bargit, oktan giellaoahpahusain ja sámi mánáidgárddiin.

Julevsámi guovlu lea earálágan go eará SED-guovllut dainna lágiin go dat deháleamos priváhta ealáhusat leat proseassaindustriija ja minerálaroggan. Dat goabbáge barggaheaba 9 ja 5 proseanta. Industrijafitnodat Norcem AS Cementfabrikk Gásluovttas lea vásihan 11 proseanta njiedjama 2003 rájes, seammás go minerálfitnodat Norwegian Crystallites AS Ájluovttas lea sturron. Mátkkoštanealáhus ja gálvogávppašeapmi lea lihka dehálaš julevsámi guovllus, mat barggahit goabbáge 8 proseanta. Seammás go mátkkoštanealáhus lea njiedjan 26 proseanttain, de lea gálvogávppašeapmi lassánan 14 proseanttain 2003 rájes 2012 rádjái. Huksen ja rusttet barggaha 7 proseanta ja lea lassánan 57 proseanttain 2003 rájes. Minerálaroggan dakhá 5 proseanta ja lea lassánan 82 proseanttain 2003 rájes. Guolástus dakhá 4 proseanta ja lea njiedjan 42 proseanttain 2003 rájes.

---

¹⁶ Divttasuona suohkan lea leamaš sámi giellalága hálddašanguovllus 2006 rájes.

Davvi-Romssas lassáni gálvogávppašeapmi áigodagas 25 proseanta. Gálvogávppašeapmi lea unna ealáhusaš guovllus, vuollil 8 proseanta dain geat leat bargus. Eará ealáhussurggiin nugo huksen ja russtet doaimmas, guolástus ja eanadoallu lea buohkain leamaš njiedjan áigodagas. Huksen ja russtet lea guovllus lassánan 57 proseanta áigodagas, minerálaroggan 82 proseanta. Minerálaealáhus barggaha 5 proseanta ja huksen ja russtet bures 8 proseanta.

2.5.1.3 Guokte guovllu gos lea njieddju

Vuotna Oarje-Finnmárku, ja vuosttažettiin **márkosámi** guovllus njiejai barggolašvuhta áigodagas. Márkosámi guovllus njiejai proseanttaid mielde eanemus. Go váldá vuodú barggolašvuodálogus, de lea Vuotna Oarje-Finnmárku stuorimus guovlu SED-guovllus. Guovllus leat 4811 barggolačča, lagabui golmma gearddi nu ollu go julevsámi guovllus. Áigodagas 2003 rájes 2012 rádjái njiejai barggolašvuhta guovllus 3 proseanttain. Rievdamat golmma stuora almmolaš barggolašvuodájoavkkuin – almmolaš háld dahus/politiija/suodjalus jna., oahpahus, dearvvašvuhta ja sosiálabálvalus ledje sivvan barggolašvuoda njiedjamii. Vuosttaš namuhuvvon ealáhus njiejai 23 proseanttain, oahpahus 9 proseanttain, seammás go dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusas, stuorimus barggaheaddji guovllus, ii lean njieddju.

Dearvvašvuoda ja sosiálabálvalusat – 21 proseanta barggolaččain, lea guovllus stuorimus barggolašvuodásuorgi. Dán guovllus barggolašvuhta lea leamaš bissovaš manjemus logijagi. Almmolaš háld dahus, suodjalus jna. barggahit 10 proseanta, njieddju das lea 23 proseanta. Dat lea vuosttažettiin suodjalusa unnideami dihte Porsáŋggus, ja muđui suohkan doaimmaid unnideapmi, mii lea heiveheapmi dan ektui go olmmošlohu lea njiedjan. Oahpahus barggaha 9 proseanta ja lea njiedjan 9 proseanta 2003 rájes (Angell ja earát 2014).

Guolástus lea stuorimus priváhta ealáhus, mas lea 14 proseanta barggolašvuhta. Ealáhus lea njiedjan 5 proseanttain 2003 rájes. Gálvogávppašeapmi dakhá 12 proseanta ja lea njiedjan 6 proseanttain. Fievrrideapmi ovddasta 6 proseanta barggolašvuodáš ja lea áigodagas lassánan 16 proseanttain. Mátkealáhus barggaha maiddái 6 proseanta ja lea lassánan 8 proseanttain manjemus logijagi¹⁷.

Márkosámi guovllus lea leamaš 10 proseanta barggolašvuodanjieddju áigodagas. Rievdan golmma almmolaš barggolašvuodásurrggiin čilge ollu manne nu lea. Badjelaš bealli barggolaččain dán guovllus – 51,7% - leat bargguin dain surrggiin. Guovtti almmolaš barggolašvuodásuorggis lei stuora njieddju, almmolaš háld dahus jna. njiejai 23 proseanta, oahpahus 29 proseanta. Dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat lassánedje dušše 1 proseanttain.

Vuođđoealáhusat guolásteapmi ja eanadoallu njidje, seamma dahke gálvogávppašeapmi ja fievrrideapmi. Huksen ja russtet baicca lassáni 4 proseanttain.

---

¹⁷ Nordkapp lea mielde dán suohkanjoavkkus. Angell ja earáid (2014) mielde sáhttá dákko leat juoga mii ii leat registrerejuvvon, go lea ollu áigodatbargu ja dát statistihkka mihtiduvvo čakčat, manjil go váldoáigodat geassi lea nohkan.

**Tabell 2.3 Muhtun SED-guovlluid barggolašvuodarievdan. Proseanta.
(Gáldu:SSB)**

	Suohkanat	Barggol ačča	Barrgola šv.lassán eapmi 2003- 2012. %	Barggolašvuodaovdáneapmi	
				Priváhta	Almmolaš
Vuotna Nuorta- Finnmárku	Unjárga, Deatnu, Gángaviika, Davvesiida	2813	6	Guolast.: +32% Gálvogávp: + 4% Eanad./boazod.: -3%	Almm hálld. jna: + 29%. Oahpahus: -30 %. Dearvvašv./sosiála: + 1%
Kárášjohka/ Guovdageaidnu	Kárášjohka, Guovda- geaidnu	2761	5	Eanad./boazod.: + 35%	Oahpahus: +8% i Dearvvašv./sosiála: + 27% Media/kultuvra: +10%
Vuotna Oarje- Finnmárku	Porsáŋgu, Nordkapp, Muosát, Fálesnuorri, Láhpi	4811	-3	Guolas. jna:+ 5% Gálvogávp : - 14%	Almm. hálld, jna: - 23% Oahpahus: -9%
Davvi-Romsa	Návuotna Gáivuotna, Omasvuotna, Ivgu	3282	2	Huksen/rusttet: +25% Gálvogávp: - 8% Guolás jna: -42% Eand/boazod: -23%	Off adm: - 11%9 Oahpah.: + 6 Dearvv./so: + 19%
Marko-sámi	Ráisavuotna, Loabát, Gratangen, Skánit, Evenášši	3292	-10	Eanad/boazod: -33% Guolás: - 4 Huksen/rusttet: + 4% Gálvogávp: -14% Fievrid: -21%	Almm hálld jna: -23% Oahpahus: - 29% Dearvv./sos: +1%
Julevsápmi	Divttasvuotna, Hapmir	1646	2	Proseassindustri: - 11% Huksen/rusttet: +57% Mátk.ealáh: -26% Minerálrogg+82%	Almm hálld jna: +28% Oahpahus: -8% Dearvv/sos:+13%

2.6 Iešguđetge SED-guovlluid ovdáneami dovdomearkkat

Barggolašvuodalassáneapmi SED-guovlluin lea unnit go riikkaoasis ja riikkas muđui manjemus logijagi áigodaga, ja dat rievddada guovllu siskkobéalde. Njealji guovllus guða guovllus dahje oasseguovllus lei barggolašvuodalassáneapmi, ja guovtti guovllus lei njedjan. Njedjan juohkása máŋgga ealáhusa gaskkas, eaige leat seamma ealáhusat mat sturrot dahje unnon iešguđetge guovlluin.

Álbmothivvodaga rievdan logijagiáigodagas lea baicca eanet oktasaš buot osiide guovllus; buot guovlluin lea olmmošlohu njedjan. Muhto maiddái das leat erohusat, iige juohke guovllus leat seamma ollu njedjan. Tabealla 4 čájeha rievdamiid barggolašvuodas ja álbmothivvodagas oktanaga, das earuhit guovlluid main lea leamaš barggolašvuodalassáneapmi áigodagas ja juogo unnit olmmošlohkónjiedjan ("unnán" olmmošlohkónjiedjan), dahje unnit go 10 proseanta, dahje eanet go 10 proseanta ("ollu" olmmošlohkónjiedjan) ja guovlluid main lea leamaš barggolašvuodanjiedjan ja seammás ollu dahje unnán olmmošlohkónjiedjan.

Tabell 2.4 Barggolašvuoda rievdan SED-guovllu oassegouvlluin 2002-2012 ja olmmošlohu 2000-2013¹⁸ (Gáldu: SSB, Sámi statistikhka 2014)

OLMMOŠLOHKORIE VDAN	ENDRING I SYSSELSETTING	
	Lassáneapmi	Njeddju
-9,9<	Davvi Romsa Siskkit Finnmark Vuotna/riddo Finnmark	Márkosámi guovlu Nuorta-
-10>	Julevsámi guovlu	Vuotna/riddo Oarje-Finnmark

Barggolašvuodanjieddju ja ollu olmmošlohkunjieddju

Vuotna/riddo Oarje-Finnmark lea áidna guovlu mii lea joavkkus mas lea stuorimus olmmošlogu njeddu seammás go lea barggolašvuodanjieddju. Nu dahket dát suohkanat Oarje-Finnmarkkus oassegouvllu SED-guovllus gos lea eanemus negatiiva ovdáneapmi logijagiágodagas 2002-2012. Olmmošlohkunjiedjan lea 18 proseanta áigodagas, ja guovlu lea vásuhan 3 proseanta barggolašvuodanjieddja. Guokte bargi viða bargis barget almmolaš sektoris, ja guolástus lea stuorimus priváhta ealáhus. Guolástusealáhus lea njedjan áigodagas, nu lea maiddái “almmolaš hálldahus”, mas erenoamážit suodjalusa unnideapmi Porsájggus lea váikkuhan negatiiva ovdáneapmái.

Barggolašvuodanjieddju ja unnán olmmošlohkunjieddju

Maiddái dán joavkkus lea dušše okta guovlu: **márkosámi guovlu**. Dáin suohkaniin lea proseanta mielde eanet njedjan barggolašvuodas (-10%) go olmmošlogus (-6,5%). Márkosámi guovllus lea leamaš unnimus olmmošlogu njedjan olles SED-guovllus logijagiágodagas. Barggolašvuodas lea leamaš njedjan almmolaš sektoris mii oidno bures barggolašvuodastatistihkas. Almmolaš sektor lea válđo barggaheaddji guovllus, 51,7 proseanta barget almmolaš sektoris. Guokte joavkku dan sektoris –oahpahus ja almmolaš hálldahus- njidje áigodagas, dasa lassin njidje vuodđoealáhusat 33 proseanttain.

Lassáneapmi ja ollu olmmošlohkunjieddju

Julevsámi guovllus vásihedje 2 proseanta barggolašvuoda njedjama áigodagas, seammás go olmmošlohu njiejai 14 proseanttain. Almmolaš sektor dakhá 45 proseanta barggolašvuodas, earret dearvvašvuoda ja sosiálabálvalusaid, main lei veaháš lassáneapmi áigodagas. Eará almmolaš sektorat leat njedjan sakka. Maiddái priváhta sektoris lea leamaš barggolašvuodanjieddju, ja juohke goalmmát bargosadji vuodđoealáhusain lea jávkan áigodagas.

¹⁸ SED-guvlui eai gávdno olmmošlohkologut jagiide 2001, 2002, 2003 ja 2004, ja danne lea áigodat 2000-2013 válljejuvvon olmmošlokoovdáneapmái.

Lassáneapmi ja unnán olmmošlokhkonjieddju

Golbma oassegouvllus SED-guvvllus lea barggolašvuodalaassáneapmi ja unnán olmmošlokhkonjieddju. **Vuotna/riddo Nuorta-Finnmárkkus** lea leamaš stuorimus barggolašvuodasllassáneapmi, 6 proseanttain áigodagas. Lassáneapmi lea priváhta sektoris, vuosttažettiin guolástusealáhusas, muhto maiddái almmolaš hálldahusas. Logijagiáigodagas lea guvllus leamaš olmmošlogu njiedjan vuollelaš 9 proseanta.

Kárášjogas/Guovdageainnus lea barggolašvuohta lassánan 5 proseanttain jagiid 2003-2012. Dat lea nubbin eanemus lassáneapmi buot guvlluin mat leat SED-guvvllus. Dain suohkaniin Sis-Finnmárkkus lea seammás njedjan olmmošlohu 7,3 proseanttain. Barggolašvuoda lassáneapmi lea sihke priváhta sektoris –mii dáppe lea boazoealáhus- ja almmolaš sektoris, erenoamážit dearvvašvuoda- ja sosiálabalávalusas, muhto maiddái media/kulturealáhusas ja oahpahusas.

Davvi-Romssas lea maiddái leamaš unnimus barggolašvuodalaassáneapmi dan golmma guvllus dán joavkkus, 2 proseanta. Seammás lea **Davvi-Romsa** vásihan unnimus olmmošlokhkonjiedjama áigodagas buot guvlluin SED-guvvllus; 3,5 proseanta. Barggolašvuodalaassáneapmi lea leamaš almmolaš sektoris, erenoamážit dearvvašvuoda/sosiálabalávalusain, mat dahke 30 proseanta barggolašvuodas. Priváhta sektoris lea leamaš barggolašvuodanjieddju buot ealáhussurggiin, ja erenoamážit vuodđoealáhusain guolástusas ja eanadoalus.

2.7 Hástalusat ovddosguvlui

Ássanrávnnit Davvi-Norggas leat oppalaččat eanet biedgguid ja juohkásan unnit báikkiide go Lulli-Norggas. Stuorimus gávpogat davvin leat ollu unnibut go stuoragávpogat muđui riikkas. Davvi-Norggas leat dál 475 000 ássi (9,4 proseanta riikka olmmošlogus). Olmmošlohkorievdan lea leamaš positiiva 2007 rájes, 0,6 proseanta lassánemiin jahkásacčat, dat lea bealli lassánanleahitus riikkagaskameari ektui. Lassáneapmi dáhpáhuvvo eanet sisafárremiin. Gaskaahkásacčaid ja boarrásiid lohku Davvi-Norggas lassána, ja olmmošlohkopyramidas lea “losit bajágeahči” go Lulli-Norggas.

SED-guvvllus lea álbmot boarásnuvvan majemus 20-jagi, ja lea ágga vuorridit guvlluid ieš-stuorruma dihte. Ahkejoavku 20-39 lagi lea kritihkalaš faktor boahtteáiggi lassáneapmái. Dát joavku lea njedjan, ja erenoamážit nissongoassi joavkkus lea njedjan. Riegádahttojut unnit mánát, maiddái suohkaniin main ovdal lea leamaš relatiivvalaš ollu riegádahttinbadjebáza. Boahtteáiggis lea olmmošlogu lassáneapmi SED-guvvlluid olmmošlogus gitte sisafárremis, ja suohkanat maidda unnán fárrejtit olbmot vedjet vásihit olmmošlogu njedjama jagiin ovddos guvvlui. Dat sáhttá addit eará gova olmmošlohkorievdamis go maid dássázii leat oaidnán, ja suohkanat main lea leamaš unnán olmmošlokhkonjieddju buohtastahtton eará suohkaniiguin fylkkas dahje riikkaoasisi sáhhttet šaddat suohkanat main šaddá stuorimus njieddju.

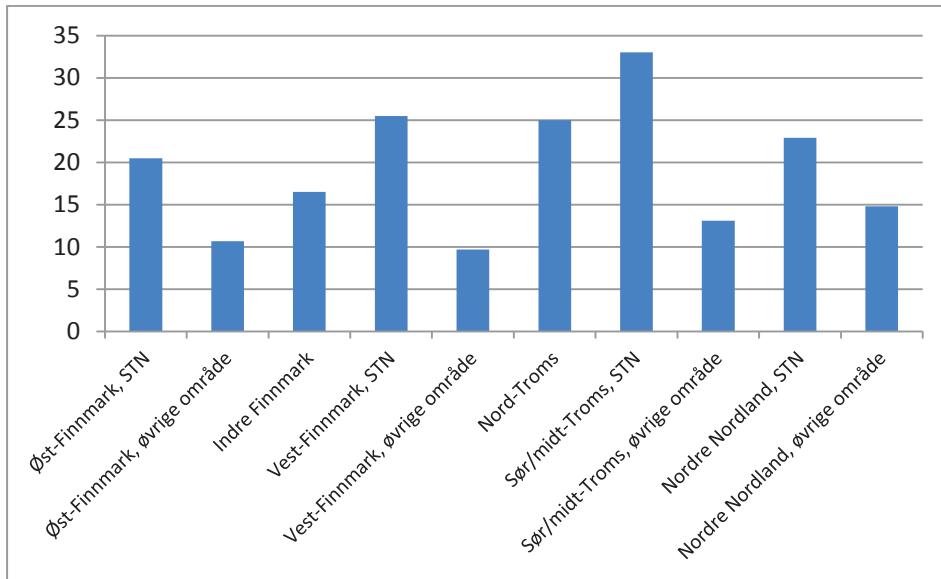
Dássázii lea barggolašvuodalaassáneapmi sámi guvlluin leamaš vejolaš eanas dan dihte go sisafárren guvlluide lea lassánan. Áigodagas leat boahtán eanet sisafárrejeaddjut, ja

sisafárrejeaddjit leat eanet bargagoahtán. Dás lea sáhka eanas bargosisafárremis, ja erenoamážit bargosisafárrejedjiin Nuorta-Eurohpás. Angell ja earát (2014) čujuhit maiddái dasa ahte lea leamaš čielga lassáneapmi oanehisáiggi ássi olgorikkalaččain, geain eatnasat barget huksen ja rusttet doaimmas, mariidna ealáhusas (erenoamážit guolástusealáhusas), eará gávppálaš bálvalusain ja dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusain.

Almmolaš sektor lea stuorimus barggaheaddji buot suohkaniin SED-guovllus. Gaskal 40 ja lagabui 52 proseanta dain geat leat barggus guovllus barget almmolaš sektoris. Orru vuhttome ahte suohkaniin main leat ollu almmolaš bargosajit ja sámi institušuvnnat orrot váikkuheame olmmošlogu njiedjama vuostá sámi guovluin. Dat bargosajit eaige leat nu gitta gilvvus ja ekonomalaš konjunktuvrrain go dábálaš eksportaealáhusat guolástus ja mätkealáhusa leat. Telemarksforskning (Vareide ja Nygaard 2013) čujuha ahte dávjá lea eanemus beroštupmi bargosajiide priváhta sektoris, muhto dan mađe ollu almmolaš bargosajit go leat SED-guovluin leat, de lea ágga ahte dat suohkanat maiddái barget váikkuhan dihte ja vejolaččat lasihit daid. Dat soaitá erenoamáš dehálaš boahttevaš jagiid suohkanrájiid vejolaš rievadan proseassa dáfus.

Angell ja earát (2014) gávn nahedje ahte bargguhisvuhta davvin lea njiedjame riikkagaskameari dássái. Dievdduid gaskkas leat goitge ain eanet go muđui riikkas, muhto bargguhisvuhta ja bargooassálastin nissoniid gaskkas lea lahka riikkagaskadási. Bargojohttin lea oassin Davvi-Norgga bargeallimis, ja eanet johtet eret davvinorgga suohkaniin go sisá (Angell ja earát 2013). Bargojohttin lea lassánan 2000-logus, ja erenoamážit guovluin main lea oanehis gaska bargomárkanguovddážiidda. Siskkáldas bargojohttin riikkaoasis lea vuosttažettiin lassánan guovluin main lea oanehis gaska guovddážiidda main lea alla bargomárkanintegrašuvdna. Eanet dievddut go nissonat johtet barggu geažil, dat guoská buot guovluide SED-guovllus. Figuva 2.6 čájeha bargojohtiid olggos guovllus, lohku lea stuorimus guovluin mat leat lahka stuorit bargomárkana, nugo gávpogiid Tromssa, Hámmárfeasta, Álttá dahje Čáhcesullo. Bargomátkkošteapmi olggos lea stuorimus Davvi-Romssas, eatnasat Romsii. Muhto lea stuora bargojohttin Hámmárfestii ja Davvesiidii, Áltái sihke Návuonas ja Guovdageainnus, ja Čáhcesullui Unjárggas. Erenoamážit Davvi-Romssas sáhttá bargojohttin olggos mielde čilgeme barggolašvuodállassáneami ja ahte olmmošlohku ii leat njiedjan eanet go lea guovllus. Analysa das makkár barggolašvuodajoavkkut sihke bargguid, agi ja sohkabeale ektui leat mat johtet bargguide sáhttet addit dieđuid mo bargoeallin SED-guovllus rievda ja vejolašvuoda hehttet vel eanet olmmošlohkonjiedjama suohkaniin.

Figuvra 2.6 Barggolaččat agis 15-74 geain bargobáiki lea olggobealde ássansuohkana. 2012, 4. kvartála. (Gáldu: SSB)

SED-suohkaniin leat stuora hástalusat áiggis ovddos guvlui. Suohkaniin šaddá dárbu bargofápmui maid eai sáhte ieža hákhat. Dáláš bargoveahka dain 22 suohkaniin boarásnuvvá, nuorat fárrejít eret, ja álbmot bargoagis unnu. Jagi 2030 (Angell ja earát 2014) dárbašit suohkanat gaskal 2200 ja 4100 eanet olbmo bargoagis go maid sáhttet ieža hákhat.

Jagi 1990 riegádedje 650 máná SED-guovllus, ja 2010 lei lohku 330. Dat lea lagabui 50 proseanta njiedjan. Šattolašvuodenohku sámi guovluin lei 2,08 lagi 1990, de lei seamma lohku 1,73 guoktelogi lagi mañjil. Šattolašvuohta SED-guovllus lei gitta vel lagi 2002 alit go muđui riikkas, muhto lea mañjil leamaš vuollelis guhtta lagi gávcci jagis (SSB:Sámi statistikhka).

Olmmošlohkorievdan lagi 2030 rádjái orru čájeheame ahte jus SED-suohkaniin galgá lassánit olmmošlohku de lea eaktun sisafárren. Gaskamađe sisafárremiin, mii lea váldomolssaeaktu SSB olmmošloguid ovddosguvluiárvvoštallamis, dáidá olmmošlohku SED-suohkaniin dadistaga unnut (Angell, Gaski, Lie og Nygaard 2014). Dáin suohkaniin lea álbmogis unnán potensiála “iešlassáneapmái”. Guhkes áiggi badjel leat nuorra rávisolbmot eanet fárren eret go fárren suohkaniidda, ja de maiddái leat unnit olbmot dan ahkejoavkkus geat riegádahttet mánáid. Dat ii leat goitge áidna olmmošlogu hástalus SED-suohkaniin lagiin ovddos guvlui. Nugo Angell ja earát (op cit, s 7) čállet: ”Vel stuorit hástalus lea boarásnuvvi álbmot mii SED-guovllus lea, ja dat boahzá vaikko makkár eavttut doaimmahuvvet olmmošlohkoovdáneami ektui.”

Demografalaččat Davvi-Norga ii leat gearggus dustet boahtte 20-30 lagi, jus eai rievdagoadé dáláš dábit. Álbmot mii boarásnuvvá, unnán nuorat daid gaskkas, ja dušše moadde guovllu gos lea riegádahttinbadjebáza lea hástaleaddji vuolggasadji. Ovddos guvlui gitta 2030 rádjái rehkenastit šaddat stuora gaska das man stuora bargofápmodárbbu vurdet leat ja das man stuora bargofámu vurdet leat olámuttus. Mañemus jagiid sisafárremat Davvi-Norgii leat dahkan guvlui barggolašvuodenohku vejolažžan. Eanet bargosisafárren Nuorta-Eurohpás,

mas lea oassin oanehiságge bargosisafárren, lea leamaš dehálaš barggolašvuodálassáneapmái. Muhto lassáneapmái lea maiddái váikkuhan dat go eanet sisafárrejeaddjit leat álgán bargat.

Vaikko SED-guovllu suohkanat nugo mánga eará doaresbealsuohkana dárbbasit sisfárremiid bokte deavdit guoros bargosajiid, de ii leat goitge bargosisafárren álo positiivvalaš báikkálašservodahkii. Angell ja earát (2014) čállet báikkálašservodagain mat sáhttet šaddat servodahkan main bargosisafárrejeaddji –dávjá dievddut- leat vuorroortnegin dahje oanehiságái orrume ja geat eai vuorut oassálastit báikkálašservodagas, muhto ellet iežaset bargobirrasis. Dakkár “johti bargiiguin” ii boade giliide dahje báikkálašservodagaide mihkkege buorrin kulturealáhussii, dahje dasa ahte báiki šattašii eanet “geasuheaddji” orrunadjin.

SED-guovllus lea leamaš eanet lassáneapmi almmolaš sektora barggolašvuodás go priváhta sektoris áigodagas 2003-2012. Vuollelaš bealli dain geat leat barggus SED-guovllus leat barggus almmolaš sektoris. Almmolaš sektoris leat guokte goabbatlágan ovdáneami: suorgi dahje sektorat mat sturrot ja mat barggahit eanegiid ahte eanegiid, ja suorgi mii unnu ja mii ii atte šat bargosajiid nu ollu olbmuide. Dearvvašvuoda- ja sosiálabalvalus lea dat stuorimus suorgi almmolaš bargosajiin, ja lea suorgi mii barggaha eanet ahte bargiid jagis jahkái. Dat guoská buot guða guvlui SED-guovllus. Seammás go dearvvašvuoda- ja sosiálabalvalus lea sektor mii stuorru almmolaš barggolašvuodás, de njidjet logut eará sektoriin. Dat guoská ovdamearka dihte almmolaš hálldahussii, suodjalussii, politiija ja eará ja oahpahussii. Diein lea leamaš čielga unnideapmi majemus logijagi, belohahkii oassin suohkansektora unnideamis unnit olmmošlogu dihte. Stáhta hálldahusa oppalaš unnideapmi oktan suodjalusa unnidemiin orru stuorit go almmolaš hálldahusa stuorideapmi, ja de vuosttažettiin sámi hálldahusa dáfus. Goitge lea riekta dadjat ahte lasiheapmi sámi ásahusain lea ráhkadan bargosajiid maid livčée váttis dahkat almma daid ásahusaid sámi čatnašumiin. Ásahusat addet maiddái vejolašvuoda oahppan nuoraide orrut ja bargat sámi guovlluin ja geavahit sin gelbbolašvuoda doppe. Molssaeaktu livčée fárret stuorit báikkiide gos dakkár gelbbolašvuoda dárbbasit. Go analysere olmmošlohoovdáneami statistihka ja dan ahte sámi institušuvnnat leat báikkálašservodagain, de oaidnit ahte lea govtolaš jáhkkit ahte diekkár ásahusat sáhttet oktan čilgehussan olmmošlohoovdáneapmái. Áidna čilgehus dat ii goitge leat. Sisafárren, riegádahttinbadjebáza suohkaniin ja maiddái man guhki lea stuorit bargomárkanidda dahje gávpotguovlluide, váikkuhit maiddái go galgá čilget SED-guovlluid ovdáneami. Dasa boahtá maiddái digaštallan geasuheaddjivuođas. Geasuheaddjivuođa ii berre mihtidit loguiguin ja almmuhit listtuin – main ollu davvinorgga suohkanat ja SED-suohkanat gártet vuolemusaid gaskii- muhto dan ferte geahčcat searválagaid dainna dieđuin mii lea suohkaniid ovdáneami birra, ja dasa mii lea dehálaš go olbmot válljejit dákkáriid, ovdamearka dihte galget go fárret dahje orrut. Ja dan ferte geahčcat dan ektui lea go čatnašupmi, ja makkár gaskat leat, ja kultuvrra ja geografiija ektui- mat maiddái leat mielde ráhkadeame báikegotti, ássanmárkana ja bargomárkana.

Girjjálašvuohta:

Angell , Elisabeth, Aure, Marit, Lie Ivar, Nygaard, Vigdis og Ringholm, Toril: *Attraktive lokalsamfunn og arbeidsmarkedsregioner i Nord-Norge*, Norut Alta-Áltá Rapport 2013:7

Angell, Elisabeth, Gaski, Margrete, Lie, Ivar og Nygaard, Vigdis: *Næringsutvikling i samiske samfunn. En studie av sysselsetting og verdiskaping i nord*, Norut Alta-Áltá Rapport 2014:4/*Kunnskapsinnhenting – verdiskaping i nord*, Kommunal- og moderniseringsdepartementet, Nærings- og fiskeridepartementet, Klima- og miljødepartementet.

Bukve, Oddbjørn(2001): *Lokale utviklingsnettverk. Ein komparativ analyse av næringsutvikling i åtte kommunar*, UiB/HAF, Rapport nr 5/2001

Bukve, Oddbjørn og Skålnes, Sigrid (1987): *Veg utan vardar. Om næringspolitikk, organisering og økonomiforvaltning i seks prøvekommunar*. Alta/Sogndal, NIBR-rapport 1987:9, SFDH-skrifter 1987:3.

Indicators Relevant for Indigenous People: A Resource Book, Indigenous Peoples' International centre for Policy Research and Education TEBTEBBA Foundation, 2008

Lie, Ivar: *Kulturnæringer i samiske områder – sysselsettingutvikling og bedriftsstruktur*, Norut Alta-Áltá Rapport 2012:12

Meld. St. 10 (2010–2011)Melding til Stortinget Oppdatering av forvaltningsplanen for det marine miljø i Barentshavet og havområdene utenfor Lofoten

Nordisk ministerråd: *Artic Social Indicators. Follow-up to the Artic Human Report, Nordisk ministerråd 2010*

Pettersen, Torunn (2012): "Samene I Norge – 40 000 I 40 år?" I *Samiske tall forteller 5*, s 18-21

Rustad, Øivind (2010): "Befolkningsutvikling I STN-området 1990-2010" I *Samiske tall forteller 3*, s 121-142.

Sámediggi/Sametinget: Sametingsmelding om næringsutvikling, Sámediggi 2012

Slaastad, Tove Irene: Samisk statistikk 2014/Sámi statistikhka 2014, Statistisk sentralbyrå, Rapporter 2014/1

Statistisk sentralbyrå (SSB): *Samisk statistikk*, 2012.

www.ssb.no

www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/urbefolkningen-i-tall-samisk-statistikk

St.meld. nr. 8 (2005-2006) Helhetlig forvaltning av det marine miljø i Barentshavet og havområdene utenfor Lofoten (forvaltningsplan)

St. meld. nr 13 (2012-2013) Ta heile Noreg i bruk. Distrikts- og regionalpolitikken. Kommunal- og regionaldepartementet.

Sørli, Kjetil og Broderstad, Ann Ragnhild: Flytting til byer fra distriktsområder med samisk bosetting, Samarbeidsrapport NIBR/UiT- Senter for samisk helseforskning, 2011

Vareide, Knut og Nyborg Storm, Hanna: Næringsutvikling, innovasjon og attraktivitet. Samiske område, TF-notat nr 55/2010

Vareide, Knut og Nyborg Storm, Hanna: Næringsutvikling, innovasjon og attraktivitet. Samiske område, TF-notat 35/2011

Vareide, Knut og Nyborg Storm, Hanna: Regional analyse av det samiske området, TF-notat nr 71/2012

Vareide, Knut og Nygaard, Marit : Regional analyse. Samiske område 2012, næringsutvikling og attraktivitet. TF-notat nr. 45/2013

3 Fasseldimmie SDJ-dajvesne

Gunnar Claus, Barkoemaarkedestatistikken seksjovne, Statistisk sentralbyrå, Oslo

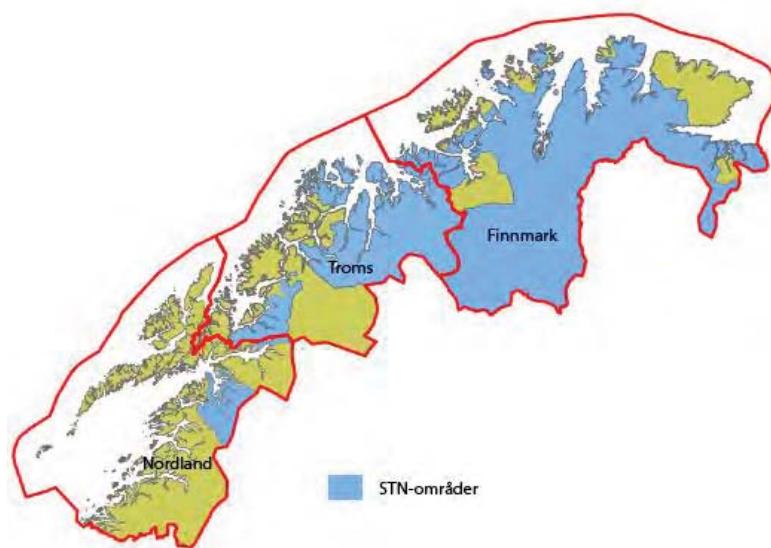
Åeniedasse

Fasseldimmiestatistikke maam registerijstie åtna 4.njealjehtsjaepeste 2012 vuesehete fasseldimmie SDJ-dajvesne joekehtslaakan juakasåvva goh dihte siejhme fasseldimmie laantesne. Daesnie libie pryöveme sjiere væhtah SDJ-dajvesne vuesiehtidh viehkine fasseldimmiem joekedidh jielemen, kaarri jih nyjsenæjjaj, aalteren, ööhpehtimmien jih jeatjah ovmessie væhtaj mietie. Åejvievæhtah vuesiehtieh fasseldimmieprosente SDJ-dajvesne lea vueliehkåbpoe goh laanten gaskemedtie, men jeerehte. Dihite lij laanten gaskemedtien bijjelen båarasåbpoe almetjidie SDJ-dajvesne, jih sagki vueliehkåbpoe dejtie nuerebe årrojedåehkide. Jienebh almetjh SDJ-dajvesne mah aalkojejelieminie barkin, jih låhkoe jollebe ööhpehtimmie lij vueliehkåbpoe goh laanten gaskemedtie. Låhkoe fasseldamme almetijstie jollebe ööhpehtimmie, lij medtie guektiengierth dan stoerre nyjsenæjjaj luvnie goh kaarri luvnie SDJ-dajvesne.

Joekedamme dejnie ovmessie dajvine Nöörjen sisnjelen Saltfellet noerhtelen, dellie vuajna stoerre jeeredh lin dejnie ovmessie variabelinie, jih SDJ-bieliedajvh eah seamma aktelaaketje tendensh vuesehth.

3.1 SDJ-dajve

Daate artihkele lea ånnetji dan våaromen bijre mij fasseldimmiestatistikken bijre gååvnese dejtie ovmessie geografeles dajvide. Årrojh jih fasseldamme almetjh aaltarisnie 15-74 jaepieh giehtelimsdajvesne Saemiedigkien därjoeöörnegidie jieliemasse (SDJ) (daaroen STN) lea dihte geografeles dajve maam mijjieh edtjebe veelebe vuartasjidh.

SDJ-dajve voenges siebriedahkh feerhmie mejtie vuarjesjeminie goh joekoen vihkeles juktie saemien kultuvrem jih jieliemassem vaarjelidh jih vijriesåbpoe evtiedidh, jih Saemiedigkie sjiere viehkiederregh åtna daejtie dajvide. 1/1-2012 raejeste 21 ellies tjelth jih bielieh 10 tjeltijste Saltfjellet noerhtelen leah dajvesne. SDJ-dajve lea mahte 60 prosent Nöörjen dajveste Saltfjellet noerhtelen, jih ånnetji vielie goh 14 prosent årroejijstie leah seamma dajvesne. Akte vijries åehpiedehteme SDJ-dajveste kaarhtigujmie, tabelligujmie, jarkelimmiejgujmie tijje doekoe, mah tjelth jih dajvh mah leah meatan jih jijnje jeatjah leah SSB-bæjhkoehimmesne 2014/1 "Samisk statistikk 2014".

Tabelline jih figuvrine SDJ-dajve viertiestamme sjædta göökte jeatjah dajvigujmie. Dihete akte lea akte dajve mij edtja goh akte plearoeh årromedajve årrodh. Dihete gaajhkide dajvide feerhmie Saltfjellet noerhtelen, bieelen SDJ-dajve, jih ij darhkh doh njieljie tjelth jijnjh årrojigujmie, giðtjh Tromsø, Bådåddjo, Harstad jih Alta. Dihete mubpie viertiestimmiedajve lea "abpe laante". Daate dajve dovne SDJ-dajvem jih "Saltfjellet noerhtelen"-dajvem meatan åtna. Nöörje Saltfjellet noerhtelen 10 geografeles dajvine juakasåvva, joekedamme dejnie golme noerhemes fylhkine. Govhte dejstie leah SDJ-dajvh. Joekedamme fylhki mietie dle vijhte dajvh Finnmaarhkesne (golme SDJ-dajvh), golme Tromsesne (göökte SDJ-dajvh) jih göökte Nordlaantesne (akte SDJ-dajve).

3.2 Fasseldimmie

Tabelle 3.1. såemies siejhme væhtah fasseldimmesne vuesekte dejnie ovmessie dajvine. Åenehkslaakan maahta jiehtedh SDJ-dajve ektesne aktem vueliekåbpoe fasseldimmie-prosentem utni, ånnetji vueliekåbpoe fasseldimmien nyjsenæjjaj luvnie, jienebh fasseldamme almetjh aalkojeilemi sisnjeli, vaenebh universiteetine/jilleskuvline, vaenebh pendlerh, vaenebh sis-juhtijh jih dah mah lin fasseldamme lin ånnetji båarasåbpoe viertiestamme abpe laantine. Abpe SDJ-dajve, viertiestamme jeatjah dajvigujmie Saltfjellet noerhtelen, doh seamma tendensh vuesiehti, bieelen pendlerelåhkoe.

Tabelle 3.1 Man gellie årrojh jih fasseldamme almetjh 15 -74 jaepieh, dajvi mietie jih ovmessie væhtaj mietie. 4. njealjehtsjaepien 2012

	Man gellie årrojh	Man gellie fasseldamme almetjh	Man gellie nyjsenæjjah dej fasseldamme almetji luvnie	Man gellie fasseldamme almetjh aalkojeilemi sisnjeli	Man gellie fasseldamme almetjh universiteetine /jilleskuvleööh pehtimmine	Lâhkoe dejstie fasseldamme almetijistie mah leah peendlerh	Lâhkoe dejstie fasseldamme almetijistie mah leah sisjuhtijh	Gaskemedien aaltere dejtie fasseldamme almetjdie
Nöörje	3 768 005	68,7 %	46,9 %	2,5 %	35,9 %	33,8 %	12,9 %	42
SDJ-dajvh	41 856	64,5 %	45,7 %	9,5 %	25,3 %	24,6 %	7,8 %	42
SDJ, Finnmaarhke jillie	2 911	66,4 %	41,0 %	17,0 %	21,6 %	25,5 %	11,5 %	45
SDJ, Finnmaarhke luvlie	2 947	62,0 %	44,5 %	16,3 %	23,2 %	20,5 %	15,0 %	43
SDJ, Finnmaarhke Sisnjelds	9 519	70,3 %	48,1 %	9,5 %	30,9 %	16,5 %	8,1 %	44
SDJ, Noerhte-Tromse	13 773	65,3 %	45,7 %	8,7 %	24,1 %	25,0 %	6,3 %	43
SDJ, Áarjel-/Gaske-Tromse	10 593	67,8 %	45,5 %	7,6 %	23,7 %	33,0 %	6,5 %	43
SDJ, Noerhte Nordlaante	2 113	67,0 %	43,5 %	4,7 %	23,4 %	22,9 %	7,1 %	44
Jeatjah dajvh Saltfjellet noerhtelen	133 030	64,6 %	46,4 %	5,8 %	27,1 %	17,8 %	9,1 %	43
Finnmaarhke jillie, ij SDJ	11 236	63,3 %	45,9 %	6,0 %	29,4 %	10,9 %	15,6 %	41
Finnmark luvlie, ij SDJ	15 906	67,2 %	47,5 %	4,8 %	30,3 %	10,7 %	14,3 %	41
Áarjel-/Gaske-Tromse, ij SDJ	24 855	59,8 %	45,8 %	5,3 %	26,9 %	24,4 %	6,6 %	42
Noerhte Nordlaante, ij SDJ	81 033	65,4 %	46,5 %	6,2 %	26,2 %	18,1 %	7,8 %	43

Gaaltije: SSBn registerbaseradamme fasseldimmestatistikhe.

¹ Bieelen almetjh mah årroeh staarine Alta, Tromsø, Harstad jih Bådåddjo.

Tabelle 3.2 fasseldimmiestatistihkem abpe Nöörjese vuesehte, jih dejtie ovmessie bieliedajvide Nöörjesne Saltfjellet noerhtelen. Låhkoe fasseldamme almetijstie aaltarisnie 15 – 74 jaepieh SDJ-dajvesne lij mahte 27 000 almetjh, mij lij 1,0 prosente dejstie ålleth fasseldamme almetijstie Nöörjesne daennie aalteredåehkesne jaepien 2012.

Tabelle 3.2 Årojh, fasseldamme almetjh 15-74 jaepieh jih fasseldimmieprosenth 2012

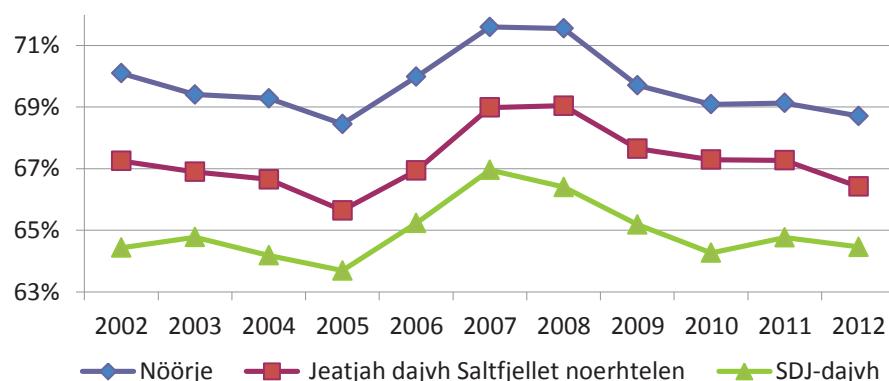
	Man gellie årojh			Man gellie fasseldamme almetjh			Fasseldimmieprosenth		
	Tjåanghkan	Kaarrh	Nyisenæjjah	Tjåanghkan	Kaarrh	Nyisenæjjah	Tjåanghkan	Kaarrh	Nyisenæjjah
Nöörje	3 768 005	1 920 165	1 847 840	2 589 000	1 375 190	1 213 810	68,7 %	71,6 %	65,7 %
SDJ-dajvh	41 856	22 288	19 568	26 980	14 643	12 337	64,5 %	65,7 %	63,0 %
SDJ, Finnmaarhke Jillie	2 911	1 626	1 285	1 805	1 065	740	62,0 %	65,5 %	57,6 %
SDJ, Finnmaarhke Iuvlie	2 947	1 594	1 353	1 925	1 069	856	65,3 %	67,1 %	63,3 %
SDJ, Finnmaarhke Sisnjelds	9 519	4 982	4 537	6 374	3 308	3 066	67,0 %	66,4 %	67,6 %
SDJ, Noerhte-Tromse	13 773	7 329	6 444	8 903	4 831	4 072	64,6 %	65,9 %	63,2 %
SDJ, Åarjel-/Gaske-Tromse	10 593	5 597	4 996	6 709	3 656	3 053	63,3 %	65,3 %	61,1 %
SDJ, Noerhte Nordlaante	2 113	1 160	953	1 264	714	550	59,8 %	61,6 %	57,7 %
Jeatjah dajvh Saltfjellet noerhtelen ¹	133 030	68 719	64 311	88 360	47 320	41 040	66,4 %	68,9 %	63,8 %
Finnmaarhke Jillie, ij SDJ	11 236	5 903	5 333	7 901	4 276	3 625	70,3 %	72,4 %	68,0 %
Finnmaarhke Iuvlie, ij SDJ	15 906	8 279	7 627	10 780	5 657	5 123	67,8 %	68,3 %	67,2 %
Åarjel-/Gaske-Tromse, ij SDJ	24 855	12 865	11 990	16 708	9 059	7 649	67,2 %	70,4 %	63,8 %
Noerhte Nordlaante ij SDJ	81 033	41 672	39 361	52 971	28 328	24 643	65,4 %	68,0 %	62,6 %

Gaaltije: SSBN registerbaseradamme fasseldimmiestatistikhe.

¹ Bielelen almetjh mah åroreh staarine Alta, Tromsø, Harstad jih Bådåddjo.

Låhkoe dejstie fasseldamme almetijstie SDJ-dajvesne lea vueliehkåbpoe goh abpe Nöörjesne, jih aaj vueliehkåbpoe goh viertiestimmiedajve Saltfjellet noerhtelen jaepien 2012. Naemhtie aaj gosse mijjieh nyisenæjjah jih kaarrh fierguhtene haeresne viertiestibie. Jis mijjieh dejtie sjiere bieliedajvide vuartasjibie SDJ-dajven sisnjelen, dellie dihte naa jiijnjem jeerehti. Vuesiehtimmien gaavhtan lij fasseldimmieprosente nyisenæjjaj luvnie SDJ-dajvesne noerhte Nordlaantesne 57,7 prosenth, mij lij gaektsie prosentepoengh vueliehkåbpoe goh fasseldimmieprosente abpe Nöörjese. Nyisenæjjah SDJ-dajvesne sisnjelds Finnmaarhkesne vuestelen, aktem fasseldimmieprosentem 67,6 prosentine utnin. Daate lij mahte göökta prosentepoengh jollebe goh laanten taale. Sisnjelds Finnmaarhke lij aaj dihte aajnehke dejstie vuesiehtamme dajviste gusnie nyisenæjjah aktem jollebe fasseldimmieprosentem utnin goh kaarrh jaepien 2012.

Figuvre 3.1 Fasseldimmieprosenth¹ årroejidie 15-74 jaepieh 2002 - 2012²

Gaaltije: SSBN registerbaseradamme fasseldimmiestatistikhe.

¹ Jeatjah dajvh Saltfjellet noerhtelen eah almetjh feerhym mah åroreh staarine Alta, Tromsø, Harstad jih Bådåddjo.² Jaepien 2006 raejeste dellie aaltereraaste, jis edtji ryöknesovvedh goh fasseldamme, vueliedamme sjidti 16 jaepien båries raejeste 15 jaepien båries raajan, gaskenaskovnaale juvnehtimmiej mietie. Seamma tijjen aalteretjielkestimmie jorkesi aaltaristie jaepien minngiegietjesne aaltarassee referansemerien minngiegietjesne.

Doh joekehtsh fasseldimmieprosentine dej golme dajvi gaskem lin naa tjåadtjoen boelhken 2002 raejeste 2012 raajan. Aarvoe abpe SDJ-dajvese lea medtie vijhte prosentepoengh vueliehkåbpoe orreme goh laanten taale daan luhkiejaepieboelhken. Maahta vååjniedh goh heannadimmieh mah dam nasjovnaale fasseldimmiem tsevtsieh aaj SDJ-dajvem seammalaakan tsevtsieh.

3.3 Fasseldimmie – joekedimmie jielemi mietie jih gaskemedtien aaltere

Fasseldimmie Nöörjesne lea golme prosentigujmie læssanamme 2008 raejeste 2012 raajan. Seamma boelhken Nöörjen årrojh leah vielie læssanamme. SDJ-dajvese dle årrojelåhkoe ij leah dan jijnjem jorkesamme seamma boelhken, men låhkoe fasseldamme almetjijstie lea vaananamme göökte prosentigujmie.

Aalkoejielemh

Fasseldimmie jáartaburresne jih göölemisnie lij medtie 10 prosenth dejstie fasseldamme almetjijstie SDJ-dajvesne jaepien 2012, jih abpe laantese doh jielemh lin ånnetji vielie goh göökte prosenth. Aalkoejielemi låhkoe lea vaananamme 2008 raejeste 2012 raajan, dovne SDJ-dajvese jih abpe laantese.

Tabelle 3.3 Låhkoe fasseldamme almetijstie jielemi mietie 2008 jih 2012

		2008	Låhkoe 2008	2012	Låhkoe 2012	Jarkelimmie låhkoste prosenten mietie 2008 - 2012
SDJ-dajve	Tjåanghkan	27 595	1730 %	26 980	1999 %	-2 %
	01 Jåartaburrie, vijreme jih vijrebarkoe	1 595	100,0 %	1 350	100,0 %	-15 %
	03 Gööleme, lidteme jih gueliebëepmel	1 438	90,2 %	1 180	87,4 %	-18 %
	10 - 33 Industrije	1 596	100,1 %	1 862	137,9 %	17 %
	41 - 43 Bigkeme jih tseegkeldahkebarko	2 523	158,2 %	2 387	176,8 %	-5 %
	47 Detaljeäesiestimmie	2 197	137,7 %	2 018	149,5 %	-8 %
	49 - 53 Skovhete jih vöörhkeme	1 818	114,0 %	1 731	128,2 %	-5 %
	84 Byögkeles reereme jih vaarjelimmie	2 036	127,6 %	2 157	159,8 %	6 %
	85 Ööhpehtimmie	2 617	164,1 %	2 612	193,5 %	0 %
	86-88 Healsoe-jih hoksedïenesjh	6 385	400,3 %	6 372	472,0 %	0 %
	Jeatjah jielemh	5 390	337,9 %	5 311	393,4 %	-1 %
Nöörje	Tjåanghkan	2 525 000	4659 %	2 589 000	5973 %	3 %
	01 Jåartaburrie, vijreme jih vijrebarkoe	54 192	100,0 %	43 345	100,0 %	-20 %
	03 Gööleme, lidteme jih gueliebëepmel	15 969	29,5 %	15 291	35,3 %	-4 %
	10 - 33 Industrije	255 949	472,3 %	229 192	528,8 %	-10 %
	41 - 43 Bigkeme jih tseegkeldahkebarko	191 158	352,7 %	201 904	465,8 %	6 %
	47 Detaljeäesiestimmie	218 230	402,7 %	208 963	482,1 %	-4 %
	49 - 53 Skovhete jih vöörhkeme	145 935	269,3 %	142 406	328,5 %	-2 %
	84 Byögkeles reereme jih vaarjelimmie	141 292	260,7 %	158 032	364,6 %	12 %
	85 Ööhpehtimmie	194 587	359,1 %	203 142	468,7 %	4 %
	86-88 Healsoe-jih hoksedïenesjh	477 683	881,5 %	510 773	1178,4 %	7 %
	Jeatjah jielemh	830 005	1531,6 %	875 952	2020,9 %	6 %

Gaaltije: SSBn registerbaseradamme fasseldimmiestatistikhke.

Byögkeles reereme

Prosentelåhkoe dejstie fasseldamme almetijstie mah byögkeles reeremen sisnjelen barkin jaepien 2012 lij jollebe SDJ-dajvesne goh abpe laantesne. 2008 raejeste 2012 raajan díhte låhkoe fasseldamme almetijstie byögkeles reeremen sisnjelen lea læssanamme dovne SDJ-dajvesne (6 prosenth) jih abpe laantesne (12 prosenth).

Seammalaakan lea göökte jeatjah jielemigumie gusnie byögkelesvoete lea akte stoerre barkoedtije, ööhpehtimmie jih healsoe/hokse. Jollebe prosentelåhkoe dejstie fasseldamme almetijstie SDJ-dajvesne, jih vueliehkåbpoe lissiehtimmie fasseldamme almetijstie SDJ-dajvesne goh abpe laantesne.

Industrije jih gööleme/lidteme/gueliebëepmehtimmie

Tabelle 3.3 vuesehte SDJ-dajve aktem lissiehtimmien utni fasseldimmesne industrijesne. Daate lissiehtimmie lij hævvi vienth dan åvteste doh barki "guelieekedimmien" sisnjelen aktem jeatjah díejvesen nualan böötin. Jaepien 2012 åvtelen dah lin biejesovveme "Gööleme, lidteme jih gueliebëepmehtimmien" nualan (jallh veelebe tjertestimmie "dorjemasse

beapmoegueleste, myövhkeskreekh, krepsekreekh jih naaloeskinnh mearoe- jih mearoegaedtien akvakultuvresne”, jielemekode 03.211). 2012 raejeste fasseldamme almetjh ”guelieleekedimmien” sisnjelen leah industrije sertiestamme, vueliedåehkien nualan man nomme ”leekedimmie, gïetedimmie jih konserveradimmie gueleste jih jeatjahsåarhts gueliebeapmoeh” (jielemekode 10.209). Daan diejvesejarkelimmien gaavhtan lea geerve jarkelimmietaalide toelhkestidh.

Tabelle 3.4 Gaskemedtien aaltere fasseldamme almetjidie 15-74 jaepieh jielemen mietie 2008 jih 2012

	SDJ-dajvh		noerhtelen ¹		Nöörje	
	2008	2012	2008	2012	2008	2012
Tjåanghkan	42,6	43,4	41,7	42,3	41,0	41,7
01 Jåartaburrie, vijreme jih vijrebarkoe	44,9	46,2	46,9	48,9	46,0	47,8
03 Gööleme, lidteme jih gueliebïepmehti	46,6	46,5	45,1	44,8	43,4	43,1
10-33 Industrije	41,4	41,5	39,8	41,2	41,8	42,7
41-43 Bigkeme jih tseegkeldahkebarkoe	41,0	41,7	40,7	41,1	39,4	40,0
47 Detaljeåesiestimmie	35,3	35,8	34,5	34,7	33,3	33,9
49-53 Skovhte jih vöörhkeme	44,5	45,8	44,6	45,2	43,0	44,0
84 Byögkeles reereme jih vaarjelimmie	45,1	45,7	43,6	43,4	44,0	43,6
85 Ööhpehtimmie	45,1	46,2	45,5	45,8	45,1	45,1
86-88 Healsoe- jih hoksedienesjh	43,4	44,0	42,7	43,3	42,2	42,6
Jeatjah jielemh	41,1	42,5	40,5	41,5	40,3	41,2

Gaaltije: SSBn registerbaseradamme fasseldimmiestatistikhk.

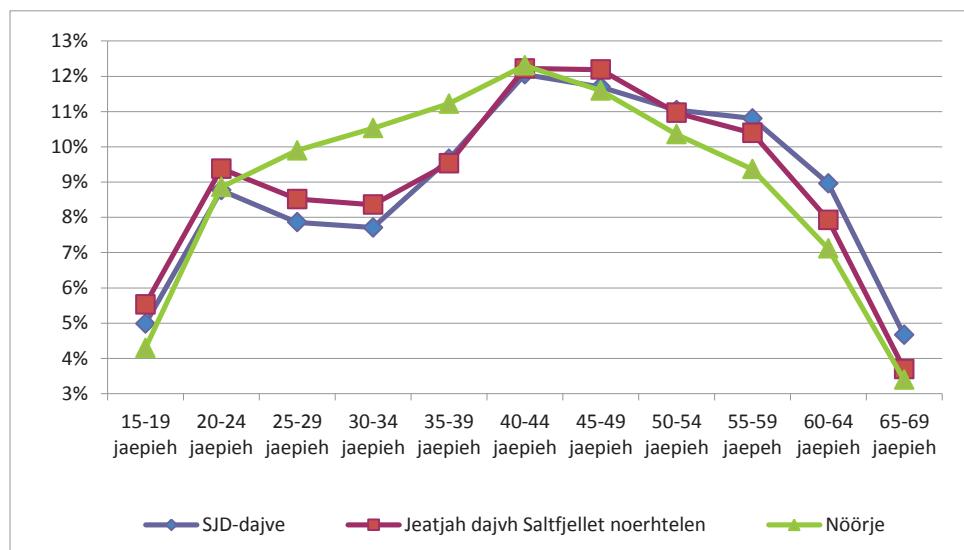
¹ Bielelen almetjh mah åroeh staarine Alta, Tromsø, Harstad jih Bådåddjo.

Fasseldamme almetji aaltere

Gaskemedtien aaltere dejtie mah leah fasseldamme SDJ-dajvesne jaepien 2012 lij 43,4 jaepieh. Daate mahte göökte jaepieh jollebe goh laanten gaskemedtie. Gaskemedtien aaltere SDJ-dajvesne lij jollemes göölemen, lidtemen jih gueliebïepmehtimmien sisnjeli, jih vueliehkommes detaljeåesiestimmien sisnjelen. Daejnie göökte jieliminie gaskemedtien aaltere lij fiereguhite 46,5 jih 35,8 jaepieh. Jåartaburrien sisnjelen gaskemedtien aaltere lij vueliehåbpoe -dajvesne goh dejnie göökte jeatjah geografelies dajvine. Daennie jieliminie gaskemedtien aaltere lij 46,2 jaepieh, mij lij 1,6 jaepieh vueliehåbpoe goh laanten gaskemedtie.

Mahte gaajhkide jielimidie dle gaskemedtien aaltere lea læssanamme 2008 raejeste 2012 raajan. Seammalaakan gaajhkide dejtie golme geografelies dajvide. Bielelen gööleme, lidteme jih gueliebïepmehtimmie jih ånnetji dehtie byögkeles reeremistie jih vaarjelimmeste, gusnie gaskemedtien aaltere lea ånnanamme naan askigujmie. Pensjovnereforme mij eelki juhtedh tsïengelen 1.b. 2011 raejeste, gaskem jeatjah åssjalommesinie åtna almetjidie skreejredh guhkebem barkosne årrodh, jih maahta akte vihkeles fääntoe årrodh. Buerebe healsoe, jollebe ööhpehtimmie, læssanamme nyjsenæjjalåhkoe leah aaj dam gaskemedtien aalterem joekehtslaakan tsevtseme dej fasseldamme almetji luvnie.

Figuvre 3.2 Fasseldamme almetjh aalteren mietie, fasseldimmielâhkoe seamma aalteredâehkesne jîh dajvesne. 4. njealjehtsjaepien 2012

Gaaltije: SSBn registerbaseradammme fasseldimmiestatistikhe.

¹ Jeatjah dajvh Saltfjellet noerhtelen eah almetjh feerhmh mah ârroeh staarine Alta, Tromsø, Harstad jîh Bådâddjo.

Figuvre 3.2 fasseldimmielâhkoeom vuesehte joekedamme vijhtenjaepien aalteredalteside dejtie golme geografeles dajvide jaepien 2012. Vuesiehtimmien gaavhtan dîhte vuesehte 7,7 prosenth dejstie fasseldamme almetjiistie SDJ-dajvesne lin aaltarisnie 30-34 jaepieh. Abpe laantese dle 10,5 prosenth dejstie fasseldamme almetjiistie lin 30-34 jaepieh. Åejvievæhtah figuvresne vuesiehtieh SDJ/Nöörje Saltfjellet noerhtelen aktem jollebe lâhkoem dejstie fasseldamme almetjiistie utnin dennie nööremes aalteredâehkesne (15-19 jaepieh) jîh dejnie båarasommes aalteredâehkine (bijjelen 45 jaepieh). Aalteredâehkesne 20-44 jaepieh doh lâhkoeh lin åajvahkommes seamma lâhkoej nuelesne abpe Nöörjese. SDJ-dajve lea joekehts, dan åvteste dah dam vueliehkommes lâhkoem dejstie fasseldamme almetjiistie utni dejnie göökte aalteredâehkine aaltarisnie 25-34 jaepieh, jîh jollemes fasseldimmielâhkoem utni dejnie golme aalteredâehkine bijjelen 55 jaepieh, viertiestamme dej göökte jeatjah dajvigujmie.

3.4 Fasseldimmie jîh ööhpehtimmie

Ööhpehtimmiedaltese fasseldamme almetji luvnie jeerehte dejnie golme geografeles dajvine. Fasseldimmielâhkoe Nöörjesne mij universiteete/jilleskuvleööhpehtimmiem utni lij 36 prosenth njealjeden njealjehtsjaapan 2012. SDJ-dajvesne seamma lâhkoe lij 25 prosenth. Lâhkoem mij jáarhkeskuvlem utni goh jollemes ööhpehtimmie lij naa seamma dejnie golme dajvine, jîh lij gaskem 42 jîh 45 prosenth, gusnie jeatjah dajvh Saltfjellet noerhtelen dam jollemes lâhkoem utnin.

**Tabelle 3.5 Fasseldamme almetjh 15-74 jaepieh joekedamme ööhpehtimmien, nyjsenæjjaj jih kaarri mietie,
4. njealjehtsjaepien 2012.**

	Tjåanghkan	Maadthsuvle	Jåarhkesuvle	Universiteete/ jolleskuvle, vueliehkåbpoe daltese	Universiteete/ jolleskuvle, jollebe daltese
Kaarrh, SDJ-dajvh	14 643	5 323	6 811	2 016	493
Kaarrh, jeatjah dajvh Saltfjellet noerhtelen ¹	47 320	14 404	22 995	7 650	2 271
Kaarrh, Nöörje	1 375 190	325 676	628 214	277 042	144 258
Nyjsenæjjah, SDJ-dajvh	12 337	3 332	4 678	3 797	530
Nyjsenæjjah, jeatjah dajvh Saltfjellet noerhtelen ¹	41 040	10 458	16 540	12 172	1 870
Nyjsenæjjah, Nöörje	1 213 810	240 625	464 676	398 448	110 061
Låhkoe					
Kaarrh, SDJ-dajvh	100 %	36 %	47 %	14 %	3 %
Kaarrh, jeatjah dajvh Saltfjellet noerhtelen ¹	100 %	30 %	49 %	16 %	5 %
Kaarrh, Nöörje	100 %	24 %	46 %	20 %	10 %
Nyjsenæjjah, SDJ-dajvh	100 %	27 %	38 %	31 %	4 %
Nyjsenæjjah, jeatjah dajvh Saltfjellet noerhtelen ¹	100 %	25 %	40 %	30 %	5 %
Nyjsenæjjah, Nöörje	100 %	20 %	38 %	33 %	9 %

Gaaltije: SSBn registerbaseradamme fasseldimmiestatistikhe.

¹ Bielelen almetjh mah årroeh staarine Alta, Tromsø, Harstad jih Bådåddjosne.

Vaenebh fasseldamme nyjsenæjjah goh kaarrh SDJ-dajvesne jaepien 2012. Læjhkan lij jienebh fasseldamme nyjsenæjjah goh fasseldamme kaarrh SDJ-dajvesne mah jollebe ööhpehtimmien utnin. Naemhtie lij gaajhkine dejnie golme dajvine, men lin vielie våajnoes SDJ-dajvesne.

Låhkoe jollebe ööhpehtimmine SDJ-dajvesne lij 35 prosenth nyjsenæjjah luvnie, jih 17 prosenth kaarri luvnie. Seamma låhkoe abpe Nöörjesne lij 42 jih 31 prosenth.

Tabelle 3.6 Gaskemedtien aaltere fasseldamme almetjidie jollebe ööhpehtimmine. 4. njealjehtsjaepien 2012.

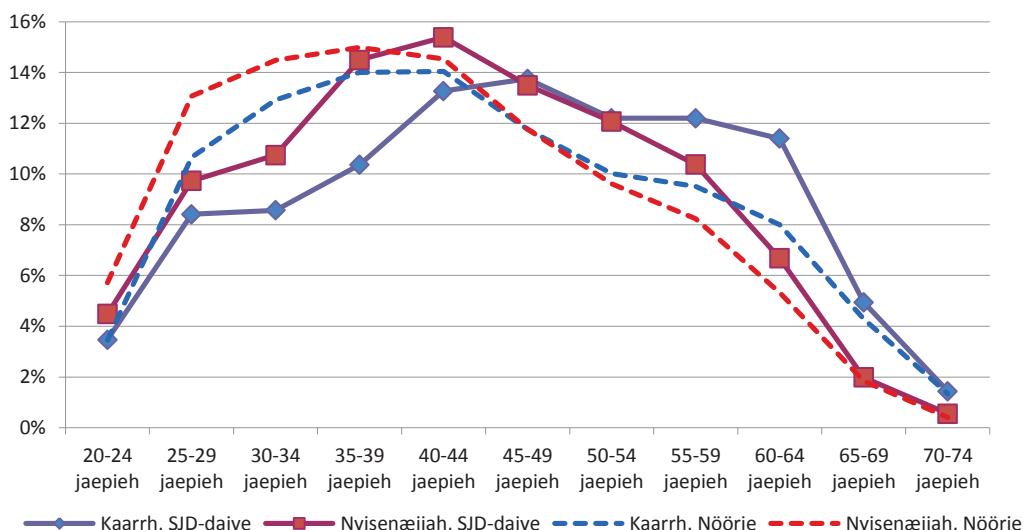
	SDJ-dajvh	Jeatjah dajvh Saltfjellet Noerhtelen ¹	Nöörje
Dovne kaarrh jih nyjsenæjjah	44,4	43,5	42,4
Kaarrh	46,4	45,3	43,8
Nyjsenæjjah	43,3	42,3	41,1

Gaaltije: SSBn registerbaseradamme fasseldimmiestatistikhe.

¹ Bielelen almetjh mah årroeh staarine Alta, Tromsø, Harstad jih Bådåddjo.

SDJ-dajvesne fasseldamme almetjh jollebe ööhpehtimmine aktem jollebe gaskemedtien aalterem utnin goh fasseldamme almetjh seamma ööhpehtimmine abpe laantesne. Joekedamme nyjsenæjjah jih kaarri gaskem díhte gaskemedtien aaltere lij jollebe kaarride goh nyjsenæjjide.

Figuvre 3.3 Aalterejoekedimmie fasseldamme nyjsenæjjide/kaarride aaltarisnie 15-74 jaepieh SDJ-dajvesne jih Nöörjesne jollebe ööhpehtimmine. 4. njealjehtsjaepien 2012.

Gaaltje: SSBn registerbaseradamme fasseldimmiestatistikke.

Figuvre 3.3. vuesehte dam ållesth lâhkoem nyjsenæjjijste jih kaarrijste jollebe ööhpehtimmine, jih guktie dah aalteredâehkjej mietie juakasuvvieh. Dihite rööpses ellies sïeve vuesehte guktie doh 4 327 nyjsenæjjah SDJ-dajvesne jollebe ööhpehtimmine tabellesne 3.5, aalteren mietie juakasuvvieh. Figuvren mietie maehtebe vuejnedh ånnetji bijjelen 14 prosenth nyjsenæjjijste jollebe ööhpehtimmine SDJ-dajvesne lin aaltarisnie 35-39 jaepieh. Seammalaakan dle ajve ånnetji 10 prosenth dejstie kaarrijste jollebe ööhpehtimmine mah lin seamma aalteredâehkesne. Figuvresne aaj vuejnebe dejnie båarasâbpoe aalteredâehkine dellie joekedimmie båastolen. Mahte 12 prosenth dejstie kaarrijste SDJ-dajvesne jollebe ööhpehtimmine lin aaltarisnie 60-64 jaepieh. Seamma lâhkoem nyjsenæjjide lij ånnetji bijjelen govhte prosenth. Sïejhmelaakan vuejnebe nyjsenæjjah jollebe ööhpehtimmine jollebe lâhkoeh noere aalteredâehkine utnin, goh seamma lâhkoeh kaarride. Abpe laantese lij plearoeh tendensh, men joekehtse kaarri jih nyjsenæjjaj gaskem lij unnebe.

3.5 Statistihkevåaromen bijre

Dihite våarome tabellide jih figuvride lea Statistisk sentralbyråen registerebaseradamme fasseldimmiestatistikke 4. njealjehtsjaapan fiereguhten jaepien. Årrojelâhcoe lea almetjh mah dajvesne årroeh aaltarisnie 15-74 jaepieh, mah unnemes aktem tæjmoem barkeme referansevåhkoen, jallh mah lin bâarhte dagkaristie barkoste akten vihties tijjen. Daate statistihke våaromem åtna jieniebistie registerijstie joekehts presisjovnine. Doh taalh maehtieh ånnetji ov-veele årrodh dejtie almetjidie smaave barkojne, frijgebarkijidie, tjelten äjvide, såemies jielemebarkijidie jih naan jeatjah dâehkide. Ij leah goorehtamme mejtie jih guktie daate våajnoes sjædta tabelline jih figuvrine daennie artihkelisnie. Vielie statistihke fasseldamme almetji bijre, jih vielie daatavåaromen bijre gâavnese daesnie, ssb.no/regsys.

Bïevnesh SDJ-dajven bijre jih jeatjah bïevnesh mah eah leah veedtjeme fasseldimmie-statistihkeste leah åajvahkommes veedtjeme daehtie sijjest: ssb.no/befolkning/statistikker/samisk.

Tjielkestimmie jollebe ööhpehtimmeste

Universiteete/jilleskuvleööhpehtimmie, vuelebe daltese

- Gaajhkesh mah aktem universiteete- jih jilleskuvleööhpehtimmie tjirrehtamme, mij raajan njieljie jaepieh ryöhkoe jaepien 1997/1998 raajan.
- Gaajhkesh mah 120 studijepoengh tjirrehtamme jallh vielie universiteete- jih jilleskuvlesystemesne 1998/99 raejeste, men eah leah aktem jollebe graadeööhpehtimmiem tjirrehtamme.

Universiteete/jilleskuvleööhpehtimmie, jollebe daltese

- Gaajhkesh mah aktem universiteete- jih jilleskuvleööhpehtimmiem tjirrehtamme mij vielie goh 4 jaepieh ryöhkoe.
  - Gaajhkesh mah aktem dotkijeööhpehtimmiem tjirrehtamme saaht man boelhken.
- Vielie ööhpehtimmiestatistihke jih tjielkestimmieh ektiedamme ööhpehtimmiestatistihken bijre gååvnese daesnie: www.ssb.no/utdanning/statistikker/utniv/aar/.

3.6 Jienebh fåantoeh mah våaromem utnieh fasseldimmiestatistihkesne

Daennie artihkelisnie goerh jih tabellh leah veeljesovveme juktie tjoevkesem biejedh naan gille vaeljehke teemide viehkine SSB:n fasseldimmiestatistihkeste. Mearan daejnie barkeme jijnjh åssjalommesh leah sviegkesasse bïjesovveme. Maahta daejtie ållermaahteme teemide veelebe buerkiestidh jis jienebh biehkieh meatan vaaltasuvvieh, goh barkoe, barkoetijje, ööhpehtimmiesåarhte, barkijelåhkoe barkoivedtijen luvnie, sivijle statuse jnv. Juktie aktem elliesåbpoe guvviem åadtjodh guktie fasseldimmie evtiesovveme SDJ-dajvesne, maahta aaj såemies dejstie suerkijste guhkiebasse vuartasjihd mah leah neebneme vuelielisnie.

Analyjsh sjiere jieljemistie

Jielemh gååvnesieh mejgujmie hijven gåarede SDJ-dajvesne? Gusnie dah? Mah jielemh mah gaarveneminie? Gåabph fasseldamme almetjh haajpanieh?

Sjiere jielemh /dajvh mah leah råajvarimmiedajve

Mah jielemh/dajvh mah sjiere dårjoem/dårjoehtimmie åådtjeme? Guktie dejgujmie gåaradamme? Fasseldimmie læssene? Vuartesjh evtiesovveme fasseldimmesne sjierejeliemisnie tijje doekoe, joekedamme dejnie ovmessie geografeles dajvine.

Fasseldimmie byögkeles suerkien sisnjelen

Man stoerre byögkeles sektovre? Låhkoe jarkesamme? Gieh desnie berkies?

Guktie evtiedimmie barkoesijjielåhkosne SDJ-dajvesne?

Daate artihkele vuesehte man gellie almetjh mah SDJ-dajvesne årroeminie. Men ij maamkh jiehtieh gusnie berkieh. Gåarede gaajhkh barkoeh joekedidh (aaj lijkiebarkoe jih almetjh åenebe barkojne) barkoesijjen mietie. jih pendeldimmiem vuartasjidh SDJ-dajvese jih dajveste.

Fasseldimmie jih ööhpehtimmie

Ööhpehtimmiedaltese ovmessie jieliminie. Aaltere gosse ööhpehtimmien tjirrehtamme, - låhkoe mah jáarhkeööhpehtimmie vaeltieh goh geerve almetje? Ektiedimmie ööhpehtimmien jih barkoen gaskem, fasseldimmielåhkoej joekedamme ööhpehtimmien mietie:

Staatuse dejtie mah eah leah fasseldamme

Gieh dah? Ööhpehtimmesne? Jaepieboelhkebarkijh (dah åajvahkommes eah meatan båetieh statistihkesne)? Barkohts? Svihtjemeheaptoes?

Almetjh barkosne mah juhtieh, gåabph haajpanieh, giéh dah?

Jeatjah SDJ-dajvide juhtieh? Staaride noerhtene juhtieh? Jallh årjene? Nyjsenæjjah juhtieh? Kaarrh juhtieh? Dah juhtieh mej jolle/vuelege ööhpehtimmie?

Fasseldamme almetjh SDJ-dajvesne, gubpede båetieh?

Gusnie årroejin gosse noereskuvlem veedtsin. Mah säemies jielemh mah jolle låhkoem fasseldamme almetjiistie utnieh, mah voengeste båetieh? Joekehts ööhpehtimmiedaltese jearohke byjenimmiesijjeste?

Almetjh mah åenehks tijjen laantesne årroeh

Låhkoe lässene SDJ-dajvesne? Joekehts låhkoeh ovmissie SDJ-dajvine? Mejnie jieliminie dah leah fasseldamme?

Jienebh barkoeh, bielietijjenbarkoe?

Destie vielie SDJ-dajvesne goh jeatjah dajvine?

4 Ceavzilis boazoealáhus?

Jan Åge Riseth, Dutki I, dr. scient., Norut Tromsø

Čoahkkáigeassu

Ceavzilvuhta boazoealáhusas lea hui relevánta ja áigeguovdilis áššečuolbma leamaš gaskariikkalaš politihkas ja boazodoallopoltihkas dan manjemus logi jagis. Guoskevaš boazodoallolálka dadjá ahte boazoealáhusas galgá leat sihke ekologalaš, ekonomalaš ja kultuvrralaš ceavzilvuhta. Dat konkrehtalaš mearkkašupmi dás lea dássázii dušše meroštallon ekologalaš ceavzilvuðas Eanandoallo- ja biebmoddepartemeanta bagadusas, mii ráhkaduvvui 2008. Dan oktavuoda ektui guoskkaha gaskariikkalaš oktasašresursadutkan.

Kapihtalis boahtá ovdan ealáhusekonomalaš govva Norgga boazodoalus ja čatná dán sihke luonddugeografijai ja riektehistorjjálaš dilálašvuodaide. Dát čájeha hui máŋggabealat gova lullin gitta nuortasdavás. Boazoservviin guovddáš Lulli-Norggas lea guhkes historjá ja leat báinnahallan lullisámi guođoheddiide, go sii leat leamaš oahpaheaddjin sidjiide. Dáiñ boazobargin lea eanemus buvttadeapmi olles Norgga boazodoalus, go sii njuvvet ollu, lea alla buvttadeapmi ja stabiila ja buorre ekonomiija.

Lullisámi boazodoallu lullelis Stjørdala lea hui váttis historjá go politikhalaš hedjoneapmi čuozai hui garrisit dáppe. Trollheimen boazodoallu massii buot sin rivttiid. Dat duođaštuvvui Alimusrievttis nu manjxit go 1981. Eanandoallodepartemeanta ja Stuoradiggi sihkkaraste dán boazodoalu boahtteáiggi ođđa lága bokte 1984. Boazosámiide Plassje-guovllus lea leamaš stuora noadđi go boandaservodat ja eiseválddit leat garrisit lassánan ja viidon. Lei buot vearrámus birrasiid ovddit jahkečuohtemolsuma áigge, go dalle šadde mearehis stuora buhtadusaid máksit čuoččuhuvvon vahágiid ovddas eanandollui, mii nohkkohii ollu boazosápmelaččaid. Manjel soađi ja earenoamážiid 1970-logus leat boazosápmelaččat dán guovllus olahan ođđa ja eambbo buvttadeaddji boazodoalu, muho leat ain ferten rahčat sihke boanddaid ja riekteeiseválddiid vuostá, geat leat boares guottuide báinnahallan. Boazodoallit vuite viimmat ollislaš ipmárdusain iežaset rivttiid ektui Alimusrievttis 2001. Sii leat goitge ferten gillát njiedjama dan alla buvttadeamis, go boraspiret leat nu ollu lassánan.

Boazodoallu Davvi-Trøndelagas lei maid mielde dan alla buvttadanrevolušuvnnas 1980-logus, muho leat álggu geahčen 1990-logu rájes dadistaga šaddan dovdat ođđa boraspirepolitihka váikkuhusaid. Massinproseanta lea veahážiid mielde lassánan ja sihke njuovvanbohccot ja buvttadeapmi lea njiedjan alla dásis gaska dássái. Nordlándda ja Tromssa boazodoalloguovluide lea goappašagaide čuohcan, go Norgga ja Ruota rádjesoahpamuš 1751 mielddisbuvtii ahte Norga oacčui badjelmeare geasseorohagaid ja Ruotta ges badjelmeare dálveorohagaid. Go našunalisma ideologija doaibmagodii

gaskamutto gitto loahpageahčái 1800-logu, de mielddisbuvtii dat garra bearráigeahču boazodollui. Sii galge ovddidit eanandoallo viidáneami ja maiddái olguštit Ruota boazosápmelaččaid, earenoamážiid Tromssa sulluin. Norgga-Ruotta leaba dál dohkkehuvvon konvenšuvnna haga ja sáhttá jeerrat leago Norgga sierranas guhkideapmi 1972-konvenšuvdna doallevaš, mii dahkui 2005. Dat mayemus konvenšuvdnašehtadallamat leat leamaš hui váddásat, muhto okta sámi bargojoavku lea aiddo báliid almmuhan árvalusa odđa konvenšuvdnatekstii.

Stuora oassi Finnmarkku boazodoalus lea eahpedássedis dilis. Earret Buolbmát/Várjjat mii lea čađahan buvtadanrevolušuvnna ja doaibmá buriin badjelbáhcagiin. Boazolohku Kárášjogas ja 10 siskkit orohaga Guovdageainnus leat dan mayemus 30 jagis lihkadan gaskal historjjálaš buoremus ja heajumus dási, ja mii ain lea alit go dat boares dásit. Finnmarkku duoddara guohtonávkástallan lea danne arvat eambbo garrisit go ovdal. Eiseváldiid gozihanprogramma duođašta ahte jeagelšaddu Finnmarkku duoddaris lea arvat buoret go lei vurdojuvvon. Boazologu lassáneapmi 2000-logus mielddisbuktá goitge ahte guohtondilálašvuohta fas lea jođánit hedjoneame.

Maygil NBRA gáibádusa, guorahallama ja ságastallama oaččuimet odđa boazodoallolága 2007. Earret ceavzilvuoda, de čalmmustahittá dát láhka boazodoalu iežas ásahušaid ja proseassaid, muhto leat spiehkastatmearrädusat mat addet guovddášeiseváldiide vejolašvuoda mearridit badjel boazodoalloorgánaid. Eiseváldidit leat dál geavahan dan ja leat álggahan bággonjuovvanproseassaid, vai unnidivčče boazologu. Balan ahte diet doaimmat bohtet botnjat ja baicca goazadit, go dan ahte ovddidit ealáhusa iežas dárbbašlaš proseassaid.

Oktasašresursadutkama bohtosat leat čielgasat: Leat resursageavaheaddjit ieža geat fertejít váldit ovddasvástádusa čoavdit iežaset váttisuodaid. Eiseváldiid rolla ferte leat doarjut proseassaid mat huksejít ásahušaid ja čovdet váttisuodaid.

Rávven ahte:

- (1) *Eiseváldidit ovddidit politihka, mii gáhtte boazodoalu doaibmaguovlluid ja deattuhit man man positiivvalaš lea go boazodoallu doalaħa rabas eanadagaid ja biodiversitehta.*
- (2) *Konsultašuvdnaortnet adno eambbo aktiivvalaččat vai ovddida dan geatnegahhton gulahallama boazosápmelaččaiguin, NBRAin ja Sámedikkiin.*
- (3) *Eiseváldidit fertejít Finnmarkku boazodollui ja boazodoalloorgánade addit ráfi mearridit doaibmanjuolggadusaid ja dasto unnidit boazologu.*
- (4) *Sámi bargojoavku, maid Norgga Sámediggi lea jođihan, árvalii odđa boazoguohtonkonvenšuvnna Ruotain. Dan ferte ohcat ratifiserejuvvot, vai doaibmagoahča jodáneamos lági miele.*
- (5) *Eiseváldidit fertejít hábmet boraspirepolitihka mii čielgaseappot vuhtiiváldá boazodoalu ja eará guohtoneana geavaheddjiid.*

4.1 Álgu

Sámi statistihka guorahallanjoavku lea mu dáhton čállit kapihtala boazodoallopoltihka birra. Hástalus lei dasto gávdat fáttá mii vuosttažettiin lea márssolaš ja beroštahti sihke ealáhussii, sámi organisašuvnnaide ja sámi ja dáčča eiseválldiide. Dasto ferte maid leat fáddá man birra leat doarvái dieđut čállit. Čoavddus šattai čállit ceavzilvuoda birra, sihke go lea dat almmolaš mihttu boazodoalu ektui, nugo 2007 boazodoallolágas boahtá ovdan, muhto maiddái go lea mihttu mii lea guovddáš rolla gaskariikkalaš biras- ja ovdánahttinpolitihka birra, nugo dat lea ovdánan dan majemus kvárta jahkečuodis. Fáddá lea earenoamáš beroštahti go ráđđehusjulggaštus 2013 geažuhii ahte áigot addit olggos stuoradiggediedáhusa boazodoalu ceavzilvuoda birra. Ealáhusstatistikka mii boahtá ovdan Resursarehketoalus ja Obbaláshrehketoalus, maid Boazodoallohálddahus¹⁹ olggosaddá jahkásaččat, addá buori vuodú guorahallat mánga beali dálá boazodoalu ceavzilvuoda hárrai.

Oaivvildan lea dárbbashaš čujuhit ahte boazodoalu ceavzilvuohtha, nugo politikhalaš ulbmilin, ii lean almmotge nu diehttelas. Daid majemus jahkečuđiid leat boazosápmelaččat vásihan oalle dramáhtalaš molsašumiid našunálastáhta sámi- ja boazodoallopoltihkas. Celkojuvvon ulbmil Lappekodicillen (1751) lei dat «Lappiske Nations Conservation», ja ráđđenvuohki mii ásahuvvui lei nugo oaivvilduvvon dovddus sámi iešhálldašeapmi našunálastáhtaid rámmaid siskkobealde. Dan majemus oasis 1800-logus jorggihi diet oalát. Politikhalaš bargu sistisdoalai rádjegiddemiid²⁰, orohatjuohkimiid, masa šattai oktasašovddasvástádus ja guođohangeatnegasvuohtha eanandoalu ektui²¹, boazodoallogielddus²², dárkkisteaddji sámefálddiid²³ ja dakkár buhtadustyránnna, mii muhtin orohagain sáddii boazoeaiggáid gefridkássii (Fjellheim 2012). Dat vuosttaš Norgga-Ruota boazoguohtonkonvenšuvdna álgghuvvui 1919 ja mielddisbuvttii earenoamáš ollu gáržžideami Ruota boazosápmelaččaid guohtonriktái Norggas, earret eará Tromssa fylkka sulluin. Dat politikhalaš ulbmil boazodoalu ektui sáhttá gehččot dego *heittihanulbmilin* ja celkui dainna lágiin boazodoallolága mearrádusevttohusas:

Saalenge Flytlappernes Næring nyder Lovgivningens Beskyttelse, har den Følgelig Krav paa at bydes saadanne Vilkaar, at den kan bestaa. Men i og med dens Stilling som en historisk Overlevering, der ikke i ringe Grad virker som en Hemsko paa Udviklingen af bedre og formaalstjeneligere Samfundsinteresser, er Grænserne for dens Krav givne. Og disse Grænser maa etter Forholdets Natur blive vikende (Indredepartementet 1904).

Diet ulbmil, mii vuodđuduvvui dan nammii ahte boazodoallu lea dušše gillájeaddji/ gierdevaš ealáhus ja mii ferte addit saji eará beroštumiide, earenoamážiid eanandollui. Diet lei vuodđun dan vuosttaš riikaviidosaš boazodoalloláhkii mii mearriduvvui 1933 ja mii doaimmai gitte 1978 rádjái. Dat ovddit lähka, 1883 oktasašsámeláhka ja dat vuosttaš Norgga-Ruota boazoguohtonkonvenšuvdna duvdilii Lappekodicillena eret ja álgghahii oktasaččat odđa “vuodđolága”, mii guoskkahii boazosápmelaččaid ja stáhtaeiseválldiid oktavuođaid, ja nu

¹⁹1980 rájes gohčoduvvui Boazodoalloháldahussan, majemus jahkemolsašumi rájes ges Stáhta Boazodoallohálddahus, gitte 1.7.2014 rádjái go de rievddai namma Eanandoallodirektoráhtta, Boazodoalloossodat.

²⁰Norga-Ruošša 1826, Norga- Suopma 1852 ja Ruotta-Suopma 1889

²¹1883 Oktasašsámiláhka mii gustui Ruttii ja Norgii lullelis Finnmarkku

²²Suohkanii Lulli-Norggas mat eai lean mielde dain orohatjuohkimin

²³1890-logus lullelis Finnmarkku, ja Finnmarkkus ges 1935 rájes.

maiddái gaskal boazosápmelaččaid ja sin birrasiid, earenoamážiid boanddaid. Maŋit politihkalaš historjá boazosápmelaččain lea ollu dan birra movt leat rahčan beassat eret baskkes ja vealaheaddji ásahusain, mat ásahuvvojedje birrasiid ovddit jahkečuođimolsuma. Lea čájehuvvon ahte dát lei hui gáibideaddji. Sihke dat geografalaš rámmat boazodoalus ja dat vuodđoprinsihpat lágas eai leat vel dál ge ollinge rievdaduvvon. Lea maiddái čájehuvvon ahte ollu din ovdánemiin, maid leat vuoitán, leat maid áitojuvvon biddjot ruovttoluotta.

Go boazosápmelaččat nu garrisit vuortnuhuvvojedje ja báhkkehuvvojedje eanandoalu viidáneami dihte ja eiseválldiid reguleremiiid dihte, de sii organiseregohte. Sii dolle vuosttaš riikkačoahkkima Troandimis 1917, muhto manai vel 30 jagi ovdal go ásahedje bistevaš riikaviidosáš organisašuvnna; Norgga Boazosápmelaččaid Riikasearvvi (NBR). Dat vuosttaš praktihkalaš bohtosat boazosápmelaččaid organisašuvdnarahčamis bohte easka loahpas 1960-logu, go de dohkkehuvvui boazodoallu eanandoalloealáhussan. Oktanaga dainna go stáhta ásahii fágaskuvlla, dutkanstašuvnna ja bagadallanbálvalusa, de mearridii Alimusriekti 1968 ahte boazodoalus lea guhkit áigge eanangeavaheami vuodul bággolonistanvuoigatvuodalaš suodjalus, seamma lágje go eananeaiggáduššamis lea. Viidásit gulahallan vuodđuduuvvui dan ala ahte NBR ja Eanandoallodepartemeanta vuolláičalle válđošiehtadusa boazodollui 1976. Diet reforbma nannejuvvui odđa boazodoallolágain 1978. Mávssoleamos politihkalaš ulbmiliin dain dokumeanttai lei ekonomalaš mihttu, mas galggai olahit buoremus lági mielde dietnasa ja eanemus lági mielde buvttadit biergu. Seammás galggai luondduvuodu fuolahit ja kultuvrralaš ulbmilin ges lei gáhttet boazodoalu mávssolaš oassin sámi kultuvrras. Diet dupalreforbma odđa lágain ja válđošiehtadusain besse viimmat eret dan heittihanmihtus.

Belohahkii oktanaga dainna, de šaddagođii viidát etnopolithkalaš lihkodus, go Norgga Sámiid Riikasearvi ásahuvvui 1968. Birrasiid 1980 álge viiddis miellačájeheamit ja ákšuvnnat Alta-Guovdageainnu eanu buoddudeami vuostá, mii rievddai birasášsis álgoálbmotáššin, dan vuodul go ledje guokte nealgudeami nuorra sápmelaččain Stuoradikki olggobealde. Diet šattai vuodđun odđa sámeplithkkii, mii maid dagahii vuodđolágarievdaami(1988), Sámedikki ásaheami (1989) ja ahte Norga dohkkehii sápmelaččaid álgoálbmogin (1990). Proseassa dassá go Finnmarkkuláhka mearriduvvui, de mielddisbuvttii dat 2005 šiehtadusa gaskal eiseválldiid ja Sámedikki, mii earret eará attii boazodollui konsultašuvdnarivttiid sihke politihkalaš rievdadusaid ja luonddu sisabakkemiid ektui. Dat váikkuhii boazodoalloláhkkii. Láhkalávdegottis ledje eanas oassi boazosápmelaččat, mas jođiheaddji lei luohttevaš olmmoš boazosápmelaččaid gaskas. Odđa láhka mii mearriduvvui 2007, čalmmustahttá boazodoalu iežas reguleren dárbbuide ja dan árbevirolaš siidaásahusa, juoga mii lea guovddáš oassin lágas, ja mii lei duššindahkkon 1978 lágas. Orohagaide ges lea addon ovddasvástádus ieža muddet boazologu ja guohtoneanangeavaheami. Dieinna lea boazodoallu boahztán ovttá lávkki viidásit ja leat olahan válđdi boazodoallolágas.

Dán kapihtalis áiggun vuosttažettiin geahččat ceavzilvuoda doahpaga ja guorahallat movt dat meroštallo ja ipmirduvvo, ja viidásit ovdanbuktit eavttuid movt daid sáhttá árvvoštallat. Áiggun dasto dan atnit vuodđun, daid lohkomateriálaid vuodul mat leat gávdnomis, ja de guorahallat makkár dilis Norgga boazodoallu lea. Loahpas áiggun čoahkkáigeassit dán ja veardádallat boahtteáiggi vejolašvuodaid ja áitagiid.

4.2 Ceavzilvuoda eavttut

Ceavzilvuoda doaba šattai álbmogii dovddusin manjil go Máilmikommišuvdna biras ja ovdánahtima birra (Brundtlankommišuvdna) váldui atnui. Kommišuvnna ásahii ON go galge árvalit ovdánahttinstrategijaid, mat sáhtte veahkehit čoavdit biras- ja geafivuođaváttisvuodaid málmmis. Loahpparaporta “Min oktasaš boahtteáigi” olggosaddui 1987 ja mas geavahuvvui doaba ceavzilis ovdáneapmi. Dat válldáhalai movt biras, ekonomiija ja sosiála ovdáneapmi ledje čavgadit čadnon oktii. Váldosáhka raporttas lei ahte málmmiservodat ferte heivehit iežas ja dahkat dan mii gáibiduvvo, vai sihkkarastá ceavzilis ovdáneami. Dat mearkkaša ahte sihkkarastá vai dálá olbmuid dárbbut gokčojuvvot, nu ahte ii goarit boahttevaš buolvvaid, nu ahte eai oaččo gokčojuvvot iežaset dárbbuid.

Diet doaba doahttaluvvui jodánit biraslihkadusas ja gaskariikkalaš ja sisriikkalaš politihkas. Dat stuora gaskariikkalaš biraskonferánsa, maid ON lágidii 1992 Rio de Janeiros Brasilos, lei stuora ávkin dasa. Dán konferánssas, gos eanas stáhtaovddasteaddjit oasálaste, mearriduvvojedje máŋga dehálaš konvenšuvnna (Dálkkádatkonvenšuvdna, Biologalaš mánggabealatvuoda konvenšuvdna ja Agenda 21). Norggas bodii ceavzilvuodoaba boazodoallopolitiikkii juo 1992 Stuoradiggediedáhusas “Ceavzilis boazodoallu”. Stuoradiggediedáhusa vuolggasaji ulbmil lei ahte ealáhusa sáhtii ovdanbuktit golmmain mihtuin:

- (1) Buvttadanmihttu, celko ahte guohtonresurssat galget ávkkástallot eanemus lági mielde biebmobuvttadeapmái, almma heajudahttimis luondduvuodu.
- (2) Dienasmihhtt, celko ahte boazobargit galget sihkkarastit dietnasa ja birgejumi seamma lágje go eará fidnojoavkkut, ja ahte sisaboadut galget juhkkot nu ahte addá ekonomalaš ceavzilis doaibmanovttadagaid. Dás lea eahpenjuolga beaktilvuodagáibádus boazoealáhussii.
- (3) Kultuvrralašmihttu, celko ahte boazodoalus lea mearrideaddji mearkkašupmi sámi kultuvrra ovdáneamis. Dát lea dulkojuvvon dainna lágiin ahte seailluhit sámi kultuvrra sáhttá buoremusat olahit go stuorimus lági mielde lea boazobargiálbmot, mii mearkkaša ahte eanemus lági mielde boazobargiin lea sámi duogáš.

Diet golbma mihtu jorgaluvvojedje ceavzilvuodadiskurssas ja gohčoduvvo ekologalaš, ekonomalaš ja kultuvrralaš ceavzilvuoh. Diet leat maid doahpagat maid gávdnat dálá boazodoallolágas. 2007 boazodoallolágas § 1 (Lága ulbmil) daddjo earret eará.:

”Sámi boazoguohitunguvllus galgá láhka heivehit ekologalaš, ekonomalaš ja kultuvrralaš ceavzilis boazodoalu, man vuodđu lea sámi kultuvra, árbevierre ja vierut galget leat ávkin alcces boazodoalloálbmogii ja muđui servodahkii. Go dieid mihtuid galgá olahit, de galgá láhka addit vuodđu ulbmilaš organiseremii ja hálldašeapmái boazodoalus. Boazodoallu galgá seailluhuvvot mávssolaš vuodđun sámi kultuvrii ja servodateallimii. ....

Olgobealde daid sámi boazoguohitunguvlluin galgá láhka láhčit dili vai ávkkástallat ekologalaččat ja ekonomalaččat boazoguohuronresurssaid báikkálaš kultuvrra ja árbevieru vuodđu mielde dain guovlluin gosa lea addon lohpi doaimmahit boazodoalu njuolggadusaid mielde § 8.”

Áigumušat leat čielgasat. Boazodoalus galgá leat sihke ekologalaš, ekonomalaš ja kultuvrralaš ceavzilvuoh. Go galgá áigumušain olahit praktikhalaš politihkkii, de ferte vástidit muhtin gažaldagaid nugó:

- (1) Makkár fáktorat váikkuhit ceavzilvuhtii, ja movt dat doibmet ovttas?

(2) *Movt mii sáhttit veardidit dahje mihtidit, dahje man ceavzil lea boazodoallu, dahje man guvlui ceavzilvuhta ovdána?*

Diet leat gažaldagat fasihttavástádusa haga, muhto lean gávdnan guokte vuolggasaji. Bajit dásis gávdnojít ávkkálaš lahkoneamit gaskariikkalaš oktasašresursadutkama siskkobealde (Ostrom 1990, Ostrom et al. 1994). Eambbo konkrehta dásis lea Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta (EBD) (2008) ráhkadan sierra indikáhtoriid/dovdomearkkaid, mat addet buori vuolggasaji go galgá veardidit ekologalaš ceavzilvuoda. Daid eará ceavzilvuodadimenšuvnna eavttuide eai leat sierra eavttut, nu ahte dás fertet veardidit árvvu mielde.

4.2.1 Ceavzilvuodaguorahallan

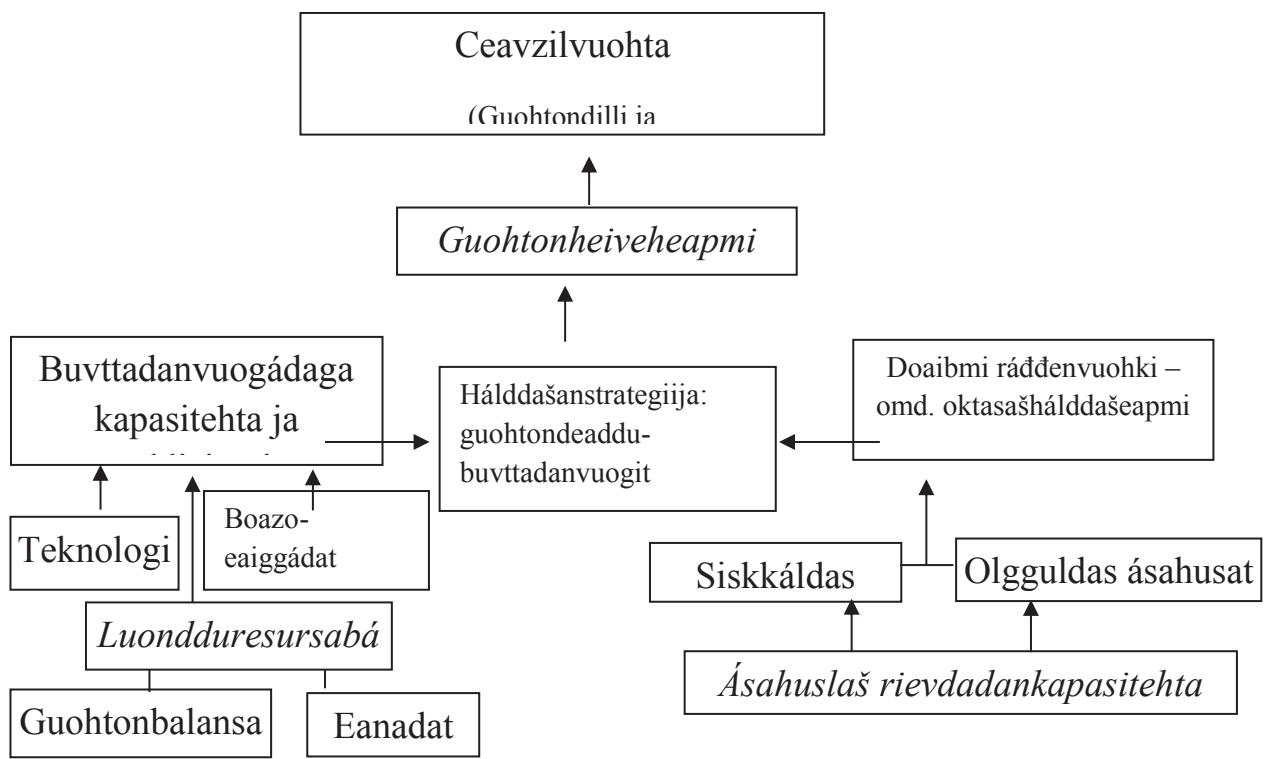
Lahkoneamit mat leat vižžon oktasašresursadutkamis, leaba Riseth ja Vatn (2009) ráhkadan rámmavuogádaga mainna guorahallá boazodoalu ceavzilvuoda, geahča govus 4.1. Diet rámmavuogádat geavahuvvui guorahallat manne Oarje-Finnmárkku ja Trøndelag-guovlluid boazodoallu, vaikko lei ge oktasaš sisriikkalaš boazodoallopolitikhkka, 1980-logus ovdánii hui goabbat ládje (Riseth, 2009). Danielsen ja Riseth (2010) leaba maid geavahan seamma rámmavuogádaga guorahallat eavttuid Trollheimen boazodoalus.

Rámmavuogádat lea huksejuvvon dan ektui *man ceavzil eanangeavaheapmi lea, boahtá das man bures buvttadanvuogádagat ja ásahuš vuogádagat heivejít oktii*. Hálldahusstrategijiat ovttaskas boazodoallái ja siidii ovddiduvvo dásredit gaskal *stivrendárbbu*, maid buvttadanvuogádat lea hábmen, ja *stivrenkapasitehta* dan duohta²⁴ ráđđenvuogi ektui. Nugo ipmirduvvon, de eahpeceavzilis heiveheamit bohtet jáhkkimis šaddat, jus lea unnán stivrenkapasitehta dárbbu ektui mii lea. Mávssoleamos oasit buvttadanvuogádagas leat luondduriggodagat, boazoeaiggádat ja teknologiija, ja dat vállooasisit stivrenráđđenvuogis ges leat siskálidas (sámi) ásahuusat ja stuora servodaga ásahuusat (politikhka, láhkaásahuusat ja márkanat). Dat mávssoleamos hálldašanstrategijiat gustojít buvttadanvuogádagaise (teknologiija ja eallostruktuvra), eanangeavaheapmái ja guohtondeddui (boazolohku areálaovttadaga ektui). Makkár hálldašanstrategijja boazoeaiggát vállje, mielddisbuktá guohtonheiveheami. Man ceavzil lea heiveheapmi, dan sáhttá árvoštallat daid eavttuid vuodul makkár iešguđet lágan aspeavttat/oainnut leat dan heiveheamis; ekologalaš, ekonomalaš ja kultuvrralaš.

---

²⁴Geavahan sáni *duohtavuođas*, vai deattuhan mávssolašvuoda das ahte leat diet oasit ráđđenvuogádagas (mearrádusvuogádagas) mat duohtavuođas doibmet, dahje leat dat mearrádusat maid mielde dábálaččat barget. Čállojuvvon njuolggadusat maid mielde eai bargga, das lea ráddjejuvvon mearkkašupmi.

Govus 4.1 Buvttadan- ja ásahuslašvuogádat (Riseth ja Vatn čállosa mielde, 2009:91)

Buvttadanvuogádat: *Stivrendárbu*

Ásahuslaš vuogádat: *Stivrenkapasitehta*

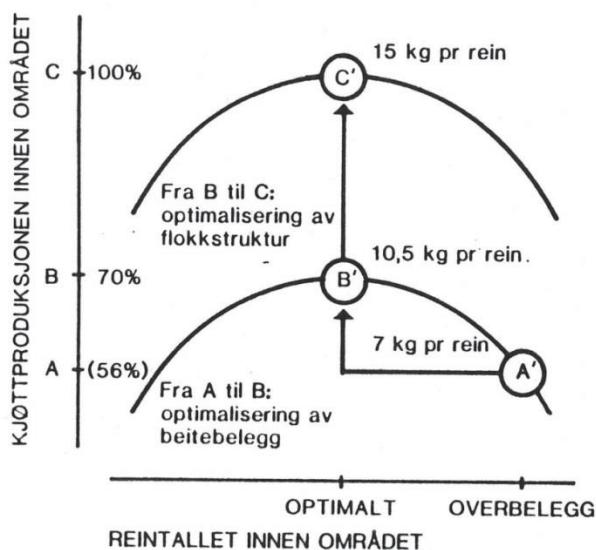
Okta rámmavuogádat ii leat bienasta bitnii málle. Livčče rievttabut dadjat ahte dat lea dakkár guorahallanskovvi, mii muitala movt dehálaš faktorat sohpet oktii dahje váikkuhit nubbi nubbái. Okta ovdamearka sáhttá čájehit movt rámmavuogádaga sáhttá atnit ovta guorahallamis.

Loahpageahčen 1960-logu álggii teknihkalaš revolušuvdna boazodoalus. Álggos lei oahpásmuvvan ja dasto leavvagohte muohtaskohterat, eambbo biilavuodjin, ATV ja veaháš vel helikopter nai. Moatti logi jagis rievddai dilli olbmuid ja elliid deahkcefámuin dasa ahte dárbbašišgohte mohtorfámuid ja fossila energija. Seammás go diet rievdadii birrasa gaskavuodaid ja eambbo vejolašvuohta šattai stivret ealu unnit olmmošlaš návccaignin, de dat maid mielddisbuvttii dramáhtalaš gollolassáneami. Movt daid ges galggai gokčat? Eambbo bohccuid? Eambbo buvttadanmunni juohke bohcco nammii? Eará sisaboadut? Iešguđetlágan vástádusat addet vuodu iešguđetlágan hálddašanstrategijai. Dien namuhuvvon guorahallamis adnui rámmavuogádat identifiseret oktasaš čilgehusaid mat fátmastit sihke luondduresursafáktoriid ja historjjálaš faktoriid ásahuslačča olis (Riseth ja Vatn, 2009).

4.2.2 Ceavzilvuoda guorahallan

Go ceavzilvuoda galgá guorahallat, de leat sohppojuvvon eavttut ekologalaš ceavzilvuhtii (geahča teakstaboksa 2). Jus galgá ipmirdit logihka dain eavttuin, de lea dárbbašlaš dovdat dan teorehtalaš duogáža daidda eavtuide.

Govus 4.2 Buvttadeapmi ja boazolohku (Kosmo ja Lenvik 1985:24)

Teorija lea šaddan dovddusin Plassjemálle namahusain (Lenvik 1989) ja mii prinsihpalačat galgá duppaliid optimaliseret (geahča govus 2). Álggos optimalisere guohtondeattu, dasto optimalisere eallostruktuvrra alla njíŋjelas loguin ja miessevuovdimiin. Dien vuogi mielde sáhttá duppalaſtit buvttadeami dan ektui go galgá heivehit alla guohtondeattu. Árbeviolaš eallostruktuvras leat varrásat dahje varihat²⁵ vuovdinboazun.

Ekonomalaš ja kultuvrralaš ceavzilvuhtii eai gávdno diekkár sullásáš eavttut. Riikarevišuvdna (2012) lea cuiggodan EBD (Eanadoallo- ja biebmodepartemeanta) go eai leat mearridan diekkár eavttuid daid eará oassemihttomeriide ja oidnet danne ahte departemeantas “váilot dehálaš eavttut go galgá oažžut dieđuid movt joksat mihtuid ja mii maid lea relevánta stivreninformašuvdnan” (Riikarevišuvdna 2012:10). Go diekkár eavttut eai gávdno daid eará oassemihttomeriide de mu vuolggasadji šaddá eambbo lahkoneapmin; rámmavuogádat govus 1 ja hábmenprinsihpat maid čájehan teakstaboksa 1.

Luondduvuođđuduvvon doaimmas boahtá ekologalaš ceavzilvuhta leat guovddážis. Go galgá leat ekonomalaš ceavzilvuhta boazodoalus, de ferte maid leat ekologalaš ceavzilvuhta. Dasa lassin bohtet buvttadeapmi, vahátdássi, gollodássi, juohkin ja doarjjadássi leat deháleamos faktorat ekonomalaš ceavzilvuhtii. Áiggun guoskkahit dieid čuoggáid, muho válđofokus boahtá leat ekologalaš ceavzilvuhta ja maid stuora oassin min digaštallamis čatnasa ekonomalaš dilálašvuodaide go galgá guorahallat ekologalaš ceavzilvuoda.

²⁵ Beannotjahkáš varis boazu

Teakstaboksa 1.

Hábmenprinsihpat

- (1) Resursa ferte čielgasit ráddjejuvpon
- (2) Doaibmanjuolggadusat fertejít bures heivehuvvon báikkálaš dárbbuide ja eavttuide.
- (3) Persovnnat geaidda njuolggadusat gusket, sáhttet dábálaččat leat mielde rievdaamis daid.
- (4) Eisevalldit fertejít dohkkehít ahte báikkálašservodaga miellahtuin (resursageavaheddjiin) lea riekti ráhkadit alcceaseaset njuolggadusaid.
- (5) Ferte ráhkaduvvot vuogádat mii bearráigeahččá miellahtuid láhttema (nugo resursageavaheddjin).
- (6) Ferte gávdnot vuogádat mas leat ráddjejuvpon ráyggáštusat (jus rihku njuolggadusaid).
- (7) Servodatmiellahtuin galgá leat dakkár mekanisma mainna lea vejolašvuhta čoavdit riidduid.
- (8) Máyggadásatuvgádagain – gos lea resursaváldin ja –váráiduhttin, bearráigeahčču ja ráyggášteamit, riidočoavdin ja eará stivrenaktivitehtat leat organiserejuvpon máyggá dásis, dain fertejít leat njuolggadusat juohke dásis (Ostrom 1990:90–92, mu jorgaleapmi leat dat mat leat ruođuid sisa čállon).

Dat kultuvrralaš ceavzilvuhta soaitá leat dat dimenšuvdna maid lea váddáseamos doaimmahit, muhto áiggun namuhit ahte diet ipmárdus goit čatnasa báikkálaš sami árbevirrui, árvvusatnit ja gudnejahttit boazosápmelaččaid árbejuvpon čehppodaga ja vátisvuodačoavdinstrategijiaid, ja maiddái movt doalahit boazodoalu dan viidodagas mii addá vuođu ealli sami báikkálašservodahkii. Dan ektui oainnán ahte eambbo iešstivrejupmi, mii eaktuduvvo 2007 boazodoallolágas, lea hui dehálaš oassi go galgá vuhtiiváldit dien dimenšuvnna/ipmárdusa.

Earret dien de áiggun namuhit ahte diet golbma namuhuvpon ceavzilvuoda dimenšuvnna maiddái eaktudit dássedisvuoda ja vuorddehahtivuoda stivrenvuogádagas, dain ásahušlaš ortnegiin. Dan ferte dahkat vai vuhtiiváldá dan namuhuvpon iešstivrenoainnu. Danne áiggun ovdanbuktit daid nu gohčoduvvon nanu oktasašresursaásahušaid hábmenprinsihpaid, ja geavahit daid vuolggasadžin.

4.2.2.1 Hábmenprinsihpat

Okta guovddáš fuomášupmi oktasašresursa-dutkamis lea movt dovdat oktasašresursaásahušaid nanu ja guhkumas hábmenprinsihpaid. Diet prinsihpat leat namuhuvpon teakstaboksa 1. Prinsihpat almmustuvvo vaikko man ollu empiralaš dutkosiid bokte viidát máilmis, ahte movt stivret oktasašresurssaid. Dutkosiin boahťa ovdán guohtonvuogádagat, čáhccenrusttegat, vuovddit, báikkálaš guolásteamit jna. Oktasaš diein dutkosiin lei ahte dat guoskkahedje hui ollu geavaheddjiid, ja ahte vuogádagaid stivrejedje ieža. Dutkan čájehii ahte leat hui stuora erohusat makkár konkrehtalaš njuolggadusaid geavahuvvojtit vuogádagain, mat leat čájehuvpon ceavzilin guhkit áigge badjel. Nuppe dáfus ii lean makkárge earenomaš njuolggadusaid mainna lihkostuvvama sahtii čatnat oktii. Dušše manjjil go lea geahčadan dan viiddis máyggabealátvuoda nanu vuogádagain, lea vejolaš identifiseret obbalaš prinsihpaid, mat orro gullame daid nanu ásahušaid vuollái.

Teakstaboksa 2

Ceavzilvuoda dovdomearkkat

- Areala dain iešguđet jagi áigodaga guohoneatnamiin.
- Válddahallan guohoneatnamiid dilis ja makkár doaibman dilli lea.
- Gaskamearálaš njuovvandeattut daid iešguđet agi- ja sohkabeallekategorijain. Ealli bohccuid deattuid sáhttá geavahit go dárbbaša.
- Biergobuvttadeapmi, galle kilo biergu lea buvttaduvvon juohke bohcco nammii giđđa ealu ektui.
- Miesseproseanta dásseidisvuhta, man ollu miesit leat čakčat.
- Ovdalaš vásáhusat boazologus, mii lea čájehuvvon ahte šaddet buorit deattut, buorre biergobuvttadeapmi ja buorre miessešaddu. Daid sáhttá atnit jus dárbbaša.
- Eará boazodoallofágalaš árvvoštallamat vurdojuvvon ealu vuoiimmi ja dili ektui.

Čájehuvvo maid ahte čuovvovaš norpmaid ferte joksat ekologalaš ceavzilis boazologus:

Gaskamearálaš njuovvandeattut

- Miessi: 17 – 19 kg
- Varit: 25 – 27 kg
- Njiyyelasat: 27 – 29 kg
- Gaskamearálaš biergobuvttadeapmi: 8 -9 kg juohke bohcco nammii giđđaealu ektui
- Miesseproseanta variašuvdna juohke jagis čakčat: 10 – 15 %

Dat gávcci identifiserejuvvon prinsihpa (fákтора) ledje dat mat gávdnojedje dain eanas nanu ásahusain, muhto dain váilo vuogádagat, maiguin de manai hejot. Prinsihpat leat oalguhan

geahčat viidásit dutkamiid, ja lea oidnojuvvon hui heivvolažan dutkamiidda unnit ja homogena vuogádagaise. Áiggun čujuhit earenoamážiid (3), (4), (5) ja (7), go dat buohkat barget dan badjelii ahte konkretiseret iešstivrendimenšuvnna báikkálaš resursahálddašeams, juoga mii maid lea dain deháleamos áššiin dan ođđa 2007 Boazodoallolágas.

Dasto áiggun ovdanbuktit daid ekologalaš ceavzilvuoda eavttuid.

4.2.2.2 Ceavzilvuoda dovdomearkkat

Go ođđa boazodoalloláhka doaibmagodii geassemánu 15. beaivi 2007, de válljii Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta (EBD) bargojoavkku ođđajagimánus 2008. Bargojoavkkus ledje mielde áirasat boazodoalus, dutkamis ja hálddahusas. Sii árvaledje eavttuid mat adnojít prosessii mearridit ekologalaš ceavzilis boazologu. Bargojoavkkus lei čuovvovaš mandáhtta:

"Ođđa lága mielde addo boazodollui alcces ovddasvástádus mearridit alimus boazologu dan olis go galget hábmet ieža orohahkii doaibmanjuolggadusaid. Doaibmanjuolggadusat galget sihkarastit vai ekologalaš ceavzilvuodain ávkkástallá guohtonresurssaid. Orohatstivrras galget iešheanálaččat čielggadit doaibman ja guohun árvvoštallamiid, mat galget leat vuodđun dan mearriduvvon boazolohkui. Orohatstivrra mearrádus sáddejuvvo de loahpalaš dohkkeheampái Boazodoallostivrii. Bargojoavku galgá árvalit eavttuid/indikáhtoriid, mat galget doaibmat bagadeaddji momeantalistun ja doarjan orohatstivrraide ja eiseválddiide go galget mearridit alimus boazologu. Ferte deattuhuvvot ahte eavttut/indikáhtorat eai galgga leat ođđa vuohki movt mearridit boazologu eiseválddiid bealis."

Bargojoavkku vál dokonklušuvdna lei ahte *bohccu vuoi bni lea dat buoremus indikáhtor dasa jus boazolohku lea heivehuvvon resursavuđđui*. Danne árvaledje eavttuid mat čatnasedje bohccu vuoi bmái go galgá mearridit mii lea ekologalaš heivehuvvon boazolohku orohagaide ja maiddái ahte boazodoalu eambbo kvalitatiiva árvvoštallamat bohccu vuoi immi ektui galget geavahuvvot veahkkin indikáhtoriidda. Mañjil gulaskuddanáigodaga ráhkaduvvui ráva ealáhussii ja eiseválddiide, go galge mearridit boazologu juohke orohahkii. Bargojoavkku rapportta vuodul ráhkaduvvui "Ráva go galgá mearridit ekologalaš ceavzilis boazologu", mii olggosaddui juovlamánus 2008 (EBD, 2008). Dat mii rávvaga vuodul galgá leat mielde árvvoštallamis, go mearrida ekologalaš ceavzilis boazologu, lea čállon teakstaboksa 2.

Boazologu ákkastallamis ja stivrenorgánaid boazologu árvvoštallamis galgá viidásit geahčcat makkár deattut ja buvttadeapmi lea leamaš 5 lagi áigodagas, ja movt vuordá ovdánit dainna boazologuin maid árvalit boazologu eavttuid mielde positiivvalaš dahje negatiivvalaš guvlui. Mañjil go boazolohku lea mearriduvvon, de galgá norpmaid ovdáneami čuovvut golmma lagi badjel ja jahkásas rievddadeapmi galgá almmuhuvvot orohagaid jahkediedáhusain. Stivrenorgánat galget sáhttit čuovvut mielde movt orohagat barget dan badjelii ahte doalahit dahje olahit ekologalaš ceavzilis resursahálldašeami, dainna boazologuin mii lea mearriduvvon.

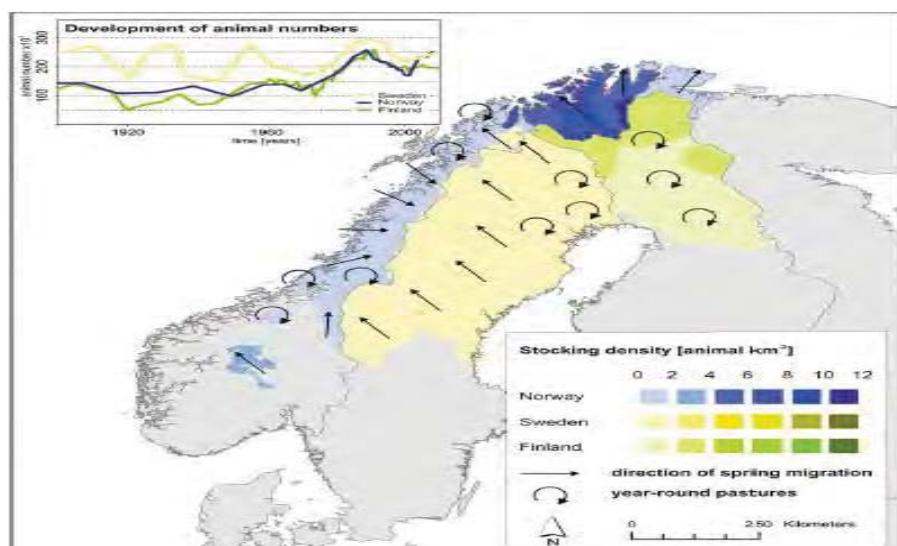
4.3 Dálá dilálašvuhta

Go galgá ipmirdit boazodoalu heivehaneavttuid, de dárbbašit čielga dieđuid boazodoalu luonddugeografijas. Mañjil dan čielggadeami áiggun muitalit guovlluid mielde ealáhusekonomalaš dieđuid, mii galgá leat vuolggasadjin ceavzilvuođaguorahallamis.

4.3.1 Luonddugeografiija

Dálkkádat ja geologija oktii leat luonddugeográgalaš vuodđun bohccu dilis eanadaga ektui ja dan mañjil ges boazodoalu doaibmanmálle go guoská daid jahkásas johtalemiid gaskal áigodaga guohtoneatnamiin, earenoamážiid dálve- ja geasseorohagain.

Govus 4.3 Doaibmanmálle, boazolohku ja guohtondeaddu Fennoskandias (Pape & Löffler 2012)

Go galgá ipmirdit dan logihka Norgga doaibmanmálles, de ferte geahččat obbalaš sámi ja fennoskandialaš geahčastagas. Historjjálaččat ja guohthonkologalaččat leat dat lunddolaš geasseorohagat dain guovlluin, maiddái Ruota ja Suoma geasseorohagat, Tromssa ja Finnmarkku rittu guvlui, go daid álgo málliid leat sihke rádjegiddemar ja boazoguohtonkonvenšuvnnat ráddjen. Guovllut mat dál geavahuvvojat geasseorohahkan leat ovdamearkka dihte ovdalaš čakčaorohagat.

Váladooasit ja logihkka dálá doaibmanmálles Fennoskandias boahtá ovdan govus 3. Hugo govus čájeha, de lea Norgga boazodoallu vuodđduuvvon guhkit áigodat johtaleemiide ja oalle bures sajáiduvvan birrajagi guohtumiidda. Sáhttit mearkkašit ahte visot njuolat mat govvidit giđđajohtima guovllu čujuhit váriide. Eanas dain váriin leat Skandiat (maiddái gohcoduvvon Kjølen), hárjjit mat vuodđudit ráji gaskal Norgga ja Ruota ja mas Skandinavia namma lea boahtán. Gaskal Tromssa ja Finnmarkku manná várreráidu eambbo meara bealde. Johtaleamit várreráiddu guvlui manná sihke nuorttabealde ja oarjjabealde. Fosenis gitta Tromsii lea mis riddoguovllo boazodoallu, mii lea vuodđduuvvon dan ektui ahte dálveorohagain ii leat bistevaš muohta dahje jiekjy whole. Sáhttit maid mearkkašit ahte boazodoallu Finnmarkkus, nugo lea eanas Ruotas ja Hedemárkkus/Lulli-Trøndelagas maid, de lea dain guovlluin olleságge johttaleaddji boazodoallu, gos leat guhkit johtolagat ja kontinentála²⁶ dálveguohummat. Eanas birrajagi boazodoallu Norggas lea vuodđduuvvon lagasvuhpii merrii, guovluide gos iešguđetlágan dálkkádatguovllut molsašuvvet, go de leat iešguđetlágan dálveguohummat. Lulimus boazodoallu Hedemárkkus sulastahtá ges vuovdeboazodoalu Ruotas ja Suomas.

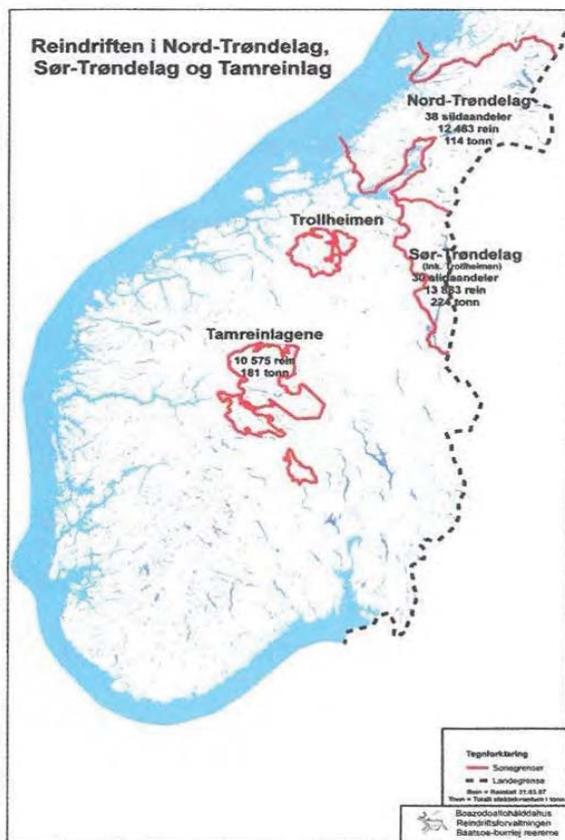
4.3.2. Ealáhusekonomalaš oppalašgovva

Dat oppalašgovva vuodđuštvuovo dan guokte jahkásáš almmuheami Boazodoalloháldahusas; Resursarehketoallu boazoealáhusas ja Obbalašrehketoallu boazoealáhusas. Resursarehketoallu lea jahkásáš raporta ealáhusa resursadili birra ja stuora oassi lea huksejuvvon boazoeaiggáidi iežaset dieđihuvvon dieđuid vuodđul. Obbalaš rehketoallu lea jahkásáš raporta ekonomalaš dili birra ealáhusas ja olggosaddo seagás áššáiosolaččain Ekonomalaš lávdegottis, mii lea vuodđdomateriála boazodoallošiehtadallamiidda. Dát ealáhusekonomalaš ovdanbuktin lea čállon guovddáš dieđuid vuodđul, mat eanas čájehuvvojat tabeallaid mielde. Statistihkka mii almmuhuvvo ii leat áibbas ollislaš. Veaháš danne go diedut eai leat registrerejuvvon ja veaháš danne go logut mat gávdnojat, daid ii sahte buohtastahtit. Čuovun dan almmolaš guovlojuogu ja lean válljen álgit lulde.

---

26 Goike ja galbma dálvvit

Govus 4.4 Boazodoallu Lulli-Norggas ja Trøndelagas (Ekonomalaš lávdegoddi 2013:151)²⁷

4.3.2.1 Boazosearvvit Lulli-Norggas

Boazosearvvit doaimmahit boazodoalu lulli-Norgga várregiliin. Boazoservviin lea guhkes historjá, duoðaštuvvon gitta 1780-jagiide manjos (Bitustøy 2013). Dál leat dušše njeallje vel báhcán Jotunheimenii, mii lea dat váldoguovlu. Ovdal gal doaimmahedje ealáhusa viiddis guovlluin dain guovddáš lulli-Norgga váriin.

«Den langt viktigaste perioden for tamreindriften var perioden etter 1880, og i mange område, t.d. Hardangervidda, fram til midten av 1950-talet, i Setesdal så seint som til 1979 og Hol i Hallingdal til 1982» (op. cit.:60).

«Dat deháleamos áigodat boazodollui lei áigodagas manjil 1880, ja mángga guovllus, oassi Hardangerduoddaris, gitta gaskamuddui 1950-lohkui, Setesdalas nu manjxit go 1979 ja Holas Hallingdalas gitta 1982 rádjái» (op. cit.:60).

Ealáhus doaimmahuvvo stáhta oktasašmeahcis, muhtimat maiddái searveopmodagain ja priváhta eatnamiin. Formálalaččat doaimmahuvvo ealáhus EBD konsešuvnnain boazodoallolága vuodul

27 Čálii gihta ahte lea ožzon lobi Eanadoaludirektoráhtas geavahit govvosii “Ressursregnskapet og Totalregnskapet”

Tabealla 4.1 Boazolohku, eallostruktuvra ja vahágat. Boazosearvvit.

(Boazodoallohálddahus 1981-1991, Boazodoallohálddahus 2001-2014)

	1981	1991	2001	2005	2010	2013
Boazolohku	9129	9736	12269	12159	10465	10856
Njíjjelolaslohu(%)	70	71	72	74	74	77
Miessešaddu (%) ¹	-	91	86	88	81	90
Vahát%-rávis bohccot	-	-	-	2	4	1
Vahát%-miesit ²	-	-	4	-	10	5

¹⁾miesit čakčat (mañgil vahága), ²⁾riegáduvvon misiin

Tabealla 4.1 čájeha boazoservviin leat hui dássedis boazologut ja alla njíjjelolaslohu. Go eaktuda ahte njíjjelasat leat doarvái lossadat²⁸, de mearkkaša dat ahte eallostruktuvra lea hui bavttadeaddji. Go leat nu ollu njíjjelasat, de mearkkaša ahte riegádit ollu miesit. Miessevahágat leat maid unnán, mii mearkkaša ahte njíjjelasain leat ollu miesit ain čakčat.

Tabealla 4.2 Njuovvanbohccot, bavttadanmunni ja njuovvandeattut.

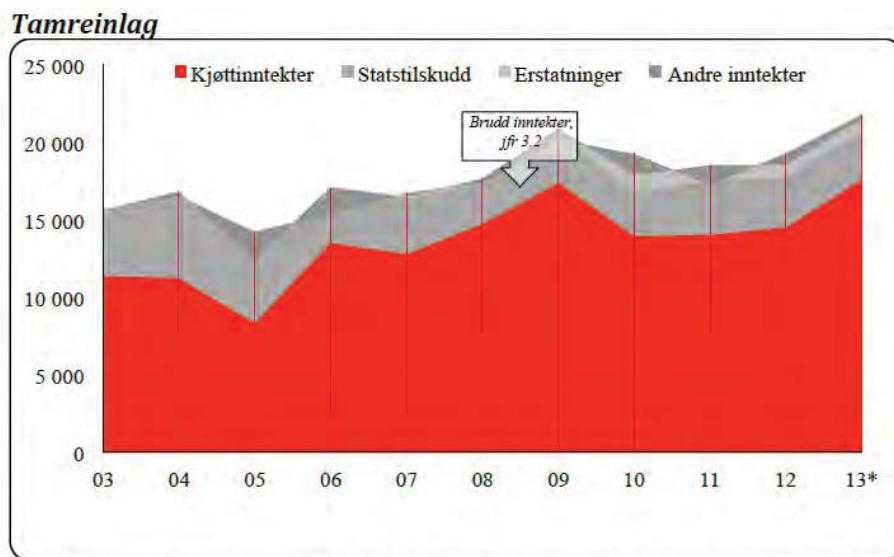
Boazosearvvit. (Boazodoallohálddahus 1981-1991, Boazodoallohálddahus 2001-2014)

	1981	1991	2001	2005	2010	2013
Njuovvanproseanta	50	63	61	62	58	58
Njuovvanbohccot juohke ealihanbohcco nammii	-	-	17,0	17,1	16,3	18,0
Bavttadeapmi juohke ealihanbohcco nammii	-	-	-	17,1	15,7	18,6
Gaskamearálaš njuovvandeaddu, kg						
-njíjjelas (>2 lagi)	-	-	37,7	37,0	37,0	40,0
-varis 1-2 jahkásáš	-	-	39,5	37,0	37,0	43,4
-miesi	-	20	23,4	24,4	24,4	26,1

Boazosearvvit lea dan guovlu Norggas, gos buot eanemus bavttadit. Njuovvanproseanta lea hui allat ja njuovvandeattut leat maid ollu eambbo go eavttut mat leat bájuhuvvon teakstaboksa 2. Oaidnit maid ahte vahágat leat unnán. Govus 4.5 ja 4.6 čájehit daid sisabođuid dan mañjemu logi jagis.

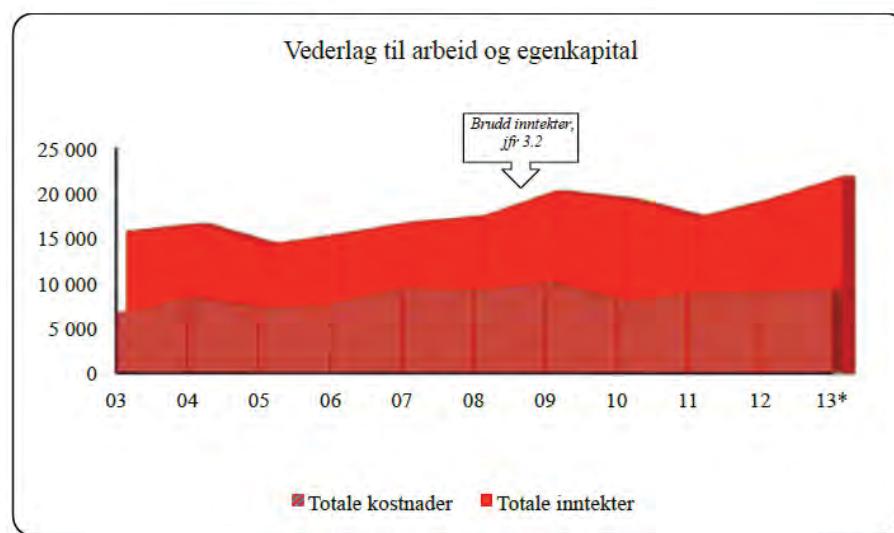
²⁸ Eaktuda eallibohcco deaddu lea 70 kg (njuovvandeaddu 35 kg), de dábálačcat lea juohke njíjjelasas miessi (Lenvik 1989)

Govus 4.5 Sisaboadut boazoservviin 2003-13 (Ekonomalaš lávdegoddi 2013:135)²⁹

Govus 4.5 čájeha ah te biergosisaboadut leat eanemus, muhto ah te stáhtadoarjagat maid leat dásedis ja stuora oassin sisaboðuin.

Govus 4.6 Sisaboadut, golut ja badjelbáza boazoservviin 2003-13 (Ekonomalaš lávdegoddi 2013:136)

Govus 4.6 čájeha stuora ja veahá badjelbáza lassáneami olles áigodagas.

²⁹ Govvosat mas lea boksa gos čuočču “brudd innteker” ja daid govvosat mat bohtet manjil dás lea vižzon Totalregnskapet, sivva dása lea go čájehuvvo Økonomisk utvalg (2013:8-9) mii čilge ah te lei boasttuvuodat rapporteremis njuovaheaddjis áigodagas 2006-09 lea sisaboantu biergus de ii sahte dán áigodagas áibbas doahastaddit daid, daid jagit das manjelis.

4.3.2.2 Lulli-Trøndelaga/ Hedemárkku boazodoalloguovlu

Lulli-Trøndelaga/Hedemárkku boazodoalloguvlui gullet golbma boazoorohaga dán ásahuvvon boazodoalloguovllus, mas guoktásis lea oktasaš dálveorohat, guovllus lahka Femundena gitta Stjørdalii oktan Trollheimeniin, gos doaimmahuvvo ealáhus earenoamáš riekteduuin, eambbo oarjelis.

Tabealla 4.3 Olbmot, boazolohku, eallostruktuvra ja vahágat. Lulli-Trøndelaga/Hedemárku. (Boazodoallohálddahus 1981-1991, Boazodoallohálddahus 2001-2014)

	Eará	1981	1991	2001	2005	2010	2013
Sjíðaoasit	-	28	33	30	30	30	30
Olbmot	-	97	125	150	151	154	150
Boazolohku	13600	13345	14616	13015	13429	13805	12977
Njíŋŋelaslohu (%)	-	69	74	78			77
Miessešaddu (%)	-	-	79	80	76	76	75
Vahát%-rávis bohccot	-	-	-	5	7	6	5
Vahát%-miesit	-	-	-	14	-	21	20

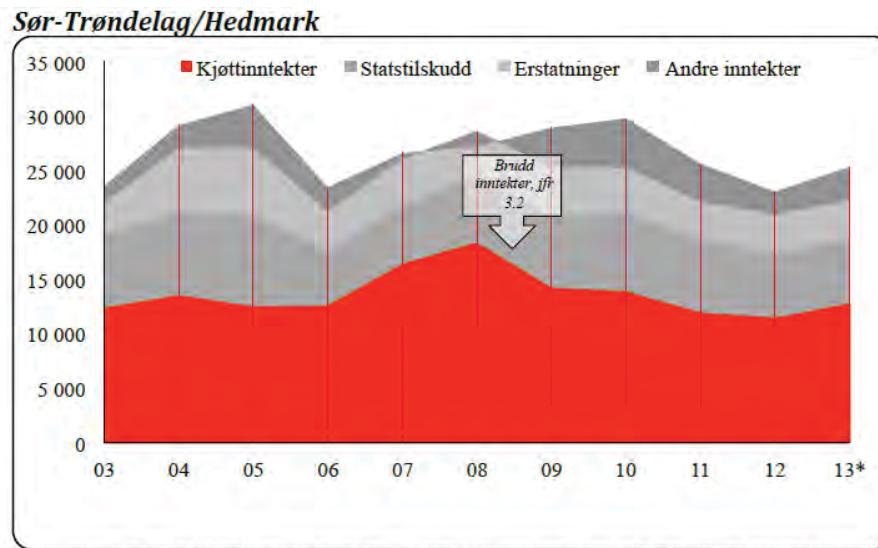
Tabealla 4.3 čájeha guovllus lea dássedis boazolohku, alla njíŋŋelaslohu ja alla miessešaddu, mii lea veahá njiedjan guhkit áigge badjel. Diet čatnasa dasa go miessevahágat maid lassánit. Vahátdássi guovllus lea mihá eambbo go boazoservviin.

Tabealla 4.4 Njuovvanbohccot, buvttadanmunni ja njuovvandeattut. Lulli-Trøndelaga/ Hedemárku (Boazodoallohálddahus 1981-1991, Boazodoallohálddahus 2001-2014)

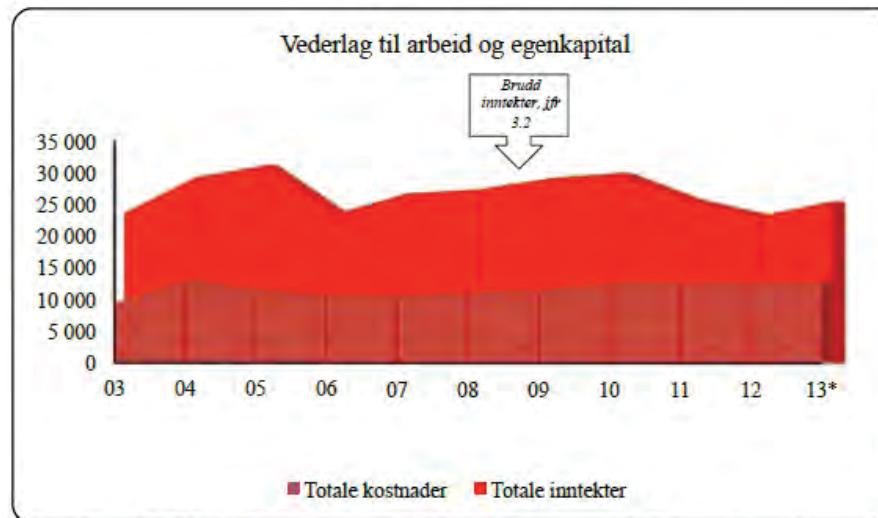
	1981	1991	2001	2005	2010	2013
Njuovvanproseanta	53	63	58	53	45	52
Njuovvanbohccot, kg juohke eallibohcco nammii	-	-	15,0	12,7	11,7	13,5
Buvttadeapmi, kg juohke eallibohcco nammii	-	13,6	14,3	12,9	11,9	12,0
Gaskamearálaš njuovvandeaddu, kg						
-njíŋŋelas (>2 lagi)	-	-	33,6	31,8	34,8	33,0
-varis 1-2 lagi	-	-	33,6	32,0	34,2	33,9
-miessi	-	20,2	22,1	21,5	22,1	21,2

Lulli-Trøndelagas/Hedemárkkus buvttadit ollu, muhto unnit go boazosearvvit dahket, ja buvttadeapmi njiedjá guhkit áigge badjel, sivas go miessevahágat lassánit. Njuovvanproseanta lea maiddái allat. Njuovvandeattut leat maid ollu eambbo go teakstaboksa 2 lea bájuhuvvon. Govus 7 ja 8 čájehit sisaboäuid dan majemus logi jagis.

Govus 4.7 Sisaboadut Lulli-Trøndelagas/Hedemárkkus 2003-13
 (Ekonomalaš lávdegoddi 2013:132).

Govus 4.8 Sisaboadut, golut ja badjelbáza Lulli-Trøndelagas/Hedemárkkus 2003-13 (Ekonomalaš lávdegoddi 2013:133)

Govvosat 4.7 ja 4.8 čájehit ahte sisaboadut guovllus leat alladat, muhto stáhtadoarjagat ja vahátmávssut leat eambbo go boazoservviin. Badjelbáza lea allat ja dásset.

4.3.2.3 Davvi-Trøndelaga boazodoalloguovlu

Davvi-Trøndelaga boazodoalloguovllus leat guhtta boazoguohtonorohaga, njeajis dain leat lahka riikaráji, gaskal Stjørdala ja Nordlándda ráji, ja manná gitta Troandinvutnii, Namsenii, ja dat guokte eará leaba lahka rittu Fosenis ja olggumusas Namdalas.

**Tabealla 4.5 Davvi-Trøndelaga. Olbmot, boazolohku, eallostruktuvra ja
vahágat (Boazodoallohálddahus 1981-1991, Boazodoallohálddahus 2001-2014)**

	Eará	1981	1991	2001	2005	2010	2013
Siiðaoasit	-	42	38	38	37	39	39
Olbmot	-	131	169	181	174	190	177
Boazolohku	15900	10170	12475	13060	11976	13281	14074
Njinnelaslohu (%)		62	75	79	77	75	76
Miessešaddu (%)	-	-	93	61	60	52	46
Vahát%-rávis bohccot	-	-	-	12	13	10	10
Vahát%-miesit ¹	-	-	-	35	-	44	50

¹váilot muhtin ráje logut go daid ii sáhtán buohtastahtit

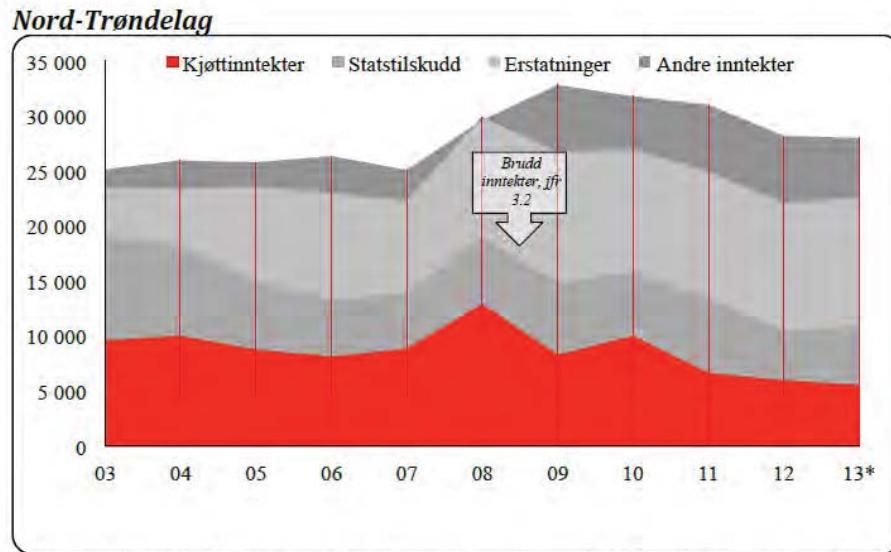
Nugo boahtá ovdán tabealla 4.5, de lea guovlu ollu stuorit go Lulli-Trøndelaga/Hedemárku olbmuid ektui. Eallostruktuvra lea hui buvttadeaddji, muhto guovllus lea dan guokte manjemus logi jagis miessešaddu dramáhtalaččat njiedjan, go vahágat leat sakka lassánan. Ekonomalaš lávdegoddi (2014) ovdanbuktá ahte dán guovllus ožžot eanemus buhtaduvvot dan oasi vahágiin maid boraspiret leat goddán. Eará sániiguin dadjat, Davvi-Trøndelagas buoremusat duoðaštit boraspirevahágiid riikkas.

**Tabealla 4.6 Njuovvanbohccot, buvttadanmunni ja njuovvandeattut. Davvi
Trøndelaga (Boazodoallohálddahus 1981-1991, Boazodoallohálddahus 2001-2014).**

	1981	1991	2001	2005	2010	2013
Njuovvanproseanta	45	60	42	40	31	25
Njuovvanbohccot, kg juohke eallibohcco nammii	-	-	10,4	9,5	7,5	7,2
Buvttadeapmi, kg juohke eallibohcco nammii	-	15,8	9,6	7,9	7,9	7,7
Gaskamearálaš njuovvandeattu, kg						
-njinnelas (>2 lagi)	-	-	32,5	31,9	33,7	32,1
-varis 1-2 lagi	-	-	30,2	30,3	31,2	29,4
-miessi	21,4	21,8	20,3	20,0	20,7	19,2

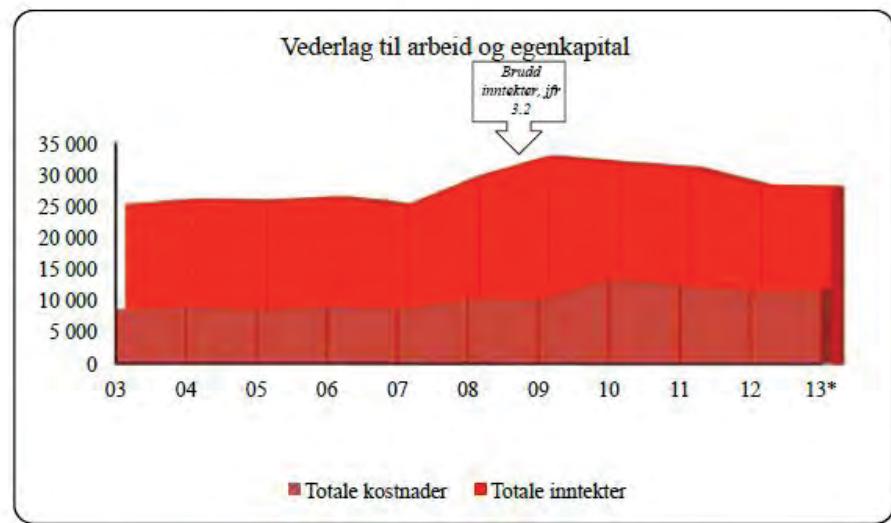
Tabealla 4.6 mielde lea Davvi-Trøndelagas hui alla njuovvandeattut, mihá eambbo go indikáhtordeattut teakstaboksa 2, ja njuovvanbohccot ja buvttadeapmi, leat maŋŋil go leat leamaš alla dásis, njiedjan gaskageardán dássái. Dies lea čielgasit čatnasit daidda vahágiidda mat leat sakka lassanan.

Govus 4.9 Sisaboadut Davvi-Trøndelagas 2003-13 (Ekonomalaš lávdegoddi 2013:129).

Govus 4.9 boahtá ovdán ahte buhtadusat leat stuora oassin sisaboaduin Davvi-Trøndelagas, seammás go biergosisisaboadut leat njiedjagohtán. Dan majemus viða jagis leat buhtadusat leamaš dat stuorimus oassin sisaboahstoastas. Buhtadusat buhtadit stuora oasi sisaboaduin, mat leat unnon go leat unnit vuovdán bohccuid.

Govus 4.10 Sisaboadut, golut ja badjebáza Davvi-Trøndelagas 2003-13 (Ekonomalaš lávdegoddi 2013:130)

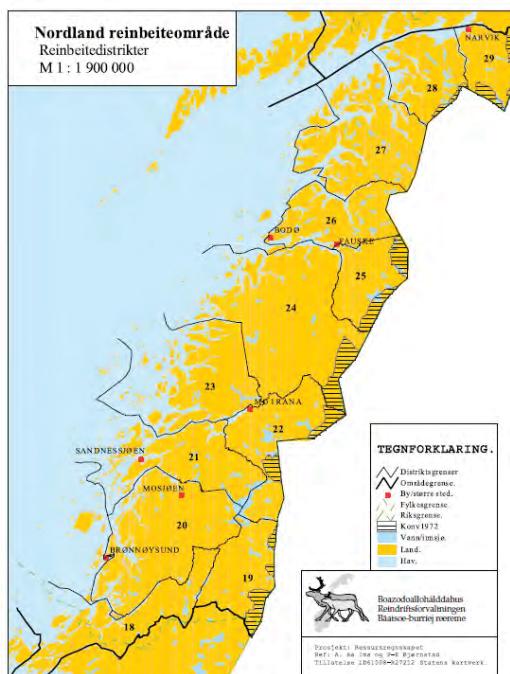

Govus 4.10 boahtá ovdán ahte sisaboadut leat alladat ja guovllus lea ollu badjebáza.

4.3.2.4 Nordlándda boazodoalloguovlu

Nordlándda boazodoalloguovllus leat 12 orohaga, mat fátmastit olles fylkka davvin gitta Vestasjiegái (Vestfjorden) ja Ofuhtii, geahča govus 11.

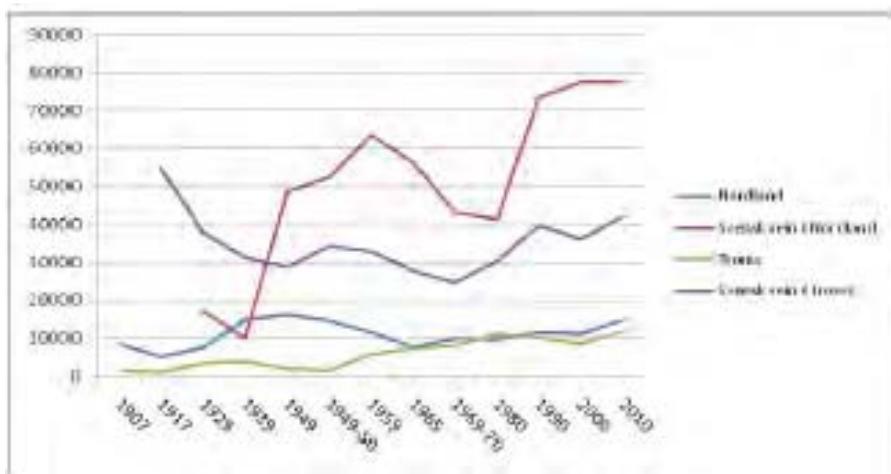
Govus 4.11 Nordlándda boazodoalloguovlu. Boazoguohtonorohagat ja konvenšuvdnaguovllut (Stáhta boazodoallohálddahus 2014:ii paginerejuvvoon mielddus)

Nugo kommenterejuvvoon dasa mii čatnasa govus 4.3, de johtalit várreráidduid guvlui geasseorohahkan goappeš bealde ráji (Norgga ja Ruota). Historjjálačcat lea rádjerasttildeaddji boazodoallu leamaš hui viiddis. Loahpas 1800-logu rájes lea Norgga olgoriikapolithkka leamaš ráddjet Ruota boazoeaiggáidid boazodoalu Norggas eanemus lági mielde, vuosttažettiin Norgga-Ruota boazoguohtonkonvenšuvnnaid bokte 1919 ja 1972. Govus 4.11 lea dála Ruota sámiid konvenšuvdnaguovllut ránisin merkejuvvoon.

Vaikko leatge ráddjen, de lea dan boazodoalus leamaš miehtá 1900-logu ain ollu gerddiid eambbo bohccot go Norgga sápmelaččain ledje birrajagi boazodoalus, geahča govus 4.12.

Govus 4.12 Fylkkaid mielde boazolohku Nordlánndas ja Tromssas. Ruota bohccuid lohku Nordlánndas lea dat lohku čearuin main leat guodohanrievttit Norgga bealde ráji (konvenšuvdnaguovllut) (Tømmervik ja Riseth 2011:17)

Čuovvovačcat čájeha statistihka Norgga sápmelaččaid boazodoalu guovllus. Nordlánnda boazoguohtonguovllus leat 12³⁰ boazoguohtonorohaga.

Tabealla 4.7 Nordlánna. Olbmot, boazolohku, eallostruktuvra ja vahágat (Boazodoallohálddahus 1981-1991, Boazodoallohálddahus 2001-2014)

	Eará	1981	1991	2001	2005	2010	2013
Siidaosit	-	46	44	43	43	44	39
Olbmot	-	133	164	199	215	227	234
Boazolohku	18200	8925	11580	11433	13774	15667	14318
Njijŋelaslohu (%)	-	53	66	69	63	67	70
Miessešaddu (%)	-	-	66	49	60	46	40
Vahát%-Rávis bohccot	-	-	-	12	12	13	15
Vahát%-miesit ¹	-	-	-	46	-	47	59

Tabealla 4.7 čájeha ahte guovllus leat seamma ollu siidaosit go Davvi-Trøndelag, muhto guovllus leat goitge eambbo olbmot. Boazolohku lea dásset. Eallostruktuvra ii buvttat nu ollu go Davvi-Trøndelaga, ja miessešaddu lea vuollin ja lea ain njiedjame, go leat ollu vahágat, mat ain leat lassáneame.

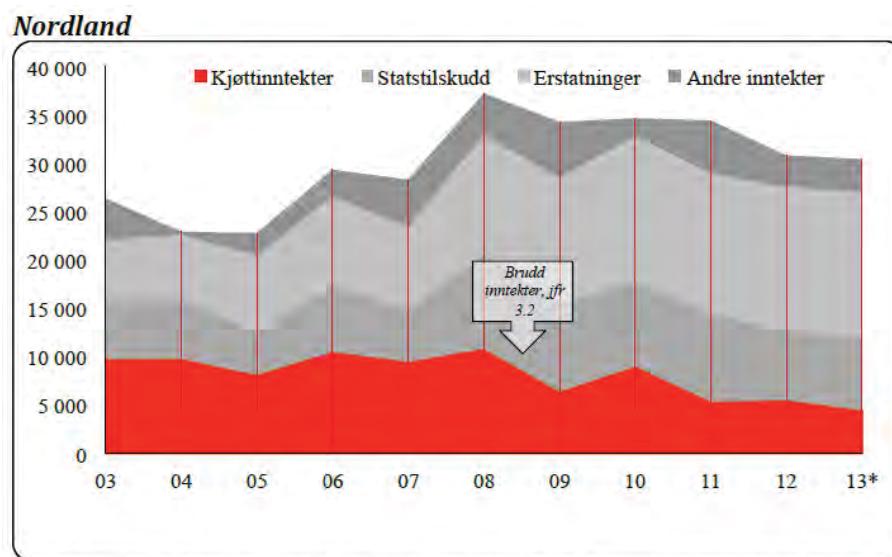
³⁰Okta oassi dain leat formálalačcat máŋga orohaga, muhto mat doibmet oktan orohahkan/siidan.

**Tabealla 4.8 Njuovvanbohccot, buvttadanmunni ja njuovvandeattut.
Nordlánda (Boazodoallohálddahus 1981-1991, Boazodoallohálddahus 2001-2014)**

	1981	1991	2001	2005	2010	2013
Njuovvanproseanta	14	34	21	19	14	13
Njuovvanbohccot kg juohke ealli bohcco nammii	-	-	6,3	8,5	3,6	4,1
Buvttadeapmi, kg juohke ealli bohcco nammii	-	10,2	6,9	7,2	4,3	3,0
Gaskamearalaš njuovvandeaddu, kg						
-njiŋnelas (>2 lagi)	-	-	36,6	34,4	35,7	35,1
-varis 1-2 lagi	-	-	36,3	32,2	32,9	33,0
-miessi	-	-	22,4	21,1	21,6	21,1

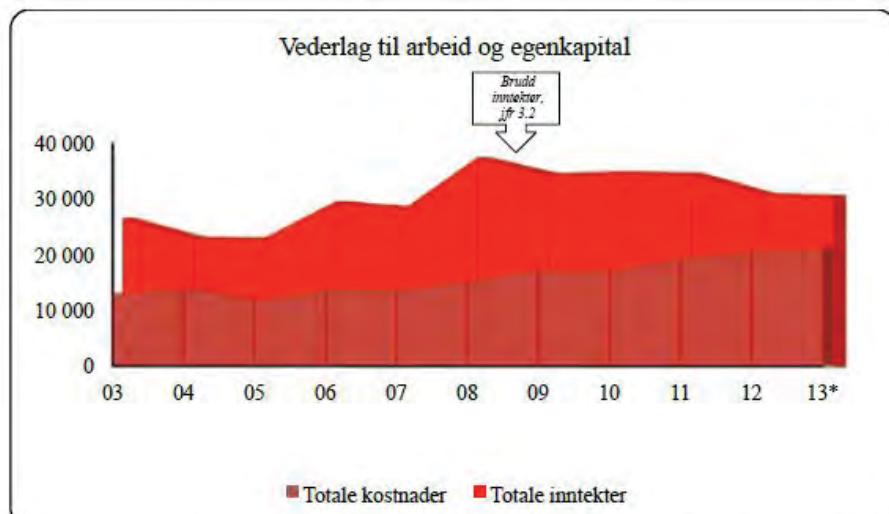
Tabealla 4.8 čájeha ahte njuovvanproseanta lea njiedjame ja lea juo oalle vuollin. Buvttadeapmi njiedjá ja lea dál hui vuollin. Sivvan dasa leat ollu vahágat, earenoamáš miessevahágat. Johtalusas vuojáhallojít ollu bohccot (earenoamážiid Nordlandsbanenis), mii lea hui stuora oassin vahágini. Njuovvandeattut leat buorit, ollu eambbo go teakstaboksa 2 norpmain. Diet vástida dasa ahte bohccuin dán guovllus šaddet stuorrát ja buorebut nákcejít goavvi dálvviid. (Tveraa et al. 2007).

Govus 4.13 Sisaboadut Nordlánndas 2003-13 (Ekonomalaš lávdegoddi 2013:126)

Govus 4.13 čájeha seamma minstara go Davvi-Trøndelag; biergosisaboadut leat njiedjan ja buhtadusmávssut leat lassánan. Daid manjemuš lagiid leat buhtadussisaboadut arvat eambbo go biergosisaboadut.

Govus 4.14 Sisaboadut, golut ja badjelbáza Nordlánndas 2003-13 (Ekonomalaš lávdegoddi 2013:127)

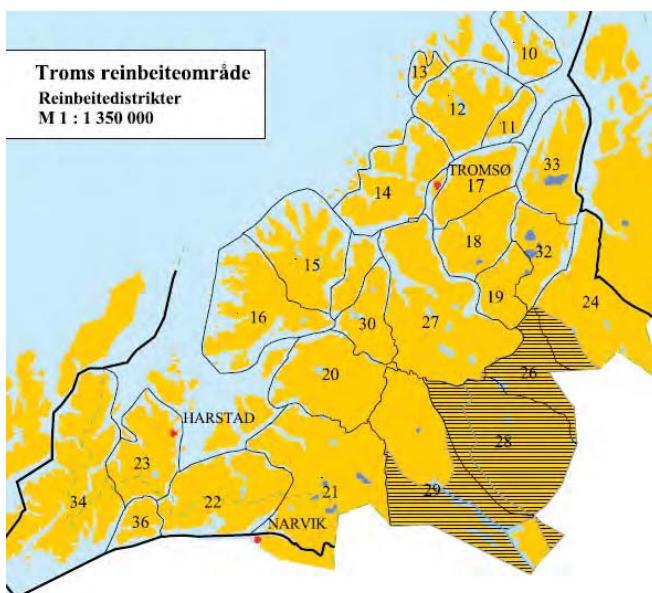

Govus 4.14 čájeha ahte guovllus leat alla olggosgolut, mat leat ain lassáneame. Ekonomalaš lávdegoddi (2014) cuiggoda go golut leat arvat eambbo go biergosisaboadut. Go olggosgolut lassánit, de mielddisbuktá ahte badjelbáza njiedjá.

4.3.2.5 Tromssa boazodoalloguovlu

Tromssa boazodoalloguovllus lea eanas Tromssa fylka gitta Ivgui ja Nordlánnda fylkkas davábealde Vestasjiekki (Vestfjorden) gitta Iinnasullui, geahča govus 4.15.

Govus 4.15 Tromssa boazodoalloguovlu. Boazoguohtonorohagat ja konvenšuvdnaguovllut (Stáhta boazodoallohálddahus 2014:eahpepaginerejuvvon mielddus (upaginert vedlegg)

Ruota boazosápmelaččaid konvenšuvdnaguovlu lea Sis-Tromssas, gos váldoguovlu lea Beardu ja Málatvuopmi. Geografalaččat ja historjjálaččat lea guovllus máŋga seammalágantuodja go Nordlánnda boazoguohton guovllus. Goappaš guovlluin leat hui ollu geasseguohton resurssat ja nugó govus 12 čájeha, de lea dáppe ain Ruota beale bohccuin geasseorohat. Ovdal go dat vuosttaš Norgga-Ruota boazoguohtonkonvenšuvdna doaibmagodii 1923, de ledje Ruota boazosápmelaččain bohccot eanas sulluin dáppe.

Tromssa boazoguohton guovllus leat ³¹ orohaga Norgga sápmelaččaid boazodoalus. Golbma orohaga leat konvenšuvdnaguovlu Ruota sápmelaččaide ja okta orohat ii geavahuvvo. Golmma orohagas lea dálveorohat Oarje-Finnmárkkus ja leat statistihka mielde rehkenaston dan guvlii.

Tabealla 4.9 Tromsa. Olbmot, boazolohku, eallostruktuvra ja vahágat
(Boazodoallohálddahus 1981-1991, Boazodoallohálddahus 2001-2014)

	1981	1991	2001	2005	2010	2013
Siidaoasit	66	44	48	50	47	48
Olbmot	192	164	183	160	166	170
Boazolohku	15421	11267	7939	11260	12820	12955
Njíŋŋelaslohu (%)	-	75	66	63	68	68
Miessešaddu (%)	-	59	39	53	42	38
Vahát%-Rávis bohccot	-	-	22	12	13	15
Vahát%-miesit	-	-	51	-	52	56

Tabealla 4.9 čájeha njíŋŋelaslohu lea vuollelis go Nordlánndas, seammás go miessešaddu lea vuollin ja lea dakkár mii rievddada.

Tabealla 4.10 Njuovvanbohccot, buvtadanmunni ja njuovvandeattut.
Tromsa (Boazodoallohálddahus 1981-1991, Boazodoallohálddahus 2001-2014)

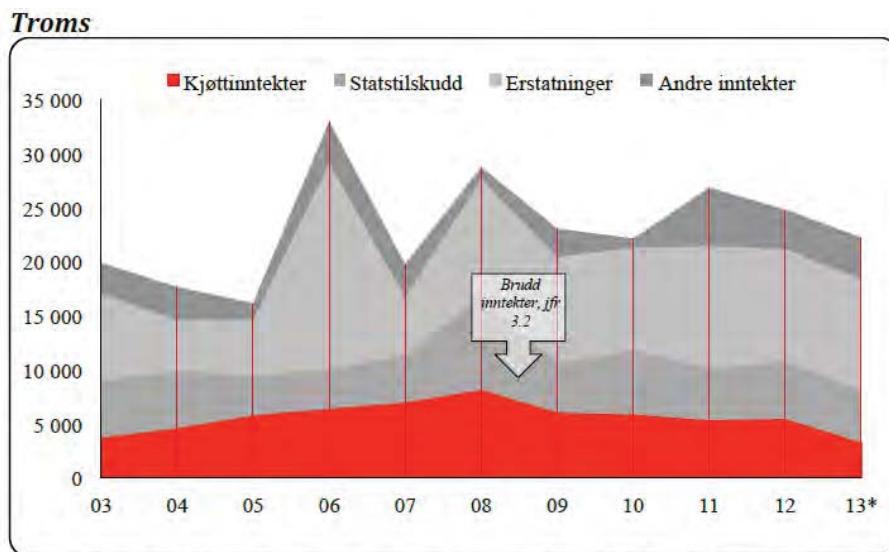
	1981	1991	2001	2005	2010	2013
Njuovvanproseanta	14	19	8	15	14	12
Njuovvanbohccot kg juohke ealli bohcco nammii	-	-	2,4	4,7	3,8	3,1
Buvttadeapmi, kg juohke ealli bohcco nammii	-	5,4	0,0	6,9	3,9	2,7
Gaskamearálaš njuovvandeattut, kg						
-njíŋŋelas (>2 lagi)	-	-	41,4	35,2	34,6	36,4
-varis 1-2 lagi	-	-	35,3	33,3	30,1	35,9
-miesi	-	22,1	22,9	22,4	21,7	22,1

Njuovvanproseanta lea hui vuollin. Resursarehketoallu čilge dan dáinna lágiin: « Diesa lea hástaleaddji dálveorohagaid dilálašvuodat sivvan ja go leat ollu boraspirevahágat» (Stáhta

³¹Oassi dain leat formálalaččat máŋga orohaga, muhto mat doibmet ovttas.

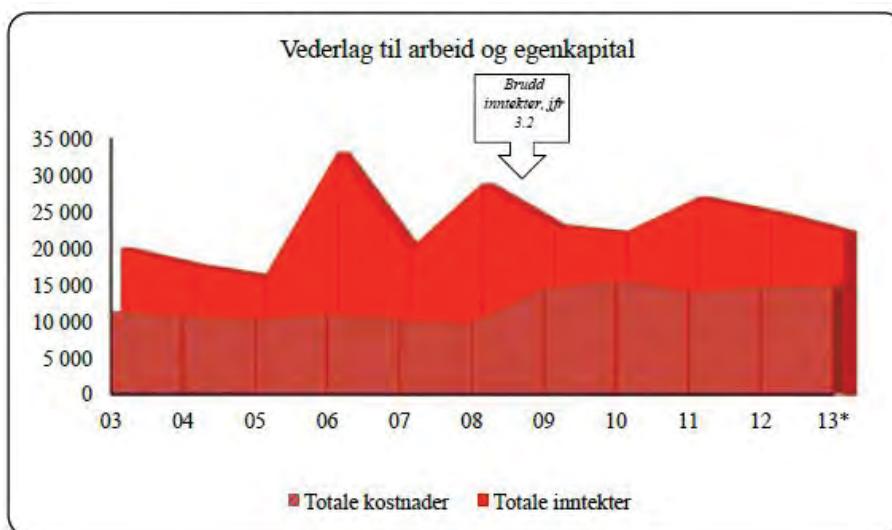
boazodoallohálddahus 2014:28). Buvttadeapmi lea vuollin ja hui rievddadeaddji, muhto leat lossa gaskamearálaš njuovvandeattut.

Govus 4.16 Sisaboadut Tromssas 2003-13 (Ekonomalaš lávdegoddi 2013:123)

Govus 4.16 mearkkašit ahte buhtadussisaboadut leat arvat eambbo go biergosisisaboadut, ja leat oalle rievddadeaddji.

Govus 4.17 Sisaboadut, golut ja badjelbáza Tromssas 2003-13 (Ekonomalaš lávdegoddi 2013:124)

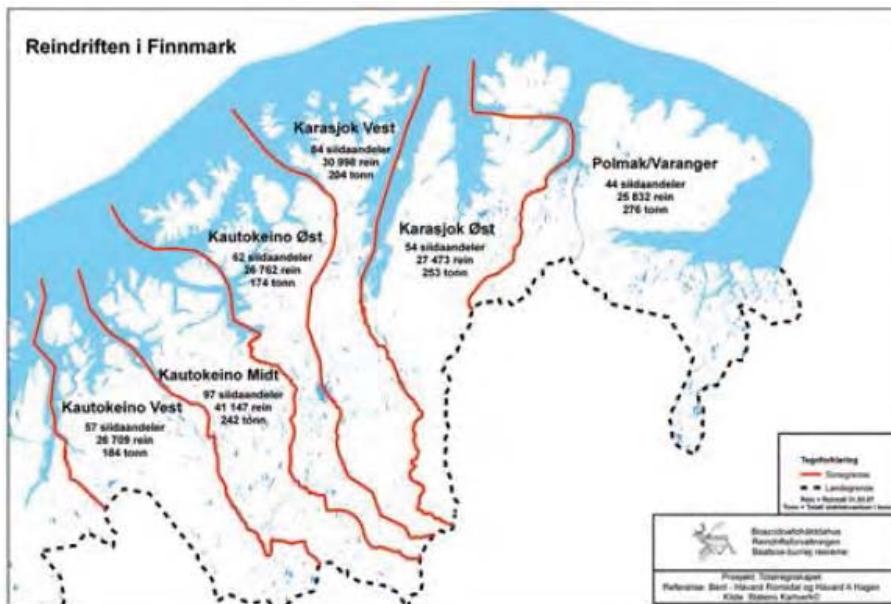

Govus 4.16 ja 4.17 oaidnit nugo Nordlánddas ge, de leat golut Tromssas arvat eambbo biergosisisaboadut.

4.3.2.6 Oarje-Finnmárkku boazodoalloguovlu

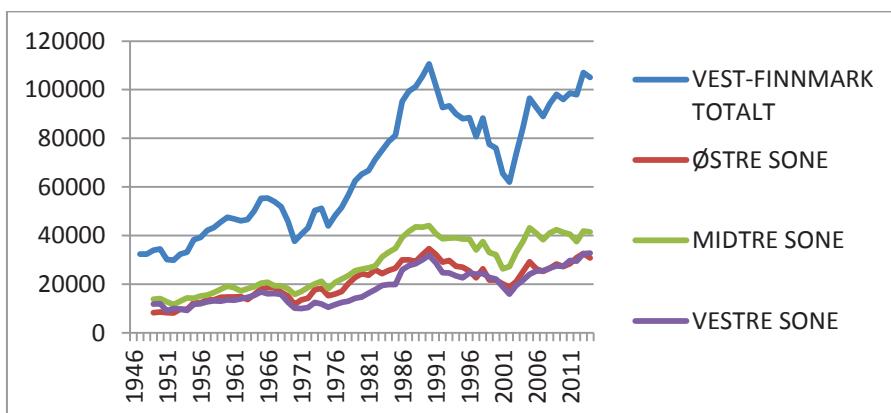
Sturrodaga ja viidodaga dihte leat dađistaga álgán Finnmárkku guovlluid juohkit unnit osiide. Dakkár juohkin lea dušše geavahuvvon daid manjemus jagiid, nu ahte boarrásiid statistihkat eai čilge nu bures.

Govus 4.18 Govva Finnmárkku oassegouovluin (Ekonomalaš lávdegoddi 2013:151)

Govus 4.18 čájeha ahte dat unnit oasit sierra leat mihá stuoribut go juohke ovttaskas guovlu lullelis. Oarje-Finnmárkku boazoguohtonguovllus leat 25 geasseorohaga, mat leat juhkkojuvvon golmma guvlui, 7 (Nuorta-), 12 (Guovda-) ja 6 (Oarje-) johtolagat. Juohke johtolagas lea oktasaš giđđa-/čakča- ja dálveorohagat. Govus 4.19 čájeha movt guđege johtolagas lea boazolohku ovdánan Oarje-Finnmárkkus.

Govus 4.19 Boazolohku. Johtolagat Oarje-Finnmárkkus

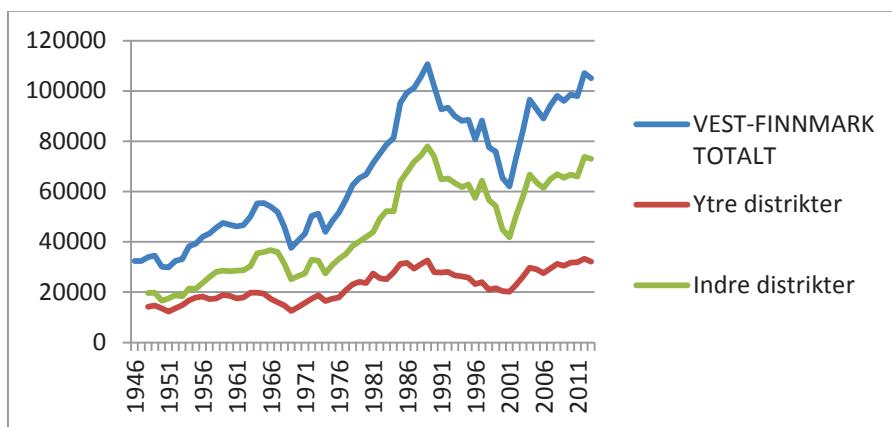

Govus 4.19 čájeha ahte boazolohku lea leamaš sullii seamma dásis buot johtolagain.

Govus 4.20 čájeha eará juohkáseami. Dat 10 siskkimus orohaga, leat dat orohagat mat leat lagamus čakčaorohagaid, ja danne lea sis vejolašvuhta áigá johtit dohko, go leat vuosttažiin

johtinráiddus. Hálldahus raporttat duoðaštit maid movt muhtin siiddat leat atnán ávkki dan sajádagas. (Riseth 2000, 2009). Dat 15 olggut orohagat³², johtet sulluide ja njárggaide ja leat danne majemusas ráiddus.

Govus 4.20 Boazolohku siskkit ja olggut orohagain Oarje-Finnmárkkus (Iežan čoahkkáigeassu resursarehketoalu dieðuid vuodul)

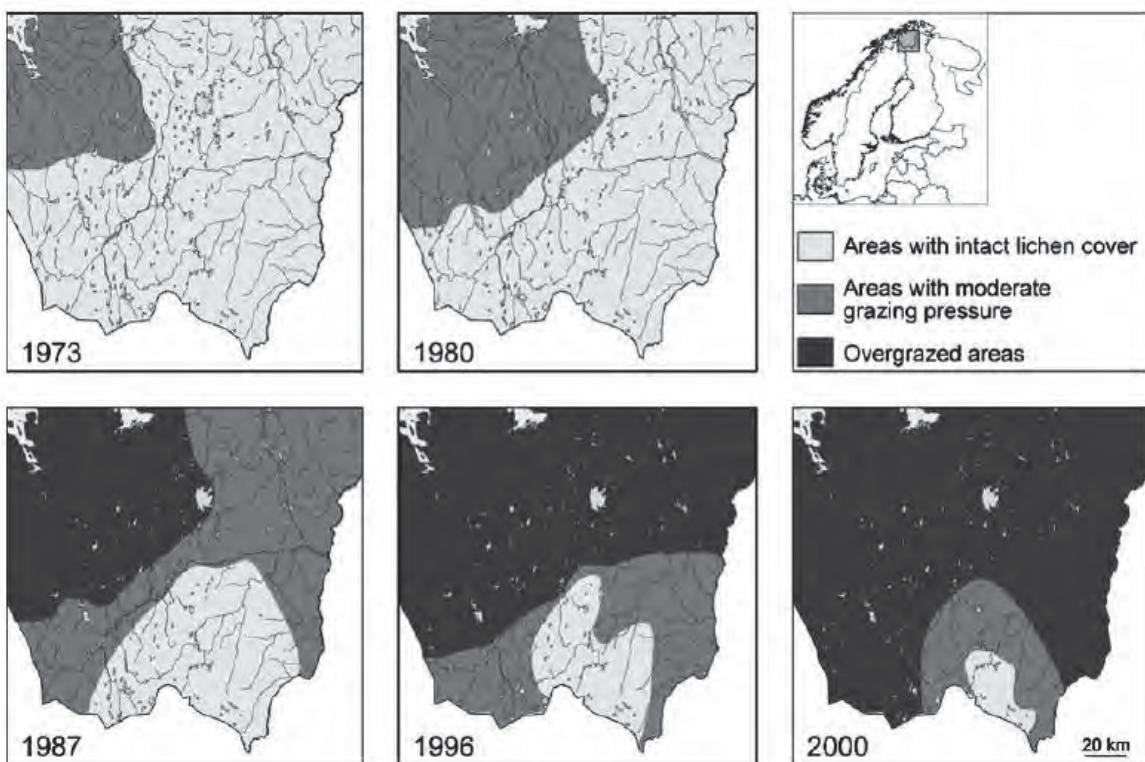
Govus 4.20 čájeha ahte dat olggut orohagat leat vuottahallit dan siskkáldas gilvvus Oarje-Finnmárku boazodoalus. Nugo oaidnit govvosis, de lea dan guovtti joavkkus erohus 5000 bohccó 1948. 65 jagis lea boazolohku bures beliin lassánan dain olggut orohagain, muhto ii leat rievddadan nu ollu, ja dain siskkit orohagain ges lea boazolohku njealjegeardániid lassánan. Leatge maid dát orohagat mat leat álggahan dan dramáhtalaš variašuvnna Oarje-Finnmárku boazologus.

Movt dat lea dáhpáhuvvan eanadaga ektui boahtá ovdan govus 4.21.

³² Sállan, Fála, Gearretnjárga, Fiettar, Oarje-Sievju, Nuorta-Sievju, Stierdná, Cuokcavuotna, Seakkesnjárga ja Silda, Silvvetnjárga, Ráidna, Ittunjárga, Ivgolahku, Skárvvaggi ja Árdni/Gávvir.

Govus 4.21 Dađistaga guorban giđđa-/čakča- ja dálveorohagat

Guovdageainnus ja Kárášjogas (Riseth ja Vatn 2009:99 maŋŋil Johansen ja Karlsen 2002)

Govus čájeha ahte guorban álggi oarja-davábeale osiin giđđa- ja čakčaorohagain ja jotkkii gitta dálveeatnamiidda. Lei seamma lágje Kárášjogas, muhto doppe álggi maŋŋil. Hugo boahktá ovdan govus 4.20, de lei boazolohku vuolemusas 2001, muhto mii 2000-logu mielde gitta 2010 rádjái lassánii seamma dássái go 1990. Vuosttás áigodagas 2000-logus, go boazolohku lei ain vuollin, de šaddagodii jeagil mearkkašahti johtilit:

"The investigations in 2005 showed that lichen cover had had a significant and rapid increase (up to 8.6-fold per year). ..... Mean relative growth rate of lichen biomass was 0.083 – 0.011 per year in open plots, which is considered very rapid recovery compared to previous studies. Lichen recovery was significantly faster on leeward ridges than on exposed ridges, and fencing alone did not have any significant effects on lichen recovery, but in interaction with time, fencing contributed to increasing recovery rates. The lichen heath recovery was reciprocally correlated with reindeer density. In addition, lichen recovery was probably facilitated by recent climate changes, viz. shallower snow depths which made leeward tundra and forest floor vegetation accessible for reindeer, and increased summer precipitation rates which improved growth rates. The results from this study show that in a very short time there was a transition from an overexploited depauperate vegetation and barren ground state to a flourishing lichen-dominated vegetation state, suggesting that the injuries were repairable. The vegetation transitions which have taken place in the study area are considered to be reversible with fewer persistent effects" (Tømmervik ja earát 2012:3).

Jeagelšaddu lea leamaš ollu eambbo go dat mii lei vurdojuvvon. Sihke almmolaš ja politikhalaš digaštallamis leat jeavddalaččat boahktán dramáhtalaš cealkámušat roassodili birra Finnmárkku duoddaris. Fágaolbmot leat maid bidjan vuodú oalle ovttageardánis mediabeaggimii:

«Sámi boazodoallu billista biologalaš máŋgabearalátvuođa Finnmárkku duoddaris. Váttisvuhta lea ealuid surrodat. Dálveguohtoneatnamat miehtá Sis-Finnmárkku leat measta oalát billohuvvan. Áidna vuohki gáhttet Finnmárkku duoddara lea bissehit boazodoalu viðalot gitta čuodi jahkái. Muhto dat ii dáiđde politihkalaččat vejolaš. »³³

Diet namuhuvvui Odeldiggedigaštallamis boazodoallolága birra miessemánu 31. beaivvi 2007. Ovddádusbellodagá politihkar jearai sárdnestuolus leago stáhta doarváí garas váldit atnui daid váikkuhangaskaomiid, masa láhka addá vejolašvuodá, go galgá unnidit boazologu. Dan son jearai cealkámuša ektui (dás badjelis) maid “muhtin riikka čeahpimus ekspearta”³⁴ lea dadjan”, vaikko guorahallamat čájehedje áibbas eará. Nugo eará artihkalčállit maid leat čujuhan, de ii rehkenasto dát buorráneapmi bisteavažžan, ja dutkamat manjjil leat maid duođaštan ahte seammás go boazolohku lea lassánan fas ođđasit, de leat maid jeageleatnamat guorban (Hans Tømmervik, pers. med.). Diet dutkamat eai leat vuos almmuhuvvon. Áiggun manjjil válddáhallat eará osiid dan ovdánanminstaris go čoahkkáigeasán olles Finnmárkku manjjil, muhto álggos áiggun ovdanbuktit ealáhusstatistikha.

Tabealla 4.11 Oarje-Finnmárku. Olbmot, boazolohku, eallostruktuvra ja vahágat. (Boazodoallohálddahus 1981-1991, Boazodoallohálddahus 2001-2014)

	Eará	1981	1991	2001	2005	2010	2013
Siidaoasit	-	243	288	236	227	209	209
Olbmot	-	1207	1402	1310	1297	1410	1467
Boazolohku	78150	71333	91178	57318	90983	97013	105092
Eallostruktuvra- njiŋŋelasproseanta							
Nuortajohtolat	-	-	-	-	-	72	76
Guovdajohtolat	-	-	-	-	-	74	74
Oarjjabealli	-	-	-	-	-	75	73
Oarje-Finnmárku	-	-	68	72	66	74	74
Miessešaddu (%)							
Nuortajohtolat	-	-	-	-	-	60	36
Guovdajohtolat	-	-	-	-	-	48	45
Oarjjabealli	-	-	-	-	-	56	39
Oarje-Finnmárku	-	-	75	28	64	54	40
Vahát%-rávis bohccot							
Nuortajohtolat	-	-	-	-	-	8	10
Guovdajohtolat	-	-	-	-	-	8	8
Oarjjabealli	-	-	-	-	-	8	9
Oarje-Finnmárku	-	-	-	18	10	8	9
Vahát%-miesit							
Nuortajohtolat	-	-	-	-	-	33	55
Guovdajohtolat	-	-	-	-	-	44	48
Oarjjabealli	-	-	-	-	-	48	54
Vest-Finnmark	-	19	-	66	-	39	52

³³ <http://www.apollon.uio.no/artikler/2007/reindrift.html>

³⁴ Nugo diedán de ii leat guoskevaš professora bargan ieš boazoguohton áššiiguin.

Tabealla 4.11 čájeha ahte Oarje-Finnmárkkus lea njinjelasproseanta dađistaga lassánan, muhto miessešaddu lea ollu rievddadan, seamma lágje go boazolohku lea dahkan ja lea dál hui heittot.

Tabealla 4.12 Njuovvanbohccot, buvttadanmunni ja njuovvandeattut.

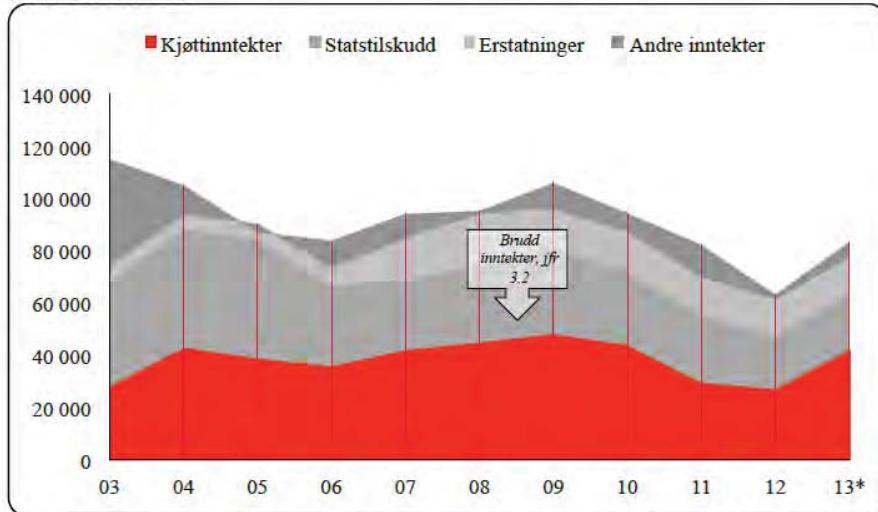
Oarje-Finnmárku (Boazodoallohálddahus 1981-1991, Boazodoallohálddahus 2001-2014)

	1981	1991	2001	2005	2010	2013
Njuovvanproseanta						
Nuortajohtolat	-	-	-	-	33	21
Guovdajohtolat	-	-	-	-	30	26
Oarjjabealli	-	-	-	-	34	18
Oarje-Finnmárku	24	29	15	35	32	22
Njuovvanbohccot, kg juohke ealli bohcco nammii						
Nuortajohtolat	-	-	-	-	7,2	4,4
Guovdajohtolat	-	-	-	-	6,6	5,3
Oarjjabealli	-	-	-	-	7,1	3,9
Oarje-Finnmárku	-	-	4,2	8,0	6,9	4,6
Buvttadeapmi, kg juohke ealli bohcco nammii						
Nuortajohtolat	-	-	-	-	7,7	3,2
Guovdajohtolat	-	-	-	-	6,9	5,1
Oarjjabealli	-	-	-	-	7,4	4,3
Oarje-Finnmárku	-	6,7	1,2	8,0	7,3	4,2
Gaskamearálaš njuovvandeattut, kg						
-njinjelas (>2 lagi)						
Nuortajohtolat	-	-	-	-	28,3	27,4
Guovdajohtolat	-	-	-	-	26,2	24,1
Oarjjabealli	-	-	-	-	27,6	26,5
Oarje-Finnmárku	-		29,1	25,8	27,0	25,6
-varis 1-2 lagi (varit)						
Nuortajohtolat	-	-	-	-	26,0	22,7
Guovdajohtolat	-	-	-	-	23,6	23,3
Oarjjabealli	-	-	-	-	25,5	22,7
Oarje-Finnmárku	-		24,7	25,0	24,7	22,9
-miessi						
Nuortajohtolat	-	-	-	-	18,1	17,1
Guovdajohtolat	-	-	-	-	16,8	15,7
Oarjjabealli	-	-	-	-	16,9	16,5
Oarje-Finnmárku	-	17,8	17,7	16,5	17,3	16,3

Tabealla 4.12 čájeha vaikko njuovvanproseanta rievddada ja lea hui vuollin, ja buvttadeapmi maid lea njiedjan mađemus lagiid, de lea goitge dat vuollelis go buvttadeapmi. Diet čatnasa dasa go eatnamat leat vel eambbo guorban daid mađemus lagiid. Dan duodaštit njuovvandeattut (veaháš gal spiehkasta) mat leat arvat vuollelis go norbmalogut ja maid vuollelis go buot guovllut lulábealde Finnmarkku.

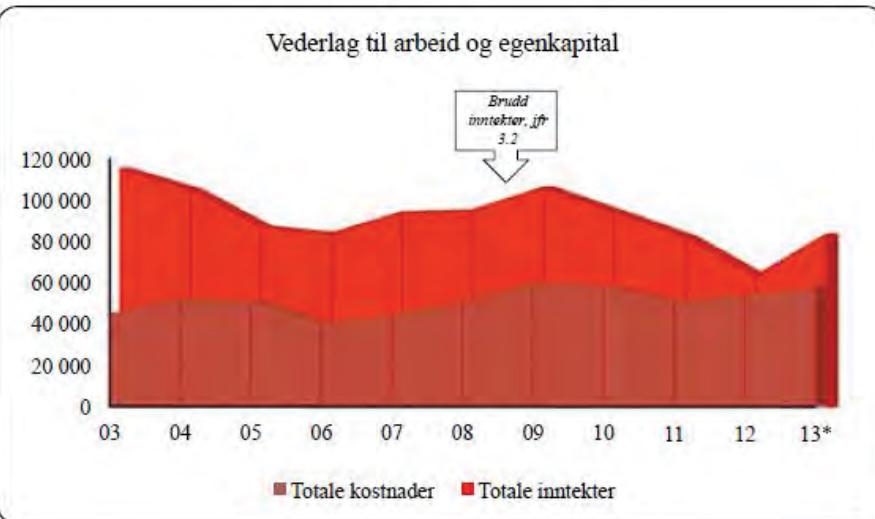
Govus 4.22 Sisaboadut Oarje-Finnmárkkus 2003-13
 (Ekonomalaš lávdegoddi 2013:120)

Vest-Finnmark

Govus 4.22 čájeha sisaboadut eai leat dássedat veaháge ja leat maid njiedjan áiggi mielde. Stáhtadoarjagat leat maid njiedjan dan áigodagas, sivas go leat eambbo gáibádusat šaddan jus galgá olahit doarjaga.

Govus 4.23 Sisaboadut, golut ja badjebáza Oarje-Finnmárkkus 2003-13
 (Ekonomalaš lávdegoddi 2013:121)

Govus 4.23 čájeha ahte badjelbáza lea unnán ja njiedjá áiggi mielde. Govus 4.21 ja 4.22 oaidnit ahte golut leat eambbo go biergosisaboadut.

4.3.2.7 Nuorta-Finnmárku boazodoalloguovlu

Tabealla 4.13 lea Nuorta-Finnmárku juhkkon golmma oassái, nu ahte Kárášjohka juohkása guovtti oassái Porsáŋgguvuonas, geahča maiddái govus 4.18.

Tabealla 4.13 Nuorta-Finnmárku. Olbmot, boazolohku, eallostruktuvra ja vahágat (Boazodoallohálddahuus 1981-1991, Boazodoallohálddahuus 2001-2014)

	1981	1991	2001	2005	2010	2013
Siidaoasit	203	213	219	188	179	168
Olbmot	777	739	749	858	955	903
Boazolohku	56064	68797	46014	77616	87067	74454
Eallostruktuvra- njinnejelasproseanta						
Buolbmát/Várjjat	-	-	74	76	79	84
Kárášjoga nuortajohtolat	-	-	71	63	76	84
Kárášjoga oarjjabealli	-	-			70	72
Nuorta-Finnmárku	57	72	72	67	75	79
Miessešaddu (%)						
Buolbmát/Várjjat	-	-	52	74	56	75
Kárášjoga nuortajohtolat	-	-	34	72	56	30
Kárášjoga oarjjabealli	-	-			49	39
Nuorta-Finnmárku	.	78	41	72	54	49
Vahát%-rávis bohccot						
Buolbmát/Várjjat	-	-	8	7	8	10
Kárášjoga nuortajohtolat	-	-	14	7	8	20
Kárášjoga oarjjabealli	-	-			8	9
Nuorta-Finnmárku			12	7	8	12
Vahát%-miesit						
Buolbmát/Várjjat	-	-	38	-	20	17
Kárášjoga nuortajohtolat	-	-	60	-	30	58
Kárášjoga oarjjabealli	-	-			43	52
Nuorta-Finnmárku	-		51	-	31	40

Buolbmát/Várjjat lea earenoamáš dan ektui go doppe lea hui buvttadeaddji eallostruktuvra ja unnán vahágat. Kárášjogas lea alla njinnejelasproseanta, muhto oaidnit dáppe lea maid nugo Guovdageainnus, ahte vahágat ja miessešaddu rievddadit boazologu ektui, ja daid majemus jagiid leat leamaš vuolleqis logut.

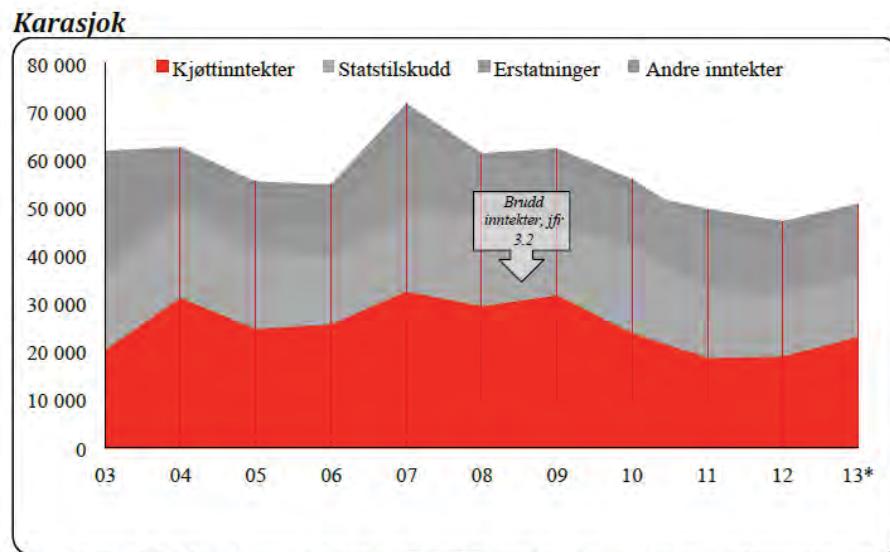
**Tabealla 4.14 Njuovvanproseanta, buvttadanmunni ja njuovvandeattut
Nuorta-Finnmárku (Boazodoallohálddahus 1981-91, Boazodoallohálddahus
2001-14)**

	1981	1991	2001	2005	2010	2013
Njuovvanproseanta						
Buolbmát/Várjjat	-	-	34	55	49	65
Kárášjoga nuortajohtolat	-	-	13	30	36	27
Kárášjoga oarjjabealli	-	-			24	20
Nuorta-Finnmárku	22	44	21	39	35	37
Njuovvanbohccot, kg juohke ealli bohcco nammii						
Buolbmát/Várjjat	-	-	8,4	12,1	10,6	13,1
Kárášjoga nuortajohtolat	-	-	3,7	7,6	7,5	5,9
Kárášjoga oarjjabealli	-	-			5,5	4,5
Nuorta-Finnmárku	-		5,5	9,1	7,7	7,7
Buvttadeapmi, kg juohke ealli bohcco nammii						
Buolbmát/Várjjat	-	-	7,2	12,4	9,3	8,8
Kárášjoga nuortajohtolat	-	-	2,8	9,7	7,2	-0,3
Kárášjoga oarjjabealli	-	-			5,2	4,5
Nuorta-Finnmárku	-	9,8	4,5	9,1	7,1	4,4
Gaskamearalaš njuovvandeattut, kg						
njiŋnelas (>2 lagi)						
Buolbmát/Várjjat	-	-	31,2	29,8	30,5	28,3
Kárášjoga nuortajohtolat	-	-	30,5	27,2	29,0	29,8
Kárášjoga oarjjabealli	-	-			25,8	26,2
Nuorta-Finnmárku	-	-	31,2	28,0	28,1	28,1
-varis 1-2 lagi (varit)						
Buolbmát/Várjjat	-	-	28,2	32,1	30,9	26,2
Kárášjoga nuortajohtolat	-	-	27,7	29,5	27,3	26,1
Kárášjoga oarjjabealli	-	-			25,4	23,5
Nuorta-Finnmárku	-	-	28,2	30,0	26,9	25,1
-miessi						
Buolbmát/Várjjat	-	-	18,9	19,4	19,6	17,8
Kárášjoga nuortajohtolat	-	-	17,8	18,4	17,6	16,9
Kárášjoga oarjjabealli	-	-			16,3	15,7
Nuorta-Finnmárku	-	18,0	18,9	19,0	18,4	17,4

Tabealla 4.14 lea Buolbmát/Várjjat čuoldása eret go njuvvet ollu ja go sis leat ollu njuovvanbohccot juohke ealli bohcco nammii ja buvttadeapmi ja njuovvandeattut leat norpmaid ektui. Kárášjogas lea vuollelis njuovvanproseanta ja lea buvttadeapmi mii rievddada boazologu ektui. Galgat mearkkašit ahte logut ledje dohkkehahtti 2005, maŋŋil go máŋga lagi lei ráddjejuvvon boazolohku. Njuovvandeattut leat maid eanas vuollelis norpmaid vuolábealde.

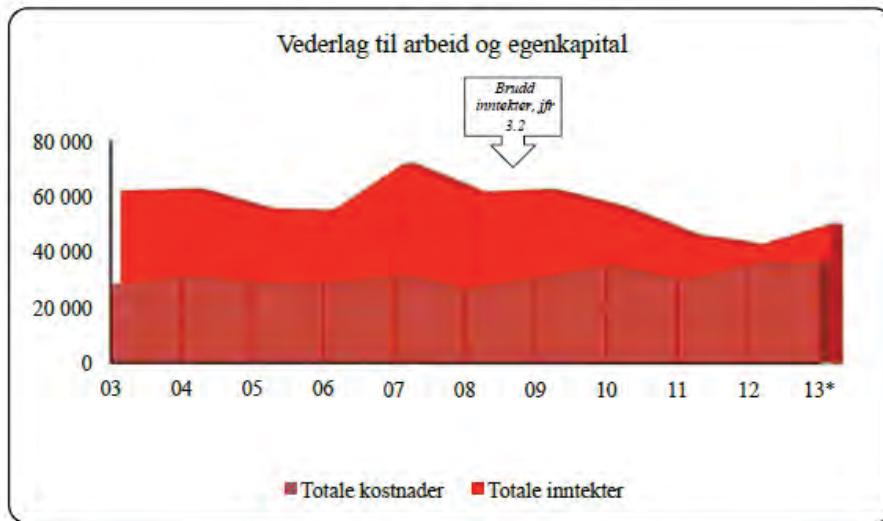
Guokte boahtte govvosa čájeha Kárášjoga ekonomiija.

Govus 4.25 Sisaboadut Kárášjogas 2003-13 (Ekonomalaš lávdegoddi 2013:117)

Biergosisaboadut leat Kárášjogas rievddadan ja leat maid njiedjan go njuovvandeattuid leat hedjonan. Dat maid mielddisbuktá unnit stáhtadoarjagiid.

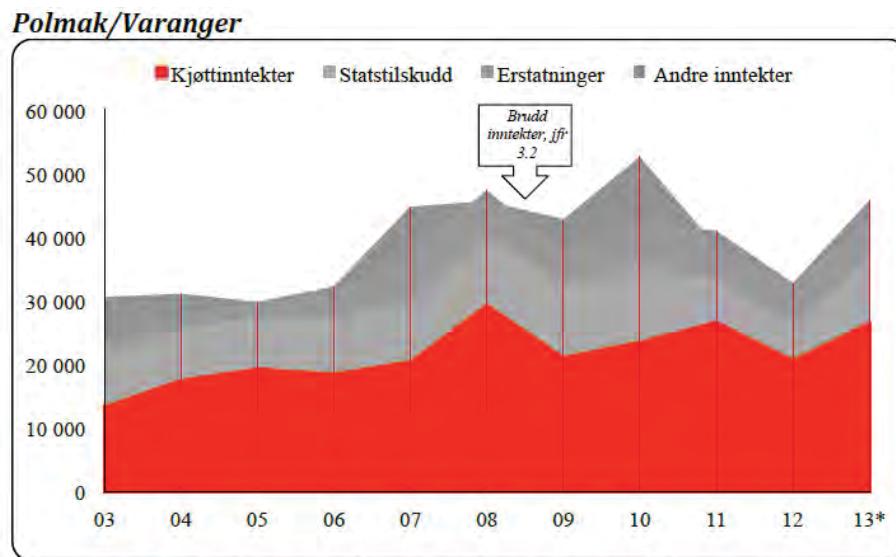
Govus 4.26 Sisaboadut, golut ja badjelbáza Kárášjogas 2003-13 (Ekonomalaš lávdegoddi 2013:118)

Go sisaboadut unnot ja golut daðistaga lassánit, de mielddisbuktá dat unnit badjelbáhcaga.

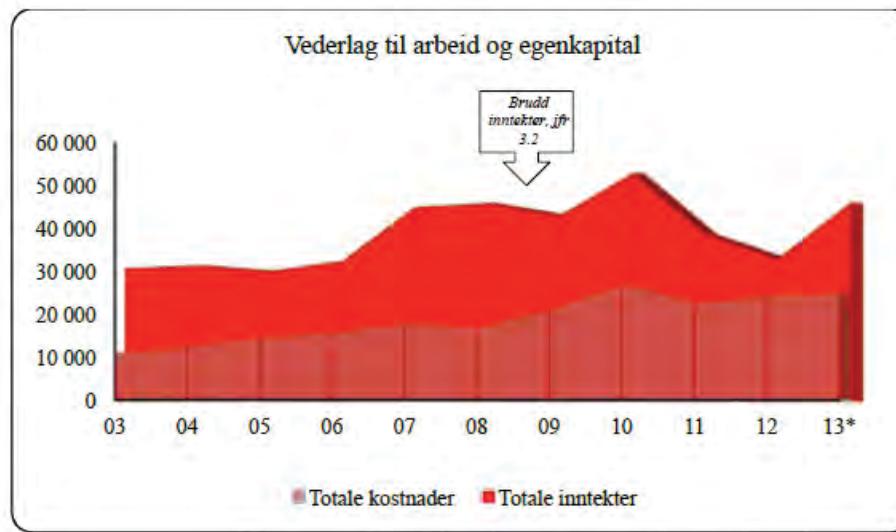
Dat guokte boahtte govvosa čájehit Várjjaga/Buolbmága ekonomiija.

Govus 4.27 Sisaboadut Buolbmágis/Várjjagis 2003-13 (Ekonomalaš lávdegoddi 2013:114)

Govus 4.27 čájeha ahte biergosisaboadut leat oalle dássedit lassánan Buolbmágis/Várjjagis.

Govus 4.28 Sisaboadut, golut ja badjelbáza Buolbmágis/Várjjagis 2003-13 (Ekonomalaš lávdegoddi 2013:115)

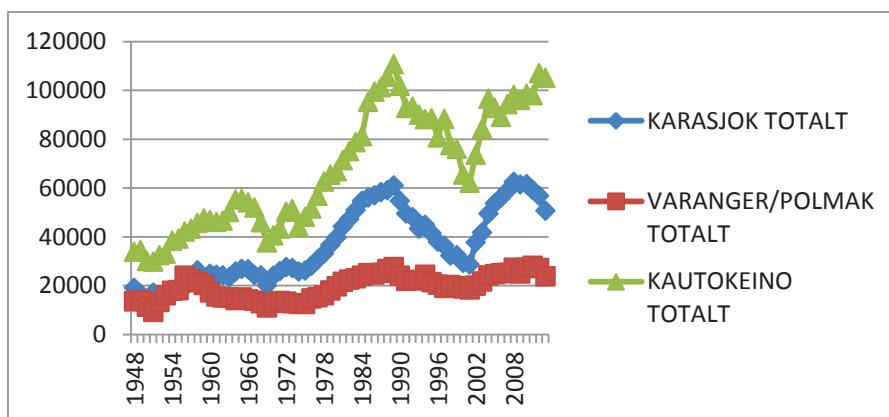
Go buohtastahttá govus 4.27 ja 4.28, de čájeha ahte Buolbmágis/Várjjagis leat mihá buoret ekonomiija go eará guovlluin Finnmarkkus.

4.3.2.8 Čoahkkáigeassu Finnmárkkus

Finnmárkkus lea, nugo namuhuvvon, dat buoremus lunddolaš eavttut boazodollui siskkobealde Norgga rájiid. Doppe lea asehis álbmás eananvuodðu, gos leat buorit jeageleatnamat ja galbma dálvvit unnán muohhtagin, mii dagaha dássedis ja sihkkaris dálveguohtumiid siseatnamis, seammás go sulluin ja njárggai leat rássás šattolaš ja álbmás eananvuodðut váriin, gos leat ruonas geasseguohtumat. Paradoksa dás lea ahte dan majemus njealjelot jagis lea čájehuvvon ahte lea addán vuolggasaji mealgat stuorit váttisvuhtii. 1960-logus lei ollu eambbo dálveguohtoneana go dárbbashašuvvui Finnmárkkku duoddar. Viiddis guovllut lahka Suoma ráji eai geavahuvvon ja lei buorre sadji dálvesiiddaid gaskkas. Geahča maiddái govus 4.21 ja movt dat rievddai gitta jahkeduhátmolsumii.

Govus 4.29 čájeha Finnmárkkku boazologu guovlluid mielde čađa gaska manjel soađi. Oaidnit ahte vaikko boazologut Buolbmágis/Várjjagis lea rievddadan ollu, de lea Guovdageainnus ja Kárášjogas eambbo dramáhtalaččat rievddadan. Goappaš guovlluin lassáníi boazolohku beliin 25 lagi áigodagas ja bodii historjjálaččat eanemus dássái birrasiid 1990. Dasto njidje logut jodánit ja ealut unno beliin 10-12 lagi áigodagas. Dan rájes leat ealut fas lassánan jodánit ja lahkunan fas dan eanemus dási rádjái.

Govus 4.29 Boazolohku giđđaealus 1946-2012. Várjjat/Buolbmát, Kárášjohka ja Guovdageaidnu (Ieš guorahallan resursarehketdoalu dieduid)

Mearkašanveara dán rievddadanminstaris Kárášjogas ja Guovdageainnus, ja nu maid Finnmárkkku duoddar, lea ahte boazologut eai lassán ja njieja guhkes áigodagaid, muhto (1) dat eahpedábálaš stuora rievddadeapmi, ja (2) dat vuolemus dássi 2001³⁵ leat baicca ollu eambbo go dat ovdalaš sturimus árvvut³⁶. Dát čájeha ahte boazolohku rievddada dál birrasiid beali stuorit dásis go ovdal. Go buohtastahttá Buolbmágiin/Várjjagiin³⁷ de eai leat doppe dat alimus boazologut ollu eambbo go alimus lohku, mii lei 1950-logus³⁸ (Tømmervik et al. 2009). Lea historjjálaš rievdan dáhpáhuvvan, mii mielddisbuktá ahte Finnmárkkku duoddara guohtonvuodðu ávkkástallo eambbo garraseabbo go ovdal. Oinnolaš čilgehus dása lea go teknologalaš revolušuvdna álggii 1960-logus, mas olbmuid ja bohccuid fámuid sadjái bodii mohtorfápmu muohtaskohteriin, biillain, meahccevuojániiguin ja helikopteriin.

³⁵ Kárášjohka 28600, Guovdageaidnu 62061

³⁶ 1972 Kárášjogas 27596, 1965 Guovdageainnus 55455

³⁷ 28078 2011, 27608 1989

³⁸ 24000 1956

Seammás go mohtorfievrut adde eambbo vejolašvuoda vánddardit ja lihkadir ja eambbo bearráigeahčat ealuid, de maid golut sakka lassánedje (Tømmervik et al. 2009, Riseth 2000, 2009).

Seamma revolušuvdna báinnii olles boazodoalu moatti logi jagis, muhto lea mearkkašahti ahte ii leat dat dagahan sullasaš váikkhusaid guohtonheiveheampái eará sajiin Norggas. Buolbmát/Várjjat ovddastit ovttas lullisámi guovlluid daid čielgaseamos kontrásttaid Kárášjohkii ja Guovdageidnui. Doppe lea boazolohku ráddjejuvvon ja eallostruktuvra lea rievdaduvvon, mat leat vuodđun dásseidis ja buori ekonomijai, vaikko lea ge hedjonan boraspirevahágiid dihte 1990-logu rájes. Lea čielggas ahte boazoeaiggádat dain guovlluin leat heivehan eará strategijaid, vai nagodit dustet daid ođđa goluid. Kontrástat leat, nugo ovdales leat oaidnán, sihke guohtondilálašvuodain, njuovvandeattuin, buvttadeamis, vahágiin ja ekonomijas. Seammás go boazolohku lea lassánan, de leat maid njuovvandeattut njedjan sihke Guovdageainnus ja Kárášjogas, ja leat daid majemus jagiid leamaš vuolábealde daid mearriduvvon norpmaid ceavzilvuoda dási ektui. Vahácat, earenomažiid miessevahágat, leat leamaš alladat daid majemus jagiid. Man ollu bohccot leat eatnama ektui guđege guovllus Finnmárkkus lea čájehuvvon govus 30.

Govus 4.30 Man ollu bohccot eatnama ektui Finnmárkkus (Stáhta boazodoallohálddahu 2014:18)

Govus 4.30 duođašta dan ahte boazolohku eatnama ektui Buolbmágis/Várjjagis lea eambbo dásset go dain eará guovlluin Finnmárkkus.

Dat obbalaš guohtondeaddu Finnmárkku duoddaris lea stuoris, earenomažiid guovlluin gos máŋga orohaga johtet gaskal dálve- ja geasseorohagaid. Govus 4.20 lean čájehan ahte Oarje-Finnmárkkus leat dat siskkimus orohagat (naniorohagat), mat leat dálveorohagaid lagamusas, gos leat eanemus bohccot eatnamiid ektui ja gos leat dat geahppaseamos njuovvandeattut, seammás go riddoorohagain leat unnit bohccot eatnamiid ektui ja losit njuovvandeattut. Ii leat leamaš vejolaš oaidnit sullasaš minstara Kárášjogas.

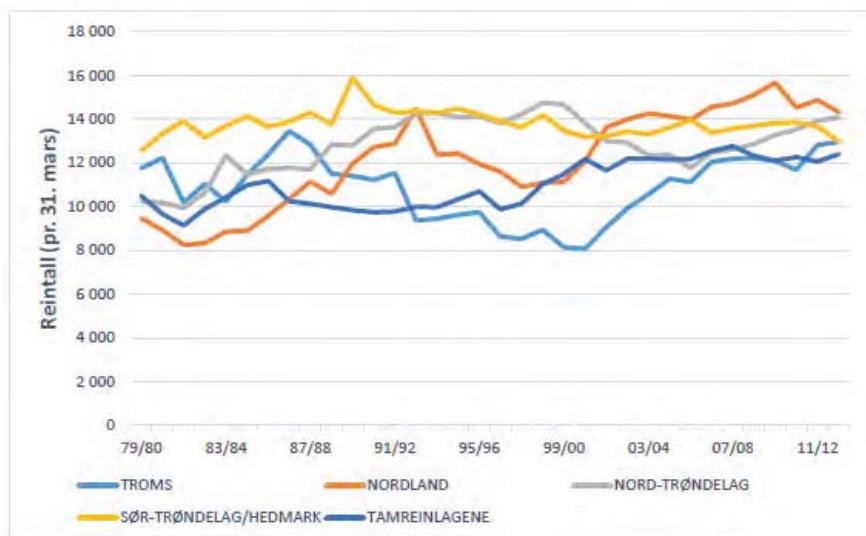
Várjjagis/Buolbmágis ges čájehit ahte njuovvandeattut leat bisson norpmaid siskkobealde, seammás go buvttadeapmi lea doalahuvvon alla dásis.

4.3.2.9 Obbalaš čoahkkáigeassu

Dán oasis čoahkkáigeasán muhtin daid deháleamos čuoggáid maid lean dás ovdalis čadahan guovlluid mielde.

Govus 4.31 Boazologu ovdáneapmi – guovluin lullelis Finnmarkku

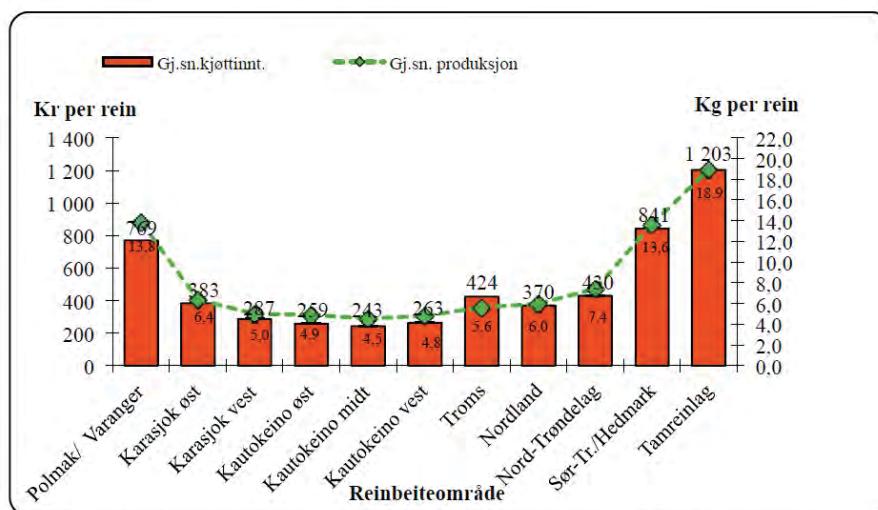
(Stáhta boazodoallohálddahus 2014:20)

Govus 4.31 čájeha ahte boazolohku Lulli-Trøndelag/Hedemárkkus lea oalle dásset, seammás go boazolohku eambbo rievddada Davvi-Trøndelag/ ja oalle ollu Tromssas ja Nordlánndas.

Govus 4.32 Gaskamearálaš biergosisaboadut juohke bohccó nammii.

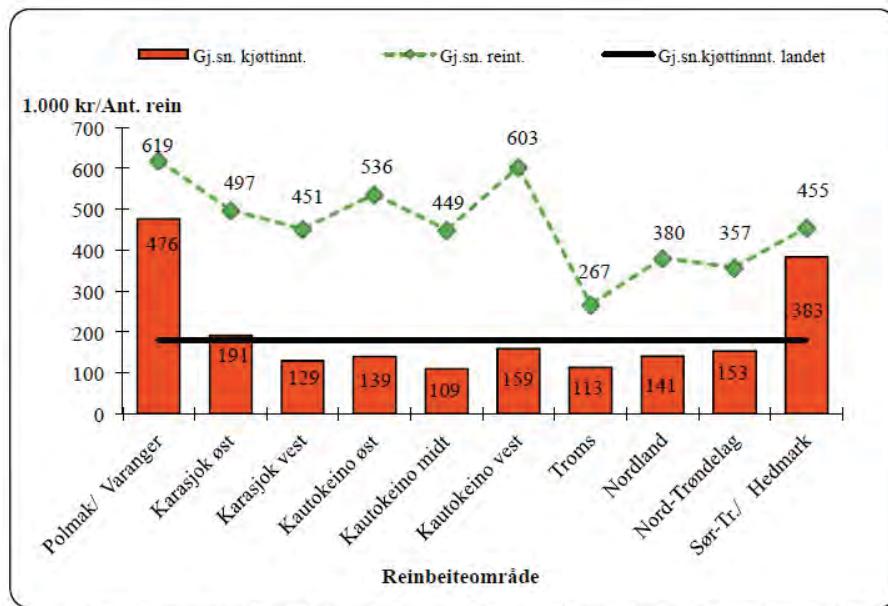
Buvttadeapmi juohke bohccó nammii (Ekonomalaš lávdegoddi 2013:22)

Govus 4.32 čájeha ahte Norggas leat stuora erohusat buvttadeami ja biergosisaboaduid ektui juohke bohccó nammii. Boazosearvvit leat positiivvalaččat earenoamáš dilis.

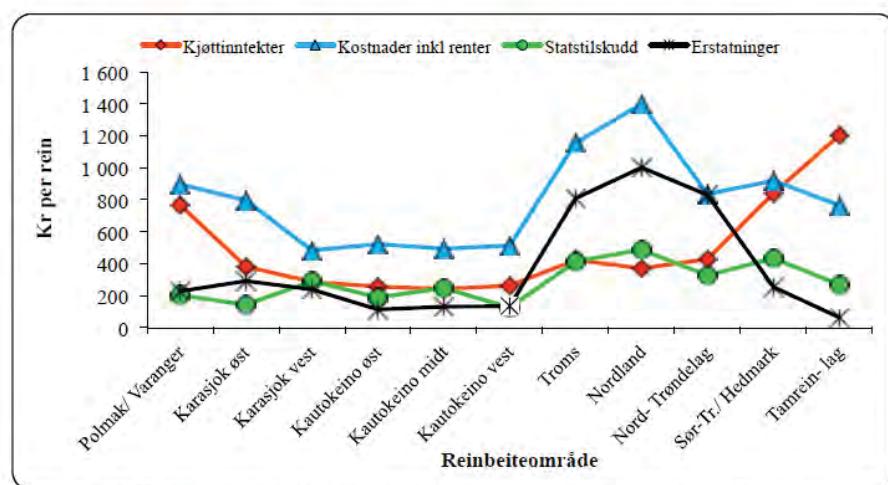
Buolbmágis/Várjjagis ja Lulli-Trøndelag/Hedemárkkus lea maid alla dássi. Davvi-Trøndelaga lea maid boahztán norpma vuolábeallái. Tromsa, Nordlánna ja Kárášjohka leat ain vuollelis dásis, ja dat eará johtolagat Finnmarkkus leat hui vuollin.

**Govus 4.33 Gaskamearálaš biergosisaboadut juohke siidaosi nammii.
Gaskamearálaš boazolohku juohke siidaosi nammii. (Ekonomalaš
lávdegoddi 2013:21)**

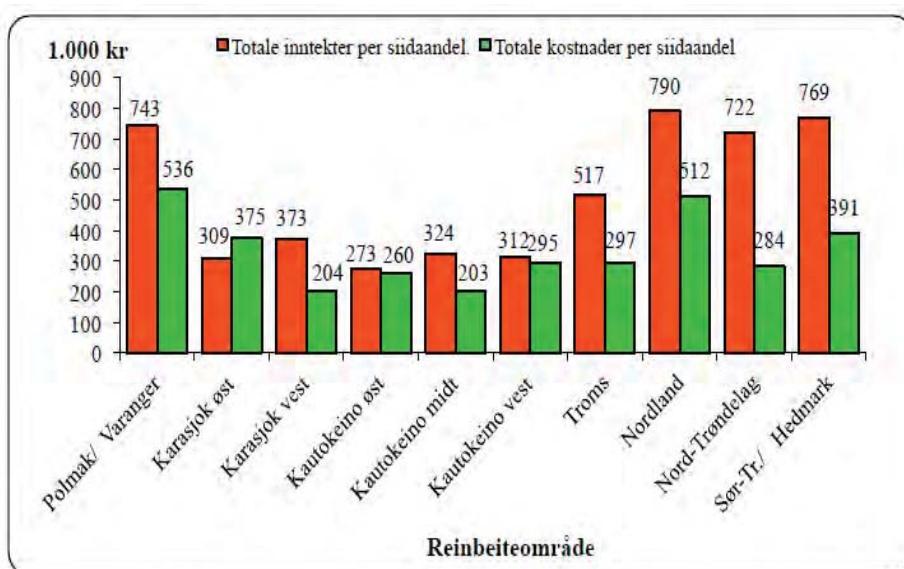
Govus 4.33 čájeha ahte biergosisaboadut juhke siidaosi ektui leat dušše Buolbmágis/Várjjagis ja Lulli-Trøndelagas/Hedemárkkus. Oaidnit maid ahte muhtin johtolagat Finnmarkkus bohtet riikadássái, sivas go siidaosis leat ollu bohccot.

Govus 4.34 Sisaboadut ja golut juohke bohcco nammii (Ekonomalaš lávdegoddi 2013:54)

Govus 4.34 čájeha ahte leat dušše boazosearvvit, Buolbmát/Várjjat ja Lulli-Trøndelaga/Hedemárku mat gokčet, dahje measta nagodit gokčat, goluid biergosisaboaduigunin. Davvi-Trøndelagas, Nordlánndas ja Tromssas ges leat buhtadusat stuora ávkin ealáhussii.

Govus 4.35 Obbalaš sisaboadut ja golut juohke siidaosi ektui (Ekonomalaš lávdegoddi 2013:56)

Govus 4.35 čájeha ahte eanas Finnmarkku guovlluin lea unnán badjelbáza dahje vel negatiivvalaš boađus ge juohke siidaosi ektui, seammás go Buolbmágis/Várjjagis ja guovlluin lullelis Finnmarkku leat gaskageardán dásis dahje lea stuora badjelbáza.

Maŋgil go lean dáid čájeha, de áiggun geahčcalit buohtastahttit eambbo daid teorehtalaš lahkoniemiid ja geassit sisa daid ekologalaš ja historjálaš fáktoriid dan čilgehussii maid gávnahan.

4.4 Analysa ja guorahallan

Nugo govus 1 čájeha, de dárbbasa boazodoalu ceavzilvuhta sihke kritikhalaš ovttaskas fáktoriid ja balánssa gaskal buvttadanvuogádaga ja dan ásahuslaš vuogádaga. Buvttadanvuogádaga bealde leat luondduresurssat guovddážis, vuosttažettiin guohthonkapasitehta. Ásahuslačča bealis dárbbasa sihke siskkáldas ja olgguldas ásahusaid. Balánsa dán guovtti gaskkas sáhttá šaddat mearrideaddjin.

4.4.1 Guovllut lullelis Finnmarkku

Boazoservviin ja Lulli-Trøndelaga boazodoalus leat oalle sihkkaris dálveguohitoneatnamat, ja Davvi-Trøndelagas ges lea eambbo riddodálkkádat. Nugo logut čájehit, de lea boazodoallu dain lulinus guovlluin, gos lea buoremus vuodđu ja gos lea bures heivehuvvon buvttadanvuodđu optimaliserejuvvon boazologuin ja eallostruktuvrain, geahča govus 2. Boazoservviin leat guhkes árbevierut Lulli-Norgga várregilážiin. Máŋgga searvvis leat sápmelaš guođoheaddjit leamaš oahpaheaddjin ja nu leat ožžon mávssolaš máhtu sámi kultuvrras. (Bitustøy 2013). Boazodoallolága § 8 addá buriid vejolašvuodđaid boazoservviide bargat bohccuiguin, nu guhká go ii čuoza goddeealuide guovllus. Boazoservviin lea alla buvttadeapmi ja unnán vahágat.

Sámi boazodoalus ges lea Trollheimen gos lea buoremus dássi. Doppe buvttadit hui ollu ja leat lossa njuovvandeattut. Sámi boazodoalloguovlluin lei Lulli-Trøndelagas/Hedemárkkus, Riast/Hylling, geat álggahedje buvttadanrevolušuvnna Norgga boazodoalus birrasiid 1980 (Riseth 2000, 2009). Dien guovllus leat ain dál buorit bohtosat, nugo leat maid oaidnán, muhto buvttadit dál veahá unnit go ovdal, go leat massigoahtán boraspiriide.

Lullisámi boazodoalus lulábealde Stjørdala lea hui suivadis historjá. Politihkaš hejoheami dihte loahpageahčen 1800-logu čuzii garrisit guvlui. Muhtin guovlluin dáppe ii sáhtán šat joatkit boazodoaluin nugo eará guovlluin, sivas go boandaservodat lei lassáneame váriid guvlui. 1800-logus lei hirbmat našunalisttalaš áigodat, goas boanddaiñ lei hui stuora dadjamuš politihkalaččat.

Sápmelaččaide Trollheimenis čuzii hui garrisit go Trollheimen ii šaddan boazoorohahkan oktasašsámelágas, ja doppe šattai gielldus bargat bohccuiguin birrasiid ovddit jahkečuođimolsuma. Trollheimen sápmelaččain lei danne guhká eahpesihkkaris dilálašvuohta. 1970-logus manne godde berošteaddji eananeaiggádat diggái boazodoalu vuostá guohtonrivttiid dihte. Alimus riekti celkkii duomus 1981 ahte Trollheimen boazodolluin ii lean iešheanálaš riekti bargat bohccuiguin vieris eatnamiin. 1984 ovddidii Ráddhehus sierra lága (Trollheimen-lága), maid Stuoradiggi ja Eanandoallodepartemeanta mearrideigga juolludit boazodollui konsešuvnna bargat bohccuiguin. Vaikko diet čovddii váttisvuodađid lobálašvuoda dáfus, de leat dat formálalaš rámmat dán boazodoalus fágalaš árvvoštallama ektui ain hui gáržžit, eai ge leat doarvái sihkkarat. Boazodoallu Trollheimenis doaimmahuvvo bures ja berrešii oažžut vejolašvuoda viidánit ja lasihit boazologu, go dat maid leat sáhttán dahkat dan manjemus 30 jagis (Danielsen og Riseth 2010).

Oktasašsámelága ja guorahallamiin dan nu gohčoduvvon «Boazosápmelaččaid lávdegottis» («Fjeldfinnkommisjoner») (Berg 1990), maid “dieđalaš” teoriijat dorjo, dagahedje sápmelaččaid sisafárrejeaddjin, geat maŋŋil leat boahán daidda guovlluide (Junge 2005). Diet maid dagahii váttisvuodađid orohagaide cakkadit iežaset beroštumiid boanddaid vuostá, geat lassánedje guvlui ja ásaħedje geassesajiid boazodoalu eanemus adnon geasseguohumiidda (livvasajiide). Diet mielldisbuvttii ahte diet boazodoallu manai ollu maŋos birrasiid ovddit jahkečuođimolsuma (Fjellheim 2012). Go odđasit organiserejedje ja odđa čuvgejupmi šattai boazodoalus Plassje guovlluin maŋŋel soađi gitta 1980-lohkui, de ovdánedje ollu 1980-logu rájes buvttadeami ektui ja ekonomalaččat. Ledje ge lullisápmelaččat geat ovddas manne NB拉斯 dan áigodagas go galge vuodđudit dan odđa boazodoallopoltihka, go álggahedje boazodoallo válđošiehtadusa (1976) ja go odđa boazodoalloláhka (1978) bodii. Dat dagahii ahte ožžo boazodoallopoltihka mii heivii sin doaibmanmállii (Riseth 2000, 2009).

Earenoamážiid 1990-logus čájehuvvui ahte vaikko boazodoallopoltihka, suorgepolitihkkan, lei bures mannan lullisámi guovlluin, de gáhttejuvvoyedje boazoguohitoneatnamat ain hui hejot. Plassje guovllus manne ollu eananeaiggádat diggái 1980- ja 1990-logus boazodoalu vuostá. Boazodoallu vuottahalai mánŋga ášsis ja ožžo Alimusriekteduomuid iežaset vuostá dainna ákkain mii goaridii boazodoalu rivttiid, maiddái siskkobealde iežaset orohagaid. Rievdađeami mii bodii boazodoallolágas 1996 nannii boazodoalu sajádaga veahá, muhto Alimusrievtti plenumduopmu (Selbu-duopmu) lei buoret, mii celkkii ahte boazodoallo rievttit galge veardiduvvot iežaset eavttuid vuodđul. Lea garra sisabahkken ja lea juoga mii ain lassána gávpogiid lahka servodaga lustadoaimmaid dihte (Lie et al.2006).

Davvi-Trøndelaga boazoguohtonguovllus ledje, gitta álggu geahčái 1990-logu, hui buorit buvttadanlogut. Sivas go boraspiret leat lassánan, de leat orohagain dál oalle ollu vahágat. Dat lea mielddisbuktán ahte buvttadeapmi lea njiedjan alla dásis gaskageardán dássái.

Go Norga bijai johtui Bernkonvenšvnna vilda elliid ja šattuid birra, de ii beassan boazodoallu dasa maidege váikkuhit. Boraspriid lassáneapmi lea dagahan ahte masset ollu bohccuid ráfäidahtton boraspiriide. Eanemus dovdo dat Davvi-Trøndelagas ja lea mielddisbuktán čalbmáičuhcci unnit buvttadeami dan manjemos moaddelogi jagis. Boraspirestatistikkkii ii leat nu álki váikkuhit ja duođašteapmi maid ii leat álki. Boazodoallofágalaš árvvoštallamat ges lohket ahte muhtin orohagat sáhttet šaddat heaitit, go sii masset nu ollu njijnejelasaid (buvttadanbohccuid) (Danell 2010).

Nordlanda ja Tromsa leat dat guovllut gos ii leat nu buorre dálvedálkkádat (Tveraa m.fl.2007), ja njuovvandeaddomateriála ealáhuslistus maid duođašta daid čálliid čoahkkáigeasu, go bohccot dain guovluin leat mihá stuoribut ja de cevzet maid buorebut goavvi dálvviid. Guorahallamat mat čájehit ahte goappaš guovluin šadet unnán miesit ja buvttadit unnán, sivas go masset nu ollu boraspiriide.

Goappaš guovluin lea liiggás guohtoneanakapasitehta (Boazoguohtonkommisuvdna 1967, Boazoguohtonkommisuvdna 2001). Ealáhuslistu čájeha maid ahte unnimus okta orohat ii adno boazodoalus. Dálá dilli dan rádjerasstildeaddji boazodoalus gaskal Norgga ja Ruota lea leamaš eahpečielggas juo máŋga lagi. Dat Norgga-Ruota boazoguohtonkonvenšvdna, maid soabadalle 1972, nogai 2002. Vihtta lagi jotke ain doaimmaid nugo ovdal ge dahke, dan botta go urde siehtadallamiid. Okta fágalávdegoddi celkkii 2001 ahte dat odđa konvenšvdna galgá láhčit dili vai dat rádjerasstildeaddji boazodoallu šaddá ekologalaš, ekonomalaš ja kultuvrralaš ceavzil. Lávdegoddi oaivvildii ahte go goappašagain leat beroštumiid goabbat bealde ráji, de fertejít boazosápmelaččat ieža siehtadit báikkálaš siehtadusaid, ja stáhta ges ferte ráhkadir njuolggadusaid vai dat šaddá vejolažžan (Pavall 2007). Manjnjil dán lea leamaš gulaskuddanáigodagat ja stáhtat leat siehtadallan guktii, manjemos loahpahuvvui 2009. Konvenšvdna vuolláičállui goappaš stáhtain 2009, muhto ii ratifiserejuvvon. Konvenšvdnaárvälsä proseassa lea leamaš hui váttis.

Dan botta go urde dan odđa konvenšvnna mearridii Norga 2005 ovttabeallasaš lága mii guhkidii 1972 konvenšvnna, seammás go Ruotta ges lea dan oaivilis ahte go ii leat konvenšvdna, de lea Lappékodicilla mii doaibmá. Go ii leat dohkkehuvvon konvenšvdna doaimmas, de lea dat dagahan goabbat lágan váikkuhusaid sihke Norgga beale ja Ruota beale boazosápmelaččaide. Ruota boazosápmelaččat eahpidit rievttalašvuoda dan 2005 Norgga lágas ja leat joatkán johtit Tromsii lobi haga, dan lága ektui. Norgga eiseválldiid ges leat bákkuin vuojehan ealuid eret, vel dakkár guovluin nai maid Norgga boazosápmelaččat eai ane (Ávgolatnjárga). Orru dego nu ahte Ruota eiseválldit dorjo iežaset sápmelaččaid dás go oaivvildit ahte lea Lappékodicilla mii gusto, muhto Ruota siehtadallan ovddasteaddji Lars Norberg lea geažuhan ahte dat ii leat nu ovdamunni. 2004 jerrojuvvui Ruota boazodolliin vuosttaš geardde maid sii oaivvildedje konvenšvdna siehtadallamiid birra. Jearaldat lei áigo go viidásit dohkkehit guhkiduvvot 1972-konvenšvnna. Vástádus lei ovttajienalaččat ii.

Manjnjil go Ruotta logai ahte eai áiggo guhkedit konvenšvnna, ovdanbuvtii Norberg strategiija Ruttii, mas Ruota boazosápmelaččat galge gáibidišgoahtit ruovttoluotta guovlluid maid ledje massán 1972 konvenšvnnsas. Dakka manjnjil dien, de šattai dat hárjánan diplomáhtta heaitit ámmáhis (Norberg 2007). Čakčamánu 2012 oaččuiga Norgga ja Ruota Sámedikkit ovttas Ruota Sámiid Riikabellodagain ja Norgga Boazosápmelaččaid

Riikkaservviin ovddasvástádusa Norgga ja Ruota ráđđehusain bargat viidásit oažžut fas Norgga-Ruota boazoguohtonkonvenšuvnna, mii vuhtii váldá buohkaid rivttiid ja beroštumiid buori vuogi mielde. Riikarasttildeaddji sámi bargojoavku, maid Norgga Sámediggi jođihii, buvtii ovdan árvalusa odđa konvenšuvdnatekstii³⁹ njukčamánu 2014. Dál lea dan guovtti stáhta duohken fuolahit ahte 42 boazoorohaga ja čearu viimmat ožžot fas ortnet dilálašvuodaid riikarájiid rastá.

4.4.2 Finnmárku

Finnmárkkus ledje 2013 73 % buot bohccuin Norggas mat gullet Norgga stáhtaborgáriidda, ja lea maid eanas ožžon dan almmolaš fuomášumi maid boazodoallu oažžu, maiddái eiseválddiid bealis.

Nugo maid boahtá ovdán dan ovddit oassekápihtalis, de ii leat stáhta lihkostuvvan iežas politikhain oažžut boazologu unnut Kárášjogas ja Guovdageainnus. Dasa leat máŋga siva. Okta vuđolaš váttisuohtha lea ahte ii lean ollislaš guorahallan dán boazodoalu heivehandilálašvuhtii, go odđastumiid loahpageahčen 1970-logu álggahuvvojedje. Praksisas álggahedje doaimmaid mat ledje ráhkaduvvon ovttas lullisámi boazodoaluin, gos lea ollu unnit hivvodat ja lea áibbas eará politikhalaš historjá (Riseth 2000, 2009). Dilli Várjjagis/Buolbmágis sulastahttá eambbo dan lullisámi málle, go doppe leat unnit boazoeaiggádat ja go sii áigá ráhkadedje strategijaid mas barget dan ala ahte njuvvet eambbo misiid ja vai šaddá ekonomalaš badjelbáza.

Ásahuslaš guorahallan deattuha ahte rievdamat 1960- ja 1970-logus, sihke teknologalaš revolušuvdna ja eambbo ovttaiduhettimin stuora servodagain, dagahedje eambbo stivrendárbbu, juoga maid boazodoalu iežas ásahusat eai nákcen dahkat. Geassesiidarájiid ja rabas viiddis eatnamat, gos leat unnán lunddolaš rájit, ja ollu boazodoallobearraša ja siidda, dahke maid daid guovluid hui rašsin viidáneapmái (Riseth & Vatn 2009).

Kárášjogas ja Guovdageainnus ledje boazodoallošiehtadusa doarjaortnegat veahkkin praksisas lasihit boazologu (Riseth 2000, 2009, Hausner et al. 2012). Mielhálddašanorgánat (Guovllustivra ja Boazodoallostivra) – main ledje eanas boazosápmelaččat, mearridedje nu alla alimus boazologuid Finnmárku duoddarii 1980-logus, ahte boazodoalloláhka ii veahkehan ráddjet daid. Okta oassi dán govas lea maid ahte máŋga bozolaš boazoeaiggáda ja siidda eai háliidan gáržžidemiid (Karlstad 1998). Go boazolohku goitge njiejai 1990-logus, dáhpáhuvai dat dan dihte go ledje moadde goavvi dálvvi.

Stuoradiggediedáhus “Ceavzilis boazodoallu” (St. meld 28 (1991-92)) guorahalai boazodoallopoltihka ja adde eambbo ieštivrema ealáhussii. Loahpas 1990-logu gáibidii NBR čielggadit odđa boazodoallolága, boazodoalu dárbbuid ektui. Dien doahtaledje eiseválddit. Odđa boazodoallolága láhkalávdegottis ledje eanas boazosápmelaččat ja jodiheaddji lei geasa lei nanu luohttámuš boazosápmelaččaid gaskkas. Čielggadeamis (NAČ 2001:35) adde siidadilálašvuhtii guovddáš saji, juoga maid 1978 boazodoalloláhka ii vuhtiiváldán. Orohagat ožžo ovddasvástádusa mearridit alcceaseaset boazologu go ráhkadir *doaibmanjuolggadusaid*. Dat heive bures oktii dainna odđaáigášaš oktasašresursadutkamiin (geahča teakstaboksa 1), mas eanemus lági mielde lea ieštivren ja mas ráddje eiseválddiid

³⁹ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/aktuelt/nyheter/2014/mars-14/Norsk-svensk-reinbeitekonvensjon.html?id=753732>

seaguheamis. Dasto lei ollu oktavuohta ja gulahallan departemeanttain, Sámedikkiin ja NBR dan áigodagas go barge guorahallamiin dasságó odđa lähka mearriduvvui 2007, ja orru leamaš oalle ovttajienalašvuhta dasa ahte dál ožžo dohkálaš boazodoallolága (Gundersen & Riseth, 2013).

Go odđasit boazolohku lassánišgodii, de lei guovddáš eiseválddiide, earenoamážiid Stuoradikki fágalávdegoddái, cuogga ovdalaš fuolastumiid fas boltut bajás. Finnmarkku boazolohku lea ovddiduvvon guovddáš boazodoallopoltihkalaš gažaldahkan mángii Stuoradiggedigaštallamiin 1980-logu rájes. Guokte stáhtarádi, Sponheim (2005) ja Brekk (2011), celkkiiga media bokte ahte bággonjuovvandoaimmaquin ferte unnidit boazologu. Jákkipimis lei sudnos dárbu gáhttet iežaska Stuoradikki kritihka vuostá. Lei goitge Riikarevišuvnna reporteren mii dagahii ahte guovddáš eiseválddit praktikhkalaččat rievadedje politihkalaš linnjá gulahallamis konfrontašuvdnii. Riikarevišuvdna lea olggosaddán guokte raporta mas fáddán lea ceavzilis boazodoallu Finnmarkkus. Vuostážis (2003) bodii ovdán go galge meannudit odđa boazodoallolága, ja dat (Riikarevišuvdna 2012) bodii maŋjil go odđa boazodoalloláhka lei doaibmagoahtán ja boazolohku lei jođánit lassáneame miehtá 2000-logu, seammás go ledje váilevaš mearrádusat bajimus boazologu ektui. Go Stuoradiggi meannudii Riikkarevišuvnna rapportta odđajagimánu 2013, de gáibidedje ahte departemeantas galggai leat ovddasvástádus gáibidit ahte Boazodoallostivra mearrida *heivvolacčat unniduvvon boazologu* muhtin orohagaide ja siiddaide, mat eai lean ráhkadan láhkamearriuvvon unnidanplánaid. Dan leaba departemeanta ja Stáhta boazodoalloháldahus oskkáldasat dahkan.

Dás áiggun geahčadit Riikkarevišuvnna guokte rapporta. Váldogávdnosat dán rapportas leat čuovvovaččat:

- (1) «Mihttu oažžut ekologalaš ceavzilis boazodoalu ii leat vel olahuvvon. Stuora oassi Finnmarkku duoddaris lea guorban, sivas go leat badjelmeare ollu bohccot. »
- (2) «Leat ain oinnolaš headjuvuodat Eanandoallo- ja biebmodepartemeantas stivremis, dan ektui movt joksat ceavzilis boazodoalu, vaikko stivren lea šaddan buoret. Oassemihttu oažžut ekologalaš ceavzilis boazodoalu gal lea doaimmahuvvon, muhto ekonomalaš ja kultuvrralaš ceavzilvuoda mihtuid eai leat doarváí doaimmahan. »
- (3) «Lea čájehuvvon ahte boazodoalloláhka ja boazodoallošehtadus leat báneheamit go galgá sihkkarastit ceavzilis boazodoalu» (Riikarevišuvnna 2012:9).

Revišuvnna mearkkašumiin cuiggodit man ollu lea eanan guorban ja čujuhit maid ahte gaskamearálaš njuovvandeattut ja biergobuvttadeamit eai olát ekologalaš ceavzilvuoda eavttuid rádjearvvuid, ja mearkkašahttet ahte boazolohku ferte 20 proseanttain unniduvvot. Revišuvdna oaidná maid Stuoradikki mihttu ii leat čáđahuvvon ja čujuhit ahte Finnmarkku boazoeaiggáidiid ekonomalaš dilli lea veáraskan ja dadjet maid ahte *«ii leat vejolaš veardádallat leago boazodoallu ekonomalaš ja kultuvrralaččat ceavzil, go mihtuid eai leat doarváí bures doaimmahan»*.

Stivrema váilivuođaid mearkkašupmái čujuha revišuvdna ahte sihke váilevaš čielggadeapmi movt álbmotrievttalaš geatnegasvuodaid galget vuhtiiváldit ja movt konsultašuvdnašehtadusa sáhttá buorebut geavahit. Čujuhuvvo maid ahte ii leat nu buorre go departemeanta ii leat fuolahan ahte Boazodoallostivra mearrádus alimus boazologu ektui ii leat čáđahuvvon.

Go guoská boazodoallošehtadussii, de cuiggoda revišuvdna váilevaš diehtojuohkima doarjaortnegiid váikkuhusaid ektui, go guoská dasa movt olahit ceavzilis boazodoalu mihtuid. Riikarevišuvdna oaivvilda ahte proseassa oažžut dohkkehuvvot

doaibmanjuolggadusaid, mat galget čielggadit guohtongeavaheami ja mearridit alimus boazologu, lea váldán beare guhkes áiggi. Sii deattuhit maid man dárbbashaš lea ahte dálveorohagaide mearridit doaibmanjuolggadusaid main lea alimus mearriduvvon boazolohku. Dasa lassin čujuhit ahte departemeanta ferte eamboo ovddasvástádusa váldit ráhkadir unnidanplánaid ja čađahit boazologu unnideami.

Riikarevišuvnna ávžžuhusat ledje mearkkašumiid mielde ja nugo namuhuvvon, de leaba departemeanta ja Stuoradiggi čuovvolan ášsi nugo revišuvdna lea ávžžuhan.

Mu kommentárat Riikkarevišuvnna árvvoštallamii ja eiseválddiid čuovvoleapmái lea májggabealat. Ii leat gal oba eahpádus ge revišuvnna duohta čilgehus guohtondilálašvuoda ja doaibmaekonomijja birra lea duohta. Diehtelas ii leat veahá ge buorre go eiseválddit eai leat nagodan čuovvolit iežaset mearrádusaid, ja eaige leat mearridan alimus boazologu daidda eanemus hearkkimus guovluide, dálveorohagaide. Dasa bisána ge mu ovttaoaivilvuhta.

Viidásit oaivvildan ahte sihke (1) Riikarevišuvnna árvvoštallamat ja ávžžuhusat eai leat logihkalaččat ákkastallon ja (2) ahte sihke revišuvnna ávžžuhusat ja guovddášeiseválddiid čuovvoleapmi lea čielgasit *báinnahallon instrumeantalaš mihtuin – gaskageardán jurddašemiin*. Dán áigguna lagabui čilget.

Vuosttažettiin ii leat Riikarevišuvdna logihkalaččat ákkastallan go (a) cuiggoda eiseválddiid go eai leat doaimmahan oassemihtuid ekonomalaš ja kultuvralaš ceavzilvuoda ektui ja nu maid váilot dárbbashaš stivrejumi diedut seammás go (b) ávžžuha eamboo beaktulis stivrema ja deattuhu buorebut čađahit mearrádusaid. Movt dán galgá ipmirdit? Jus ekologalaš ceavzilvuhta boahťa ovdalii go ekonomalaš ja kultuvralaš ceavzilvuhta, manne de lea nu dehálaš stivrejumi dieduin daid eavttuid ektui?

Nubbi lea áibbas čielggas ahte Riikarevišuvdna, ja nu maid departemeanta ja Stuoradiggi, almma makkárge vuoduštusa, rievadidit stivrema ovttabeallásaš stivremin, mas geahččá badjin vulos (command and control):

«*Boazodoallolága ektui galget orohagat doaibmanjuolggadusaid boktet čielggadit guodoheami ja mearridit alimus boazologu. Doaibmanjuolggadus lea eaktu mainna olaha ekologalaš ceavzilis boazodoalu mihtu. Vaikko lea ge leamaš hoahppu oažžut mearriduvvot doaibmanjuolggadusaid, main lea alimus boazolohku mearriduvvon, de lea proseassa ádjánan njeallje ja bealle jagi. Riikarevišuvnna árvvoštallama mielde lea dat beare guhkes áigi*» (Riikarevišuvna 2012:9).

Eiseválddiid eai leat gierdevaččat go proseassat gaskal boazodoalu ja boazodoalloeiseválddiid manná nu njozet. Diet ii leat oðas. Diet lea čađa gaskka leamaš fáddán Stuoradiggedigaštallamiin boazodoallolága ektui, ja juoga mii geardduhuvvo ovdalaš Stuoradiggedigaštallamiin 1980-logu rájes (Gundersen og Riseth 2013). Orru degó dál lea eamboo jáhkku daidda bággoláhkavuođuide dan oðđa lágas go 1978-lágas, go dál mearridit ná.

Go viidábut geahččá, de ii leat nu imaš go guovddášeiseválddit leat báinnahallan stivrenvuohkái mas badjin geahččá vulos, muhto lea mearkkašahti go leat dat seamma guovddášeiseválddit mat eai leat lihkostuvvan 1980-logu rájes mearridit ja čađahit stivrema badjin vulos, ja go de 2007 leat mearridan oðđa lága, mii addá boazodollui alcces eamboo fámu orohagaid ja siiddaid bokte, de ii leat eiseválddiin gierdevašvuhta diktit daid oðđa ásahusaid burest boahtit johtui, ovdal go de báhkkegohtet sisá ja stivregohtet olles proseassa.

Retoralaččat sáhttá jearrat: Mii lea njeallje ja bealle jagi positiivvalaš bohtosiid haga 30 lagi ektui?

Vaikko leage ovttajienalaš Stuoradiggi duogábealde dán, de fuolastuvan dasa movt eiseválldiid stivrengeahčaleapmi váikkuha váttisvuodaid čoavdimii. Sáhttá vel váikkuhit dasa ahte moive ja majda dan. Dan doaivvun go heivehuvvon unnideapmi (bákkuin čadahuvvo, jus lea dárbu) čielgasit čuohcá nuoraide (geain leat unnán bohccot) ja earáide geat juo leat unnidan ealuideaset, seammás go “stuorámusaide” boahtá leat buorrin. Eará sániiguin dadjat, de orru čielggas ahte doaibmabijuin lea unnán legitimitehta ealáhussii, ja dat baicca čuohcá siskkáldas riidduide, iige čoavdde daid. Mávssoleamos lea várra dat *ahte ii ávkkut unnidit boazologu dakkaviđe, jus eai nagot ásahit stargadis čovdosiid, mii hehtte boazologu lassánit fas oddasit. Dat eaktudivčče unnimusat siskkáldas ovttaoaivilvuoda daidda guoski boazoeaiggádiidda.*

Muđui jahkán sáhttá vuordit juo dainna guohtondeattuin mii dál lea, ahte luondu ieš stivregoahztá, muhtumin goit, ja unnidigoahztá ealuid, nugo dáhpáhuvai 1990-logus. Sihke ellíidsuodjaleami ja ekonomalačča hárrái, de berrejít dieđusge dat guoskevaš boazoeaiggádat ieža váldit ovddasvástádusa njuovvat ovdal go nu dáhpáhuvvá.

Sáhttit goitge maid dadjat ahte dássážii eai leat boazoeaiggádat Guovdageainnus ja Kárášjogas, dahje eai leat doarvái sis, geat leat nagodan ja háliidan ovttasbargat, vai doalahit ealáhusa ceavzilvuoda. Vaikko dat alla boazolohku lea čielga váttisvuoda, de áiggun cuiggodit eiseválldiid go eai beroš dain mávssoleamos oahpuin oktasašresursadutkamis: *Likhostuvvan resursahálddašeapmi eaktuda ahte resursageavaheaddjit ieža, dán oktavuodas boazodoallit, ožžot ovddasvástádusa čoavdit iežaset váttisvuodaid. Nugo maid namuhuvvon, de lei dát maid okta váldoáigumušain dan odda lágas.*

Oktasašresursadutkamis (geahča teakstaboksa 1) boahtá ovdán ahte ferte huksejuvvot ásahuslaš vuogádagat, gos resursageavaheaddjit ieža stivrejít njuolgadusaid ja gos ieža sáhttet čoavdit riidduid. Dat leat dakkár vuogádagat mat šaddet stargadat ja sáhttet doaibmat mánggaid buolvvaid (Ostrom 1990). Lea čielggas ahte leaba Guovdageaidnu ja Kárášjohka gos ii leat balansa ovttasbarggus gaskal buvttadanvuogádaga ja dan ásahuslašvuogádaga (geahča govus 1). Lea dárbu nannet dan ásahuslaš rievdadankapasitehta. Oainnán 2007 boazodoallolága bargu lei hui vuđolaš dan ektui.

4.5. Čoahkkáigeassu ja konklušuvdna

Álggus čujuhin ahte ceavzilvuhta lea hui áigeguovdilis fáddá sihke gaskariikkalaš biraspolitiikas ja ahte das lea leamaš hui dehálaš rolla boazodoallopolitihka digaštallamiin juo badjel 20 lagi. Deattuhin maid ahte historjjálaččat ii leat ceavzilvuoda mihttu leamaš dieħtellassan boazodoallopolitihkas.

2007 Boazodoalloláhka vuoduštuvvo dan ala ahte boazodoallo galgá leat sihke ekologalaš, ekonomalaš ja kultuvralaš ceavzil. Lean čujuhan ahte jus galgá sáhttit veardidit jus dát áigumušat duođas duohtandahkkojit, de ferte sáhttit vástidit makkár faktorat váikkuhit ceavzilvuhtii ja movt dat doibmet ovttas. Mii fertet maid sáhttit veardidit ja mihtidit man buorre ceavzilvuhta lea, dahje movt dat ovdána.

Bajit plána ektui lea mu vuolggasadji iežan ráhkaduvvon rámmavuogádat, mii lea heivehuvvon oktasašresursadutkama lahkoneapmin. Dat lea vuodđun oktavuhtii gaskal bavttadanvuogágaga ja ásahuslašvuogágaga, mii boahtá leat ceavzilvuoda mearrideaddjin. Dasto lean válđán mielde daid nu gohčoduvvon nanu oktasašresursaásahusaid hábmenprinsihpaid ja lohkan ahte dat berrejít leat ráđdeaddin dasa movt ceavzilvuoda vugiin sáhttá hálđdašit sosiálaekologalaš vuogágagaid, mat leat heivehuvvon oktasašresurssaide.

4.5.1 Ceavzilvuohta máŋgga dimenšuvnnas

2007 Boazodoalloláhka ii čilge dađi eambbo maid dat iešguđetlágan ceavzilvuoda doahpagat mearkkašit ja makkár oktavuhta dain lea. Nugo namuhuvvon, de ferte ekologalaš ceavzilvuohta leat vuodđun luondduresursa ealáhusas. Ekologalaš ceavzilvuohta lea danne dakkár movt buoremus lági mielde válđá vára luondduvuodus. Ekonomija meroštallo dávjá báikedollui mas leat vátna resurssat. Dat kultuvrralaš ceavzilvuohta čujuhuvvo lassin boazodoalloláhki, maiddái §110a vuodđoláhki, álmotriektái ja Norgga geatnegasvuhtii sápmelaččaid ektui nugo eamiálbmogiin.

Dássázii lea dušše ekologalaš ceavzilvuohta maid EBD lea doaimmahan, go lea ásahan indikáhtoriid ekologalaš ceavzilis boazolohkui (2008). Sáhttá leat ágga cuiggodit daid eavttuid, movt dat váikkuhit ceavzilvuhtii, go dat eai fátmmas boazodoalu iežas oasi biologalaš máŋggabealatvuhtii dahje olgguldas áitagiid, mat bohtet boazodoalu vuostá, nugo guohtoneatnamiid massin. Movt seailluhit luondduvuodu viidáseabbo eará go guohtuma ektui, dan birra ii leat mihkkege eavttuin.

Boazodoalu bavttadanteorija (Lenvik 1989, Kosmo ja Lenvik 1985) ráhkada gaskavuoda gaskal ekologijja ja ekonomijja. Dat ásahuvvon ceavzilvuodaæavttut huksejít vuosttaš oasi dán teorijjas; optimaliseret guohtuma. Nubbi oassi lea optimaliseret eallostruktuvrra, mii lea oassi dan ekonomalaš ceavzilvuodas, bavttadeami dáfus. Eará mavssolaš oasit ekonomalaš ceavzilvuodas fertejít leat váhát- ja gollodásit, muhto ferte maid vuhtii válđit eará ekonomalaš faktoriid.

Kultuvrralaš ceavzilvuohta lea boazodoalu árvvuin eará go dat ahte bavttadit bohcc bouktagiid iežaset atnui ja gálvvuid maid sáhttá vuovdit ja dinet márkanin. Dat fertejít leat, nugo namuhuvvon, čatnasit sámi árbevieruide ja báikkálaš várregiliárbevieruide. De berre gudnejahttít ja árvvus atnit boazosápmelaččaid árbedieduid ja strategijaid movt čoavdit váttisvuodaid, seammás go doalaha boazodoalu dakkár dásis, mas lea vuodđu ealli sámi báikkálašservodahki.

Dássázii ii leat politikhkalaččat guorahallon makkár balánsa galgá leat gaskal daid ipmárdusaid. Boazoaláhus sáhttá ovdamearkka dihte leat ekologalaš ceavzil, mas leat unnán ovttadagat mat leat ekonomalaš ceavzilat, seammás go kultuvrralaš ceavzilvuohta sáhttá leat rašsi, danne go ii vuhtiiváldde árbejuvvon árbevieruid, dahje ahte boazodoalloálbmot lea nu unni dahje leat heajos čanastagat sámi servodahki.

4.5.2 Árvvoštallan

Go geahččá stuorit oktavuodaide, de áitet luondu sisabahkkemat boazodoalu luondduvuodu, mii fas bidge sihke guohtoneatnamiid ja doaibmaguovlluid, ja muosehuhttá sihke bohccuid guođudettiin ja doaimmahettiin ealáhusa. Earret eará davviguovlluidpolithkain ja eiseválddiid ángiruššan ruvkedoaimmaide lea ágga vuordit ahte boazodoalu guohtoneatnamiidda lassánit

sisabahkkemat. Diet čuohcá olles boazoealáhussii Norggas. Dien oktavuođas fuolastuvan go eiseválldit leat heaitthan guovllustivrraid. Ealáhusas váilu dál guovllu politihkalaš sektororgána. Oktavuohta sihke fylkkasuohkanii ja Sámediggái lea čielgasit hedjonan (Riseth 2014).

Klimárievdamat, mat dál dáhpáhuvvet, dagahit hástalusaid boazoealáhussii (Riseth ja earát 2009), earret eará sáhttá guovlluid vuovdiluvvan, nugo Finnmarkku duoddaris, dagahit ahte guohponeanakapositehta unnu (Karlsen ja earát 2012). Bievlaeatnamiin lea boazodoallu ieš mii veahkeha ollu, vai ii vuovdiluva nu bahul, go doalaha doarvái guohtondeattu. Den Herder ja earát (2004) duodaštedje ahte doppe gos leat eambbo go 3-4 bohccó juohke km², doppe ii vuovdiluvvan nu bahul Davvi-Suomas. Diet dutkan čađahuvvui guovlluin gos lei unnán šaddogeardi, nugo čearuin. Doppe gos lea buoret šaddogeardi, doppe sáhttet leat arvat eambbo bohccot (Olofsson & Oksanen 2005, Riseth & Oksanen 2007, Tømmervik ja earát. 2010) ovdal go biologalaš valljivuohta njiedjá. Seammás go boazoguohtun vissis mearis lea mávssolaš, vai ollu hearkkes duottaršattut cevzet (Olofsson & Oksanen 2005).

Daid bajit áitagiid ektui, nugo lean čilgen ovDALIS, de lea jeageleatnamiid guorban ráddjejuvvon váttisvuohta boazodoalus Kárášjogas ja Guovdageainnus. Lea maid dehálaš muitit daid vuordemeahttumis positiivvalaš bohtosiid maid gozihanprógramma dagai dáin jeageleatnamiin: *Oddasit šaddan dáhpáhuvai mihá jodáneabbo go ovdaš dutkamat dadje* (Tømmervik ja earát 2012). Goitge lea ágga deattuhit ahte *stuora oassi Kárášjoga ja Guovdageainnu boazodoalus ii leat ekologalaš dahje ekonomalaš ceavzil*. Guorban jeageleatnamat dagahit (nugo Suomas) ahte lassibebman lea lassánan earret eará suinniguin, mii media bokte lea beaggán ahte lea šaddagoahtán birasváttisvuohtan. Diet ja lassigollu mii dainna šaddá, mielddisbuktá ahte boazodoalus ii leat šat dat ovdamunni ahte lea heivehuvvon birget dušše dainna lunddolaš guohumiin.

Lean maid fuolastuvvan dainna go eiseválldiid stivrenángirvuohta sáhttá mielddisbuktit botnjat eret dain dárbbašlaš proseassain, main mearrida bajimus boazologuid ja unnideapmái. Berrešii baicca bargat dan guvlui ahte gávnahit luohtehahtti vugiid mas buohkaide lea ávki. Fertet maid eambbo fokus leat dálveguohitoneatnamiid ektui.

Nordlánndas ja Tromssas lea golbma stuora váttisvuoda. Vuosttás lea váttis dálvvit. Dan oasis mainna sáhttá juoidá dahkat lea oččodit sihkkarit dálveguohitoneatnamiid Ruotas Norgga-Ruota boazoguohtonkonvenšvnna bokte. Nubbi ges lea ahte áibbas unnán ávkin atnet geasseguohtonresurssain. Dien sáhtášii čoavdit go Ruota boazosápmelaččat beasašii guodohit dain eatnamiin. Dien ferte maid Norgga-Ruota boazoguohtonkonvenšvnna bokte čoavdit. Danne lea hui dárbu ahte eiseválldit čuovvolit sámi bargojoavkku barggu, maid Norgga Sámediggi lea jođihan, vai oažžu ratifiseret konvenšvnna nugo sámi oasálaččat leat soahpan.

Goalmmát váttisvuohta lea boraspire lassáneapmi. Davvi-Trøndelagas lea dát váttisvuohta ain stuorit go Nordlánndas ja Tromssas, ja lea maid hui stuora váttisvuohta vel Lulli-Trøndelagas/Hedemárkkus maid. Lea hui čielgasit dárbu ollu unnidit boraspiriid, vai fas olahit ceavzilvuoda dan dássái go lea vejolaš dain guovlluin.

Trollheimen boazodoallu dárbbaša viidát rámmaid (Danielsen og Riseth 2010). Boazoservviid boazodoalus ii leat materálain sáhttán oaidnit ceavzilvuodáttisvuodaid.

4.5.3 Čoahkkáigeassu ja ávžžuhusat

Oainnán dat deháleamos ceavzilvuodáttisvuodat, mat boazoealáhusas leat, leat olgguldas dilálašvuodat, nugo sisabahkkemát guoh toneatnamiidda, ja boraspirepolitihka mii ii válde vuhtii luondu ealáhusaid. Stuora oassi Guovdageainnu ja Kárášjoga boazodoalus ii leat ekologalaš ja ekonomalaš balánssas. Boazologu heiveheapmi gal ii sáhte dáhpáhuvvat ávddalaš ja beaktilis vugin, nu guhká go eiseválldiid eai doahttal boazosápmelaččaid kultuvrra ja iešmearrideami, nugo Norga lea riikkaidgaskasaččat geatnegahton. Guovllustivrraid heaittiheapmi dáhpáhuvai goitge, vaikko sihke NBR ja Sámediggi garrisit vuosttalledje.

Vai boazodoalu lea ceavzilvuhta, de ávžžuhan čuovvovaččat:

Eiseválldit fertejít boahtte Stuoradiggediedáhusas boazodoalu ceavzilvuða birra ovddidit politihka, mii čielgaseappot gáhtte boazodoalu doaibmaguovlluid. Eiseválldit fertejít maid deattuhit man positivvalaš lea go boazodoallu doalaha rabas eanadagaid ja biodiversitehta.

Konsultašuvdnaortnet mii álggahuvvui 2005, ferte eambbo aktiivvalaččat geavahuvvot, vai ovddida geatnegahton gulahallama boazosápmelaččaiguin, NBR ja Sámedikkiin. Dat livčče eambbo nugo eiseválldit leat gaskariikkalaččat geatnegahton.

Eiseválldit fertejít Finnmarkku boazodollui ja boazodoallo orgánaide addit ráfi mearridit doaibmanjuolggadusaid ja nu maid unnidit boazologu. Gulahallan ovddida guovtbealat luohttámuša ja ovddida buriid miellaguottuid.

Sámi bargojoavku, maid Norgga Sámediggi jođihii, árvalii boazoguohtonkonvenšvnna Ruotain. Dan ferte ohcat ratifiserejuvvot ja doibmii bidjat jođáneamos lági mielde.

Eiseválldit fertejít hábmet boraspirepolitihka, mii čielgaseabbo vuhtiiváldá boazoealáhusa ja eará guoh toneana geavaheddiid.

Referánnsat

- Berg, Bård A. 1990. Myndighetenes behandling av konflikten mellom reindriftssamer og bønder i Nordland, Trøndelag og det søndenfjeldske på 1880 og 1890-tallet. En undersøkelse med utgangspunkt i forarbeider og innstillinger fra Lappekommisjonene av 1889 og 1892. *Hovedoppgave i historie*. Institutt for samfunnsvitenskap. Universitetet i Tromsø. Våren 1990.
- Bitustøy, Kjell (2013) Sørsamiske kulturimpulsar i sør- ei underkjent historie. I : Fossum, Birgitta (red) *Åarjel –saemieh. Samer i sør*. Årbok nr. 11. Saemien Sijte 50 år. Saemien Sijte. Snåsa:59-71.
- Danell, Öje (2010). "Renskötseln och rovdjurens." *Rangifer Report* 14: 78-79.
- Danielsen, Inge Even & Riseth, Jan Åge (2010): Sikring av en bærekraftig reindrift i Trollheimen. Gjennomgang og vurdering av den driftsmessige situasjonen. Utredningsoppdrag for Landbruks- og Matdepartementet. Rapport 11/2010. Norut Tromsø. Tromsø.
- den Herder, M., Virtanen, R.,& Roininen, H., 2004. Effects of reindeer browsing ontundra willow and its associated insect herbivores. *Journal of Applied Ecology*, 41, 870–879.
- Fjellheim, Sverre. 2012. Gåebrien Sijte- en sameby i Rørostraktene. Røros.
- Gundersen, F. og J.Å.Riseth (2013):Diskurser om utviklingen av reindriften, samiske

- rettigheter og reindriftsforvaltningen i Norge og Sverige. Delrapport nr. 1 [Foreløpig utgave] fra prosjektet "Reindriftsforvaltning, rettigheter og arealkonflikter". UMB, Ås.
- Hausner, Vera H., Per Fauchald, Johnny-Leo Jernsletten (2012) Community- Based Management: Under What Conditions Do Sámi Pastoralists Manage Pastures Sustainably? PLoS ONE 7(12): e51187.
- Indredepartementet, 1904. *Indstilling fra den ved Storthingets Beslutning at 27nde juli 1897 og kongelig Resolution af 9nde September samme år nedsatte Kommission, der har havd at tage under overveielse, hvilke lovregler m.v. vedkommende Lappesæsenet der bliver at istandbringe, efterat Lov om Lapperne i de forenede Kongeriger Norge og Sverige af 2de juni 1883 er traaadt ut af kraft*. Kristiania.
- Johansen, Bernt E. & Karlsen, Stein Rune, 2002. Finnmarksvidda changes in lichen cover1987-2000. Poster presentation at the 12th Nordic Conference on Reindeer Research, Extended abstract. *Rangifer Report* No. 6:65-66.
- Jünge, Åke. 2005. Paradigm shifts in South Sámi research. The invasion hypothesis under scrutiny. Chapter 4 in: Cant, G., J. Inns & A. Goodall. *Discourses and Silences: Indigenous Peoples, Risks and Resistance*. Department of Geography, University of Canterbury, Christchurch, New Zealand, 57-70.
- Karlsen, Stein Rune, Hans Tømmervik, Bernt Johansen og Jan Åge Riseth (2012). Fremtidig skogsutbredelse på Finnmarksvidda som en følge av klimaendring og dens konsekvenser for reindriften. *Reindriftsnytt* 2/2012:11-13.
- Karlstad, Stig, 1998. Institutional theory, Co-management and Sustainable development in Saami reindeer commons - Critical factors for a robust system of local management. In S. Jentoft (ed.) *Commons in A Cold Climate: Coastal Fisheries and Reindeer Pastoralism in North Norway: The Co-Management Approach*, 247-268. Paris and New York: UNESCO and Parthenon Publishers.
- Kosmo, Ansgar J. and Dag Lenvik, 1985. Ressurstilpasningen i reindriften. *Landbruksøkonomisk Forum*, 2/85:23-27.
- Lenvik, Dag, 1989. Utvalgsstrategi i reinflokkene. *Norsk Landbruksforskning/ Norwegian Agricultural Research Supplement* no. 4, 11-25. Ås: Statens fagtjeneste for landbruket /Norwegian Agricultural Advisory Centre.
- Lie, Ivar, Ingunn Vistnes og Christian Nellemann. 2006. Hyttebygging i reindriftsområder. Omfang av hyttebygging, konsekvenser for reindrift og plan- og saksbehandling i områder med samisk reindrift. Rapport 2006:5. Alta: Norut NIBR Finnmark.
- LMD (2008). "Veileder for fastsetting av økologisk bærekraftig reintall" Landbruks- og matdepartementet.
- Norberg, Lars [Udtja Lasse] (2007). *Begrav mitt hjärta vid Udtjajaure*. Stockholm: Emma.
- NOU 2001:35: Forslag til endringer i reindriftsloven. Innstilling fra Reindriftslovutvalget oppnevnt av Landbruksdepartementet 5. november 1998. Avgitt 15. mars 2001. Statens Forvaltnings-tjeneste.
- Olofsson, Johan & Lauri Oksanen. 2005. Effects of reindeer density on vascular plant diversity on North Scandinavian mountains. *Rangifer* 25, 5-18.
- Ostrom, Elinor, 1990. *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Actions*. Cambridge, USA: Cambridge University Press.
- Ostrom, Elinor, Roy Gardner and James Walker, 1994. Rules, Games & Common-Pool Resources. The University of Michigan Press. Ann Arbor.
- Pavall, Ing-Lill (2007) Fra norsk-svensk reinbeitekommisjon av 1997 til dagens utfordringer for den grenseoverskridende reindrift.". I: E.G. Broderstad, E., Niemi, og I. Sommerseth: "Grenseoverskridende reindrift før og etter 1905". Skriftserie, nr. 14. Senter for samiske studier. Universitetet i Tromsø, Tromsø, 123-130.
- Reinbeitekommisjon (1967) Norsk-svensk Reinbeitekommisjon av 1964. Innstilling avgitt februar 1967.
- Reinbeitekommisjon (2001) Norsk-svensk Reinbeitekommisjon av 1997. Innstilling avgitt mai 2001.
- Reindriftsadministrasjonen (1981-1991): Melding om reindrift (årlig utgivelse). Alta.

Reindriftsforvaltningen (2001-2013) Ressursregnskap for reindriftsnæringen (årlig utgivelse).

Alta.

Riksrevisjonen (2012): Riksrevisjonens undersøkelse av bærekraftig reindrift i Finnmark

Dokument 3:14 (2011–2012).

Riseth, Jan Åge (2000): Sámi Reindeer Management Under Technological Change 1960-1990: Implications for Common-Pool Resource Use under Various Natural and Institutional Conditions. A Comparative Analysis of Regional Development Paths in West Finnmark, North Trøndelag, and South Trøndelag/Hedmark, Norway. *Dr. Scientarium Theses 2000:1. Dissertation.* Ås: Dept. of Economics and Social Sciences, Agr. Un. of Norway.

Riseth, Jan Åge (2009): Modernization and pasture degradation. A comparative study of two Sámi reindeer pasture regions in Norway 1960-1990. VDM Verlag.

Riseth, Jan Åge (2013): Reindrifta i Nord-Norge: Fra vikeplikt til bærekraft? I: Jentoft, Svein, Jens Ivar Nergård & Kjell Arne Røvik (red.). Hvor går Nord-Norge? Politiske tidslinjer. Orkana Akademisk, 401-416.

Riseth, Jan Åge (2014) To skritt fram og ett tilbake? Samisk reindrift og kampen for Anerkjennelse. Ottar 3/2014, 28-34.

Riseth, Jan Åge & Oksanen. Lauri 2007. Ressursøkonomiske og økologiske perspektiver på grenseoverskridende reindrift. I: E.G. Broderstad, E. Niemi., & I. Sommerseth: "Grenseoverskridende reindrift før og etter 1905". Skriftserie ,nr. 14. Senter for samiske studier. Universitetet i Tromsø, Tromsø, 93-113.

Riseth, Jan Åge. & Arild Vatn (2009). Modernization and pasture degradation. A comparative study of two Sámi reindeer pasture regions in Norway. *Land Economics* 85 (1) February 2009: 87-106.

Riseth, Jan Åge, Ivar Lie, Bernt Holst, Stein-Rune Karlsen, Hans Tømmervik (2009) Climate change and the Sámi reindeer industry in Norway. Probable needs of adaptation. Climate Change: Global Risks, Challenges and Decisions IOP Publishing. *IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science* 6 (2009) 34203.9 doi:10.1088/1755-1307/6/4/342039

Statens reindriftsforvaltning (2014): Ressursregnskap for reindriftsnæringen. Alta.

St. meld. 28 (1991-92) En bærekraftig reindrift. Landbruksdepartementet.

Tømmervik, Hans, Jarle W. Bjerke, Eldar Gaare, Bernt Johansen, Dietbert Thannheiser (2012) Rapid recovery of recently overexploited winter grazing pastures for reindeer in northern Norway. *Fungal ecology* 5: 3-15.

Tømmervik, Hans & Jan Åge Riseth (2011): Naturindeks. Historiske tamreintall i Norge fra 1800-tallet fram til i dag. NINA Rapport 672. NINA.

Tømmervik, Hans, Dunfjeld, Sigbjørn, Olsson, Gunilla A. & Østby Nilsen, M. 2010. Detection of ancient reindeer pens, cultural remains and anthropogenic influenced vegetation in Byrkje (Børgefjell) mountains, Fennoscandia. *Landscape and Urban Planning*, 98: 56-71.

Tømmervik, Hans, Johansen, Bernt, Riseth, Jan Åge, Karlsen Stein Rune, Solberg, Birger & Høgda, Kjell-Arild (2009) Above ground biomass changes in the mountain birch forests and mountain heaths of Finnmarksvidda, Northern Norway, in the period 1957-2006. *Forest Ecology and Management* 257: 244-257.

Tveraa, Torkild., Per Fauchald, Nigel Gi. Yoccoz, Rolf A. Ims, Ronny Aanes and Kjell-Arild Høgda (2007) What regulate and limit reindeer populations in Norway? *Oikos* 116, 706-715.

Økonomisk utvalg (2013): Totalregnskapet for reindriftsnæringen. Alta.

5 Mii dáhpáhuvvá mearrasámi vuonaid guolástusaiguin?

Else Grete Broderstad, dr. polit. fágalaš jođiheaddji, Sámi dutkamiid guovddáš, UiT Norgga árktaš universitehta

Einar Eythórsson, dr. polit, seniordutki, Norgga Kulturmuitodutkama Instituhtta

Čoahkkáigeassu:

Dán artihkkalis geahčadit riddo- ja vuotnaguolásteami ovdáneami Finnmárkku ja Davvi-Romssa suohkaniin main leat mearrasámi ássit, dan vuodul maid lohkat Guolástusdirektoráhta statistihkas sálažiid ja smávit guolástanfatnasiid birra ja SGD:a statistihkas suohkaniid guolásteddiidloguin. Finnmárkku ja Davvi-Romssa dáfus, go geahččá daid oktan joavkun, lea čielga njeddji trenda logus guollefatnasiin vuollel 11 mehtera ja guolásteddiidlogus (sihke joavku I:s ja joavku II:s) eanaš riddosuohkaniin. Njiedjan vuhtto erenoamážit áigodagas manjel lagi 2000. Spiehkastagat oppalaš govas leat guolástusat «gonagasreabbáguovllus»; vuotnasuohkanat nuorttabelde Davvinjárgga. Doppe lea lohku fatnasiin, vuollel 11 mehtera, guolásteddiidloku ja bivdosálašárvu, sihke gonagasreabbája dorskebivddus, lassánan áiggis manjel 2008. Ovdáneapmi Nuorta-Finnmárkkus čájeha ahte vuotnaguolásteapmi ain sáhttá leat geasuheaddji fidnoválljen ja elešis ealáhus jus rámmaeavttut leat sajis. Seammás čájehit logut, go geahččá Finnmárkku ja Davvi-Romssa oktan joavkun, ahte smávvaskáláguolásteamis lea ovdáneapmi leamaš balddihahhti negatiiva jo guhkit áiggi. Čoavddus min oaivilis ii leat bidjat struktureriid smávimus fatnasiidda, mii vel lasi dáidá unnidit dán fanasjoavkku ja jávkadit guolástanvuigatvuodaid vuonaid báikegottiin. Stuorámus hástalus, go jurdda lea nannet ássama vuodu mearrasámi vuotnaguovlluin, lea baicca čoavdit vuostáiváldinváttisvuodaid, vai smávvaskáláguolásteddiin leat sihkkaris ja diehttevaš vuovdinvejolašvuodat lagasguovlluineaset.

5.1 Álggahus⁴⁰

Artihkal lea muhtin muddui huksejuvvon ovddeš dutkamiid vuodul das movt mearrasámi báikegottit Porsánggus ja Várjjagis (Unjárgga gielddas) leat responderen ekologalaš nuppástuvvamiidda ja molsašuvvamiidda vuotnaguolásteami hálddašeemis (Broderstad ja Eythórsson 2014). Responsan dán oktavuođas ipmirdit leat ovdáneapmi guolásteddiidlogus joavku I:s ja joavku II:s áigodagas 1983-2013. Leat válljen guovdilastit unnimus fatnasiid – lohku fatnasiin vuollel 11 mehtera, mat gullet dáidda suohkaniidda, ja daid bivdosállašiid

⁴⁰ Giite Bjørn Hatteng veahki ovddas govvoisiiguin mat čájehit ovdáneami váldo- ja liigeámmátguolásteddiid logus.

árvvuid. Materiála sisttisdoallá maiddái eará válljejuvvon suohkaniid Finnmarkkus ja Davvi-Romssas. Lohkomateriála maid dás čájehit, leat viežjan Guolástusdirektoráhtas. Go geahčá Finnmarkku ja Davvi-Romssa oktan joavkun, de oaidná ahte logus guollefatnasiin vuollel 11 mehtera ja guolásteddjidlogus (sihke joavku I:s ja joavku II:s) lea leamaš čielga njieddji trenda eanaš riddosuohkaniin. Njiedjan lea erenoamáš čalbmáičuohcci áigodagas maajjal 2000, muhtin suohkaniin lea njiedjan mearkkašahti jagis 2002 gitta 2004 rádjái, mii sáhttá čadnon hilgunortnegii mii bidjui johtui 2002 rájes. Vássán viða jagis oaidnit ahte smávit fatnasiid logu ja guolásteddjidlogu njiedjan lea bisánan dahje jorggihan guovlluin nuorttabealde Davvisiidda, erenoamážit vuotnasuohkaniin Porsáŋggus, Deanus ja Unjárggas. Rahpaseappot lohpi gonagasreabbábivdui fatnasiidda vuollel 11 mehtera orru čilgehussan dasa, go jo eat oainne sullasaš trenda suohkaniin Oarje-Finnmarkkus ja Davvi-Romssas.

Guollefatnasat joavku I:s, beassanráddjejuvvon joavku mas fanaskvohtat, lea juhkkojuvvon njealji guhkkodatjovkui, 21-28 mehtera, 15-21 mehtera, 11-15 mehtera ja vuollel 11 mehtera. Golbma vuosttaš joavkku leat fátmastuvvon nu gohčoduvvon strukturearreortnegii, mii mielddisbuktá ahte guovtti fatnasa eriid sáhttet bidjat oktii go nuppi fatnasa bistevaččat heittihit guolásteamis. Joavku vuollel 11 mehtera lea otná dilis váldon eret strukturearreortnegis, muhto Ráđđehus lea 2014 giđa evttohan ahte dán joavkku maiddái galgá fátmastit ortnegiin. Fatnasat joavku II:s, rabas joavku, guolástit joavkoeriin. Joavku II galgá dahkat vejolažjan guolástit eará ealáhusaiguin sparrolaga, mii lea leamaš dábálaš birgenláhki mearrasámi guovlluin. Mearrasámi vuotnaguovlluin lea dábáleamos fanasmálle šárka vuollel 11 mehtera guhku, juogo joavku I:s (ollesággeguolásteaddjít) dahje joavku II:s (oasseággeguolásteaddjít). Guolástanlobi reguleremmat mat gusket fatnasiidda vuollel 11 mehtera goappaš joavkuuin, erenoamážit joavku II:i, leat danin hui dehálaččat mearrasámiguovlluid guolásteapmái.⁴¹

5.2 Porsáŋgu ja Várjjat

Vuohki movt báikkálaš riddoservvodagat gieđahallet nuppástuvvamiid, ja man muddui sii vedjet bisuhit báikkálaš guoláteami, muitala juoidá das makkár vejolašvuodat gávdnojít vuosttildit rievdamiid mat áitet dáid báikegottiid eksisteanssa. Ollu báikegottit riddoguovlluin leat vásihan hirbmat rievdamiid vássán 30 jagis. Muhtumiid dán rievdamien orrot leamen veadjemeahttumat máhcahit, negatiiva ipmárdusas. Muhto muhtimin nagodit báikegottit heivehit iežaset, dahje vaikko ávkkástallat rievdamien jus eavttut leat sajis.

Bajábealde namuhuvvon artihkkalis (Broderstad ja Eythórsson 2014) sirret gaskal birgenstrategijaid mat gustojit oanehit áigodahkii (oaneheappo go 10 jagi) ja heivehanstrategijaid main lea guhkit áiggegaskkadat. Oanehis áigegeahčasteamis gieđahallet báikkálaččat nuppástuvvamiid dainna lágiin ahte gávdnet eará bargguid dan bottu go vurdet buoret áiggiid, vai oalle johtilit fas besset máhccat guolásteapmái. Seammás sáhttet eiseválddit bidjat johtui heahtedillegoahcci doaibmabijuid. Jus rievdamat orrot bistevaččat, de gáibiduvvojít eanet bissovaš heiveheamit. Dakkár eanet bissovaš heiveheamit báikegoddedásis gáibidit ovttasbarggu gaskal ollu oasálaččaid maiddái regionála ja našunála

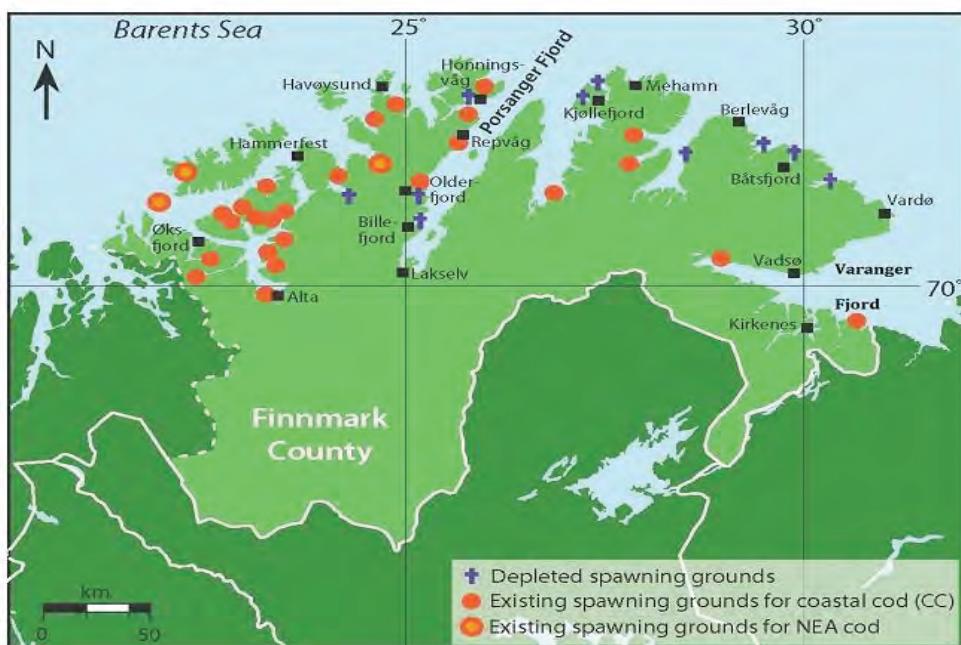
⁴¹ Geahča maiddái Guolástus- ja riddodepartemeantta fáktáárkkaid C-7-2 og C-8-1.

dásis, vai mobiliserejít resurssaid olggobealde iežas dan báikegotti. Eiseválldiid doaimmat rievdadit rámmaeavttuid lea ollu dilálašvuodain ovdehussan heiveheapmái. Dás eat áiggo lagabui geahčat dán teorehtalaš rámmavuogádaga. Čiekŋaleappo guorahallan das movt dakkár strategijaid leat vuolggahan iešguđetlágán dásin áiggiid čađa, gáibida eanet dutkama.

5.3 Ekologalaš nuppástuvvamat

Vuotnavuogádagat Porsáŋggus ja Várjjagis leat vásihan mihtimas ekologalaš nuppástuvvamiid vássán golmma logijagis. Anita Maurstad ja Jan Sundet (1998) leaba ráhkadan kártta mii vuollelis oidno. Dan vuodđun leat jearahallamat guolásteddjiguin 1996:s, ja muitala riddodorski ja godđadorski aktiiva godđosajiin gaskamuttus 1990-logu, ja guorranan dahje guolásteami dihte gurrejuvvon godđobáikkiin. Vaikko godđosajiid oppalašgovva árvideamis ii leat ollslaš, de aŋkke addá oppalašgeahčastaga vuonaid báikkálaš godđama lávdamis ja guolásteami dihte gurrejuvvon/guđđojuvvon godđobáikkiid mahtodagas.

Govus 5.1 Riddodorski ja godđadorski godđosajit Finnmarkku rittus
(Maurstad ja Sundet 1998)

Goappaš vuonain leat leamaš sullasaš nuppástuvvamat, muhto eai aktanis. Jearahallamiid vehkiin, maid Fávllis prošeavttaid⁴² dutkit dahke Porsáŋggus, ja analysa Johan Albert Kalstada jearahallanmateriálas Várjjagis (Kalstad, Bjørklund ja Eyþórsson 2011), sahttit juohkit dán guovtti vuona ekologalaš nuppástuvvamiid njealji šláddjii. Das lea sáhka : 1) dealjá leavvamis vuonaide, 2) riddodorski jávkamis ja godđosajiin mat eai šat leat, 3)

⁴² Fávllis-prošeavttat/fierpmádat lea leamaš Sámi dutkamiid guovddážis, UiT Norgga árktaš universitehtas. Dutkamat leat leamaš ovttasbarggut ovttas Norgga Kulturmuitodutkama Instituhtain ja Havforskningsinstituttiin, ja dutkiiguin Norges fiskerihogskoles. Sámi gelbbolašvuodaguovvddážat leat leamaš guovddáš oasálaččat dutkanovttasbarggus, ja nu maiddái kanadalaš ja amerihká dutkit. Báikkálaš ekologalaš máhtru vuonain (váldodeaddu Porsáŋgguvuonas) lea leamaš okta dutkama váldofáttáin.

stárravuovddi unnumis ja 4) gonagasreappá leavvamis. Njealját rievdamana orru veajemeahttun máhcahit.

Tabealla vuollelis čájeha ahte ekologalaš rievdamat leat dáhpáhuvvon iešguđetge áiggis. Dealjá leavvan álggi álggos Várjjagis ja goasii 10 lagi manjjil Porsáŋggus, muhto dealjá jávkkai aktanis dan guovtta vuonas. Riddodorski dáfus lea maiddái erohus, Várjjagis lei jávkosis birrasiid 10 lagi. Aktanis go dorski máhcái Várjjagii, de jávkkai Porsáŋggus. 25 lagi ii leat máhccan, ii Leaibevuonas, iige siskelis vuonas, vaikko olggumusas vuonas soitet godđosajit orrumin ealáskeame. Stárravuovdi jávkkai goappaš vuonain, ja lea muhtin muddui šaddan fas Várjjagis, muhto ii Porsáŋggus. Várjjagii bođii gonagasreabbá 1990-logu álggus ja ádjánii 10 lagi ovdalgo reabbá joavddai Porsáŋgui. Gonagasreabbá navdet orron guvlui.

Tabealla 5.1 Skoválaš oppalašgovva ekologalaš rievdamiaan Várjjagis ja Porsáŋggus 1979 rájes

	Várjjat		Porsáŋgu	
	Áigodat	Máhcaheaddji/ Ii máhcaheaddji	Áigodat	Máhcaheaddji/ Ii máhcaheaddji
Dealjá leavvan	1979-1989	Máhcaheaddji	1987-1989	Máhcaheaddji
Riddodorski ja godđosajiiid jávkan	1979-1989	Máhcaheaddji	1987-	Ii máhcaheaddji?
Stárravuovddi unnum	1980-lohku	Máhcaheaddji	1980-lohku	
Gonagasreabbá leavvan	1990-	Ii máhcaheaddji	2000-	Ii máhcaheaddji

5.4 Rievdamat guolástushálldašeami ja politihkas

Nuppástuvvamat guolástuspolitihkas ja hálldašeami gusket sihke stuorát reforpmaide ja doaibmabijuide guovdilaston šlájaide ja guovlluide. Vuodđun rievdademiide maid leat bidjan johtui leat molsašuddi motiivvat, nugo responsa ekologalaš nuppástuvvamiidda, resursasuodjaleapmi ja ráfáidahttinjearaldagat, dáhttu bajidit ekonomalaš dinema ja resurssajuogadanjearaldat. Mii leat válljen guovdilastit njealje hálldašanrievdama main lea leamaš mearkkašupmi báikkálaš guolástusaide dan guovtta vuonas.

- 1) Individuála fanasearreortnega ásaheapmi 1990:s, riddofatnasiid váste.
- 2) Hilgunortnet 2002-2009.
- 3) Gonagasreappá hálldašanráđđema gárgedeapmi 2002-2008.
- 4) Konkrehta hálldašandoaibmabijuid ásaheapmi, maid vuodđun lei mearrasámi guolástusa ja sámi báikegottiid vuhtiiváldin.

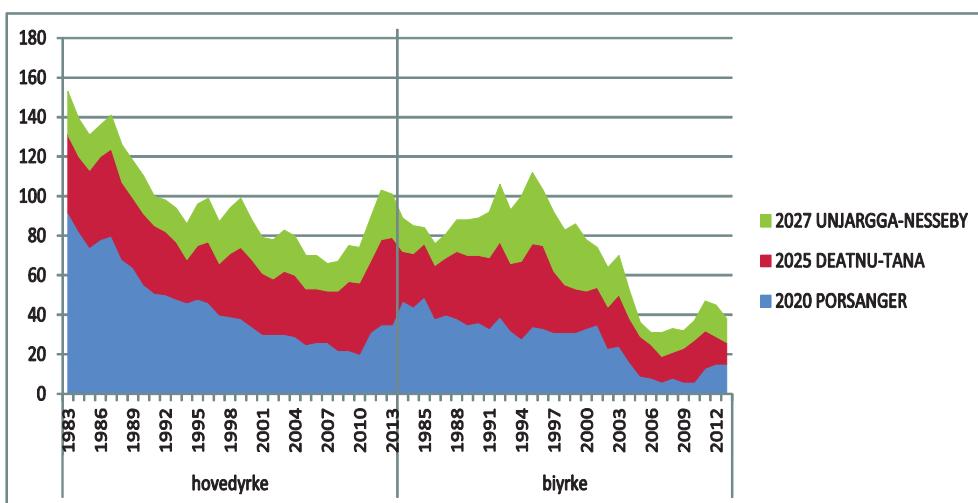
Danin go mii guovdilastit fanasjoavkku vuollel 11 mehtera, de eat leat geahčan dađi eanet strukturortnega (vejolašvuohta ovttastahttit eriid), danin go dat ii leat leamaš áššáigullevaš dán fanasjovkui. Guolásteaddjit ja guolástusservodagat fertejít heivehit iežaset, ja responderet, nuppástuvvamiidda guolástuspolitihkas ja hálldašeami, lassin ekologalaš nuppástuvvamiidda, guollemárkana rievdamiaidda ja lagasguovllu guollevuostáiváldindilálašvuhtii. Regionála resursaváili dahje guollevuostáiváldimiid vátnun sáhttá danin čuohcat báikkálaš ovdáneapmái. Stuorát statistikhalaš materiálas lea vejolaš oaidnit guolástuspolitihka ja hálldašeami nuppástuhittimiid váikkuhusaid. Buohastahttimat gaskal Porsáŋgu, Deanu ja

Unjárgga ja eará válljejuvvon vuotnaguovlluid ja guollebivdohápmaniid Finnmárkkus ja Davvi-Romssas čájehit ovttalágánvuođaid ja erohusaid lohkomateriálas, ja sáhttet muitalit juoidá das movt iešguđetlágán birgehallaŋ- ja heivehanstrategijat leat doaibman.

5.4.1 Fanasearreortnet

Fanasearreortnega álggahedje vástádussan nuortadavvi-atlánta dorskemáddodaga duođalaš njiedjamii. Eaktun oažžut nu gohčoduvvon fanaseari lei ahte fanas galggai bivdán dihto meari dorski vássán golmma jagis gitta 1989 rádjái. Finnmárkkus lei daid jagiid maiddái njuorjoleavvan, mii dagahii ahte dorskeálvvut ledje unnit. Danin čujuhuvve eanaš smávvaskáláguolásteaddjit maksimálaearreortnegii (joavku II) mii mielddisbuvttii unnán bivdosálašvejolašvuodaid, erenoamážit vuosttaš jagiid manjel 1990. Dán dilálašvuoda olis livčii sahttán vuordit fähkka njiedjama guolásteddjiidlogus álggogeahčen 1990-logus. Goitge oaidnit Guolástusdirektoráhta lohkomateriálas ahte njiedjan guolásteddjiidlogus vatnasa guhkit áigodaga badjel, ja garraseappot njiedjan lei jagiin 2000:s 2005:a rádjái. Govvosis vuolábealde, mii čájeha ovdáneami guolásteddjiidlogus Unjárgga, Deanu ja Porsáŋggu suohkaniin 1983-2013, vuosihuvvo čielgasit ahte garraseamos njiedjan guolásteddjiidlogus joavku II:s bodii 2000-logus.

Govus 5.2 Guolásteddjiidloku joavku I:s ja joavku II:s Unjárggas, Deanus ja Porsáŋggus, 1983-2013 (Guolástusdirektoráhtta)

Porsáŋggu dáfus čájehit logut ahte guolásteddjiidlogus lei mearkkašahti njiedjan maiddái jagiin ovdal 1990. Das manjil njiejai dássedit. Njiedjan Porsáŋggus váldoámmát guolásteddjiid (joavku I) gaskkas lei gaskal 1988 ja 1995 30 %. Seamma áigodagas lassánii lohku dán joavkkus Várjjagis ovcciin proseanttain. Liigeámmát guolásteddjiin (joavku II) lohku lassánii Unjárggas 125 %:n; 16 rájes gitta 36 rádjái seamma áigodagas. Porsáŋggus njiejai joavku II guolásteddjiidloku roahkka 10 %:n dán áigodagas, 38 guolásteaddjis 34 guolásteaddjái. Deanus váldoámmátguolásteddjiidloku njiejai 39 rájes 27 rádjái (-31%) áigodagas 1988-1995. Lohku liigeámmátguolásteddjiin Deanus lassáníi seammás 34 rájes gitta 42 rádjái (+34 %). Olles Finnmárkkus seamma áigodagas váldoámmátguolásteddjiidloku unnu 2222 rájes gitta 1650 rádjái, njiedjan mii dakhá 26 %, dan bottu go

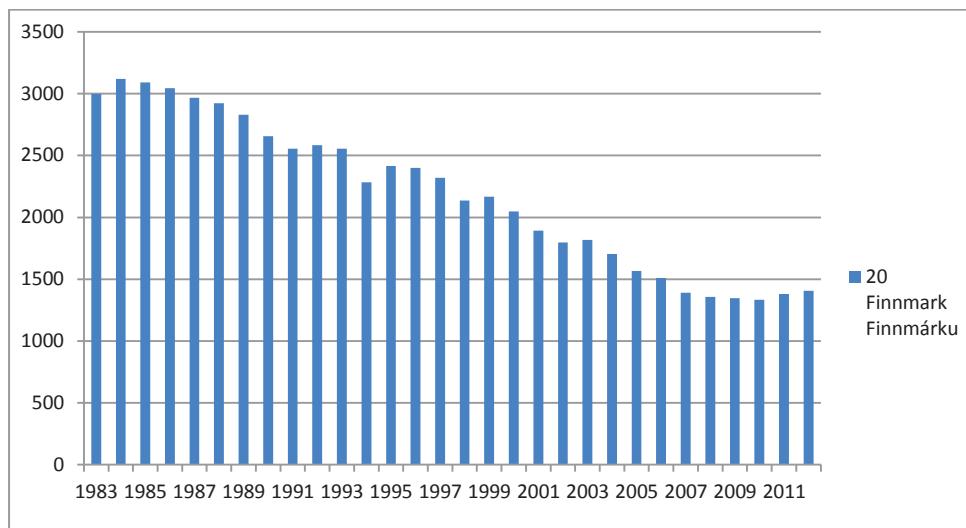
oasseáiggeguolásteddjiidlohku lassánii 9 %:n; 701 rájes 765 rádjái. Ovdáneapmi Unjárggas lei danin iešlagán muđui Finnmarkku ektui, dan bottu go Porsáŋgu ja Deatnu bisso lagabus fylkagaskameari.

Jagi 1995 rájes gitta 2005 rádjái lei garra njiedjan joavku II:s sihke Porsáŋggus ja Várjjagis, namalassii 80 % ja 74 %. Dán áigodagas goasii beliin unni váldoámmátguolásteddjiidlohku Porsáŋggus, Unjárggas njiejai dat joavku 20 %:n.

Govus 5.2 čájeha aŋkke ahte ovdáneapmi jorggihií jagiin 2010-2012, njiedjan jorggihií buot golmma suohkanis; gárte eanet guolásteaddjít sihke joavku I:i ja joavku II:i. Ákkaid dán molsašupmái geahčéat maŋibus.

Govus 5.3 čájeha obbalaš ovdáneami guolásteddjiidlogus olles Finnmarkkus jagiin 1980 – 2011. Vuostálasvuodás dasa maid livčii vuordit, jus lei nu ahte stuora oassi guolásteddjiin fáhkkestaga «bálkestuvvo gáddái» 1990:s, de eat sáhte vuohtit fáhkka njiedjama dakkaviðe maŋjil fanasearrevuogádaga ásaheami. Baicca oaidnit oalle dássedis njiedjama 1980-logu rájes gitta 2008 rádjái. Njiedjan orru jodáneappot áigodagas gaskal 2000 ja 2008 go buohtastahttá jagiiguin maŋjil 1990. Okta ágga dasa sáhttet leat rievdamat fanasearrevuogádagas 2000-logus mat dagahedje vejolažžan ovttastit eriid (strukturortnet), mii álggos gustui fatnasiidda mat ledje nu unnit go 15 mehtera, ja maŋjil 11 mehtera. Dasa lassin čáđahedje hilgunortnega jagiin 2002 gitta 2009 rádjái, fatnasiidda vuollel 15 mehtera. Sihke strukturortnet ja hilgunortnet dagahedje ahte ollu fatnasat luhpe guolásteamis. Go guolástusfatnasat vátno de dieđusge maiddái unnit guolásteddjiide lei dárbu. Ulbmil strukturortnega ásahemiin ja smávit fatnasiid kondemneremiin lea maiddái leamašan lasihit buvttadanmuni guolástusa bargofámus. Liigeváikkahuus dakkár ortnegin mat ovttageardánit guovdilastet guolástusa bevttolašvuodá, lea ahte muhtin guolástusservodagat nohkkojit eriin ja fatnasiin, nu ahte olles guolástusservodaga ekonomalaš vuodđu jávká. Jus čáđahit ráđđehusa evttohusa viiddidit strukturearreortnega nu ahte maiddái gusto fatnasiidda vuollel 11 mehtera, de eahpitkeahttá nanne dán trenda, mii váillida diehttevašvuodá ja lasiha servodatekonomalaš vahága báikegottiin ja suohkaniin mat leat dasa sorran. Statistikka mii vuosihuivvo čuovvovaš oasis čájeha garra njiedjama guolásteddjiidlogus ja fatnasiin vuollel 11 mehtera riddo- ja vuotnasuohkaniin Finnmarkkus ja Davvi-Romssas. Erenoamážit áigodagas maŋjil jahkeduhátmolsašumi lea dat ovdáneapmi laskan, earet ovta guovllus, «gonagasreabbáguovllus» nuorttabealde Davvinjárgga. Oassin njiedjama sivas leat aktiiva doaibmabijut unnidit logu fatnasiin vuollel 11 mehtera (hilgunortnet 2002-2009), muhto dakkár doaibmabijut čilgejít duššo oasi njiedjamis.

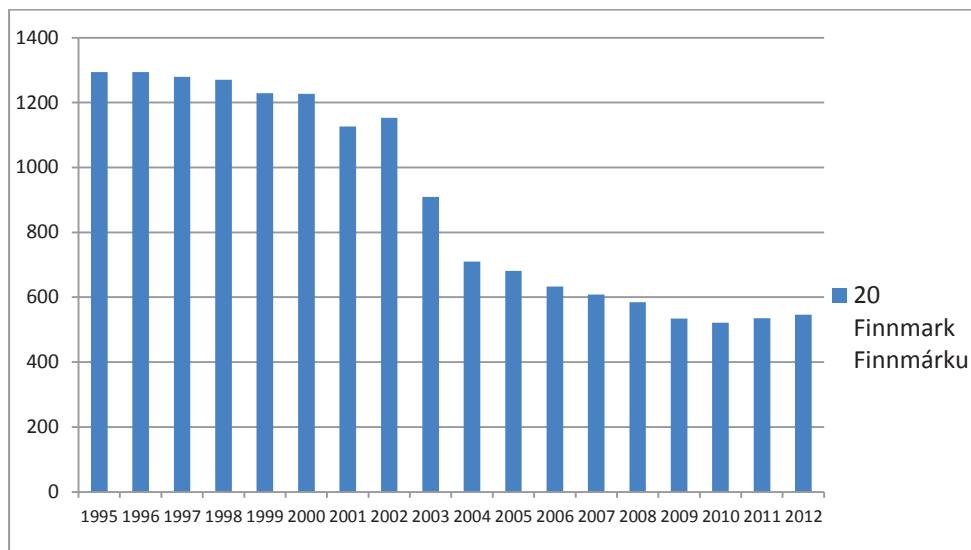
Govus 5.3 Guolásteddjiidlohku obbalaččat Finnmárkku fylkkas (Statistihkalaš guovddášdoaimmahat)

5.4.2. Hilgunortnet 2002-2009

Jovkui mas fatnasat vuollel 15 mehtera, ja erenoamážit jovkui vuollel 11 mehtera mat eai leat fátmmastuvvon strukturortnegii, lei hilgunortnegis stuora váikkuhus. Foanda, maid stáhta njuolga ruhtadii ja guolásteapmi fas divvagiin, lonistii boares guollefatnasiid, ulbmiliin jávkadit daid doaibmevaš guolásteamis. Finnmárkkus lonistedje 98 fatnasa dáinna lágiin áigodagas gaskal 2002 ja 2009. Dat dahke 20 % dorskebivdu oassálastilobiin áššáigullevaš fanasjoavkkus. Kondemneremat Finnmárkkus mákse 52,8 miljovnna, goasii okta njealjádasoassi hilgunortnega goluks riikadásis. Govus 5.4 čájeha ovdáneami registrerejuvvon guolástusfatnasiid logus unnimus joavkkus, vuollel 10 mehter guhku fatnasiin, áigodagas gaskal 1995 ja 2011. Dat čájeha ahte lohku dán joavkkus eanet go beliin unnui 2002 rájes 2008 rádjái, njiedjan mii dakhá birrasiid 600 fatnasa. Danin lea čielggas ahte vaikko hilgunortnega váikkuhusat leat oassin sivas, de eai daga kondemnerejuvvon fatnasat eanet go 10-15 % fatnasiin mat leat jávkan statistihkas dan namuhuvvon guđa jagis.

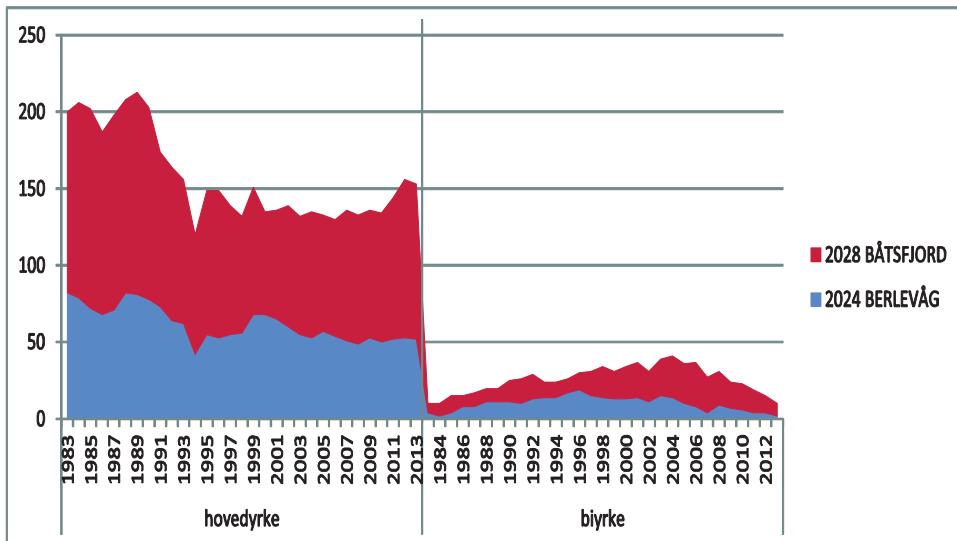
**Govus 5.4 Lohku registrerejuvvo guolástusfatnasiin vuollel 10 mehtera⁴³,
main lea mutuvra, Finnmárkkus gaskal 1995-2011 (Statistihkalaš
guovddášdoaimmahat)**

Go jurddaša dan hirbmat njiedjama Finnmárkku smávva fatnasiid logus 2000-logus, de lea gelddolaš jeerrat movt njiedjan, sihke fanas- ja guolásteddjiidlogus, lea juohkásan mearrasámi vuotnaguovlluid ja rittu guollebivdohápmaniid gaskkas. Govus 5.5 čájeha ovdáneami guolásteddjiidlogus guovtti guollebivdohápmanis Nuorta-Finnmárkkus, Báhcavuonas ja Bearalvákkis, jagiin 1985-2011. Dán sáhttá buohtastahttit govus 2:n, mii čájeha vástideaddji loguid vuotnasuohkaniin Porsánggus, Deanus ja Unjárggas. Vuostálasvuodas vuotnasuohkaniidda čájehit guollebivdohápmaniid logut fáhkka njiedjama válдоámmátguolásteddjiidlogus dakkaviđe manjel fanasearrevuogádaga ásaheami jagis 1990, muhto dasto oalle dássedis logu 1995 rájes 2011 rádjái, go geahččá joavkku I ja joavkku II oktan joavkun.

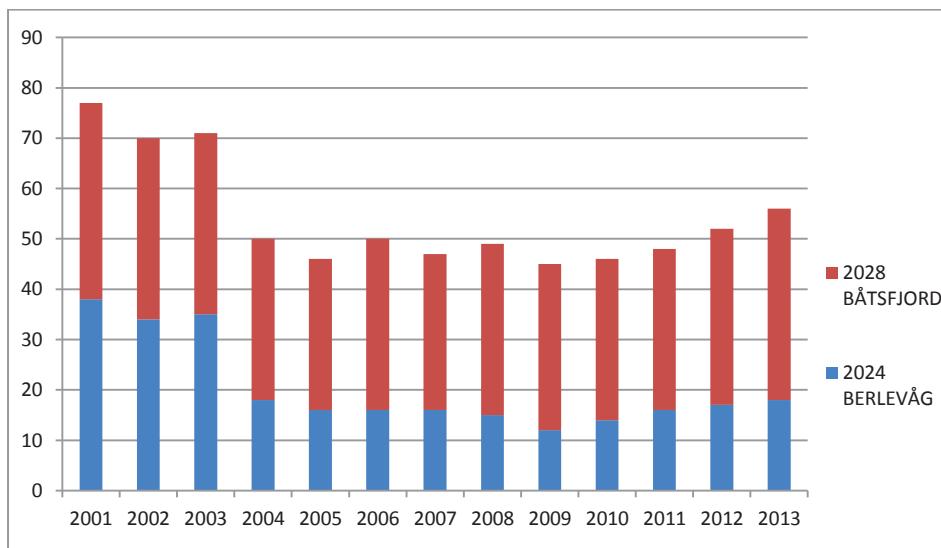
⁴³ Unnimus guhkkodatjoavku guolástushálddahusa doaimmas ledje ovdal fatnasat vuollel 10 mehtera, muhto dan rievadadedje manjil vuollel 11 mehterii. Statistihkalaš guovddášdoaimmahat atná ain joavkku mas leat fatnasat vuollel 10 mehtera.

Govus 5.5 Guolásteddjiidlohku joavku I:s ja joavku II:s Bearalvákkis ja Báhcavuonas jagiin 1983-2013 (Guolástusdirektoráhtta)

Govus 5.6 čájeha ahte lohku fatnasiin vuollel 11 m Báhcavuonas ja Bearalvákkis bissu muhtin muddui rievdameahttumin ja orru veaháš lassáneame jagis 2009-10 ja dan rájes. Lagamus čilgehussan dasa lea gonagasreabbábivdu, maid guoskkahit manjuelaš. Aŋkke ii leat fanaslogu lassáneapmi lihka stuoris go fatnasiin vuollel 11 m Unjárggas, Deanus ja Porsáŋggus vrd govus 5.13.

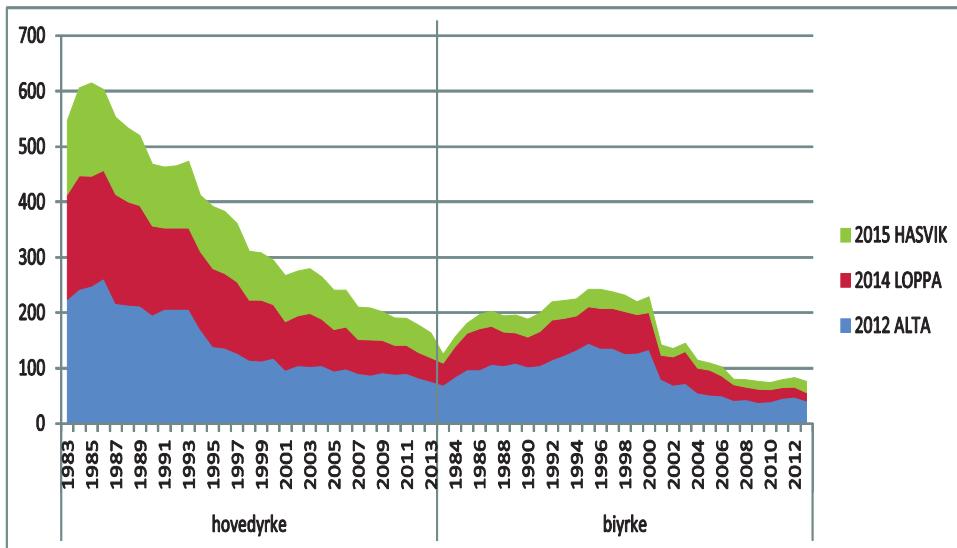
Govus 5.6 Fatnasiid, vuollel 11 m, logu ovdáneapmi Báhcavuonas ja Bearalvákkis (Guolástusdirektoráhtta)

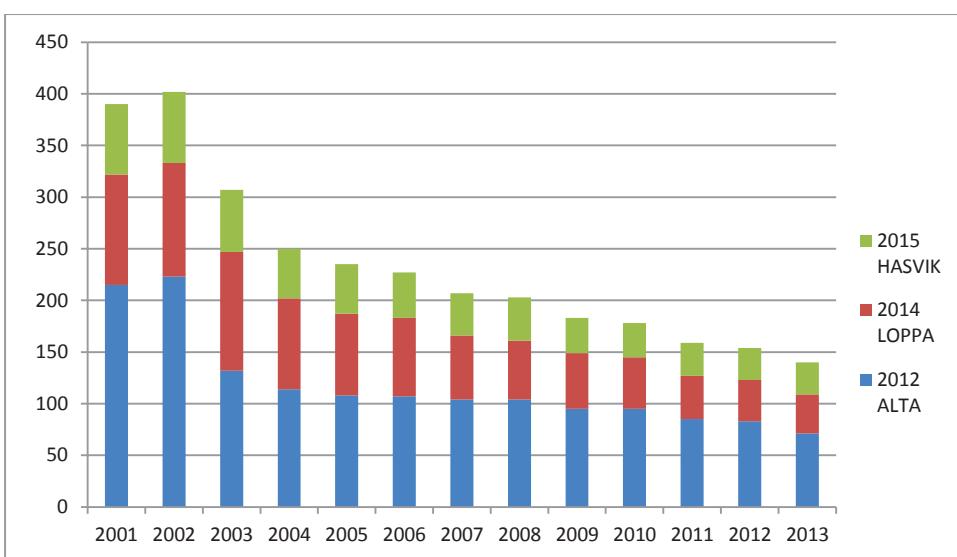
Vai sáhttít guorahallat gustojit go trendat maid oaidnit Porsáŋggus, Deanus ja Unjárggas (govus 5.2) maiddái eará riddo- ja vuotnasuohkaniidda Finnmarkkus, de geahččat vástideaddji loguid golmma suohkanis Oarje-Finnmarkkus; Ákjoluovttas, Láhpis ja Álttás (govus 5.7). Oktasaš dain suohkaniin (nugo maiddái Unjárggas, Deanus ja Porsáŋggus) lea ahte ii leat registrerejuvvon makkárge njiedjan registrerejuvvon guolásteddjiid logus golmma vuosttaš

jagis manjel 1990. Jagi 1994 rájes 2000 rádjái njiejai ollesáiggeguolásteddiidloku hirbmadir buot golmma suohkanis, ja njiedjan lea Ákñoluovttas ja Láhpis joatkán jagis jahkái gitta 2011 rádjái. Dán golmma suohkanis lassáníi oasseáiggeguolásteddiidloku (joavku II) veaháš 1990-logus, muhto gahčai fas fáhkkestaga manjel lagi 2000. Govus 5.8 čájeha ahte lohku lea dássedit njiedjan fatnasiin vuollel 11 m dan golmma suohkanis Oarje-Finnmárkkus. Dán govvosis leat fanasjoavkkut vuollel 10 m ja gaskal 10-10,99 bidjon oktii.

Govus 5.7 Guolásteddiidloku joavku I:s ja joavku II:s Ákñoluovttas, Láhpis ja Álttás jagiin 1983-2013

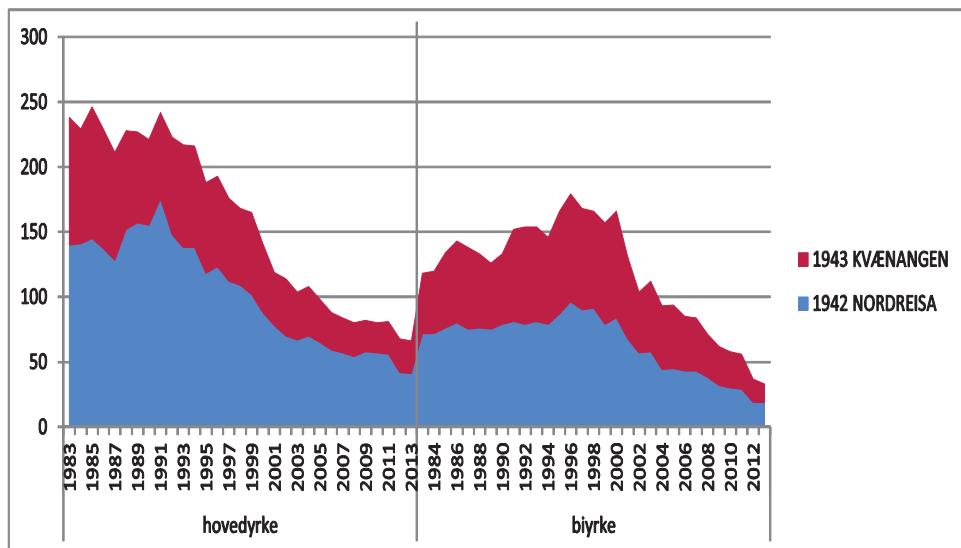
Govus 5.8 Guollefatnasiid, vuollel 11 m, logu ovdáneapmi Ákñoluovttas, Láhpis ja Álttás (Guolástusdirektoráhtta)

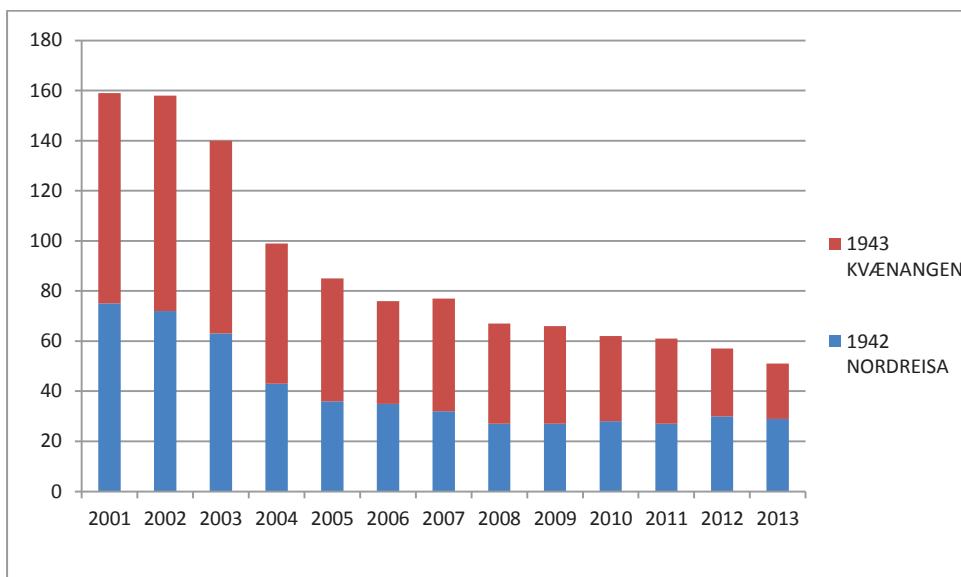
Mii leat vel lassin geahčadan viđa vuotnasuohkana loguid Davvi-Romssas: Návuonas, Ráissas, Gáivuonas, Ivguvuonas ja Omasvuonas. Dán suohkaniin oaidnit veaháš

iešguðetlágán trendaidd jagiin manjel 1990, muhto buohkain lea čielga njiedjan goappaš guolásteaddjijoavkkus áiggis manjel 2000, nugo maiddái Porsáñggus, Deanus ja Unjárggas. Návuonas ja Ráissas gahčai guolásteddjiiidlohu joavku I:s johtilit 1991 rájes, ja njiedjan jotkkii 2000-logus. Joavku II:s lassánii lohku goappaš suohkaniin jagiin 1990 rájes 1995 rádjái, muhto dasto gahčai johtilit.

Govus 5.9 Guolásteddjiiidlohu joavku I:s ja joavku II:s Návuonas ja Ráissas, 1983-2013 (Guolástusdirektoráhtta)

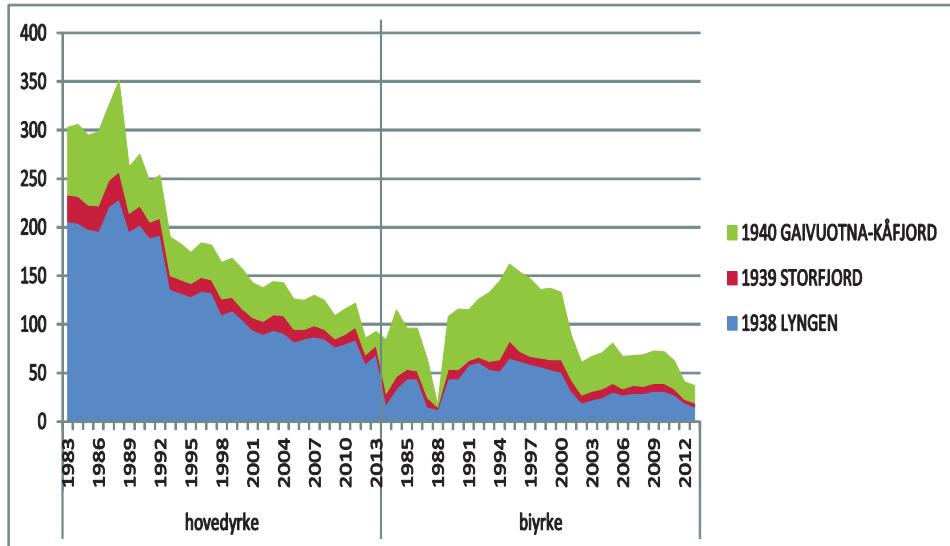

Govus 5.10 Guolástusfatnasiid, vuollel 11 m, logu ovdáneapmi Návuonas ja Ráissas (Guolástusdirektoráhtta)

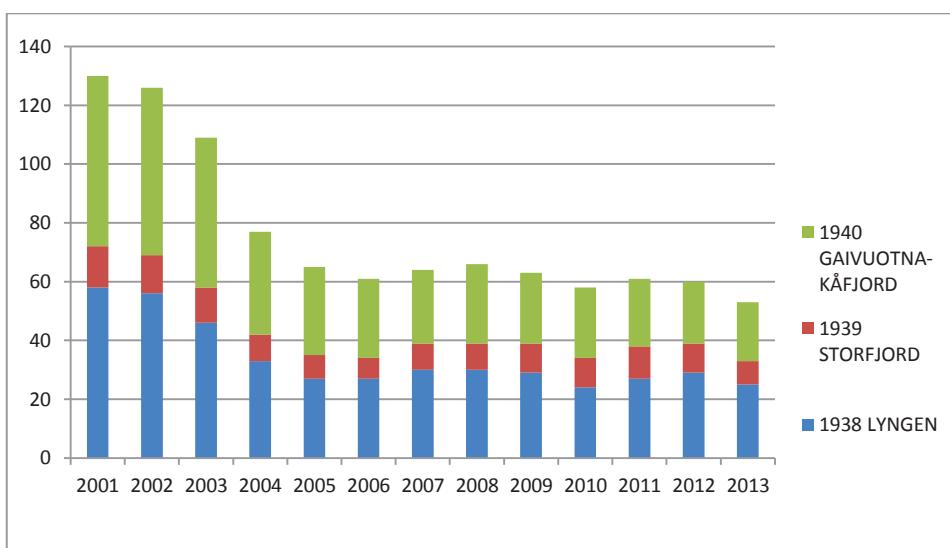

Gáivuonas gahčai guolásteddjiidloku joavku I:s hirbmadir jagiin ovdal 1990, muhto stáđásmuvai jagiin 1990 rájes gitta 2000 rádjái. Jagi 2000 rájes gitta 2012 rádjái lea fas leamaš garra njiedjan dán joavkkus. Gáivuonas lei mihtilmas lassáneapmi joavku II:s jagiin birrasiid 1990, muhto manjel 1994 lea maiddái joavku II:s leamaš hirbmat geahppáneapmi. Omasvuonas ja Ivguvuonas lea leamaš sullasaš tendeansa, go dássedit lea lohku unnon goappaš joavkkuin.

Govus 4.11 Guolásteddjiidloku joavku I:s ja joavku II:s Gáivuonas, Omasvuonas ja Ivguvuonas (Guolástusdirektoráhtta)

Govus 4.12 Guolástusfatnasiid, vuollel 11 m, logu ovdáneapmi Gáivuonas, Omasvuonas ja Ivguvuonas (Guolástusdirektoráhtta)

Vaikko leat báikkálaš molsašuvvamat, de leat goitge čielga sullasašvuodat guolásteddjiidlogu ja fatnasiid, vuollel 11 m, logu ovdáneamis buot vuotnasuhkaniin dán válljenmunis, earet Porsáŋggus, Deanus ja Unjárggas gos lea leamaš čielga lassáneapmi sihke guolásteddjiid- ja

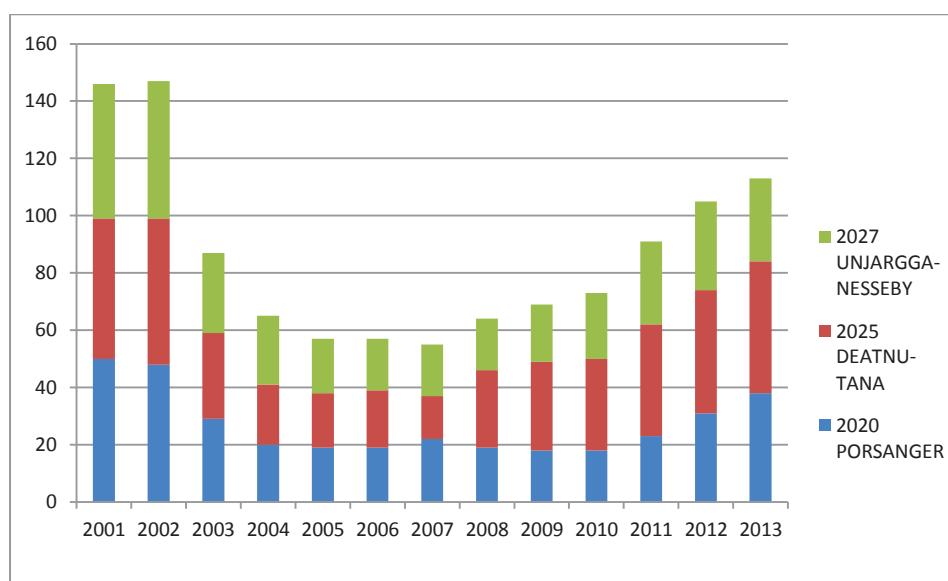
fanáslogus. Dát suohkanat leat guovllus nuorttabealde Davvinjárgga, guovlu gos lea kommersiála gonagasreabbábivdu.

5.4.3 Gonagasreabbá hálddašanráddjen

Govus 5.2:s oinniimet fáhkka lassáneami guolásteddjiidlogus Porsáŋggus ja Unjárggas jagiin 2010-2012, mii lea vuostálasvuohtan trendii mii lei suohkaniin oarjeleappos Finnmarkkus ja Davvi-Romssas. Lagamus čilgehussan Porsáŋggu ja Unjárgga guolásteddjiidlogu lassáneapmái lea gonagasreappá fidnen, ja erenoamážit dat odđa regulerenráddjen gonagasreappá guovdu nuorttabealde Davvinjárgga, maid ásahedje 2008:s.

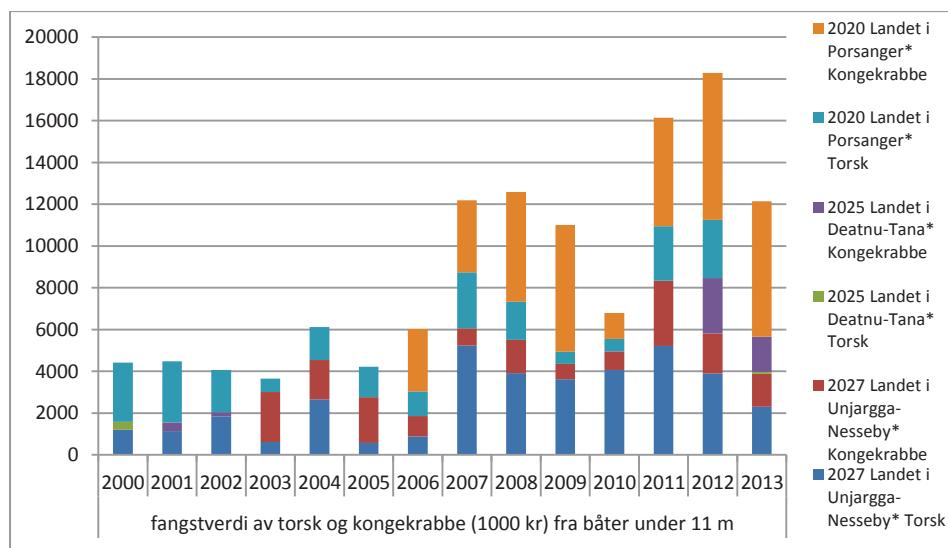
Danin go Ruošša gáibidii oamastit gonagasreabbámáddodaga, de ii šaddan kommersiála bivdu lobálažžan Norggas ovdal jagis 2002. Jagi 1994 rájes gitta 2002 rádjai ožžo aŋkke muhtin Unjárgga ja ránnjásuohkaniid guolásteaddjit vejolašvuoda searvat nu gohčoduvvon dutkanguolásteapmái. Porsáŋggus ii álgán gonagasreabbábivdu ovdal 2005:s. Odne lea kommersiála gonagasreabbábivdu lobálaš nuorttabealde Davvinjárgga. Kommersiála bivddu rahpe 2008 rájes smávva fatnasiidda vuollel 11 mehtera, mat gulle suohkaniidda Davvinjárggas ja das nuorttas. Dasto heittihedje ovddeš áiggi gáibádusa, ahte galggai duođaštit bivdán dihto meari dorski Nuorta-Finnmarkkus kvalifiseret reabbábivdooassálastimii. Dát rievdaapmi ilmmai gáibádusa dihte mii bođii smávvaskálaguolásteddjiin, Sámedikkis, mii deattuhii lagašvuoda- ja sorjasvuodaprinsihpa, ja sámi guolástus- ja bivdoorganisašuvnnas Bivdis. Iešvuohta dán ortnegis lea ahte dat oidá smávva fatnasiid dihto guovllus. Govus 13:s oaidnit movt lohku fatnasiin vuollel 11 m jagi 2008 rájes lea lassánan Unjárggas, Deanus ja Porsáŋggus. Fanasjoavkkut vuollel 10 m ja gaskal 10-10,99 leat dás bidjon oktii.

Govus 5.13 Ovdáneapmi fatnasiidlogus, vuollel 11 m, mat gullet Unjárgii, Porsáŋgui ja Detnui (Guolástusdirektoráhtta)

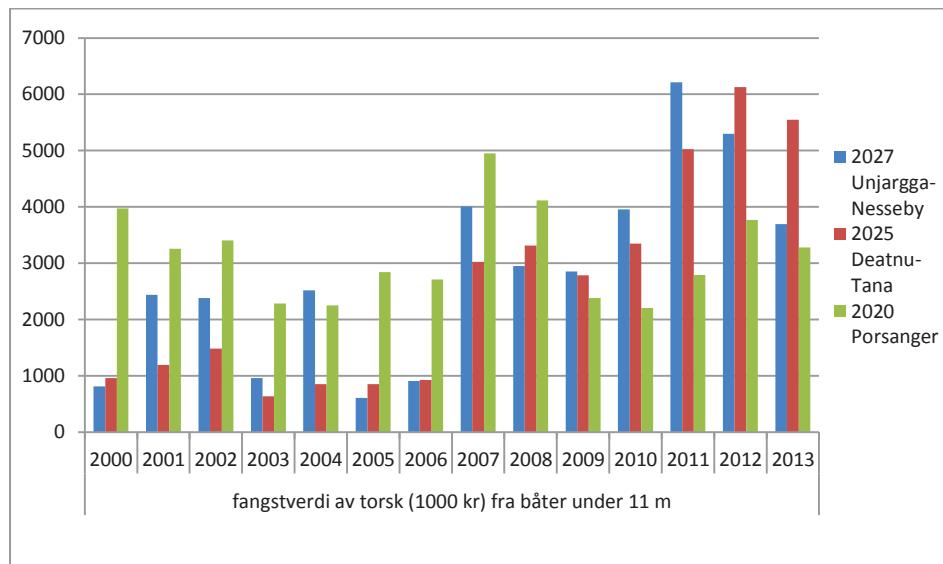
Gonagasreabbábivddu lea vejolaš ovttastahttit dorskebivdduin, daningo dat guokte guolásteami leat goabbatge áiggis. Vejolašvuohta ovttastahttit guovttelágán guolásteami mat addet sisabođu eanaš oasis jagis lea áibbas čielgasit ággan dasa manin guolásteddiidlohu Nuorta-Finnmárkkus lea lassánan, nugo oaidnit govus 2:s. Govus 5.14 čájeha bivdosálašárvvu gonagasreabbá- ja dorskebivddus maid fatnasat vuollel 11 m leat háhkan ja buktán gáddái Porsáŋggus, Deanus ja Unjárggas. Das oaidnit čielgasit movt lagi 2008 regulerenrievdan lea váikkuhan jo vuosttaš lagi rájes Porsáŋggus. Jagiin 2012 ja 2013 lea gonagasreappáid gáddái buktimis čielgasit stuorát árvu Porsáŋggus ja Deanus go dorski gáddái buktimis. Obbalaččat lea duššo Unjárggas gos dorski gáddái buktin lea stuorát dahje ovta dásis gonagasreabbábuktimiin, seammás go gonagasreappáid gáddái buktimat ledje stuorrát vuosttaš lagiid maŋnel go bivdu álggii.

Govus 5.14 Bivdosálašárvu gonagasreappái ja dorskiin maid fatnasat vuollel 11 m leat háhkan ja gáddái buktán Porsáŋggus, Deanus ja Unjárggas (Guolástusdirektoráhtta)

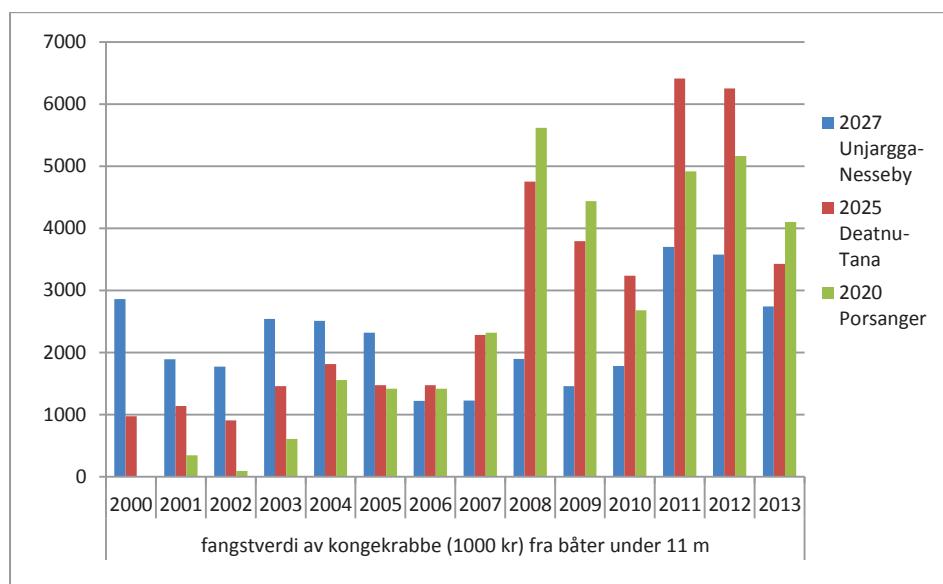
Govus 5.15 čájeha dorskeguolásteami bivdosálašárvvu fatnasiin vuollel 11 m mat gullet dán seamma golmma suohkanii. Jagi 2013:s oaidnit govus 14:s ahte eai leat buktán dorskiid gáddái Porsáŋggus, ja goitge lea árvu dorski bivdosálašárvvus fatnasiin mat leat čálihuvvon Porsáŋgui badjelaš 3 miljovnna. Earet hui unna oasáš jagis 2013, de eai buktán dorskiid gáddái eai Deanus ge. Muhto govus 15 čájeha ahte bivdosálašárvu dorskiin lei badjelaš 6,1 miljovnna 2012:s ja 5,5 miljovnna 2013:s fatnasiin mat gulle Detnui.

Govus 5.15 Dorski bivdosálašárvu fatnasiin vuollel 11 m, mat gullet Unjárgii, Detnui ja Porsáŋgui (Guolástusdirektoráhtta)

Govus 5.16 čájeha gonagasreabbábivddu bivdosálašárvvu Unjárgga, Deanu ja Porsáŋggu suohkaniin. Vaikko Unjárgga fatnasiin lei stuorámus bivdosálašárvu gonagasreabbábivddus vuosttaš jagiid manjjal 2000, de lea bivdosálašárvu dál stuorámus fatnasiin Deanus ja Porsáŋggus.

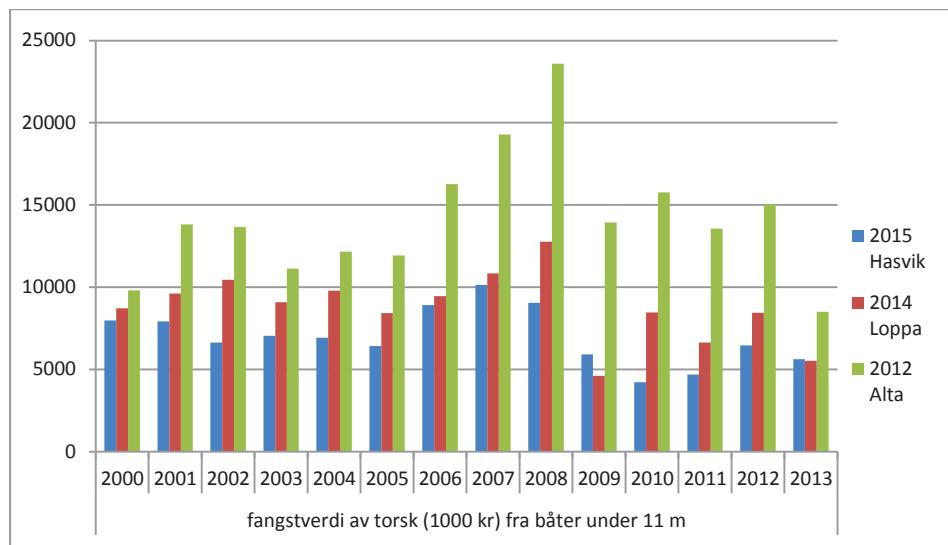
Govus 5.16 Gonagasreabbá bivdosálašárvu fatnasiin vuollel 11 m mat gullet Unjárgii, Detnui ja Porsáŋgui (Guolástusdirektoráhtta)

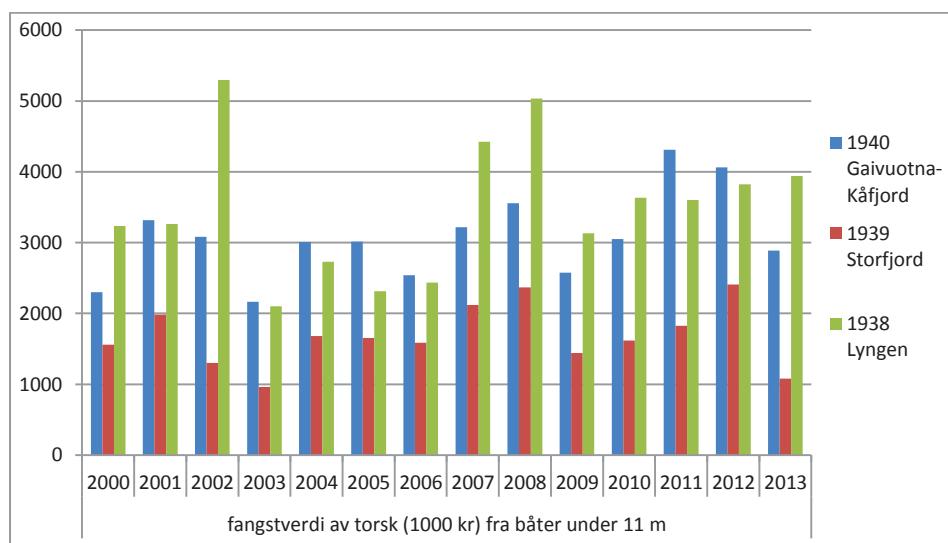
Jus buohtastahttit dorski bivdosálašárvvu fatnasiin vuollel 11 mehtera mat gullet válljejuvvon suohkaniidda Oarje-Finnmárkkus ja Davvi-Romssas, de oaidnit govus 4.15:s ahte dán árvvus lea laskama tendeansa 2007 rájes Unjárggas, Deanus ja Porsáŋggus, dan bottu go tendeansa njiedjá seamma áigodagas Álttás, Láhpis ja Ákjoluovttas, vrd govus 5.17. Ivguvuona,

Omasvuona ja Gáivuona logut vuosihit veaháš rievddadeami jagis jahkái, muhto eai čájet nu čielga tendeanssa go geahččá áigodaga oppalohkái (vrd govus 5.17 ja 5.18).

Govus 5.17 Dorskebivddu bivdosálašárvu fatnasiin vuollel 11 m mat gullet Ákjoluktii, Láhpíi ja Áltái

Govus 5.18 Dorskebivddu bivdosálašárvu fatnasiin vuollel 11 m mat gullet Gáivutnii, Omasvutnii ja Ivguvutnii

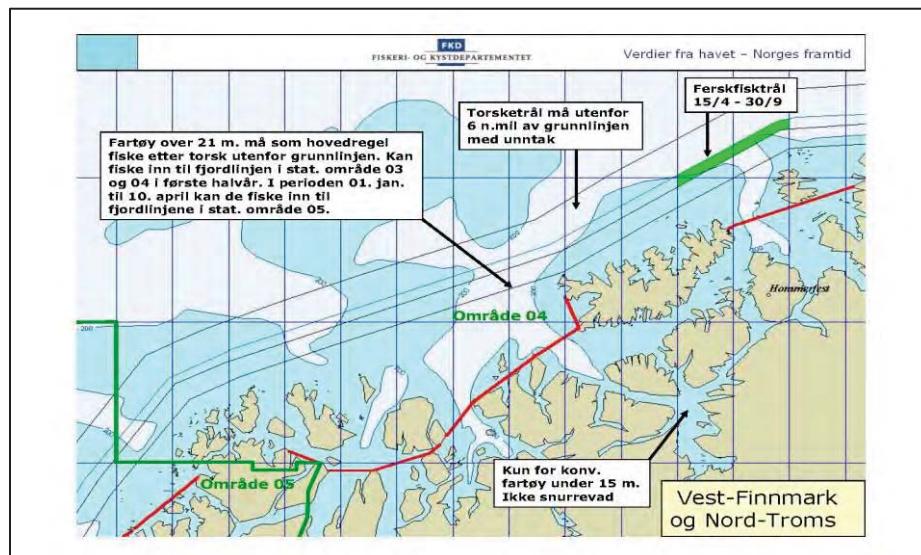
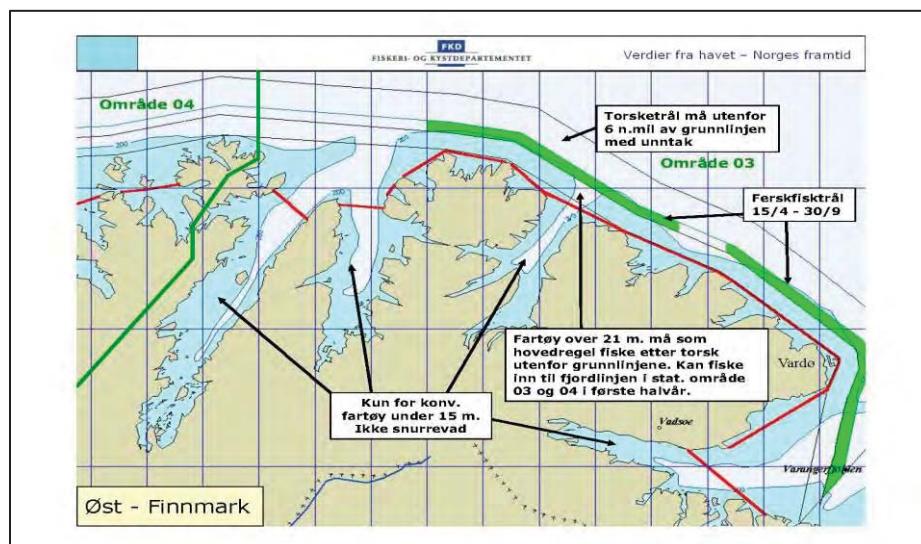

Dorskebivddu ovdáneami válljejuvvon suohkaniin «gonagasreabbágouvllus» sáhttá čujuhit dasa ahte lassánan doaibma maid gonagasreabbá lea addán guvlui nuorttabelde Davvinjárgga, eanet fatnasiiguin ja eanet doaibmi guolásteddiiguin, lea maiddái buktán mihtilmas lassáneami dan guovllu dorskebivddus áigodagas 2007/2008 rájes. Dat lea vuostálasvuohdan golmma válljejuvvon suohkana ektui Oarje-Finnmárkkus, dan bottu go dan golmma válljejuvvon Davvi-Romssa suohkanis logut leat dássedeappot.

5.4.4 Eará hálldašandoaibmabijut maid vuđustussan lea mearrasámi guolástusa ja sámi báikegottiid vuhtiiváldin

Lassin gonagasreabbáreguleremiidda, maid ferte dadjat ahte leat ásahuvvon ea.ea. báikkálaš ja sámi vuotnabivddu vuhtiiváldima vuoduštusain, ásahejde vuotnalinnjáid 2004:s ulbmiliin suddjet vuotnadorski, man máddodat lea rukseslisttus. Guollebivddu snoranuhtiin ja eará aktiiva bivdoneavvuiguin gilde álgovuorus vuotnalinnjáid siskkobealde, juoga mii maiddái lei ovdalašáiggi vuotnabivdogáibádus. Guolástus- ja riddodepartemeantta 26.01.2013 láhkaásahusas dadjá ahte lea lobiheapme fatnasiidda, mat leat 15 m dahje badjel, bivdit siskkobealde vuotnalinnjáid mat leat namuhuvvon láhkaásahusas. Jootkevačcat lea lobiheapme bivdit snoranuhtiin riddodorski godđo- ja šaddansajiin vuonain. Guolástus- ja riddodepartemeantta górttat (2010) dás vuollelis čájehit vuotnalinnjáid Nuorta-Finnmárkkus ja Oarje-Finnmárkkus ja Davvi-Romssas.

Govus 5.19 Vuotnalinját Finnmárkkus ja Davvi-Romssas

Jagi 2011:s fátmmastuvvui vuotnalinnjáortnet oassin šiehtadussii gaskal Sámedikki ja Guolástus- Ja riddodepartemeanta. Vuotnalinját leat ajkke gáržžohallan, 2013:s šadde ollu spiehkasteamit stuorát fatnasiid gildosis, ja lea evttohuvvon jávkadit vuotnalinnjáid, earet guovlluin gos sápmelaččat ásset Davvi-Norggas.⁴⁴ Vuotnalinját ja vejolaš sierralobit stuorát fatnasiid ja aktiiva bivdoneavvuid gildosis linnjáid siskkobealde lei vuosttaš stuora ášsi maid meannudedje Vuotnaguolástuslávdegottis, mii lea ráđđeaddi orgána maid álggahedje 2013:s oassin Riddoguolástuslávdegotti čielggadeami (NÁČ 2008:5) čuovvuleamis. Vuotnaguolástuslávdegottis leat guhtta miellahtu, main golbmasa lea Sámediggi válljen ja earáid fas dat golbma davimus fylkasuhkanat.

Oassin ráđđehusa Riddoguolástuslávdegotti čielggadeami čuovvuleamis bidje maiddái sierran 3000 tonna dorski lassihivvodahkan, maid juogadedje fatnasiidda vuollel 11 mehtera Sámedikki ealáhusovddidandoarjaga doaibmaguovllus (STN-guovllus). Dat mearkkaša albmailmmis ahte unnimus fatnasat STN-guovlluin leat manjemus jagiid ožžon lasihuvvon guolástusvuoigatvuodaid, gitta 12 tonna dorski juohke fatnasa nammii. Vuotnalinnját ja vejolašvuohta lassi dorskesállašiidda unnimus fanasjoavkkus sámi guovlluin leat eahpitkeahttá addán positiivvalaš beavttu, muhto dát doaibmabijut eai leat addán oinnolaš váikkhuusa guolásteddjiid- ja guolástusfanaloguin statistihkas, nugo sáhttit oaidnit “gonagasreabbáguovllu” statistihkas. Ákkat manin dat eai vuhtto statistihkas, sáhttet leat olu, earet eará dorskehatti njiedjan, ja dieđusge nai guollevoostáiváldimiid vátni ollu vuotnaguovlluin.

Manjemus guovtti logijagis lea vuostáiváldinstašuvnnaid logu njiedjan eanet ahte eanet ráddjen vuotnaguolásteami ovdáneamis. Vai easttadir dan leat Norges Råfisklag, suohkanat ja Sámediggi dorjon báikkálaš vuostáiváldinrusttegiid huksemiid mearrasámi guovlluin. Dát bargu lea eahpitkeahttá buktán bohtosiid soames guovlluin, muhto guolástusindustriija konsentrašuvnna ja álelassii eanet guolleindustrijafitnodagaid heittihämi geažil lea ollu guovlluin leamaš stuora hástalussan bisuhit báikkálaš vuostáiváldimiid, mat gáibidit vuovdinšiehtadusaid stuorát industriijafitnodagaiguin. Sámediggi ja odđa Vuotnaguolástuslávdegoddi leat manjemuš áiggiid geahčadišgoahrtán vuostáiváldindilálašvuoda, mii dál neaktá stuorámus hehtehussan vuotnaguolásteami positiivvalaš ovdáneamis sámi guovlluin.

5.5 Loahppáárvalus

Mii leat dán artihkkalis geahčan riddo- ja vuotnaguolástusa ovdáneami suohkaniin main mearrasápmelaččat ásset Finnmarkkus ja Davvi-Romssas, Guolástusdirektoráhta statistihka vuodul bivdosállašiin ja unnit guolástusfatnasiin, ja SGD:a statistihkas suohkaniid guolásteddjjidloguin. Go leat veaháš báikkálaš variašuvnnat, de logut addet dakkár gova ahte obbalaš njiedjan guolásteddjjidlogus vuosttaš jagiid manjil go ásahedje bivdoeriid riddofatnasiidda 1990:s lea leamaš unnit go maid livčii vuordán, muhto sirdašupmi guolásteamis válđoámmáhis (joavku I) lassiámmáhii (joavku II) dáin jagiin vuhtto bures ollu diein suohkaniin. Sárggus mii lea čađat leamašan lea ahte njiedjan lea joatkkán, ja joatileappo

⁴⁴ Guolástusministtar Aspakera sárdni Norges Fiskarлага jahkečoahkkimis 2013:s.

vel mannán maŋŋil jagi 2000 goappaš guolásteaddjijoavkuin, erenoamážit joavku II:s. Spiehkasteamit obbalaš govas leat guolástusat “gonagasreabbáguovllus”; vuotnasuohkaniin nuorttabealde Davvinjárgga. Doppe lea lohku fatnasiin, vuollel 11 mehtera, guolásteddjijidloku ja bivdosálašárvu, sihke gonagasreappá ja dorski dáfus, lassánan jagiin maŋŋil 2008.

Mii leat viggan gávdnat gaskavuođaid gaskal statistikhalaš trendaid ja manjemus jagiid smávvaskáláguolásteami rámmaeavttuid nuppástuhittimaid mearrasámi guovlluin, erenoamážit das mii gusto guolástuspolitiikkii ja regulerendoaibmabijuide. Ákkastallamat doaibmabijuide leat leamaš iešguđetlágánat, muhtimiid leat čađahan vai nannejit mearrasámiguovlluin ássama, muhtima ákkastallet resurssasuodjalemiin, earáin fas ulbmil lasihit buvttadanmuni ja gánnáhahttivuđa riddofatnasiin. Hilgunortnegis, mii gullá dán maŋimus šláddjái, lea leamaš čielga beaktu dan dáfus ahte lea unnidan logu fatnasiin vuollel 11 mehtera, muhto sáhttá goitge duššo čilget oasáža dan garra njiedjamis mii dán joavkkus lea leamašan. Nuppástuhittimat gonagasreappá hálddašanráđđemis jagi 2008:s lea dat doaibmabidju mii čielgasepmosít vuhtto statistikhkas, lassánan doaimmaiguin ja vuotnaguolásteami laskamiin guovllus nuorttabealde Davvisiidda. Doaibmabijuin, maid bidje johtui Riddoguolástuslavdegotti čielggadeami čuovvoleapmin, erenoamážit lasihuvvon dorskebivdovuoigatvuodain fatnasiidda vuollel 11 mehtera sámi guovlluin, lea eahpitkeahttá leamaš positiivvalaš beaktu, muhto dát beaktu orru vuostilduvvome eará rámmaeavttuiguin mat leat negatiivvalaččat ovdánan, erenoamážit guoská dát vuostáiváldindilálašvuhtii vuotnasuohkaniin. Dássázii eai leat dát doaibmabijut buktán mearkkašahti bohtosiid statistikhkii.

Ovdáneapmi Nuorta-Finnmárkkus čájeha ahte vuotnaguolásteapmi ain sáhttá leat geasuheaddjin fidnoválljemis, ja elešis ealáhus, jus rámmaeavttut leat sajis. Seammás čájehit logut, go geahččá Finnmárkku ja Davvi-Romssa oktan joavkun, ahte ovdáneapmi smávvaskáláguolásteamis lea leamaš balddihahtti negatiiva jo guhkit áiggi. Čoavddus min mielas ii leat sisafievrridit strukturortnegiid smávimus fatnasiid váste, mii dáidá vel lasi unnidit dán fanasjoavkku ja jávkadit guolástusvuoigatvuodaid vuonaid báikegottiin. Stuorámus hástalus, go jurddaša nannet mearrasámi vuotnaguovlluid ássama vuodju, lea baicca čoavdit vuostáiváldinváttisvuodaid, vai smávvaskáláguolástedjiiide leat sihkkaris ja diehttevaš vuovdinvejolašvuodat lagasguovlluineaset.

Referánssat:

Broderstad, Else Grete og Eythórsson, Einar (2014): Resilient Communities? Collapse and Recovery of a Social-Ecological System in Arctic Norway. Gávdno *Ecology and Society* 19(3): 1: Special Feature: Rebuilding Fisheries and Threatened Communities: the Social-Ecology of a Particularly Wicked Problem

Kalstad, J. A., I. Bjørklund, E. Eythórsson (2011): Fiske, fangst og tradisjonell kunnskap i indre Varanger. *Tromsø Museums skrifter XXXII*. Romsa, Norga.

Maurstad, Anita ja Sundet, Jan (1998): Den usynlige torsken – forsker-og fiskerkunnskap om lokale fiskeressurser. Siiddut 9-25 čállosis B. K. Sagdahl, doaimmaheaddji. *Fjordressurser og reguleringspolitikk. En utfordring for kystkommuner?* Kommuneforlaget, Oslo, Norga.

NAČ 2008: 5 *Guolástanvuuoigatvuohta ábis olggobealde Finnmárkku*. Čielggadeapmi lávdegottis mii nammaduvvui gonagaslaš resolušuvnnas geassemánu 30.b. 2006. Evttohuvvon Guolástus- ja riddodepartemeanta bokte guovvamánu 18.b. 2008, Oslo, Norga.

Sámediggi: Ášši/Sak SP 003/14: Sametingsrådets beretning om virksomheten iht. forretningsordenen § 20

6 Sámi logut

6.1 Álggahus

Dán kapihtalis almmuhit muhtin guovddáš tabeallaid, mat govvidit dili muhtin málvssolaš osiin sámi duohtavuođas. Dat leat fásta tabeallat mat leat mielde juohke almmuhusas ja mat dainna lágiin čájehit movt áššit rievddadit áiggi mielde. Dán almmuhusa kapihtalis leat 16 tabealla ja vihtta govvosa 7 guovllus, mat buohkat čuvgejit málvssolaš fáttáid sámi servodagas. Vuosttáš fáddá lea álbmot, mas deattuhuvvo čájehit movt álbmothivvodat rievddada ja makkár dilálašvuodat váikkuhit olmmošlogu rievddadeapmái (Riegádan/jápmán/sisafárren/eretfárren). Čájehuvvo movt ahki ja sohkabealli gullet oktii ja dilli čájehuvvo iešguđet geográfalaš dásis.

Oahpahusas leat logut oahpahusdási ektui, mas SED-guovlu buohtastahitto eará guovlluiguin davábealde Sáltoduoddara ja Norggain. Dás čájehuvvo tabealla mii čájeha man oallugat heitet joatkkaskuvllas, ja leat golbma tabealla mat muitalit movt sámegiella ovdána, nugo mánáidgárddiin, vuodđoskuvllain ja joatkkaskuvllain.

Sisaboantu ja Barggahus čájehuvvo guovtti tabealla bokte, main boahtá ovdán olbmuid gaskamearálaš sisaboantu ja vearru, ja barggahuvvon olbmuid sohkabeali ja ealáhusa ektui. Dasto leat guokte ealáhustabealla, mas okta tabealla čájeha fitnodagaid ealáhusváldosurggiid mielde ja nubbi mii fas earenoamážiid geahčada boazoealáhusa.

Loahpas leat guokte válgataabealla, mat leat ráhkaduvvon 2013 Sámediggeválgga vuodul. Dain bohtet ovdán bellodagaid/válgalisttuid dohkkehuvvon jienat ja válljejuvvon áirasat Sámediggái.

6.2 Muhtin mearkkašumit tabeallaide

Olmmošloku SED-guovlluin lea daid manjemus jagiid šaddan dássedin, ja bisánan birrasiid 55 600 olbmu. Olmmošloku lea čađa áiggi njiedjan 1990 rájes, go dalle lei olmmošloku 10 000 olbmuin eambbo. Goitge eat sáhte oaidnit olmmošlogu lassáneami SED-guovllus dan manjemus njealji jagis, vaikko olmmošloku Norggas leage lassánan lagabui 190 000 olbmuin dahje 3,8 proseanttain dain seamma jagiin.

SED-guovllus riegádedje unnit mánát 2013, nugo lea leamaš 2000-logu álggu rájes. Mis lea positiivvalaš nettosisafárren, mii dásse dan go mánát riegádit unnit, ja mii fas doalaha olmmošlogu muhtin muddui dássedin. Dan golmma majemus jagis lea dat positiivvalaš nettosisafárren hui oðas. Juohke jagi 1990 rájes leat eambbogat fárren eret SED-guovllus, go sii geat leat sisafárren.

Sivvan dan positiivvalaš nettosisafárremii lea go olgoriikkas fárrejít guvlui. Go SED-guovlu vásihii 2013 ahte olbmot fárrejedje eará suohkaniidda Norggas, de lei nettosisafárren olgoriikkas eambbo go 500 olbmuin.

Olmmošlohku lea buoremusat doalahuvvon suohkaniin nugo Ráissas ja Omasvuonas Tromssas ja Kárášjogas ja Guovdageainnus Finnmarkkus. Dien njealji suohkanis lea olmmošlohku unnán lassánan dahje lea bisson seamma dásis go 1990.

Ahkečoahkkádus SED-guovllus lea rievdan dan majemus 25 jagis. 29 proseanta ássiin lei 60 jagi ja boarrásit 2014, ja 1990 lei diet oassi 20 proseanta. Seammás lea oassi olbmuin geat leat vuollel 40 jagi njiedjan 57 proseantas 1990 gitta 44 prosentii 2014. Ahkečoahkkádus lea maid muðui Norggas rievdan, muhto SED-guovllus lea diet rievdan arvat eambbo.

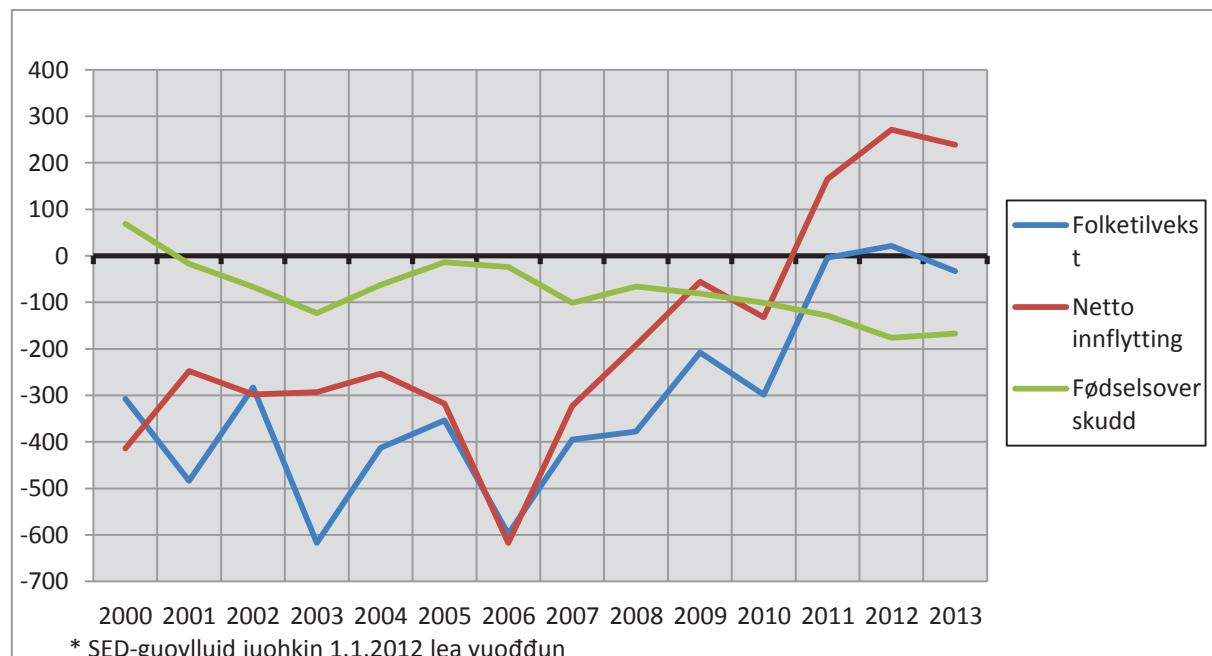
SED-guovllus heitet eanebut joatkkaskuvllas go muðui riikkas. Sis geat álke vuosttaš jagi joatkkaskuvlii 2008, sis ii lean 40 proseanta olahan lohkan- dahje fidnogelbbolašvuoda vihtta jagi manjgil. Vástideaddji logut dain eará guovlluin davábealde Sáltoduoddara lei 37 proseanta ja 29 proseanta ges olles Norggas.

Ohppiidlohku geain lei davvisámegiella vuosttašgiellan vuodđoskuvllas 2013 lei seamma dásis go 2012, muhto tendeansa čájeha ahte diet lea njiedjame. 2006 rájes lea diet lohku njiedjan sullii 100 ohppiin. Ohppiidlohku, geain lei davvisámegiella nubbingiellan, lea njiedjan 1500 oahppis 2006 gitta 1070 oahppái 2013. Lei gal nu ahte nubbingiela ohppiidlohku lassánii veahá 2012 rájes (+16), muhto lea goitge arvat unnit go čieža gávcci jagi áigi lei.

Tabealla 6.1 Álbmotlohku oððajagimánu 1. beaivvi, riegádan, jápmán, ja fárremat. SED-guovlu* oktiibuot

	Álbmotlohku oddajagimnáu 1. beaivvi			Eallin-agariegádan **	Jápmán	Riegádanba djelbáza	Sisafárremat ***	Eretfárrem at***	Netto sisafárre n	Álbmotlassáncapmit ***	
	Oktiibuo t	Dievdo- olbmot	Nisson- olbmot							Oktiibuo t	Proseant a
1990	65 147	33 955	31 192	918	764	154	2 218	2 583	-365	-343	-0,5
1995	63 850	33 160	30 690	862	732	130	2 090	2 819	-729	-718	-1,1
2000	59 972	31 101	28 871	749	680	69	2 591	3 005	-414	-308	-0,5
2001	59 664	30 919	28 745	642	659	-17	2 493	2 741	-248	-484	-0,8
2002	59 180	30 665	28 515	625	692	-67	2 292	2 590	-298	-283	-0,5
2003	58 897	30 531	28 366	553	676	-123	2 129	2 422	-293	-617	-1,0
2004	58 280	30 188	28 092	575	638	-63	2 146	2 399	-253	-413	-0,7
2005	57 867	29 987	27 880	569	583	-14	2 109	2 427	-318	-354	-0,6
2006	57 513	29 771	27 742	603	627	-24	2 054	2 671	-617	-598	-1,0
2007	56 915	29 507	27 408	565	666	-101	2 236	2 559	-323	-395	-0,7
2008	56 520	29 284	27 236	527	593	-66	2 111	2 303	-192	-378	-0,7
2009	56 142	29 045	27 097	546	627	-81	2 225	2 281	-56	-208	-0,4
2010	55 934	28 951	26 983	507	608	-101	2 302	2 434	-132	-299	-0,5
2011	55 635	28 858	26 777	492	621	-129	2 532	2 367	165	-4	0,0
2012	55 631	28 862	26 769	444	620	-176	2 562	2 291	271	21	0,0
2013	55 652	28 921	26 731	472	639	-167	2 588	2 349	239	-33	-0,1
2014	55 619	28 904	26 715	...	...	...	...	...	...	...	...

Govvus 6.2 Olmmošlohku ovdáneami SED-guovlluid *, 2000 - 2013

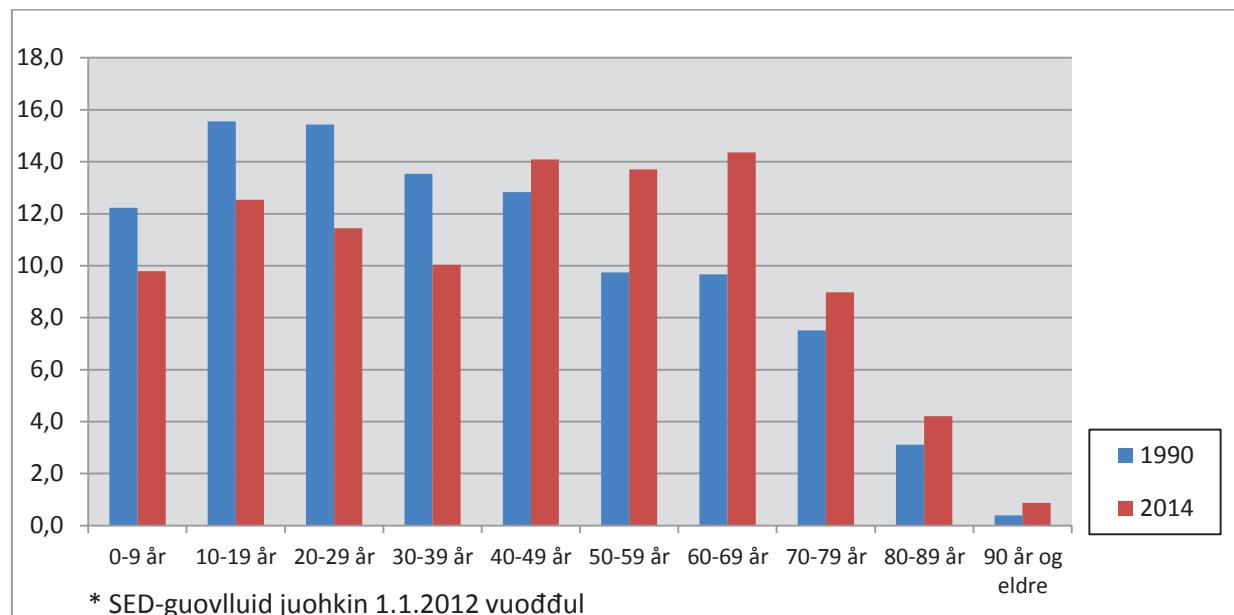

Tabealla 6.2 Álbmotlohku SED-guovllus*, sohkabeali ja agi mielde ođđajagimánu 1. beaivvi

Sohkabealli Ahki	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2014 proseanta
Oktibuo	65 147	63 850	59 972	57 867	55 934	55 635	55 631	55 652	55 619	100,0
0-9 jagi	7 969	8 255	7 706	6 756	5 852	5 602	5 583	5 496	5 444	9,8
10-19 jagi	10 133	8 178	7 573	7 688	7 594	7 507	7 334	7 180	6 973	12,5
20-29 jagi	10 055	10 356	7 821	6 375	5 810	5 929	6 092	6 187	6 360	11,4
30-39 jagi	8 814	8 268	7 964	7 735	6 273	6 034	5 786	5 693	5 580	10,0
40-49 jagi	8 357	8 938	8 120	7 617	7 715	7 723	7 803	7 828	7 834	14,1
50-59 jagi	6 343	6 729	7 898	8 447	7 841	7 694	7 651	7 659	7 625	13,7
60-69 jagi	6 299	5 796	5 709	6 198	7 486	7 706	7 884	7 915	7 983	14,4
70-79 jagi	4 894	4 838	4 573	4 358	4 593	4 645	4 657	4 850	4 995	9,0
80-89 jagi	2 027	2 203	2 273	2 305	2 342	2 351	2 379	2 384	2 343	4,2
90 jagi ja boarrásit	256	289	335	388	428	444	462	460	482	0,9
0-5 jagi	4 807	5 124	4 556	3 748	3 370	3 285	3 248	3 166	3 089	5,6
6-15 jagi	8 542	7 849	7 701	7 719	6 998	6 697	6 519	6 388	6 268	11,3
16-66 jagi	42 756	41 785	38 902	37 722	36 361	36 312	36 318	36 305	36 148	65,0
67 jagi ja boarrásit	9 042	9 092	8 813	8 678	9 205	9 341	9 546	9 793	10 114	18,2
Dievdooblom t	33 955	33 160	31 101	29 987	28 951	28 858	28 862	28 921	28 904	100,0
0-9 jagi	4 118	4 233	4 012	3 442	2 935	2 812	2 806	2 765	2 722	9,4
10-19 jagi	5 162	4 221	3 911	4 027	3 987	3 973	3 866	3 748	3 638	12,6
20-29 jagi	5 556	5 625	4 219	3 462	3 087	3 146	3 260	3 344	3 422	11,8
30-39 árjagi	4 781	4 442	4 311	4 130	3 325	3 178	3 036	2 986	2 957	10,2
40-49 jagi	4 609	4 918	4 383	4 031	4 100	4 093	4 163	4 180	4 164	14,4
50-59 jagi	3 429	3 618	4 271	4 592	4 214	4 134	4 098	4 110	4 079	14,1
60-69 jagi	3 179	3 017	2 994	3 259	3 982	4 117	4 200	4 202	4 249	14,7
70-79 jagi	2 208	2 156	2 088	2 102	2 278	2 324	2 330	2 447	2 547	8,8
80-89 jagi	822	820	828	838	932	964	989	1 011	988	3,4
90 jagi ja boarrásit	91	110	84	104	111	117	114	128	138	0,5
0-5 jagi	2 481	2 635	2 368	1 875	1 699	1 651	1 640	1 578	1 521	5,3
6-15 jagi	4 399	4 050	3 981	4 044	3 609	3 430	3 330	3 275	3 180	11,0
16-66 jagi	23 059	22 494	20 892	20 202	19 349	19 356	19 376	19 386	19 337	66,9
67 jagi ja boarrásit	4 016	3 981	3 860	3 866	4 294	4 421	4 516	4 682	4 866	16,8
Nissonolbmo t	31 192	30 690	28 871	27 880	26 983	26 777	26 769	26 731	26 715	100,0
0-9 jagi	3 851	4 022	3 694	3 314	2 917	2 790	2 777	2 731	2 722	10,2
10-19 jagi	4 971	3 957	3 662	3 661	3 607	3 534	3 468	3 432	3 335	12,5
20-29 jagi	4 499	4 731	3 602	2 913	2 723	2 783	2 832	2 843	2 938	11,0
30-39 jagi	4 033	3 826	3 653	3 605	2 948	2 856	2 750	2 707	2 623	9,8
40-49 jagi	3 748	4 020	3 737	3 586	3 615	3 630	3 640	3 648	3 670	13,7
50-59 jagi	2 914	3 111	3 627	3 855	3 627	3 560	3 553	3 549	3 546	13,3
60-69 jagi	3 120	2 779	2 715	2 939	3 504	3 589	3 684	3 713	3 734	14,0
70-79 jagi	2 686	2 682	2 485	2 256	2 315	2 321	2 327	2 403	2 448	9,2
80-89 jagi	1 205	1 383	1 445	1 467	1 410	1 387	1 390	1 373	1 355	5,1
90 jagi ja boarrásit	165	179	251	284	317	327	348	332	344	1,3
0-5 jagi	2 326	2 489	2 188	1 873	1 671	1 634	1 608	1 588	1 568	5,9
6-15 jagi	4 143	3 799	3 720	3 675	3 389	3 267	3 189	3 113	3 088	11,6
16-66 jagi	19 697	19 291	18 010	17 520	17 012	16 956	16 942	16 919	16 811	62,9
67 jagi ja boarrásit	5 026	5 111	4 953	4 812	4 911	4 920	5 030	5 111	5 248	19,6

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuoddun dás.
Gáldu: Álbmotstatistikka, Statistikalaš guovddášdoaimmahat.

Govvus 6.2 Álbmotlohku SED-guovllus*, sohkabeali ja agi mielde oððajagimánu 1. beaivvi

Tabealla 6.3 Álbmotlohkuoððajagimánu 1. beaivvi, suohkaniid mielde mat ollásii dahje belohahki leat meroštallon SED-guovlun*

	1990	1995	2000	2005	2010	2012	2013	2014
SED-guovlu oktiibuot	65 147	63 850	59 972	57 867	55 934	55 631	55 652	55 619
2030 Mátta-Várjjat, SED	1 869	1 790	1 517	1 476	1 602	1 543	1 506	1 501
2030 Mátta-Várjjat eará guovllut	7 772	8 123	8 015	7 987	8 136	8 317	8 462	8 589
2027 Unjárga	1 037	1 048	965	901	884	901	882	919
2025 Deatnu	3 195	3 272	3 074	3 037	2 912	2 896	2 900	2 883
2023 Gángaviika	1 424	1 455	1 288	1 114	1 009	1 008	1 063	1 098
2022 Davvesiida, SED	501	438	390	379	341	339	338	323
2022 Davvesiida, eará guovllut	1 253	1 140	1 073	1 051	1 001	1 017	1 001	1 018
2021 Kárásjohka	2 652	2 788	2 901	2 876	2 789	2 763	2 721	2 698
2020 Porsángu	4 475	4 461	4 451	4 299	3 991	3 946	3 968	3 963
2019 Davvinjárga, SED	757	737	667	629	595	595	579	577
2019 Davvinjárga, eará guovllut	3 218	3 177	2 850	2 786	2 590	2 633	2 626	2 636
2018 Muosat, SED	399	334	248	194	170	165	183	171
2018 Muosat, eará guovllut	1 440	1 386	1 229	1 199	1 097	1 078	1 057	1 070
2017 Fálesnuorri	1 394	1 266	1 106	1 080	1 026	1 010	1 036	1 051
2014 Láhppi	1 687	1 552	1 426	1 266	1 087	1 087	1 070	1 027
2012 Áltá, SED	1 625	1 472	1 245	1 152	1 013	997	975	944
2012 Áltá, eará guovllut	13 232	14 866	15 592	16 476	17 667	18 285	18 671	18 878
2011 Guovdageaidnu	2 953	3 141	3 068	2 997	2 949	2 927	2 923	2 931

1943 Návuotna	1 615	1 602	1 435	1 401	1 316	1 284	1 245	1 234
1942 Ráisa	4 697	4 905	4 821	4 744	4 757	4 807	4 850	4 854
1941 Skíervá	3 082	3 081	2 934	3 003	2 881	2 880	2 905	2 881
1940 Gáivuotna	2 819	2 677	2 369	2 288	2 207	2 210	2 208	2 221
1939 Pmás vuotna	1 836	1 939	1 872	1 934	1 888	1 909	1 942	1 941
1938 Ivgu	3 595	3 479	3 225	3 158	3 152	3 028	3 013	2 992
1936 Gálsa	2 774	2 611	2 496	2 372	2 371	2 355	2 317	2 334
1933 Báhccavuotna	6 378	6 085	5 749	5 560	5 515	5 502	5 562	5 593
1925 Orješ-Ráisa, SED	711	655	626	614	609	609	606	600
1925 Orješ-Ráisa, eará guovllut	2 727	2 818	2 668	2 716	2 757	2 772	2 801	2 850
1923 Siellat	2 586	2 505	2 346	2 244	2 211	2 214	2 220	2 223
1920 Loabát	1 149	1 117	1 052	1 029	1 012	1 016	1 012	1 014
1919 Rivttát	1 483	1 416	1 345	1 268	1 150	1 136	1 119	1 135
1913 Skánit	3 409	3 303	3 109	2 954	2 855	2 972	2 940	2 951
1902 Tromsa, SED	1 416	1 209	1 039	920	845	791	811	798
1902 Tromsa, eará guovllut	49 132	54 467	58 106	61 638	66 460	68 325	69 547	70 792
1853 Evenášši, SED	236	328	295	274	256	258	254	250
1853 Evenášši, eará guovllut	1 494	1 293	1 228	1 143	1 101	1 101	1 122	1 141
1850 Divttasvuotna	2 622	2 465	2 302	2 150	2 007	1 956	1 978	2 000
1849 Hápmir, SED	317	296	277	230	219	221	226	226
1849 Hápmir, eará guovllut	1 995	1 919	1 731	1 606	1 533	1 562	1 565	1 594
1805 Narviika, SED	454	423	334	324	315	306	300	286
1805 Narviika, Eará guovllut	18 143	18 497	18 266	18 188	18 087	18 167	18 209	18 419

* Sámedikki ealháhusdoaimmaid doarjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuodđun dás.

Gáldu: Álbmotstatistihkka, Statistikhkalaš guovddášdoaimmahat.

Tabealla 6.4 Álbmotlohku ođđajagimánu 1. beaivvi 2014 ja roevdamat 2013, Norggas davábealde Sáltoduoddara

Álbmotlohku 1.1.2013	Eallinaga riegád	Jápmé	Riegádanbadjelbáz	Sisafárren**		Eretfárren	Netto sisafárren	Álbmotlassáneapn	Álbmotlohku
				Oktiibut	Olgoriikkalaš sisafárre	Oktiibut	Olgoriiki fárren	Oktiibu	Proseanta
Oktiibut Norggas davábealde Sált	396 532	4 250	3 510	740	21 820	6 200	19 198	1 580	2 622 3 358 0,8 399 890
SED-guovlu**** oktiibut	55 652	472	639	-167	2 955	700	2 716	177	239 -33 -0,1 55 619
Eará guovllut**** oktiibut	340 880	3 778	2 871	907	18 865	5 500	16 482	1 403	2 383 3 391 1,0 344 271
Nuorta-Finnmárku	24 730	220	228	-8	1 682	709	1 350	123	332 324 1,3 25 054
SED-guovlu	3 789	44	40	4	272	120	222	30	50 52 1,4 3 841
Eará guovllut	20 941	176	188	-12	1 410	589	1 128	93	282 272 1,3 21 213
Sis-Finnmárku	12 512	121	117	4	565	86	607	62	-42 -37 -0,3 12 475
SED	12 512	121	117	4	565	86	607	62	-42 -37 -0,3 12 475
Oarje-Finnmárku	37 292	481	297	184	2 195	585	1 990	192	205 386 1,0 37 678
SED	3 843	26	45	-19	221	40	229	11	-8 -73 -1,9 3 770
Eará guovllut	33 449	455	252	203	1 974	545	1 761	181	213 459 1,4 33 908
Davví Tromsa	18 480	157	225	-68	905	233	866	39	39 -23 -0,1 18 457
SED	18 480	157	225	-68	905	233	866	39	39 -23 -0,1 18 457
Lulli-/Gaska-Tromsa	141 938	1 612	1 054	558	8 335	2 273	7 238	699	1 097 1 655 1,2 143 593
SED	14 270	105	177	-72	834	178	689	30	145 44 0,3 14 314
Eará guovllut	127 668	1 507	877	630	7 501	2 095	6 549	669	952 1 611 1,3 129 279
Davví-Nordlánda	161 580	1 659	1 589	70	8 138	2 314	7 147	465	991 1 053 0,7 162 633
SED	2 758	19	35	-16	158	43	103	5	55 4 0,1 2 762
Eará guovllut	158 822	1 640	1 554	86	7 980	2 271	7 044	460	936 1 049 0,7 159 871

* Eallinaga riegádan rehkenastto ohki, mii eallá go riegáda.

** Guoská eret-/ja sisafárremii Norggas/Norgii ja olgoriikii ja mudui eará guovlluide

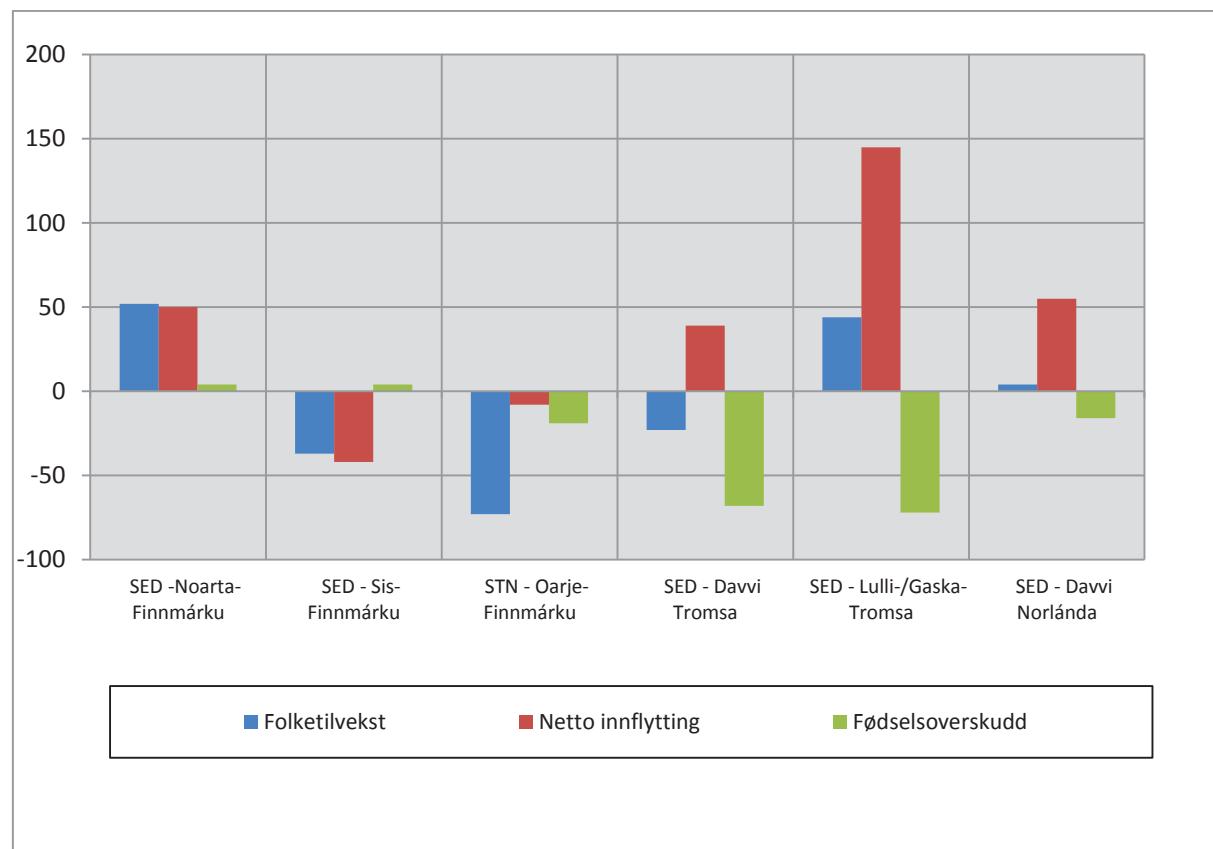
*** Álbmotlassáneapmi rehkenastto dat gaska mii šaddá oððajagimánu 1. beaivvi rájes gitta oððajagimánu 1. beaivái lagi manjnelis. Registrerendábit ja go leat erohusat fárendáhta kvaliteahtas vuoddobiiriin, de čájehit muhtin suohkaniin eará loguid ássiin geat leat riegádan - jápmán + sisafárren - ertfárren. Suohkaniid dásis ii leat dain loguin nu stuora erohus.

**** Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaortnegat. SED-guovlu 1.1.2012 lea vuoddu.

***** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mat eai gula Sámedikki doaibmaguovlluid doarjaortnegiidda.

Gáldu: Álbmotstatistikka, Statistikalaš guovddášdoaimmahat.

Govvus 6.3 Olmmošlohku ovdáneami SED - guovlus*, 2013

Tabealla 6.5 Sisafárren ja eretfárren SED-Guvlui/guovllus*, sohkabeali ja agi mielde 2013

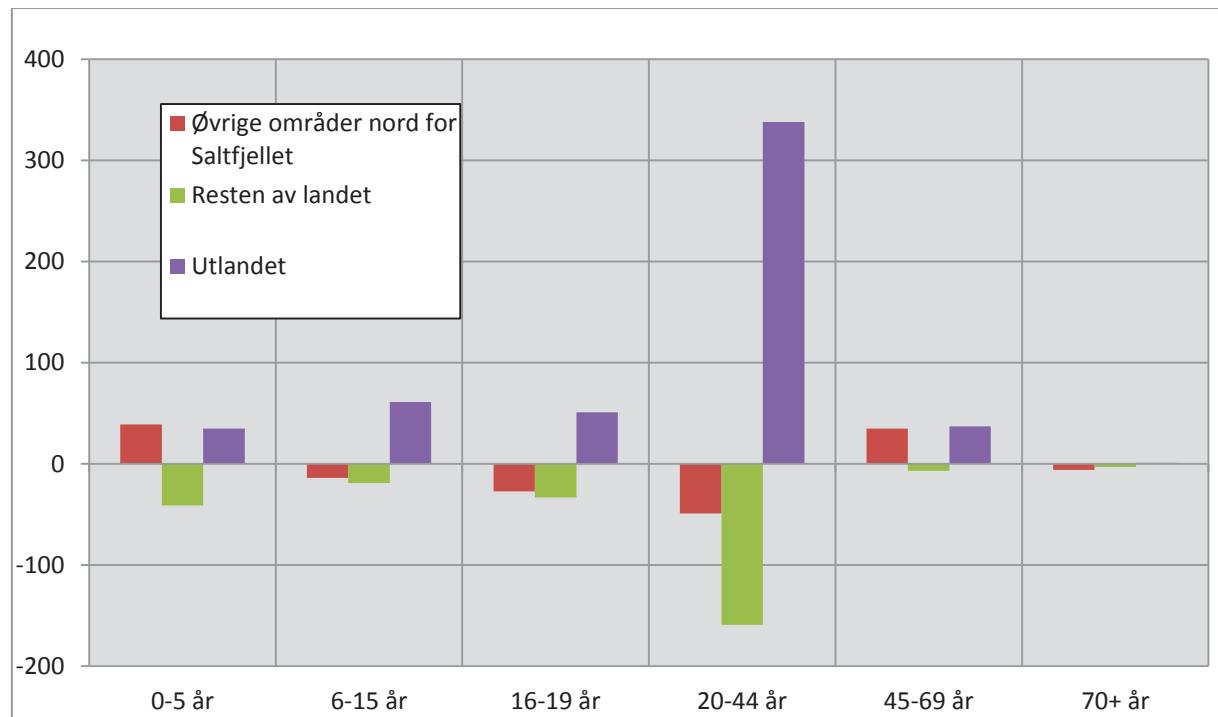
	Norggas oktiibuot 2013			Eará guovlluin davábealde Sáltoduoddara**			Muđui riikkas			Olgoriikkas		
	Oktiibu ot	Dievdd ut	Nisson at	Oktiibu ot	Dievdd ut	Nisson at	Oktii buot	Diev ddut	Nisson at	Oktii buot	Diev ddut	Nisson at
Sisafárren oktiibuot	1 888	951	937	1 306	646	660	582	305	277	700	391	309
0-5 jagi	197	94	103	165	80	85	32	14	18	52	28	24
6-15 jagi	181	98	83	132	71	61	49	27	22	68	40	28
16-19 jagi	146	68	78	91	41	50	55	27	28	66	46	20
20-44 jagi	986	490	496	677	328	349	309	162	147	432	236	196
45-69 jagi	346	183	163	222	114	108	124	69	55	78	40	38
70+ jagi	32	18	14	19	12	7	13	6	7	4	1	3
Eretfárren oktiibuot	2 172	1 084	1 088	1 328	656	672	844	428	416	177	88	89
0-5 jagi	199	108	91	126	71	55	73	37	36	17	6	11
6-15 jagi	214	110	104	146	76	70	68	34	34	7	2	5
16-19 jagi	206	100	106	118	54	64	88	46	42	15	9	6
20-44 jagi	1 194	595	599	726	355	371	468	240	228	94	51	43
45-69 jagi	318	153	165	187	92	95	131	61	70	41	19	22
70+ jagi	41	18	23	25	8	17	16	10	6	3	1	2
Nettosisafárren oktiibuot	-284	-133	-151	-22	-10	-12	-262	-123	-139	523	303	220
0-5 jagi	-2	-14	12	39	9	30	-41	-23	-18	35	22	13
6-15 jagi	-33	-12	-21	-14	-5	-9	-19	-7	-12	61	38	23
16-19 jagi	-60	-32	-28	-27	-13	-14	-33	-19	-14	51	37	14
20-44 jagi	-208	-105	-103	-49	-27	-22	-159	-78	-81	338	185	153
45-69 jagi	28	30	-2	35	22	13	-7	8	-15	37	21	16
70+ jagi	-9	0	-9	-6	4	-10	-3	-4	1	1	0	1

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuodđun dás.

** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mii ii leat Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaortnegiid siskkobealde.

Gáldu: Álbmotstatistikka, Statistikkkalaš guovddášdoaimmahat

Govvus 6.4 Nettosisafárren SED-guvlui/guovllus*, 2013

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegat. SED-guvlluid juohkin 1/1-2012 lea vuodđun dás.

** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mii ii leat Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid siskkobealde.

Gáldu: Álbmotstatistikka, Statistikkkalaš guovddášdoaimmahat

Tabealla 6.6 Persovnnat 16 lagi ja eambbo, maŋŋil eanemus oahpu maid leat čađahan. Suohkanat mat leat ollasii dahje belohahki meroštallon SED-guovlun*, golggotmánu 1. beaivvi 2012. Proseanta

	Oktiibuot	Vuođđoskuvla dássi	Joatkkaskuvla dássi**	Universitehta ja allaskuvla dássi, oanehis***	Universitehta ja allaskuvla dáss, guhkes****
SED-guovlu oktiibuot	100	41,3	39,7	16,3	2,7
Eará guovllut***** oktiibuot	100	32,1	40,9	21,0	6,1
2030 Mátta-Várjat, SED	100	41,4	39,5	15,3	3,8
2030 Mátta-Várjat, eará guovllut	100	31,4	41,0	22,4	5,2
2027 Unjárga	100	39,7	40,1	16,1	4,1
2025 Deatnu	100	40,9	38,4	17,4	3,3
2023 Gáŋgaviika	100	47,3	37,1	13,9	1,7
2022 Davvesiida, SED	100	38,7	49,1	11,1	1,1
2022 Davvesiida, eará guovllut	100	45,6	34,7	16,9	2,7
2021 Kářjohka	100	39,5	31,9	24,1	4,5
2020 Porsáŋgu	100	35,2	42,7	19,0	3,1
2019 Davvinjárga, SED	100	57,6	29,7	10,8	2,0
2019 Davvinjárga, eará guovllut	100	39,7	41,1	16,1	3,0
2018 Muosát, SED	100	58,3	30,5	7,3	4,0
2018 Muosát, eará guovllut	100	45,7	38,7	13,4	2,2
2017 Fálesnuorri	100	52,7	33,0	13,1	1,2
2014 Láhppi	100	43,7	38,1	15,0	3,3
2012 Áltá, SED	100	44,6	38,8	14,5	2,0
2012 Áltá, eará guovllut	100	32,7	38,4	23,8	5,0
2011 Guovdageaidnu	100	43,7	29,8	22,1	4,4
1943 Návuotna	100	41,6	41,8	15,2	1,4
1942 Ráisa	100	37,6	41,4	17,8	3,1
1941 Skiervá	100	44,1	39,3	14,9	1,7
1940 Gáivuotna	100	45,8	37,3	14,8	2,1
1939 Omásvuotna	100	39,4	40,5	17,8	2,4
1938 Ivgu	100	43,2	39,4	15,0	2,4
1936 Gálša	100	50,6	36,3	11,1	2,0
1933 Báhccavuotna	100	43,0	43,1	12,2	1,6
1925 Orješ-Ráisa, SED	100	37,9	44,7	16,6	0,8
1925 Orješ-Ráisa, eará guovllut	100	31,6	45,4	20,4	2,7
1923 Siellat	100	30,7	45,1	19,9	4,4
1920 Loabát	100	40,3	39,2	18,1	2,3
1919 Rivttát	100	39,0	42,2	16,6	2,3
1913 Skánit	100	34,2	43,9	19,3	2,7

1902 Tromsa, SED	100	52,2	37,5	9,5	0,8
1902 Tromsa, eará guovllut	100	26,2	36,6	24,7	12,5
1853 Evenássi, SED	100	35,3	49,1	13,3	2,3
1853 Evenášši, eará guovllut	100	31,2	50,1	15,4	3,3
1850 Divttasvuotna	100	41,0	42,2	14,4	2,4
1849 Hápmir, SED	100	42,2	43,2	14,1	0,5
1849 Hápmir, eará guovllut	100	32,2	44,0	19,3	4,5
1805 Narviika, SED	100	33,2	50,0	12,9	3,9
1805 Narviika, eará guovllut	100	27,9	45,8	21,1	5,2

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1/1-2012 lea vuodđun dás.

** Oktan" joatkkaskuvlla lasáhusa" dási, mii lasiha joatkkaskuvlla dási, muhto ii lohkko alit oahppun.

*** Sistisdoallá alit oahpu gitta njealji jahkái.

**** Sistisdoallá alit oahpu eambbo go njeallje jagi, ja dutkanoahpu.

***** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mii ii gula Sámedikki doaibmaguovlluid doarjaortnegiid siskkobeallái.

Gáldu: Oahppostatistikka, Statistikalaš guovddášdoaimmahat

**Tabealla 6.7 Oahppit* geat álge joatkkaskuvlii vuosttás̄ ceahkkái čakčat
2007, makkár stáhtusdási oláhedje mañjil vihtta jagi
joatkkaskuvlaoahpu, studeantsuorgi ja sohkabealli.
Proseanta**

	Oahppit oktiibuot	Olahan lohkan- dahje fidnogelbolašvuoda**		Ii olahan lohkan- dahje fidnogelbolašvuoda		
		Čadahan dábalaš áiggis	Čadahan guhkit áiggis go dábalaččat	Ain joatkkaskuvlaoahpus 2012	Čadahan JKII dahje váodán fágageahč čaleami, ii ceavzán	Heit án beloh agas
Oahpahusprográmma joatkkaskuvlla ceahkki 1 ja sohkabealli						
SED-guovlu*** oktiibuot	759	39,7	13,2	10,9	8,0	28,2
Earát guovllut davábealde Sáltoduoddara****oktiibuot	286	63,6	10,5	5,2	8,4	12,2
Lohkanráhkkanáhhttin oahpahusprográmma utdanningsprogram	110	59,1	11,8	5,5	11,8	11,8
Dievdoolbmot	176	66,5	9,7	5,1	6,3	12,5
Nissonolbmot	247	64,4	9,7	5,3	8,5	12,1
Oahppospesialiseren	24	66,7	16,7	4,2	4,2	8,3
Falástallanoahppu	15	46,7	13,3	6,7	13,3	20,0
Fidnofágalaš oahpposuorggit	473	25,2	14,8	14,4	7,8	37,8
Dievdoolbmot	290	22,8	13,1	14,8	7,2	42,1
Nissonolbmot	183	29,0	17,5	13,7	8,7	31,1
Huksen- ja ráhkadusteknikka	48	18,8	16,7	20,8	2,1	41,7
Hábmen- ja giehtaduodji	36	13,9	19,4	13,9	11,1	41,7
Elektrofága	59	20,3	13,6	18,6	15,3	32,2
Dearvvašvuoda- ja sosiálaoahppu	74	37,8	9,5	13,5	9,5	29,7
Media- ja kommunikašuvdna	23	34,8	8,7	4,3	21,7	30,4
Luonddudoallosuorgi	33	21,2	36,4	12,1	3,0	27,3
Restauranta- ja biebmooahppu	43	11,6	7,0	18,6	-	62,8
Bálvalus ja johtalus	33	30,3	21,2	12,1	15,2	21,2
Teknihkka ja industrija buvttadeapmi	124	28,2	12,9	12,1	4,0	42,7

* Oahppit molssaevtolaš oahpus leat maid mielde dás

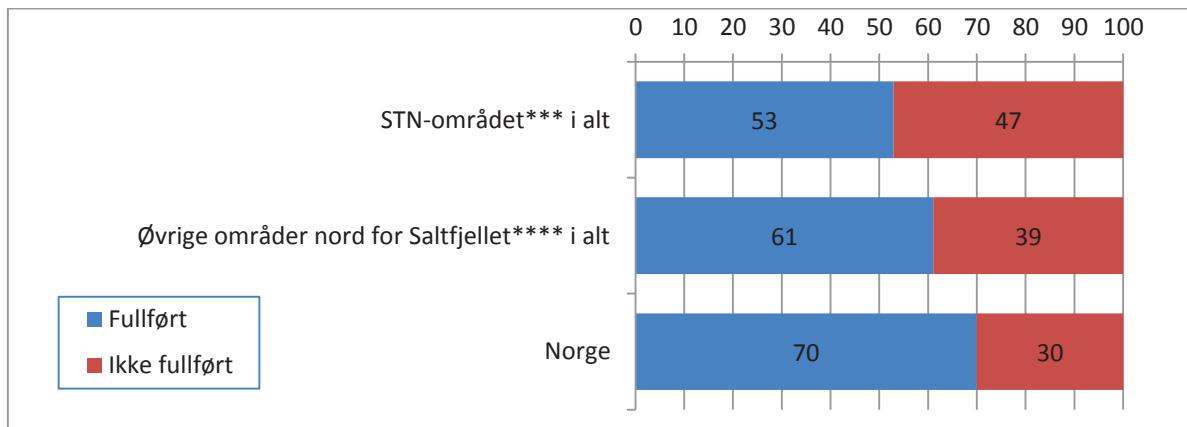
** Čadahan oahpu mearkkaša ahte oahppi/oahpahalli lea ceavzán buot jagiid joatkkaskuvllas, mainna oažju duodaštusa dahje fága-/sváinnasreivve

*** Sámedíkkiealáhusdoaimmaid doarjjaortnegat. SED-guovlluid juohkin 1.1 2012 lea vuodđun.

**** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mii ii leat Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiijd sisskobealde.

Gáldu: Oahpahusstatitihkka, Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

Govvus 6.5 Oahppilit* geat lea álgán juktaskuvlii, álgu dássái čakčat 2007, ja mii lea bohtus vitta jagi maŋŋil, orrunbáikeektui. Proseantat

Tabealla 6.8 Mánáidgárddit main lea sámegielfálaldat ja mánáidlohu geat vuostáiválde fálaldaga 2005-2013

Jahki	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Sámegielfálaldat mánáidgárddit oktiibuot	64	67	56	60	71	67	61	63	52
Mánáidlohu:	925	975	956	940	883	817	823	826	822
Sámi mánáidgárddit ja sámegiellossodagat dárogielat mánáidgárddiin	46	47	40	41	37	37	33	30	30
Mánáidlohu:	882	929	925	905	789	758	728	660	669
Dárogielat mánáidgárddit main lea eará sámegielfálaldat	18	20	16	19	34	30	28	33	22
Mánáidlohu	43	46	31	35	94	59	95	166	153

Gáldu: Sámediggi

**Tabealla 6.9 Galle oahppi geain sámeigiella lea 1. dahje 2. giellan.
Vuodđoskuvla golggotmánu 1. beaivvi. Miehtá riikka. 2006-2013**

	2006*	2007*	2008*	2009*	2010*	2011*	2012*	2013*
Oahppi oktiibuot ***	619 038	616 388	614 033	613 928	614 020	614 413	614 894	615 327
Oahppit geain sámeigiella lea oahpahusgiella** oktiibuot	991	938	940	924	893	855	873	822
Oahppit geain davvisámeigiella lea 1.giellan	971	984	997	964	928	895	879	877
Oahppit geain davvisámeigiella lea 2.giellan*	1 508	1 370	1 342	1 194	1 145	1 092	1 054	1 070
Oahppit geain julevsámeigiella lea 1. giellan	31	25	27	26	29	25	30	19
Oahppit geain julevsámeigiella lea 2.giellan*	46	54	50	55	68	47	68	74
Oahppit geain lullisámeigiella lea 1.giellan	18	16	19	20	18	20	21	20
Oahppit geain lullisámeigiella lea 2. giellan*	98	89	82	77	72	74	74	66

* Sámeigiella nubbingiellan sistisdoallá ohppiid, geat čadahit dássi 1-4 ja dássi 1-7 sámi oahppoplána vuodul.

** Oahppit, geain sámeigiella lea oahpahusgiella, ožžot buot oahpahusa sámegillii. Dat guoská ohppiide geat leat sámi hálldášanguovllu siskkobealde

*** 2011/2012 skuvlajagi rájes leat earenoamášskuvllat ja dábálašskuvllat časkkon oktii vuodđoskuvllastatistikas.

Gáldu: Oahpahusstálistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

Tabealla 6.10 Ohppiidlohku geain sámeigiella lea joatkkaskuvlla fágasuorggis, juhkkojuvvon fylkkaid mielde gos lea eambbo go vihtta oahppi. 2009-2014

	Skuvlajahki 2009/2010			Skuvlajahki 2010/2011			Skuvlajahki 2011/2012			Skuvlajahki 2012/2013			Skuvlajahki 2013/2014		
	1.gie llan	2.gie llan	Oktii buot	1.gie llan	2.gie llan	Oktii buot	1.gie llan	2.gie llan	Oktii buot	1.gie llan	2.gie llan	Oktii buot	1.gie llan	2.gie llan	Oktii buot
Miehtá riikka	215	154	369	248	185	433	267	206	473	236	180	416	243	209	452
Finn-márku	180	103	283	216	125	341	249	135	384	212	120	332	199	157	356
Tromsá	10	30	40	12	37	49	11	43	54	18	35	53	18	24	42
Nordlánđa	21	7	28	18	9	27		16	16		15	18	21	16	37
Davvi-Trøndelaga		8	8		9	9		7	7		6		5		5
Mudui	4**	6	10		2**	5	7*	5	12	6***	10**	10	5***	7	12

*Muđui riikkii gullet maid Nordlánđa ja Davvi-Trøndelaga

**Muđui riikkii gullá maid Davvi-Trøndelaga

***Muđui riikkii gullá maid Nordlánđa

Gáldu: Oahpahusdirektoráhtta

Tabealla 6.11 Gaskamearálaš dienas ja vearru17 jahkásaš ja boarrásiid ássiin. Miehtá riikka ja Norggas davábealde Sáltoduoddara, 2012

	Miehtá riikka	SED-guovlut*	Eará guovllut**
Bruttodienas	391 700	324 300	366 600
–Persovdnasisaboahtu bálkká	280 800	212 800	264 600
–Persovdnasisaboahtu penšuvdna	68 500	81 700	71 200
–Ealáhussisaboahtu	19 900	17 500	17 400
–Reanttut ruhtabidju	6 300	4 800	5 100
–Vuostáiváldán oasusvuotíttu***	8 600	4 000	4 200
Sisaboadu geesus	105 000	96 000	103 700
–Unnimus geesus	62 700	61 100	63 600
–Reanttut vealggis	25 600	22 800	24 100
–Vuolláibáza ealáhusas, oktan ovddit jagiid	4 600	2 900	2 700
Allavearrovuoddu	367 300	313 500	351 700
Dábálaš sisaboahtu mañjil earenoamáš gessosa	287 900	226 100	261 700
Supmi dássejuvvon vearru****	99 400	64 000	85 300
Dán oasis****:			
Allavearru	5 700	2 300	3 800
Oktasašvearru	33 600	25 100	29 900
Álbmotoaju miellahttomáksu	26 900	24 400	25 000
Ássiid lohku geat leat 17 lagi ja boarrásit	3 993 697	45 359	250 989

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegat. SED-guovluid juohkin 1/1-2012 lea vuoddun dás.

** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mat eai gula Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid siskkobeallái.

*** Sihke vearrogearnegas ja vearahis oasusvuotitu

**** Supmi dássejuvvon vearus (oktan opmodatvearuin) lea vuoliduvvон vearrogessosiin, ja muhtin vearut ges leat ovdal go vearrogesus lea gesson.

Gáldu: Persovnnaid vearrostatistikka, Statistikkkalaš guovddášdoaimmahat

Tabealla 6.12 Barggahuvvon olbmot 15-74 lagi*, sohkabeali ja ealáhusaid vuodul. Norggas davábealde Sáltoduoddara. 4. kvartála

	Oktiibuot	Dievddut	Nissonat		Oktiibuot	Dievddut	Nissonat
SED-guovlu** oktiibuot	27 595	26 920	14 725	12 195	100,0	100,0	100,0
01-03 Eanandoallu, vuovdedoallu ja guolásteapmi	3 079	2 554	2 138	416	11,2	9,5	14,5
05-09 Ruvkedaibauma ja roggan	298	438	397	41	1,1	1,6	2,7
10-33 Industriija	1 596	1 917	1 477	440	5,8	7,1	10,0
35-39 Elektriskehta, čáhci ja čorgen	402	405	358	47	1,5	1,5	2,4
41-43 Huksen- ráhkadusdoaibma	2 523	2 403	2 252	151	9,1	8,9	15,3
45-56 Gálvogávppašeapmi, hotealla ja restaurántadoaibma	5 543	5 176	3 234	1 942	20,1	19,2	22,0
58-63 Diehtojuohkin ja kommunikašuvdna	330	344	211	133	1,2	1,3	1,4
64-66 Ruhtadeapmi ja dákádus	163	104	59	45	0,6	0,4	0,4
68-82 Fitnodatlaš bálvalusdoaibma, opmodatdoaibma	1 673	1 523	884	639	6,1	5,7	6,0
84 Almmolaš hálldašeapmi, suodjalus ja sosiáladáhkádus	2 036	2 129	1 157	972	7,4	7,9	7,9
85 Oahpahus	2 617	2 559	847	1 712	9,5	9,5	5,8
86-88 Dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat	6 385	6 324	1 221	5 103	23,1	23,5	8,3
90-99 Eará sosiála ja persovnnlaš bálvalusat	795	890	392	498	2,9	3,3	2,7
Ii diedihuvvon	155	154	98	56	0,6	0,6	0,7
							0,5

* 2005 rájes vuoliduvvui vuolimus ahkemearri 16 jagis 15 jahkái, go galgá sáhttit rehkenasttot barggahusas, gaskariikkalaččat ávžuhusaid vuodul. Ahkedefinišuvdna maid rievdaduvvui seammás; ahki lagi loahpas rievddai ahki referánsaágodaga lohppii.

** Virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndeling av STN-området per 1/1-2012 er lagt til grunn.

*** Guovllut davábealde Sáltoduoddara mat eai leat Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid siskkobealde.

Gáldu: Registrerema vuodul barggahusstatistikka, Statistikkkalaš guovddášdoaimmahat

Tabealla 6.13 Barggahuvvon olbmot 15-74 lagi*, sohkabeali ja ealáhusaid vuodul. Norggas davábealde Sáltoduoddara. 4. kvartála

Ealáhusguovlu	Galle			Proseanta		
	2008	2012		2008	2012	
		Oktiibuot	Dievddut		Oktiibuot	Dievddut
SED-guovlu** oktiibuot	27 595	26 980	14 643	12 337	100,0	100,0
01-03 Eanandoallu, vuovdedoallu ja guolásteapmi	3 079	2 575	2 156	419	11,2	9,5
05-09 Ruvkedaibauma ja roggan	298	444	406	38	1,1	1,6
10-33 Industriija	1 596	1 862	1 437	425	5,8	6,9
35-39 Elektriskehta, čáhci ja čorgen	402	413	356	57	1,5	1,5
41-43 Huksen- ráhkadusdoaibma	2 523	2 387	2 245	142	9,1	8,8
45-56 Gálvogávppašeapmi, hotealla ja restaurántadoaibma	5 543	5 130	3 158	1 972	20,1	19,0
58-63 Diehtojuohkin ja kommunikašuvdna	330	335	200	135	1,2	1,2
64-66 Ruhtadeapmi ja dákádus	163	118	63	55	0,6	0,4
68-82 Fitnodatlaš bálvalusdoaibma, opmodatdoaibma	1 673	1 531	905	626	6,1	5,7
84 Almmolaš hálldašeapmi, suodjalus ja sosiáladáhkádus	2 036	2 157	1 189	968	7,4	8,0
85 Oahpahus	2 617	2 612	849	1 763	9,5	9,7
86-88 Dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat	6 385	6 372	1 188	5 184	23,1	23,6
90-99 Eará sosiála ja persovnnlaš bálvalusat	795	855	365	490	2,9	3,2
Ii diedihuvvon	155	189	126	63	0,6	0,7
					0,9	0,5

* 2005 rájes vuoliduvvui vuolimus ahkemearri 16 jagis 15 jahkái, go galgá sáhttit rehkenasttot barggahusas, gaskariikkalaččat ávžuhusaid vuodul. Ahkedefinišuvdna maid rievdaduvvui seammás; ahki lagi loahpas rievddai ahki referánsaágodaga lohppii.

** Virkeområdet for Sametingets tilskuddsordninger til næringslivet. Inndeling av STN-området per 1/1-2012 er lagt til grunn.

*** Guovllut davábealde Sáltoduoddara mat eai leat Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid siskkobealde.

Gáldu: Registrerema vuodul barggahusstatistikka, Statistikkkalaš guovddášdoaimmahat

**Tabell 6.14 Olbmot geain lea gullevašvuohta boazoealáhussii njukčamánu
31. beavvi 2011, sohkabeali ja siddaoasi gullevašvuoda vuodul.
Válljejuvpon geografalaš guovllut**

Geografalaš guovlu	Oktiibut	Sohkabealli		Stáhtus siidaosis			
		Dievdoobmot	Nissonolbmot	Eaiggát/oktavu ođapersovdná	Náittusguobi/ ovttasássi	Eaiggáda/oktav uođapersovnn a mánát	Earát
Miehtá riikka	3 018	1 557	1 461	540	254	219	2 005
Finnmárku	2 205	1 147	1 058	379	169	126	1 531
¬SED	2 015	1 048	967	365	160	115	1 375
¬Eará guovllut	190	99	91	14	9	11	156
Tromsá	207	106	101	43	13	6	145
¬SED	77	44	33	20	8	2	47
¬Eará guovllut	130	62	68	23	5	4	98
Nordlánda oktiibut	191	102	89	44	22	15	110
¬SED	8	5	3	2	1	2	3
¬Eará guovllut	98	53	45	24	11	6	57
¬Guovllut davábealde Sáltoduoddara	85	44	41	18	10	7	50
Muæui riikkas	415	202	213	74	50	72	219
Proseanta miehtá riikkas	100,0	51,6	48,4	17,9	8,4	7,3	66,4

Gáldu: Boazodoallohálddáhus

**Tabella 6.15 Boazologu giiddaealus 31.3*, ealáhusgovlut. Guohunjáhkki
2002/2003 – 2012/2013**

Reinbeite- område	2002/ 2003	2003/ 2004	2004/ 2005	2005/ 2006	2006/ 2007	2007/ 2008	2008/ 2009	2009/ 2010	2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013**
Hele landet	210 075	232 838	234 608	233 160	243 251	253 721	248 522	254 384	251 071	258 360	246 262
Øst-Finnmark	63 389	73 664	78 332	81 126	83 982	89 740	86 315	88 868	87 283	83 957	74 454
¬Polmak/Varanger	21 623	24 179	24 664	25 073	25 227	27 279	24 885	27 325	28 078	27 212	23 776
¬Karasjok	41 766	49 485	53 668	56 053	58 755	62 461	61 430	61 543	59 205	56 745	50 678
Vest-Finnmark	84 214	96 536	92 714	89 030	94 262	98 106	96 009	98 548	97 957	107 055	105 092
Troms	9 922	10 556	11 272	11 123	12 046	12 188	12 226	12 094	11 674	12 820	12 955
Nordland	13 993	14 255	14 142	13 984	14 557	14 717	15 101	15 667	14 529	14 878	14 318
Nord-Trøndelag	12 936	12 330	12 377	11 757	12 483	12 627	12 856	13 281	13 529	13 930	14 074
Sør-Trøndelag/Hedmark	13 432	13 307	13 616	13 959	13 376	13 576	13 691	13 821	13 840	13 662	12 977
Tamreinlagene	12 189	12 190	12 155	12 181	12 545	12 767	12 324	12 105	12 259	12 058	12 392

* 31. mars benyttes fordi 1. april er fristen for å gi melding om reindriften det siste driftsåret til distriktsstyret.

** Ukorrigerte tall.

Kilde: Reindriftsforvaltningen

**Tabealla 6.16 Sámediggeválga 2013. Dohkkehuvvon jienat,
bellodaga/válgalistu ja válgabiire vuodul**

Bellodat/válgalistu		Miehtá riikka	Valgrets						
			1. Nuorta	2. Áviovári	3. Davvi	4. Gáisi	5. Viesttar meara	6. Lullisá mi	7. Lulli- Norga
Oktiibut	9 919	1 640	2 676	1 444	1 414	912	593	1 240	
NSR Norgga Sápmelaččaid Riikasearvi	2 397	-	580	231	526	460	176	424	
Guovddášbellodat	471	107	65	78	123	45	53	-	
Sámeálbmotbellodat	184	-	99	-	-	-	-	85	
Bargiidbellodat	2 093	497	360	306	339	198	159	234	
Árja	1 145	291	487	135	149	-	-	83	
Ovddádusbellodat	888	137	151	263	167	78	-	92	
Olgeš	696	143	112	121	110	131	-	79	
Fdáloniid listu	264	-	264	-	-	-	-	-	
Johtisápmelaččaid listu	331	-	331	-	-	-	-	-	
Ristalaš Álbumbellodat	45	-	45	-	-	-	-	-	
Davvikalohttaálbmot	431	-	-	310	-	-	-	121	
Åarjel-Saemiej Gielh (ÅaSG)	205	-	-	-	-	-	-	205	-
Gurut	50	-	50	-	-	-	-	-	
NSR ja Sámeálbmot bellodaga oktasaálistu	465	465	-	-	-	-	-	-	
Ealáhus ja luondu / Næring og natur	132	-	132	-	-	-	-	-	
Sámít lulde	122	-	-	-	-	-	-	122	

Gáldu: Válgastatistikka, Statistikalaš guovddášdoaimmahat.

**Tabealla 6.15 Sámediggeválga 2013. Válljejuvpon áirasat,
bellodaga/válgalistu , sohkabeali ja válgabiire vuodul.**

Válgabiire	Oktiibut		Bellodat/válgalistu										
	Oktiibut	Nissonolbmot	Bb		NSR		ÁRJA		Ovddádusbellodat		Olgeš		
			Oktiibut	Nissonolbmot	Oktiibut	Nissonolbmot	Oktiibut	Nissonolbmot	Oktiibut	Nissonolbmot	Oktiibut	Nissonolbmot	
Miehtá riikka	39	20	10	4	11	6	4	2	2	1	2	1	
1. Nuorta	6	3	2	1	-	-	1	-	-	-	1	1	
2. Áviovári	8	5	2	1	2	1	2	2	-	-	-	-	
3. Davvi	5	2	1	-	1	1	-	-	1	-	-	-	
4. Gáisi	6	3	2	1	2	1	1	-	1	1	-	-	
5. Viesttar meara	4	2	1	1	2	1	-	-	-	-	1	-	
6. Lullisámi	4	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	
7. Lulli- Norgga	6	4	1	-	3	2	-	-	-	-	-	-	
NSR/SaB OI													
JOHT		DAVVIK		S		ASG		DÁLONIID					
Miehtá riikka	2	1	1	-	3	2	1	1	2	1	1	1	1
1. Nuorta	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2. Áviovári	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	1	
3. Davvi	-	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-
4. Gáisi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5. Viesttar meara	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6. Lullisámi	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-	-
7. Lulli- Norgga	-	-	-	-	1	1	1	1	-	-	-	-	-

* Bb (Bargiidbellodat), NSR (Norgga Sámiid Riikasearvi), O (Olgeš), NSR/SaB OI (Norgga Sámiid Riikasearvi ja Sámeálbmotbellodaga Oktasaálistu), JOHT (Johtisápmelaččaid listu), DAVVIK (Davvikalohttaálbmot), SL (Sámít lulde) og ASG (Åarjel-Saemiej Gielh (ÅaSG) DÁLONIID (Dáloniid listu).

Gáldu: Válgastatistikka, Statistikalaš guovddášdoaimmahat.